

Міністерство освіти і науки України
Полтавська державна аграрна академія

НАУКОВІ ПРАЦІ
ПОЛТАВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ
АГРАРНОЇ АКАДЕМІЇ

Випуск 2 (11)

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Полтава – 2015

УДК 330 : 06.055.2 : 378.014.15 : 63(477.53)

ББК 65

П 52

Рекомендовано до друку за рішенням вченої ради Полтавської державної аграрної академії протокол № 11 від 22 грудня 2015 р.)

Згідно з постановою Президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р.

збірник «Наукові праці Полтавської державної аграрної академії» включений до Переліку фахових видань з економічних наук.

Редакційна колегія: Макаренко П.М., д.е.н., професор,
чл.-кор. НААН України (*головний редактор*);
Зоря О.П., к.е.н., доцент (*відповідальний секретар*);
Аранчій В.І., к.е.н., професор;
Березіна Л.М., д.е.н., професор;
Бжозовська Анна, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Галич О.А., к.е.н., доцент;
Дорогань-Писаренко Л.О., к.е.н., доцент;
Каня Жозеф, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Левченко З.М., к.е.н., доцент;
Лозинська Т.М., д.держ.упр., професор;
Макаренко А.П., д.е.н., професор;
Маркіна І.А., д.е.н., професор;
Махмудов Х.З., д.е.н., професор;
Пізло Войцех, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Писаренко В.В., д.е.н., доцент;
Плаксієнко В.Я., д.е.н., професор;
Ульянченко О.В., д.е.н., професор, чл.-кор. НААН України;
Шиян Д.В., д.е.н., професор.

Засновник –
Полтавська державна
аграрна академія.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17243-6013 ПР
від 12.10.2010 р.

Адреса редакції: 36003,
м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3,
Полтавська державна
аграрна академія,
тел. +38(05322) 2-87-48
e-mail: zorya-83@ua.ru

П 52 Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. –
Вип. 2 (11). – Полтава : ПДАА. – 2015. – 312 с.

У збірник включені наукові праці фахівців Полтавської державної аграрної академії, провідних навчальних закладів, науково-дослідних установ, підприємств і організацій України, ближнього та дальнього зарубіжжя, в яких відображені результати теоретичних і емпіричних досліджень з економічних наук в галузі сільського господарства і АПК.

УДК 330 : 06.055.2 : 378.014.15 : 63(477.53)

ББК 65

© Полтавська державна аграрна академія, 2015.

УДК: 658.012.1

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: СУТНІСТЬ, СКЛАДНИКИ, ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ

*Макаренко П.М., д.е.н., професор, член-кореспондент НААНУ
Полтавська державна аграрна академія*

Визначено філософський та прикладний зміст соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, визначено складники та форми здійснення. Виявлено її конкурентні переваги та виклики й проблеми поширення. Обґрунтовано механізм сприяння соціальної відповідальності. Визначено умови для зростання соціальної відповідальності згідно рекомендацій Федерації роботодавців країни. Запропоновано заходи удосконалення при розробці управлінських рішень у стратегіях ефективного та конкурентоспроможного розвитку агроформувань.

***Ключові слова:** соціальна відповідальність, аграрні підприємства, ефективність, конкурентоспроможність, механізм, управління.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні відносини людства в нинішніх умовах формуються під впливом динамічних трансформацій в економіці, виробництві, екології, розподілі суспільних благ та багатств. Сучасний етап розвитку суспільства в Україні також характеризується суттєвими змінами в усіх сферах соціального та економічного життя. Довготривалий економічний спад після відновлення незалежності обумовив зниження соціальної активності підприємств, а сучасні кризові тенденції негативно позначаються на виконанні соціальних функцій державою. Це, поряд з постійними трансформаційними процесами, призводить до зниження якості життя й негативно впливає на розвиток економіки. Впровадження принципів феномену соціальної відповідальності (СВ) в бізнес-процеси виступає чинником подальшого розвитку підприємства та набуває першочергового значення при вирішенні ряду соціальних проблем.

Однак, хоча й спостерігаються окремі приклади соціально відповідальної поведінки вітчизняних підприємств, впровадження принципів соціальної відповідальності не є загальноприйнятою практикою. Українські компанії переважно не використовують сучасні підходи у цій сфері. Водночас, принципи та практичні підходи до соціальної відповідальності підприємств, притаманні радянському суспільству, у новітній історії були відкинуті з ідеологічних та економічних причин. Виникла ситуація, коли навіть ті аграрні підприємства, що володіють фінансовими та організаційними ресурсами для вирішення соціальних проблем, не мають чітких орієнтирів розвитку соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної відповідальності підприємств та бізнесу досліджувалися в роботах Дж. Акерлофа, Г. Боуена, П. Друкера, О. О. Лазаренка, Р. Ф. Пустовійта. Даними питаннями займалися З.І. Галушка, О.А. Грішнова, О.В. Дудкін, А.Г. Зінченко, А.М.Колот, С.В. Мельник, Ю.Н. Петрушенко, В. М. Шаповал та інші. Проте

її дослідження як чинника ефективного функціонування та конкурентоспроможності аграрних підприємств потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності, складових, напрямів та тенденцій поширення соціальної відповідальності агроформувань як чинника їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах значної динаміки зовнішнього середовища господарювання сучасне аграрне підприємство може стати ефективним та конкурентоспроможним завдяки своїй здатності пристосовуватися до змін. Відповідність внутрішнього середовища підприємства вимогам зовнішнього середовища як найважливішого чинника ринкового успіху спонукає підприємство до постійної трансформації [2, с. 142]. Підвищення темпів зміни сучасних аграрних ринків сприяє необхідності підвищувати темпи змін внутрішнього середовища підприємства. При цьому зміна внутрішнього середовища має бути адекватною поточним і майбутнім змінам зовнішнього середовища. Тому для окремого аграрного підприємства важливо вести господарську діяльність за допомогою засобів взаємодії між суспільством та бізнесом, тобто на засадах соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність як наукова категорія являє собою складний багатоаспектний феномен. Його трактують, переважно, як зобов'язання, які добровільно беруть на себе компанії, підприємства, бізнес-групи для вирішення суспільно значущих проблем, як у межах самої бізнес-спільноти, так і за її межами, тобто на виробничому, муніципальному, регіональному, національному та глобальному рівнях [4, с. 10]. В цілому соціальна відповідальність — це концепція, згідно з якою аграрне або будь-яке інше підприємство має враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив рішень і діяльності на нього та навколишнє середовище, споживачів, працівників, партнерів, постачальників, менеджерів та інших стейкхолдерів.

У філософському вимірі соціальна відповідальність є самостійним видом відповідальності, якому притаманні специфічні риси. Вона розуміється як сукупність різних її видів — економічної, демографічної, політичної, правової, моральної, екологічної, виробничої та іншої. У вузькому сенсі — це специфічні характеристики, які відображають міру, ступінь прийняття будь-яким соціальним суб'єктом або групою соціальних цілей суспільства, готовність до виконання взаємних прав і обов'язків у процесі спільної діяльності з метою мінімізації можливості нанесення збитку у сталому розвитку як суспільства в цілому, так і окремим спільнотам, особистостям. Це — надання переваги інтересам широких верств населення, навіть коли вони не співпадають з інтересами бізнес-середовища. Це широке поняття, що передбачає врахування вимог як суспільства в цілому, так і всіх його структурних елементів [8, с. 142]. Його не можна звести до окремого виду відповідальності. І в кожному разі — це протилежність суспільному або особистісному егоїзму.

Соціальна відповідальність аграрних підприємств являє собою процес реалізації добровільно прийнятих зобов'язань із задоволення соціальних потреб як працівників господарства, так і його партнерів та інших учасників суспільства загалом. Цей процес різниться високим ступенем інтеграції у дія-

льність підприємства і складається із деяких послідовних дій у певному часовому інтервалі. Результат від реалізації процесу СВ буде невіддільним від основних господарських процесів – від виробництва до реалізації сільськогосподарської продукції. Тому ми припускаємо, що для її вимірювання слід використати комплекс показників і критеріїв оцінки.

Соціальна відповідальність аграрних підприємств проявляється у трьох основних напрямках: виробничо-економічна, соціальна й екологічна політика та діяльність [1, с. 162]. Кожна із названих складових СВ агроформувань характеризується низкою показників, які характеризують витрати і результати господарської діяльності у певному напрямі. Необхідним є інтегральний підхід, комплексна змісту того, що відбувається у бізнес-процесах. Це означає, що індикаторів має бути багато. Проте цілком очевидно, що для аналізу стану СВ важливим є врахування порівняльної динаміки темпів зростання соціальних і фінансово-економічних показників аграрних підприємств до і після здійснення її заходів.

Соціальна відповідальність аграрних підприємств, як правило, розвивається у двох основних формах, які мають характерні прояви. Це внутрішні (здійснювані безпосередньо на підприємстві) та зовнішні її форми (спрямовані на розвиток зовнішнього середовища господарювання). Внутрішній напрям передбачає реалізацію соціальних проектів для працівників (соціальне страхування, надання коштів на оздоровлення та лікування), безпеку праці, стабільність заробітної плати, програми підготовки та підвищення кваліфікації (сприяють зменшенню плинності кадрів та залученню кращих спеціалістів), безпосереднє надання послуг працівникам, тренінги, стажування персоналу та інше.

Зовнішній напрям передбачає благодійність та спонсорство (гранти), охорону навколишнього середовища, відповідальність перед споживачами товарів та послуг, взаємодія з місцевою владою (партнерські проекти), участь у вирішенні кризових ситуацій, волонтерська діяльність та інше. Соціальна відповідальність у системі управління підприємством дозволяє ефективно узгоджувати інтереси сторін, шляхом використання програм соціального інвестування, інститутів державно-приватного партнерства та соціального діалогу, інструментів нефінансової звітності.

Перевагами впровадження соціальної відповідальності у плані підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств є: поліпшення їх іміджу; можливість встановлення партнерських відносин між підприємством, владою і громадськістю; зростання довіри споживачів до діяльності, товарів і послуг; зростання професіоналізму працівників; можливість створення безпечного середовища для діяльності та розвитку; зростання вартості нематеріальних активів; відповідність світовим нормам і стандартам [3, с. 152]. Недоліками впровадження соціальної відповідальності є: порушення принципу максимізації прибутку; можливе формування споживацьких настроїв у суспільстві; використання СВ як приводу для виведення або приховування капіталів, інших зловживань; недовіра населення до доброчинності і доброчинців.

На сьогодні пріоритетними напрямками соціальної активності аграрних підприємств є: підготовка та розвиток персоналу; інвестиційні заходи з охорони здоров'я та ресурсозберігаючих технологій; сплата податків та інших платежів, що спрямовуються державою на реалізацію соціальних цілей. Для більшості з них основними стимулами щодо впровадження соціальної відповідальності є пільгове оподаткування, можливості державно-приватного партнерства. Для аграрних підприємств, незважаючи на додаткові витрати, правильно впроваджена соціальна відповідальність може забезпечити низку конкурентних переваг, серед яких найбільш суттєвими є:

- підвищення інвестиційної привабливості,
- збільшення обсягів продажу та прибутків,
- поліпшення процесів прийняття рішень та управління ризиками,
- оптимізація операційних процесів та зменшення виробничих витрат,
- зростання продуктивності та якості, ефективна база людських ресурсів,
- покращення репутації, більша лояльність покупців,
- поліпшення фінансових та економічних показників діяльності та інші.

Здебільшого, соціальна відповідальність вітчизняних агроформувань сприймається як довільний захід, що не потребує особливих витрат, а не як інструмент системного управління розвитком. Тому доцільним є створення механізму сприяння розвитку соціальної відповідальності, в який мають входити такі елементи:

- поширення суспільної ідеології щодо значущості соціальної відповідальності бізнесу для соціального та економічного розвитку підприємств, населення, країни, людства;
- формування позитивної думки серед підприємців відносно активної соціальної позиції;
- розроблення нормативно-правових документів із однозначним тлумаченням соціальної відповідальності, критеріями її виміру та формами здійснення;
- удосконалення та активне застосування податкового механізму, державно-приватного партнерства, згідно з якими будуть визначені пільги у процесі реалізації соціальних програм [7, с. 27].

Проте сьогодні вагомість впровадження соціальної відповідальності в аграрних підприємствах сприймається по-різному. Проблемним є визначення критеріїв соціальної відповідальності, оскільки вони є умовними: те, що є для одного з суб'єктів відповідальним, деякі можуть сприймати по-іншому. Здебільшого, соціальна відповідальність для вітчизняних агроформувань сприймається не як інструмент покращення соціального стану працівників, екології довкілля, якості продукції, облаштування сільських територій, а як одноразовий захід, що не потребує особливих витрат, є модним або вимушено формальним. Це свідчить про низький рівень обізнаності в цьому питанні.

Між тим невід'ємною частиною успішної бізнес-стратегії аграрних підприємств є дотримання принципів соціальної відповідальності, завдяки якій відбувається зміцнення ділової репутації, перемога у боротьбі з конкурентами, кризовими ситуаціями, привабливості споживачів та утримання пра-

цівників. Федерацією роботодавців України (об'єднує понад 80 галузевих і територіальних об'єднань, понад 8,5 підприємств, 5 млн. зайнятих осіб та виробництво майже 70% ВВП) визначено умови [5, с. 342], необхідні для впровадження та розвитку соціальної відповідальності на підприємствах країни, та які є актуальними і для аграрних формувань:

- досягнення сталого розвитку самостійних, відповідальних формувань і організацій та забезпечення їх довгострокових інтересів, досягнення соціального миру, безпеки, добробуту громадян, збереження навколишнього середовища, дотримання прав людини;

- невтручання держави та її органів у оперативну діяльність організації, оскільки надлишкова регламентація позбавляє соціальну відповідальність добровільності, соціально спрямованого функціонування організації;

- діалог держави, громадських організацій і представників підприємницької діяльності з розробки і регулювання соціальної відповідальності (за ключової ролі організацій роботодавців).

Найвагомішими причинами, що стримують розвиток соціальної відповідальності аграрних підприємств в Україні, є законодавча неврегульованість та відсутність законодавчого заохочення [6, с. 11]. Крім того, реалізація соціальних програм супроводжується значними фінансовими витратами, розмір яких, зазвичай, не під силу дрібним товаровиробникам сільськогосподарської продукції, що найчастіше стає причиною відмови від соціально спрямованої діяльності.

Висновки. Процес запровадження соціальної відповідальності як самостійного та специфічного напрямку покращення соціального розвитку аграрних підприємств є необхідністю, зумовленою реаліями сьогодення. В умовах соціально-орієнтованої економіки, перманентного зростання цін і відчутних інфляційних процесів соціальна відповідальність переважно проявляється у формі благодійництва, меценатства, спонсорської допомоги, що пояснюється браком коштів та неготовністю підприємств глибше інтегрувати соціальну відповідальність у соціально-економічний розвиток, внаслідок чого у такій діяльності не буде позитивних зрушень.

Соціальна відповідальність вітчизняних підприємств є об'єктивною необхідністю в сучасних трансформаційних умовах. Вона потребує подальшого вдосконалення у таких напрямках: включення в систему державного регулювання законодавчо закріплених правових норм стимулювання процесу соціальної відповідальності; розширення інформаційного простору та надання публічної звітності з метою дослідження стану соціальної відповідальності аграрних підприємств; підвищення ефективності підготовки кадрів для реалізації програм соціальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Буян О.А. Підходи до оцінки ефективності корпоративної соціальної відповідальності підприємств в Україні / О.А. Буян // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – Вип. 6 (2). – С. 159-165.

2. Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., 25 листопада 2012 р. / за заг. ред. д.е.н., проф. О.Ю. Амосова. – Харків: Магістр, 2010. – 216 с.

3. Дудкін О.В. Трансформація сутності соціальної відповідальності підприємства в умовах економічної нестабільності / О. В. Дудкін // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка та менеджмент”. – 2010. – № 5/1. – С. 150-155.

4. Зінченко А.Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010: стан та перспективи розвитку / А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна. – К.: Фарбований лист, 2010. – 56 с.

5. Колот А.М. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / А.М. Колот, О.А. Грішнова [та ін.]; за ред. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – 501 с.

6. Мельник С.В. Методичні рекомендації щодо формування та впровадження в Україні системи соціальної відповідальності бізнесу / С.В. Мельник, Д.Д. Чумаков, М.М. Мартиненко. – Луганськ: ДУН-ДІ СТВ, 2012. – 27 с.

7. Петрушенко Ю.М. Формування інституту позитивної соціальної відповідальності / Ю.М. Петрушенко, О.В. Дудкін // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Вип. 37-3. – 2009. – С. 25-31.

8. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: [монографія] / В. М. Шаповал. – Дніпропетровськ: ДВНЗ “НГУ”, 2011. – 357 с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК: 336.227

РОЗВИТОК ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Аранчій В. І., к.е.н., професор; Борисова І. С., к.е.н., доцент; Кошман Н. І. Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто досвід та переваги системи оподаткування країн Європейського Союзу, виявлено основні недоліки вітчизняного податкового законодавства та проведено їх порівняння. Узагальнено способи надання податкової звітності країнами Єврозони до відповідних органів, доведено необхідність запровадження Україною електронних методів отримання та обробки таких звітів. Визначено ключові напрямки реформування вітчизняного податкового законодавства.

Ключові слова: податки, податкова система, зарубіжний досвід оподаткування, рівень податкової системи, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, екологічний податок, електронна податкова звітність.

Постановка проблеми. З часів обрання Україною зовнішньополітичним пріоритетом інтеграцію до Європейського Союзу (ЄС) особливої актуальності набуло питання гармонізації нормативно-правових актів нашої держави у відповідність до законодавства європейського співтовариства.

Зокрема, важливим аспектом, який неодмінно потребує реформування є існуюча податкова система України. Підтвердженням недостатньої ефективності системи оподаткування нашої держави є надзвичайно низькі позиції в міжнародних рейтингах, що характеризують податкові інститути країни. Тому, зважаючи на деякі проблеми в законодавстві, буде доцільно провести порівняльне дослідження системи оподаткування ЄС та України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню реформування податкової системи України та залученню позитивного досвіду інших країн в цій сфері присвячено багато робіт вітчизняних фахівців-економістів. Серед них можна відмітити наукові праці таких вчених, як: І. О. Лютий [6],

А. Б. Дрига [6], М. О. Петренко [6], Г. М. Білецька [2], М. В. Кармаліта [2], М. О. Куц [2], О. М. Смірнова [9], І. І. Огороднікова [9], Я. В. Литвиненко [5], Д. М. Серебрянський [9] та інші. Однак механізм реформування української системи оподаткування з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду залишається не вивченим у повному обсязі.

Постановка завдання. Практичне значення даного дослідження полягає у виділенні позитивного для України досвіду в податковій сфері, який практикується у країнах ЄС, оскільки податковий механізм та інститути оподаткування потребують значного спектра заходів по їх вдосконаленню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стабільне економічне зростання – основне завдання будь-якого уряду. Проте без ефективної системи оподаткування досягти цього майже неможливо. Саме тому, податкова система України завжди була і залишається в центрі уваги законодавців, які неодноразово переглядали та вдосконалювали її. Однак вітчизняна податкова система залишається однією з найменш сприятливих як для ведення та розвитку бізнесу, так і для повсякденного життя громадян. Зокрема, характеризуючи чинну податкову систему України, вітчизняні та зарубіжні науковці і практики, серед яких Ряба О., Гончарук Н., виділяють наступні її недоліки (рис. 1).

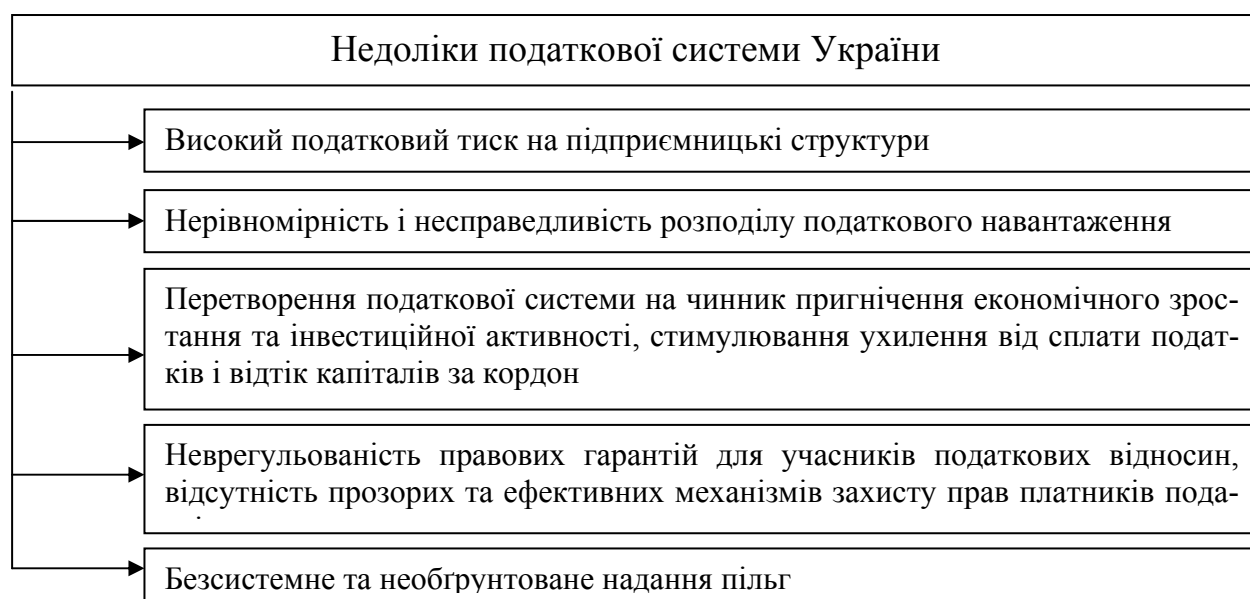

Рис. 1. Основні недоліки податкової системи України [8, с. 213; 7, с. 187]

Світовий досвід свідчить, що співвідношення прямих і непрямих податків залежить від життєвого рівня переважної частини населення, досконалості механізму стягнення податків, рівня податкової культури та ін. Так, у багатьох європейських країнах переважають прямі податки.

В Україні інша ситуація – чинна вітчизняна система оподаткування переобтяжена непрямими податками, які складають переважну більшість усіх податкових платежів.

Динаміка показників і місце України серед інших країн світу за рівнем розвитку податкової системи представлені у табл. 1.

**Динаміка показників, що характеризують рівень розвитку
податкової системи України [1]**

Країни	Рік	Кількість платежів на рік	Час для сплати податкових платежів	Сукупна податкова ставка (у % до комерційного прибутку)	Місце України серед інших країн світу за рівнем розвитку податкової системи
Україна	2009	99	848	58,4	180 місце серед 181 країни
	2010	147	736	57,2	181 місце серед 183 країн
	2011	135	657	55,5	181 місце серед 183 країн
	2012	135	657	57,1	181 місце серед 183 країн
	2013	28	491	55,4	165 місце серед 185 країн
	2014	28	390	54,9	164 місце серед 185 країн
Країни ЄС	2014	28,5	277	44,8	-

Поглиблюючи аналіз рівня розвитку податкової системи в Україні та світі, слід особливу увагу зосередити на особливостях оподаткування. Так, станом на початок 2014 р. в Україні податкове навантаження на заробітну плату складало 56 % (єдиний соціальний внесок (ЄСВ) у розмірі від 36,76 до 49,7 % плюс 15 % (17 %) податок з доходів фізичних осіб). У Німеччині відрахування із зарплати сягає лише 30 %, а у Швеції, країні з одними із найвищих податків у світі, – 46 % [3]. Одержані дані свідчать про недосконалість інституційного механізму оподаткування фізичних і юридичних осіб.

Практика застосування ПДВ в Європі свідчить про те, що даний податок є одним з найбільш проблематичних з позиції його адміністрування та контролю за повнотою сплати. ПДВ, як в Україні, так і в країнах ЄС, є найбільш кримінальним податком. Це, перш за все, пов'язано з можливістю відшкодування податку та звільненням від ПДВ операцій експорту, які роблять можливим одночасно уникати сплати податкових зобов'язань та отримувати відшкодування несплаченого податку з бюджету. Тому спільною проблемою для всіх Європейських країн є недосконалість механізму відшкодування ПДВ.

Саме тому досвід країн ЄС у боротьбі з правопорушеннями у сфері ПДВ буде корисним для України, яка щорічно несе суттєві втрати через використання численних шахрайських схем з податком на додану вартість (рис. 2).

Також, на наш погляд, в Україні доцільно впровадити більшу диференціацію ставок ПДВ в залежності від виду діяльності, зокрема варто запровадити знижену ставку ПДВ на товари, які визнані суспільно необхідними (продуктів харчування, ліків, дитячих товарів, товарів щоденного попиту тощо), а для товарів розкоші, підакцизних товарів (шкідливих для здоров'я) варто застосовувати підвищену ставку ПДВ на рівні 25 – 30 %.

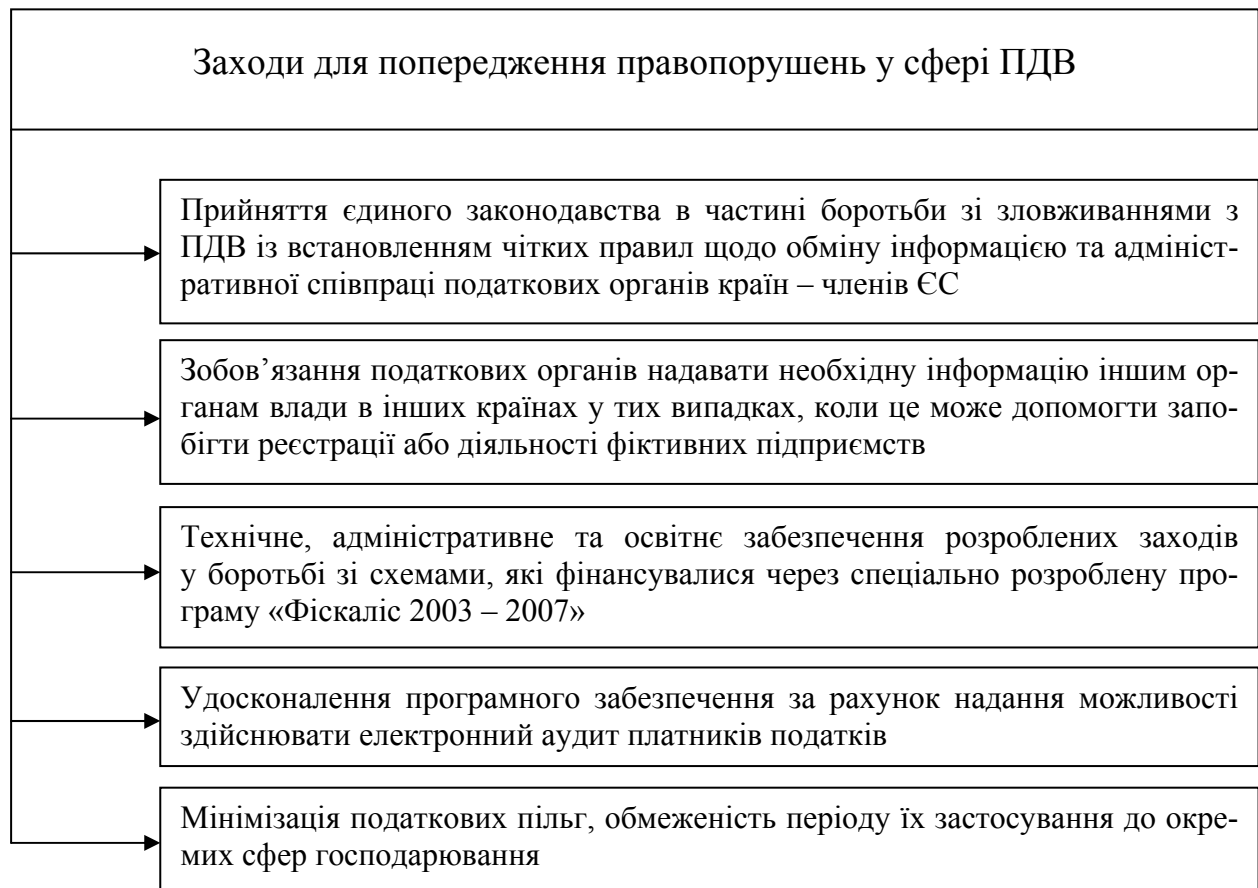

Рис. 2. Заходи, які вживаються країнами Євросони щодо попередження правопорушень у сфері ПДВ [10, с. 234]

У більшості країн ЄС діяльність регіональних і місцевих органів влади фінансується за рахунок надходжень від податків на нерухомість (зокрема, у Великобританії і Нідерландах понад 70 % від податків на нерухомість витрачається на діяльність місцевих органів влади [2]).

Отже, даний податок, що стягується і в Україні, беззаперечно має ряд спільних рис з податком на нерухоме майно, що використовується в країнах ЄС, проте для України найбільш наближеною є модель Польщі. Тому, користуючись досвідом цієї країни, доцільно б було запровадити в Україні більш широку диференціацію ставок податку, залежно від того, з якою ціллю використовуються об'єкти нерухомого майна фізичними та юридичними особами.

Надзвичайно цікавим для України є досвід оподаткування екологічним податком, оскільки наша країна, маючи один з найбільших ресурсний потенціал у Європі, все ще посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання води, енергії та інших ресурсів на одиницю ВВП, при цьому обсяги промислових відходів на душу населення перевищують аналогічні показники багатьох країн.

Предметом оподаткування екологічним податком в Європі може бути будь-що, що здійснює шкідливий вплив на навколишнє середовище, при цьому даний податок в країнах ЄС формує найбільшу частину надходжень до бюджету від оподаткування.

В Україні надходження від екологічного податку до бюджету мають тенденцію до зростання, однак цих коштів недостатньо для фінансування більшості необхідних природоохоронних заходів.

Саме тому, використовуючи досвід країн ЄС і зважаючи на екологічні проблеми в Україні, доцільно б було розширити для юридичних осіб перелік об'єктів оподаткування екологічним податком; надавати суттєві податкові пільги суб'єктам, що використовують або виробляють біопаливо, переробляють різного роду відходи тощо.

Також, на нашу думку, доцільно б було скористатися досвідом ЄС щодо скасування податку з дивідендів, що значною мірою могло б підвищити інвестиційну привабливість вітчизняних підприємств.

Крім реформування основних податків в Україні велику увагу необхідно приділити способу надання податкової звітності. Адже впровадження нових механізмів звітування платників податків шляхом подання податкової звітності засобами електронного зв'язку залишається для органів державної податкової служби одним із важливих напрямків поліпшення процесу обслуговування платників податків. Використовуючи такий формат подання звітності в Україні, можна уникнути черг, зекономити час та гроші. До того ж програмне забезпечення звітності автоматично виконує чимало спеціальних розрахунків та самостійно знаходить помилки.

Саме із впровадженням у життя системи електронного документообігу наша держава наблизиться до світових економічних стандартів, адже більшість розвинутих країн світу давно відмовилася від паперового документообігу і віддала перевагу електронним деклараціям. Так, понад 60 країн використовують електронну форму звітності (США, Німеччина, Франція, Словаччина, Естонія, Ірландія, тощо).

У Словенії систему електронної податкової звітності використовують для заповнення заявок на відшкодування ПДВ під час обміну товарами серед країн Європейського Союзу; зокрема, тут існує офіс електронного прийняття документів, що веде облік усіх електронних документів, які заповнюються і надсилаються, а також видає підтвердження про отримання електронних документів. Цей офіс також містить інструмент для створення та перевірки захищених електронних підписів.

Служба доходів громадян Ірландії дозволяє здійснювати електронне декларування та сплату різних податків і зборів (21 вид) у зручний час (24 години на добу) та у зручному місці усім своїм клієнтам та їх агентам – це повністю інтегрована Інтернет-система.

Подання звітності у Франції відбувається через Інтернет, де можна порахувати свої податки, вибираючи потрібне поле, заповнюючи обов'язкові рядки, відповідаючи на запитання. Причому, зробити калькуляцію можна як на поточний період, так і підрахувати свої податки на майбутнє.

Отже, запровадження електронної звітності в Україні – це, перш за все, зниження затрат та поліпшення звітності платників податків, полегшення процедур, спрощення отримання та обробки звітності, безконтактний метод, який унеможливує зловживання у податковій сфері [4].

Висновки. За результатами проведеного дослідження було встановлено, що система оподаткування України та країн ЄС має спільні риси, проте існує багато суттєвих розбіжностей, які у разі їх ліквідації могли б принести позитивний ефект при їх впровадженні в Україні.

Виходячи з цього, основними напрямками реформування податкової системи України, на наш погляд, на сьогодні мають стати: покращення процесу адміністрування, зменшення масштабів ухилення від сплати податків, забезпечення більш рівномірного розподілу податкового тягаря між платниками податків, максимальна співпраця податкових органів різних рівнів, а також налагодження системи електронної взаємодії податкових органів і платників, система податків повинна містити якомога менше необґрунтованих пільг, узгоджуватись із загальною політикою ціноутворення і підвищення заробітної плати, розширення бази оподаткування екологічним податком та податком на нерухоме майно, стимулювання розвитку бізнесу та підвищення ефективності виробництва, податки зобов'язані надавати більше свободи підприємництву, інвестиціям, науково-технічному прогресу, посилення оподаткування екологічно шкідливих і небезпечних виробництв.

Список використаних джерел:

1. Paying Taxes 2014: The global picture comparison of tax systems in 189 economies worldwide. PWC / Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/index.jhtml>.
2. Білецька Г. М. Гармонізація податкового законодавства : українські реалії : [монографія] / Г. М. Білецька, М. В. Кармаліта, М. О. Куц. – К. : Алерта, 2012. – 222 с.
3. В Україні з зарплати беруть більше податків, ніж у Швеції // Високий Замок. – 22 січня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : <http://www.wz.lviv.ua/news/26001>.
4. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» : документ 1166-18; редакція від 02.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166-18>.
5. Литвиненко Я. В. Податкові системи зарубіжних країн : [навч. посіб.] / Я. В. Литвиненко, І. Д. Якушик. – К. : МАУП, 2010. – 208 с.
6. Лютий І. О. Податки на споживання в економіці України / І. О. Лютий, А. Б. Дрига, М. О. Петренко. – К. : Знання, 2005. – 355 с.
7. Нікітішин А. О. Використання іноземного досвіду при оподаткуванні доходів фізичних осіб / А. О. Нікітішин // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 9. – С.185-190.
8. Ряба О. Реформування податкової системи України в контексті міжнародної інтеграції / О. Ряба, Н. Гончарук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 2. – С. 212-215.
9. Серебрянський Д. М. Міжнародний досвід гармонізації бухгалтерського та податкового обліку з податку на прибуток / Д. М. Серебрянський, О. М. Смірнова, І. І. Огороднікова. – Ірпінь : НДІ фінансового права, 2013. – 75 с.
10. Тимченко Л. Д. Особливості формування податкових систем у країнах Центральної та Східної Європи / Л. Д. Тимченко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2008. – № 2 (41). – С. 230-236.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П. М.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Гришова І. Ю., д.е.н., професор

Уманський державний педагогічний університет

Досліджено динаміку відтворення стосовно різних форм господарювання. Осмислення ходу та результатів трансформацій діяльності підприємств в аграрному секторі економіки України демонструє необхідність принципової корекції української аграрної політики.

Ключові слова: трансформація галузевої структури, аграрні підприємства, імперативи розвитку, структурні зрушення.

Постановка проблеми. Суспільно-економічні та політичні трансформації супроводжуються гострими кризовими явищами, загостренням політичної й соціально-економічної ситуації, що викликає необхідність глибокого їхнього вивчення. Одна з них полягає в тому, для всіх постсоціалістичних країн була розроблена й нав'язана шаблонова модель аграрних реформ по рецептах Міжнародного валютного фонду. Суть цієї моделі полягала в трансформації форм власності, примусового руйнування колгоспно-радгоспної системи, лібералізації цінової політики з доведенням інфляції до фази так званої «шокової терапії».

Ринкові трансформації в аграрному секторі мали руйнівні наслідки. Уже в 1999 р. спад сільськогосподарського виробництва досяг критичної ризи: обсяг виробництва валової продукції знизився у всіх категоріях господарств у два рази, а в сільськогосподарських підприємствах – в 3,5 рази. Абсолютні значення обсягів виробництва валової продукції в останні 2011-2013 роки, не дивлячись на певні позитивні тенденції, все ще не досягли рівня навіть 1990 р. У 2013 р. обсяг валової продукції сільського господарства все ще на 29 млрд. грн у постійних цінах 2010 року менший за обсяг 1990 р. [1]. Не спостерігалось особливо позитивних зрушень у розвитку АПК в подальші періоди. Спад аграрного виробництва супроводжувався небажаними структурними зрушеннями. Істотні деформації мали місце й у галузевій структурі. Більшою мірою спад виробництва торкнувся галузей тваринництва: обсяг валової продукції за період 1990-2013 рр. знизився у всіх категоріях господарств у майже два рази, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – в 2,5 рази. В 1990 р. питома вага валової продукції тваринництва в загальному обсязі валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств становила 48,5 %, а в 2013 р. – лише 30,5 %, у сільськогосподарських підприємствах, відповідно, — 40,7 та 24,7 % [1, С. 5].

Вказані структурні зрушення на фоні теперішнього вектора прагнень України до поглиблення інтеграції у світовий економічний простір залишають небагато шляхів розвитку товарної спеціалізації експорту та, відповідно, галузевої структури внутрішнього виробництва. Останнє обмежуватиме і розвиток експортного потенціалу аграрного сектора національної економіки, і імплементації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку його суб'єктів.

Фактично поглиблюватиметься монокультурна спеціалізація з галузевою деформацією внутрішнього виробництва в бік пріоритету рослинництва. Нажаль, такі обставини не сприятимуть ані стрімкому розвитку суб'єктів вітчизняного агровиробництва, ані вирішенню низки проблем, що лежать в соціальній площині, зокрема, в частині забезпечення зайнятості сільського населення та припинення його відтоку з сільських територій.

Все це актуалізує необхідність наукового обґрунтування та практичної імплементації нових принципів регулювання процесів розвитку аграрного сектора вітчизняної економіки, які б дозволили адаптувати його діяльність до викликів сьогодення без погіршення стану суб'єктів, які складають економічний базис відтворення в сільськогосподарському виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказаним питанням приділили свої дослідження В.Г.Андрійчук, І.Н. Лукінов, В.В.Лагодієнко, М.Й.Малік, Б.І.Пасхавер, П.Т.Саблук, М.Ф.Соловійов, В.В.Булюк, В.В.Юрчишин, О.О.Красноручський, І.О.Крюкова, Т.М.Гнатська, С.С.Стоянова-Коваль, Т.С.Шабатура, С.М.Шкарлет, Б.О.Язлюк [1-6]. В їх працях висвітлюються різні аспекти цієї складної та багатогранної проблеми. Втім, всі дослідники сходяться у висновках на необхідності опрацювання та імплементації в сфері державного регулювання аграрного виробництва та аграрного ринку цілісної та комплексної доктрини розвитку аграрного сектора національної економіки, чого нажаль так і не було зроблено.

Постановка завдання. Аналіз тенденцій розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки в контексті викликів сьогодення та деформації пропорцій відтворювального процесу зумовлює необхідність критичного перегляду принципів здійснення регуляторних впливів на аграрне виробництво та аграрний ринок.

Виклад основного матеріалу дослідження. У початковий період здійснення реформ загальною тенденцією розвитку економіки було руйнування фінансово-кредитної системи, гіперінфляція, цінові деформації й нееквівалентність міжгалузевого товарного обміну, гострий дефіцит фінансових і матеріальних ресурсів, відсутність належного керування на всіх рівнях економіки держави. Не були чітко позначені кінцеві цілі й завдання ринкових трансформацій.

При цьому система цілей зарубіжних ідеологів реформування була більш ніж прозорою та зрозумілою. Для останніх найголовнішим було усунути в майбутньому Україну, як потужного конкурента на світовому агропродовольчому ринку, без залишення її економіці в перспективі будь-яких можливостей для виробництва конкурентоспроможної на ринках розвинутих країн продукції, крім сировинної. Мотивація ж вітчизняних реформаторів зводилася, передусім, до виконання політичного замовлення щодо знищення пропорційності та масштабної збалансованості вітчизняного аграрного виробництва, яке функціонувало на той час у формі колгоспно-радгоспної системи.

Замість формування багатокладного аграрного сектору, удосконалення діючих колективних форм у країні цілеспрямовано здійснювалася державна політика примусового руйнування існуючих суб'єктів виробничої сфери. Замість того, щоб акцентувати увагу на еволюційному розвитку й удосконален-

ні всіх цих форм, вони розглядалися тільки в альтернативних варіантах, що й привело до структурних зрушень, які ми маємо на сьогоднішній день.

Уже в 1999 р. спад сільськогосподарського виробництва досяг критичної риси: обсяг виробництва валової продукції знизився у всіх категоріях господарств в 2 рази, а в сільськогосподарських підприємствах – в 3,5 рази. Абсолютне зниження обсягу виробництва валової продукції цього року досягло – 74,9 млрд. грн. При цьому в сільськогосподарських підприємствах це, зниження становило 73,4 млрд. грн, а в господарствах населення – 1,5 млрд. грн. Однак до недавня владні структури робили ставку саме на господарства населення, визначаючи ефективність реформування аграрного сектору підвищенням їх питомої ваги в загальному обсязі виробництва валової продукції. В 1990 р. питома вага господарств населення в загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства становила 30,6 %, а з 2000 р. до 2010 р. перевищувала 50 %. В 2011 році ситуація почала дуже повільно виправлятися і в 2013 році питома вага особистих господарств населення скоротилася до 46 % у структурі виробництва валової продукції сільського господарства.

Саме в цей період в аграрному виробництві України з'явилися та почали активно розвиватися інтегровані структури холдингового типу. Каталізатором цього процесу стала, з одного боку, надконцентрація фінансового капіталу суб'єктів сфери обігу сільськогосподарської продукції, реінвестування якого в сферу виробництва було цілком позитивним явищем, та доступ на внутрішній ринок держави зарубіжних інвестицій в аграрний сектор. Вже у 2012 р. серед двадцяти найбільших агрохолдингів середня площа угідь, що припадає на кожну з цих структур, складала 147 тис. га. Лідерами за критерієм площі в обробітку є «Укрлендфармінг» (250 тис. га), ВАТ «Маріупольський комбінат імені Ілліча» (238 тис. га), Українська група компаній «Land West Company» (184 тис. га), Група підприємств ВАТ «Миронівський хлібопродукт» (180 тис. га), ТОВ «Астарта» (158 тис. га) [8]. При цьому з двадцяти найбільших агрохолдингів України одинадцять входять до складу зарубіжних структур або є суб'єктами, створеними за суттєвої участі зарубіжного капіталу.

Зважаючи на тенденції відтоку капіталу з держави при продовженні ведення на її території економічної діяльності власниками цього капіталу, досить часто утворення холдингової структури за рахунок іноземних інвестицій є ні чим іншим, як поверненням капіталу в оборот його власником через зарубіжних операторів фінансового ринку. Тому розглядати зазначені явища, як доказ «надзвичайної» інвестиційної привабливості вітчизняного аграрного виробництва неможливо. Втім, поява інтеграційних утворень навіть у такій гіпертрофованій формі у аграрному секторі економіки України має сприйматися як, в цілому, позитивне явище, регулюючий вплив на виникнення та розвиток якого має бути спрямований на усунення протиріч соціального, екологічного та ринково-конкурентного значення, адже, в будь-якому різі, холдингові структури є альтернативою превалюванню дрібнотоварного виробництва сільськогосподарської продукції, як «тупікового» напряму розвитку аграрного сектору економіки України.

Глибокою проблемою інтенсивного розвитку агрохолдингів, як пріоритетної на сьогоднішній день форми організації агробізнесу залишається галузевий баланс в їх спеціалізації. Лише шість з двадцяти найбільших агрохолдингів розвивають тваринництво, як один з напрямів своєї спеціалізації. Зумовлене це, передусім, загальними тенденціями розвитку товарного виробництва в сільському господарстві держави.

Галузі тваринництва у своєму розвитку потрапили під вплив тих же факторів, що й сільське господарство в цілому. Визначальним було катастрофічне падіння споживчого попиту на продукцію тваринництва через зuboжіння основної маси населення. Це обумовило низькі ціни й збитковість виробництва та реалізації продукції. Руйнуючи на початку реформування великотоварне виробництво, проблему збільшення виробництва продукції тваринництва сподівалися вирішити за рахунок господарств населення. Втім, реальна практика довела неефективність такого шляху розвитку. У минулому господарства населення відчували потужну підтримку з боку колгоспів і радгоспів. Це безперечно й не вимагає особливих коментарів.

Що стосується фермерських господарств, то в 2012 р. на їхню частку доводилося 11,4 % сільськогосподарських угідь і 13,1 % ріллі, однак їх питома вага в загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства становив усього лише 6,3 % (в обсягах виробництва продукції рослинництва й тваринництва відповідно 8,6 і 1,7 %) . Наведені вище показники відображають реальну інтенсивність і ефективність використання землі (вона майже у два рази нижче, чим у сільськогосподарських підприємствах). Через екстенсивний характер виробництва, дуже слабку технічну оснащеність ці суб'єкти сфери виробництва значно уступають сільськогосподарським підприємствам по врожайності основних сільськогосподарських культур, до того ж мають деформовану галузеву структуру: в 2000-2012 рр. питома вага продукції тваринництва в загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства коливався в межах 7,2-17,0% [2]. Отже, без усунення галузевих деформацій побудувати раціональний виробничий тип і систему ведення сільського господарства неможливо.

Висновки. Негативні тенденції в розвитку аграрного сектору економіки обумовлені суб'єктивними причинами. В основу соціально-економічних та політичних трансформацій в нашій державі традиційно покладається стратегія руйнування. Забезпечення продовольчої безпеки країни й формування збалансованого ринку можливо тільки на основі відродження великих спеціалізованих сільськогосподарських підприємств із поступовим переходом їх до моделі розвитку інтенсивного типу з подальшим поглибленням агропромислової інтеграції, тобто із формуванням можливостей для створення більших розмірів доданої вартості всередині агропромислового виробництва держави та її внутрішнього ринку. Дві інші форми – фермерські господарства й господарства населення мають доповнювати процеси формування внутрішньої пропозиції продовольства продовольства. Успішний їхній розвиток можливий тільки за умови тісної кооперації й інтеграції з великими сільськогосподарськими підприємствами. Все це потребує критичного перегляду аграрної політики держави, яка не виконала дотепер свого цільового призначення.

Список використаних джерел:

1. Валова продукція сільського господарства України: [Статистичний збірник]. – К.: Державна служба статистики України, 2014. –21 с.
 2. Сільське господарство України за 2012 рік : [Статистичний збірник] / За ред. Н.С. Власенко. — К.: Державна служба статистики України, 2013. –392 с.
 3. Соловьев Н.Ф. Динамика воспроизводственного процесса в аграрном секторе экономики Украины в контексте рыночных трансформаций / Н.Ф. Соловьев // Вісник ХНАУ. –2008. –№7. – С.35-46.
 4. Лукінов І. Продуктивні сили села – основа його відродження і прогресу: Вибрані праці: У 2-х кн. Кн.2. –К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 794с.
 5. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України: [Наук.доп.] / За ред.Л.І.Лукінова та П.Т.Саблука // Економіка АПК. – 2000. – №8. – С.3-36.
 6. Юрчишин В. Формування і системний розвиток новітньої державної аграрної політики / В. Юрчишин // Економіка України. –2007. –№10. –С.4-14.
- Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.*

УДК 338.43(477):006.027

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Дубініна М.В., д.е.н., доцент

Миколаївський національний аграрний університет

Розглянуто теоретико-методологічні аспекти інституціонально-трансформаційних процесів в сільськогосподарських підприємствах. Проаналізовано складові, пов'язані з подальшою інституціональною перебудовою вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Виявлено причини ускладнень, що виникають при проведенні трансформаційних процесів.

Ключові слова: *інституціональна трансформація, форми власності, сільське господарство, господарська діяльності, державна підтримка.*

Постановка проблеми. Аналіз сучасного стану інституціональних перетворень, перспектив розвитку раціональної соціально-економічної структури в цілому не може бути виконаний без урахування соціально-економічних факторів та передумов цих процесів. Ці інституціональні перетворення покликані реформувати всю систему стимулів для господарств і громадян, сприяючи підвищенню ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, забезпечуючи стабілізацію та зростання виробництва. Причому акцент повинен бути зроблений на тих аспектах реформ, які здійснюють швидкий і безпосередній вплив на структуру сільськогосподарства, - земельній політиці та реорганізації галузі. В останні двадцять років відбулася деградація виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. Внаслідок чого аграрне виробництво стало значно більш трудомістким, переважно втративши свій індустріальний характер. Село переживає системну кризу, основними проявами якого є не тільки спад аграрного виробництва, а й загострення демографічної ситуації, високий рівень безробіття сільського населення, проблеми його бідності, зниження якості життя. Для сучасного аграрного виробництва характерним є збереження природно-руйнівного типу господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і прикладні аспекти означених проблем змістовно представлені у працях Ю.М. Лопатинського, О.О. Мороз, Т.О. Осташко, М.І.Пугачова, П.Т.Саблука, О.Г. Шпикуляка та інших. Проте проблема аграрних ринкових трансформацій в Україні вимагає більш глибокого і комплексного дослідження інституціональних чинників, особливо неформальних інститутів, які виявилися найскладнішими для ринкової переорієнтації.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в обґрунтуванні підходів до інституціональних перетворень та структурної трансформації сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституціональні перетворення мають бути цілісною системою, що забезпечує ефективну взаємодію всіх секторів ринкової економіки. Аналітичне осмислення теоретико-методологічних підходів щодо розвитку економічних систем дало можливість виділити фактори, що впливають на інституціонально-структурні трансформації в аграрному секторі економіки (рис. 1).

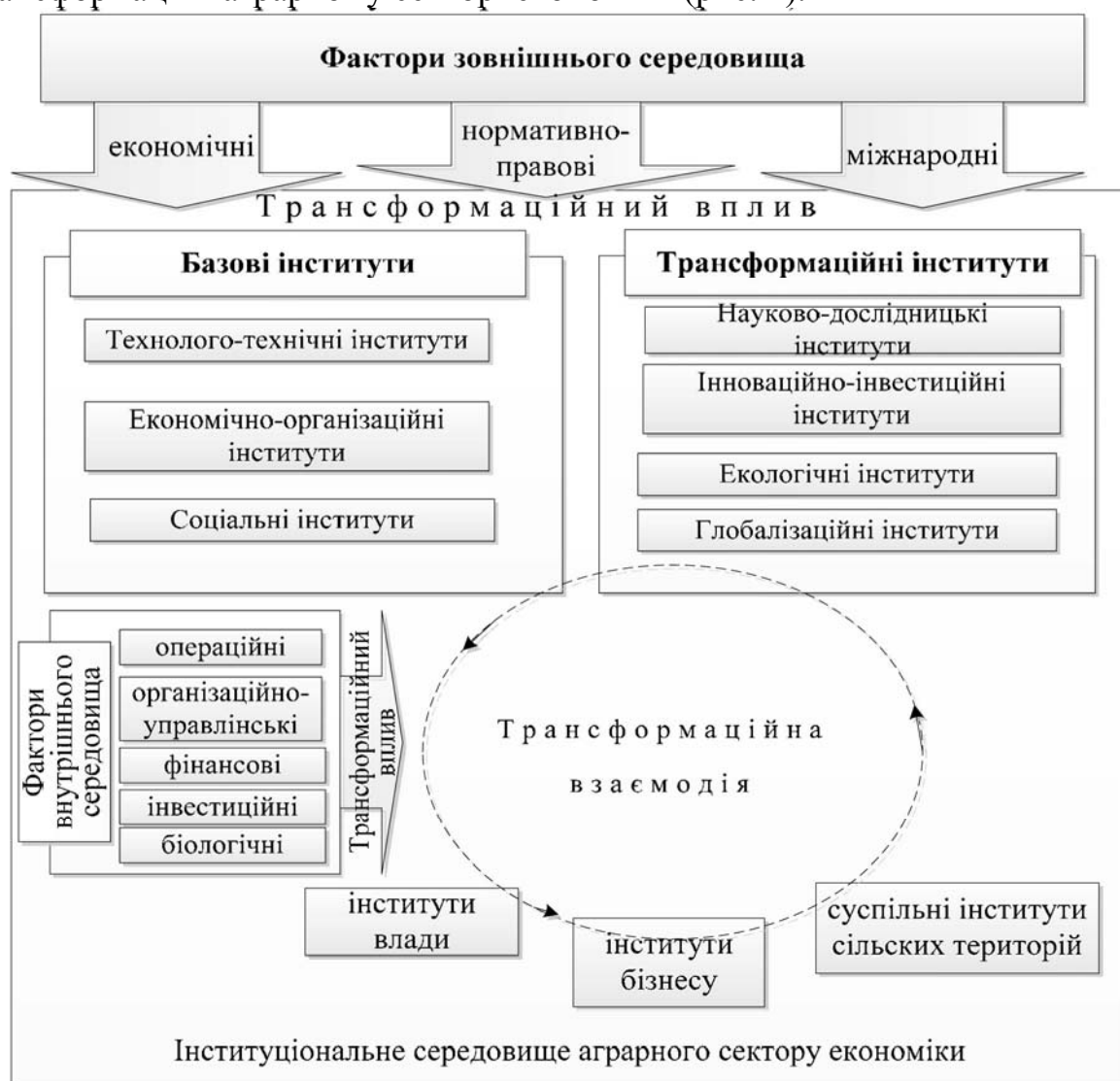

Рис. 1. Компоненти інституціонально-структурних трансформацій аграрного сектору економіки

Джерело: сформовано автором

Непоследовність і фрагментарність реалізації ринкових реформ призвела до відокремлення інтересів основних суб'єктів економіки, трансформації їхніх інтересів, ігнорування соціальної та духовної складових реформ, які забезпечують відтворення і зростання людського потенціалу. Склалося протиріччя між системою (цілим) та її структурними елементами. Синхронізація інтересів усіх суб'єктів ринкової економіки має посилити загальнонаціональний ефект порівняно з розрізненою ефективністю діяльності окремих суб'єктів економіки, стати потужним прискорювачем темпів економічного зростання в народному господарстві.

Важливим є те, що інституціональні межі перетворень проявляються досить чітко:

- сучасний аграрний сектор економіки є висококонкурентним, за даними Державної служби статистики України, він охоплює 14645 сільськогосподарських підприємства і 41488 фермерських господарства;

- протягом усього трансформаційного періоду відбувався перехід від державних до недержавних форм власності. У 2014 році більше 90% сільськогосподарських товаровиробників функціонують у межах приватної та змішаної форм власності;

- інституціональні перетворення охоплювали не тільки зміни форм власності, а й трансформацію організаційно-правових форм господарювання, що забезпечило формування багатокладної аграрної економіки. На сьогодні в структурі сільськогосподарських підприємств домінують господарські товариства (52,9%), друга позиція належить приватним підприємствам (28,3%), роль державних підприємств невисока (2,1%);

- структурні пропорції між обсягами виробництва і факторами виробництва серед товаровиробників не є оптимальними. Значна частина ресурсного потенціалу зосереджена у великому і середньому сільськогосподарському бізнесі, а його роль в структурі виробництва значно нижча, ніж малих форм господарювання;

- у селянських (фермерських) господарствах спостерігали досить високий темп зростання виробництва, проте їхня частка в обсязі валової продукції сільського господарства не перевищує 10%, що, на наш погляд, недостатньо для розвитку аграрного ринку та формування самобутнього класу товаровиробників;

- господарства населення, що стали основними виробниками сільськогосподарської продукції (майже 50%) і додатковим джерелом доходів сільського населення, як і раніше залишаються засобом виживання в умовах економічної кризи і безробіття;

- малі форми господарювання є більш мобільними під час прийняття рішень, відповідаючи на сигнали ринку та займаючи, як правило, ті ринкові ніші, в яких не готові працювати великі сільськогосподарські підприємства. Так особисті селянські господарства країни виробляють 97,9% меду, 96,9% картоплі, 84,3% овочів, 84,2% плодів та ягід, 83,3% вовни, 79,7% молока від загального обсягу виробництва;

- великий і середній агробізнес неоднорідний за своїм складом. В останні роки все більше проявляється тенденція диференціації сільськогосподарських підприємств за масштабами і результатами виробництва, рівнем фінансового стану. За останні роки частка фінансово стійких підприємств зростає, проте в загальній структурі агропідприємств, за фінансовою оцінкою, зберігається високий відсоток нестабільних кризових підприємств. У секторі великих і середніх підприємств посилюється тенденція перерозподілу ресурсного потенціалу на користь сильних стійких господарств на фоні уповільнення віддачі від факторів виробництва;

- різноспрямованість економічних інтересів господарюючих суб'єктів агропромислового комплексу не забезпечує еквівалентного обміну продуктами і послугами. Тому для сучасного розвитку сільського господарства характерні три види цінових диспропорцій, які виражені у швидшому зростанні цін на матеріально-технічні ресурси, послуги виробничо-технічного призначення, послуги переробних підприємств і торгівлі порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію. Результат цінових диспропорцій добре відомий - неможливість ведення господарської діяльності на розширеній основі, вилучення фінансових коштів з галузі і як наслідок - відставання в економічному розвитку.

У цілому інституціональна динаміка має серйозний вплив на структурну трансформацію галузі, а результати змін дуже суперечливі. Процес інституціоналізації ринкових відносин ще далекий від завершення, зокрема потрібно створити повноцінну виробничу, ринкову, соціальної інфраструктури, сформувані механізми економічного партнерства як всередині галузі, так і за її межами, визначити систему формальних і неформальних норм поведінки суб'єктів аграрного сектора економіки, ціннісних характеристик і стратегій розвитку галузі.

Щодо ідентифікації місця сільського господарства країни, то, зважаючи на сформовані пропорції, основні напрямки структурних зрушень, можна стверджувати, що воно тепер перебуває на тому етапі розвитку, на якому були розвинені країни світу в період індустріального становлення галузі.

Підбиваючи загальний підсумок соціально-економічної характеристики структурних процесів у сільському господарстві, відзначимо невідповідність вітчизняної аграрної структури аналогічній структурі розвинених країн, сучасним світовим тенденціям розвитку аграрного сектора, а також втрату поточної конкурентоспроможності галузі в національній економіці.

Наявність численних структурних вад обмежує поступальний розвиток аграрної системи і зумовлює об'єктивну необхідність керованої прогресивно-еволюційної її трансформації [1].

Фундаментальні інституціональні перетворення мають головною мету - зміну формальних і неформальних умов господарської діяльності, а також створення ефективних стимулів підприємницької та трудової активності сільського населення. Модифікують зміст організаційно-економічних відносин, створюють нову систему форм власності, і на цій підставі виникає трансформація форм господарювання. Удосконалення формальних і нефор-

мальних інститутів вимагає наявності значного проміжку часу, особливо це стосується консервативних, пов'язаних зі зміною свідомості людей. Таким чином, в умовах корінних інституціональних перетвореннях актуальною є проблема адаптації сільськогосподарських підприємств до ринкових умов господарювання. До того ж кожен етап перетворень має відбуватися за підтримки з боку держави.

Проведені дослідження діяльності підприємств різних форм господарювання дозволяють зробити висновки, що в умовах ринкових відносин їм властива динамічність, можливість трансформації з однієї форми в іншу на підставі перетворення, злиття, поділу, приєднання, ліквідації, виділення.

Виявлено, що суть процесу трансформації полягає в комплексній зміні всієї системи аграрних відносин, і передусім власності на землю, форм господарювання, системи ведення сільськогосподарського виробництва.

Особлива роль у підвищенні ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання належить державній політиці, яка полягає у створенні умов для рівноправного розвитку сільськогосподарських підприємств усіх форм господарювання; наданні диференційованої підтримки підприємствам різних організаційно-правових форм із урахуванням мети господарської діяльності, типу власників, розподілу доходів, управління на підприємстві; забезпеченні переходу від наявного розподілу ресурсів до адресного; розширенні форм і методів державної підтримки високопродуктивних господарств, що впроваджують сучасні технології, інновації.

Дотепер в сільському господарстві не відбулася системна трансформація, яка могла б закласти основи для стійкого зростання виробництва, що забезпечує збалансований та соціально орієнтований розвиток аграрного виробництва. Таким чином, наявний рівень виробництва в сільському господарстві не породжені технологічним ривком, його сьогодні забезпечують не інституціональні формування, а переважно особисті селянські господарства (ОСГ), у той час як реорганізовані сільськогосподарські підприємства зберігають слабкі адаптаційні та мотиваційні можливості.

Протягом всього періоду реформ відчувається недостатність обсягів державної підтримки сільського господарства, відсутність єдиної системної програми розвитку галузі та, головне, її поетапної реалізації. За допомогою багаторічного вилучення доходів сільського господарства керівництво країни постійно вирішувало загальнодержавні проблеми, забезпечуючи сільськогосподарське виробництво та сільський соціум за залишковим принципом. Саме тому якість життя сільського населення істотно нижче ніж у місті. Так за рахунок трудових ресурсів села багато років забезпечувалося функціонування промисловості країни. Постійний відтік молодого, найбільш освіченого й працездатного населення, відсутність адекватної компенсації шляхом технічного переозброєння та покращення фондо- і енергооснащеності перетворив аграрне виробництво в найбільш трудомісткий і найменш привабливий сектор економіки. До того ж багаторічна економічна політика уряду заохочувала

невигідне для виробників продовольства співвідношення цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, що не дозволяло аграріям господарювати та створювати необхідні резерви для розвитку виробництва. Громадська думка, сформована за роки реформ, відображала негативне ставлення до аграріїв, що в врешті-решт створило уявлення про аграрну економіку, як про безперспективну, відсталу та соціально непривабливу.

Вищезгадані аргументи переконливо доводять, що політика держави щодо аграрного сектора значно погіршила його стан та ускладнила аграрну кризу. Сьогодні сільське господарство розвивається за інерцією, що спричинило досить низький рівень конкурентоспроможності сектора. Ця ситуація ускладнена цілою низкою чинників, зокрема погіршення внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання, що супроводжувалося різкими коливаннями ринкової кон'юнктури в сільському господарстві, призводить до завищених ризиків бізнесу та створення мотиваційного бар'єра для сільгоспвиробників. Наприклад рівень рентабельності реалізації зерна становив у 2006 і 2007 р. усього 11,2% і 0,2% відповідно [2]. Диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію продовжує збільшуватися.

Сільгоспвиробники часто долають серйозні труднощі, щоб одержати доступ до ринків земельних, фінансових, матеріально-технічних і інформаційних ресурсів. У сфері збуту продукції сільськогосподарських виробників спостерігався дуже високий рівень трансакційних витрат.

Так, до 70-80 відсотків у ціні продовольчих товарів для кінцевого споживача становлять витрати інфраструктури та торгівлі, що ще більше знижує рівень рентабельності та інвестиційні можливості сільгоспвиробників. Про низький рівень конкурентоспроможності цього сектора свідчить і незавершеність процесу формування економічно активних суб'єктів аграрного бізнесу. Сільськогосподарські підприємства втратили основну частину активів, якими вони володіли на початку реформ, у результаті чого підсилилася їх диференціація за фінансовим станом. Близько 58% виробництва сільськогосподарської продукції регіону в 2007 р. здійснювалося в дрібнотоварному секторі особистих селянських господарств [2].

Необхідно відзначити, що процес, який посилюється в останні роки, формування інтегрованих агропромислових структур, що поєднують виробництво, переробку й реалізацію продукції, сприяє залученню інвестицій в галузь, її технологічному відновленню, знижує ризики невиконання контрактів. Однак, з іншого боку, одночасно зростає можливість монопольного впливу на ринок агропродукції, що обмежує економічну самостійність сільськогосподарських товаровиробників, їхні земельні та майнові права й, як наслідок, знижує їхню мотивацію. На особливу увагу заслуговує триваюча тенденція деградації ресурсного потенціалу та наростання технологічної відсталості сільськогосподарських підприємств, а також викликає занепокоєння дедалі гірше забезпечення сільського господарства кваліфікованими управлінськими кадрами.

Знос основних видів сільськогосподарських машин досяг 65-70 відсотків. Якщо буде зберігатися ця тенденція вибуття сільськогосподарських машин до 2016 р. то оброблювана площа ріллі може скоротитися на чверть. Ще одним фактором, що знижує конкурентоспроможність регіонального сільськогосподарства, є низький рівень розвитку на селі соціальної інфраструктури та несільськогосподарської зайнятості населення. Відставання соціальних умов села, що накопичувалося історично, ще істотніше підсилилося в 90-і рр. Село значно відстає від міста за комунальним облаштуванням житла, доступністю послуг транспорту та зв'язку, газифікацією природним газом, забезпеченістю доброякісною питною водою. Усе це є не тільки однією з основних причин сільської бідності та різкого погіршення демографічної ситуації, але й зумовлює низьку конкурентоспроможність аграрного сектора. Істотний негативний вплив на розвиток аграрної сфери виник через незавершеність інституціональних реформ, невпорядкованість правового регулювання земельного обігу. Щорічно змінюються правила та механізми державного регулювання сільського господарства та агропродовольчих ринків.

Висновки. Загальноекономічна підтримка сільгоспвиробників припускає не тільки заходи для якісного поліпшення інфраструктури, але й створення особливих умов господарського режиму. До подібних заходів можна віднести такі, як використання пільгової тарифної політики під час перевезення зернових й олійних культур залізничним транспортом, підтримка внутрішніх цін на рівні вище світових. Управління регіональними ринками підтримує координацію дій їхніх учасників за допомогою механізму, що за певних умов забезпечує найкращий розподіл ресурсів, а також мотивацію учасників ринку для подолання неминучого конфлікту інтересів. Ступінь досягнення поставлених цілей буде залежати від наявності можливостей для росту в зовнішньому середовищі та від здатності всіх інституціональних суб'єктів регіонального ринку, реалізувати ці можливості.

Список використаних джерел:

1. Дубініна М. В. Сучасний стан та перспективи трансформації форм власності в аграрному секторі Миколаївської області / М. В. Дубініна // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2009. – Спец. вип. Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. – С. 260-266.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіційний вебсайт. – Держстат України, 1998-2015. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці : Рута, 2006. – 344 с.
4. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т. О. Осташко. – К. : Фенікс, 2004. – 280 с.
5. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / [П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко, О. Г. Булавка та ін.] ; за ред. П. Т. Саблука, М. Ф. Кропивка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 482 с.
6. Шпикуляк О. Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка / О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 150-157.

Рецензент – д.е.н., професор Потриваєва Н.В.

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ЭКОЛОГИЧЕСКИ
ЧИСТЫХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОДУКТОВ
В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ**

Карпенко Е.М., д.э.н., профессор

Белорусский государственный университет

Карпенко В.М., к.т.н., доцент

Белорусский государственный аграрный технический университет

В данной статье определены факторы, которые могут влиять на развитие органического рынка и повышение интереса к таким продуктам со стороны покупателей. В качестве таких показателей определены следующие: площадь сельскохозяйственных угодий, приходящаяся на душу населения; индекс Джини; доля доходов, приходящаяся на 20% населения страны с самым высоким уровнем дохода; затраты на освоение «зеленых» технологий. Авторами определены основные направления действий, которые будут способствовать развитию белорусского органического рынка: содействие развитию освоения сельскохозяйственных угодий под органику путем развития фермерства и формирование сбытовой инфраструктуры в Беларуси; разработка государственной политики в области формирования культуры питания населения; подготовка кадров.

Ключевые слова: *биоорганическое сельское хозяйство, экологически чистая продукция, органическая продукция, «зеленые» технологии, индекс Джини, продолжительность жизни.*

Постановка проблемы. Достаточно сложно определить, когда впервые возникло биоорганическое сельское хозяйство. Его концепция существовала еще до изобретения синтетических агрохимикатов. Однако в качестве самостоятельного направления биологическое сельское хозяйство стало развиваться как реакция на крупномасштабное использование химикатов и прочих технологий, ставивших под сомнение безопасность технологий производства продуктов питания для человека и окружающей среды. Так называемый «бум» органического сельского хозяйства начался только в 1990-х гг., что было связано с реакцией на накопившиеся в мире экологические проблемы и продуктовые скандалы. Жители развитых стран были готовы платить больше за гарантию безопасности. Правительства некоторых стран также стали уделять особое внимание развитию этого направления и выделять дополнительные субсидии. Появляется ряд инновационных технологий для органического земледелия, развиваются институты и исследовательские центры, занимающиеся разработкой эффективных методов производства биоорганических продуктов.

Оценка состояния белорусского рынка органической продукции. В Беларуси органическое земледелие только зарождается, появляются сельскохозяйственные производители, работающие по органическим методам, и три фермерских хозяйства уже получили сертификаты европейского образца. Единственной структурой, которая осуществляет товарное производство органических продуктов, является «Надежда-плюс» – подразделение по производству товаров и услуг БГПС «Надежда–21 век», главной задачей которой является обеспечение экологически чистыми продуктами питания детей, на-

ходящихся на реабилитации и оздоровлении в детском республиканском оздоровительном центре «Надежда». Реализуемый центром проект является пилотным и демонстрирует возможности ведения экологически чистого сельского хозяйства. Площадь земельного участка филиала «Надежда-плюс» составляет порядка 40 га. Единственный пока в стране Мядельский район объявлен зоной экологически чистого земледелия: на него возложена задача обеспечить натуральными продуктами питания курортную зону Нарочанского края.

Центром научного обеспечения экологически чистого земледелия в республике является Научно-производственный центр по земледелию НАН Беларуси и Научно-производственный центр по механизации НАН Беларуси.

В Республике Беларусь существуют необходимые предпосылки для развития экологического землепользования – страна обладает значительным потенциалом пахотных земель в расчете на душу населения, а объемы внесения минеральных удобрений на гектар пашни ниже, чем в западноевропейских странах. Площадь земель Республики Беларусь составляет 20,8 млн. га, из них сельхозугодий – 8,82 млн. га, что составляет на 1 жителя 0,93 га, в том числе пашни – 0,616 га. Сравнительная оценка уровня обеспечения одного жителя сельхозугодиями в Беларуси по сравнению с другими странами представлена в таблице 1.

Таблица 1

Обеспечение одного жителя сельхозугодиями в странах мира

Страна	Обеспеченность одного жителя, га	
	сельхозугодья	Пашня
Беларусь	0,93	0,616
Канада	2,05	1,37
Франция	0,48	0,30
Германия	0,21	0,14
Молдавия	0,68	0,50
Италия	0,23	0,13
Польша	0,42	0,33
Россия	1,52	0,86
Испания	0,65	0,29
Швеция	0,34	0,29
Украина	0,89	0,71
США	1,33	0,55

В структуре граждан-землепользователей, составляющих около 3 млн. чел., преобладают владельцы приусадебных участков и дачники (таблица 2).

К особенностям белорусского сельского хозяйства относят:

- высокоинтенсивное сельское хозяйство;
- преимущественное наличие крупных сельскохозяйственных предприятий, оснащенных тяжелой техникой и применяющих высокие дозы минеральных удобрений и пестицидов;
- острый дефицит высококачественных органических удобрений;
- использование свежего навоза, осадков сточных вод и навозной жижи;

– наличие крупных животноводческих комплексов, хранение и внесение животноводческих стоков и куриного помета.

Таблица 2

Характеристика землепользователей в Республике Беларусь

Землепользователи	Количество землепользователей	Всего сельхозземель, тыс. га	Из них	
			пахотных	под постоянными культурами
Крестьянские (фермерские) хозяйства	2337	127	93,4	31,3
Граждане, всего	2949848	902,4	666,5	163,6

Как считают ученые, существуют определенные препятствия на пути развития органического земледелия в Беларуси [3]: размеры необходимых для нее становления финансовых вложений; неразвитость рынка органической продукции; практика фиксирования цен на сельхозпродукты.

Последний фактор свидетельствует о нерентабельности биохозяйства. Сдерживающим фактором развития органического рынка сельскохозяйственных продуктов является и отсутствие законодательной базы. На сегодняшний день фермерских хозяйств, готовых подтвердить свою экологичность – единицы, что объясняется в первую очередь отсутствием сертифицирующего национального органа, который бы оценивал производителя и выдавал специальную маркировку. Белорусские фермерские хозяйства могут сертифицировать две компании, из Украины и Латвии, которые в своей работе придерживаются стандартов ЕС. Иначе говоря, органическая продукция с таким сертификатом будет признаваться в ЕС. Производитель может маркировать ее соответствующим образом и продавать по повышенной цене.

Всего по состоянию на середину 2013 года в нашей стране сертификацию прошли или проходят немногим более десяти фермерских хозяйств [3]. В основном это фермеры, занимающиеся выращиванием ягод и овощей на площадях в несколько гектаров. Это объясняется и наибольшим удельным весом данной продукции в общем объеме производства сельскохозяйственной продукции фермерскими хозяйствами в стране.

Анализ статистических данных показывает, что производство овощей у фермерских хозяйств в 2012 г. по сравнению с 1991 г. увеличилось в 525 раз, картофеля – в 43 раза, а их вклад в общий урожай этих культур составляет 13% и 4% соответственно. При этом удельный вес продукции фермеров составляет лишь 1,3% в общем объеме. Белорусские фермеры специализируются на выгодных и высокодоходных направлениях, к которым относятся плодоводство, картофелеводство, овощеводство. Во многом это обусловлено участием в именной программе Минсельхозпрода. В нее входят 40 хозяйств, еще 7 фермерских хозяйств включены в программу овцеводства, а 4 – племенного дела.

Структура специализации производства следующая: в растениеводстве занято более половины фермерских хозяйств, в животноводстве – 15%, 24% ведут смешанное сельское хозяйство.

Одним из сдерживающих факторов развития фермерства является недостаточное финансирование поддержки на первичное обустройство фермерских хозяйств, слабый интерес к страхованию посевов, проблема реализации продукции, труднодоступность кредитов. В целом за два последних года из госбюджета было выделено 221,3 млрд. руб. на поддержку фермерских хозяйств. Таким образом, в среднем по республике на гектар угодий приходится 104-115 долл. поддержки, на Брестчине – 205, где в наибольшей степени развит фермерский сектор, в Могилевской области – 28% [2].

Сдерживает рост «зеленого» фермерства и малая осведомленность населения о пользе таких продуктов питания, и как следствие невысоким желанием приобретать их по более высокой по сравнению с «традиционными» продуктами цене. Это подтверждают результаты проведенного маркетингового исследования потребительских предпочтений населения по всей Беларуси Центром системных бизнес-технологий «SATIO» по заказу ООО «Экодом» (одна из самых активных республиканских общественных организаций в области продвижения и развития органического сельского хозяйства в Беларуси). Согласно результатам опроса, 95% респондентов хотели бы приобретать органические продукты. При этом выбор 89,4% из них обусловлен критерием полезности таких продуктов для здоровья. Но только половина из опрошенных (55,8%) готова платить за органические продукты больше, чем обычные [24]. На уровне предприятий следует отметить несовершенство используемой экологической маркировки, что опять же свидетельствует о необходимости формировании законодательной базы в стране.

Белорусское законодательство предусматривает обязательную маркировку всей продукции с содержанием ГМО (генномодифицированных организмов), принята беспороговая система маркировки в отличии от зарубежной практики, где допускается содержание ГМО в продуктах питания не более 0,9%. Для организации ГМО-контроля в Беларуси создано и аккредитовано 15 испытательных лабораторий. В нашей стране в продаже имеются продукты с ГМО американского и российского производства.

Как видно, в Беларуси экологическое сельское хозяйство еще не получило широкого развития, однако вполне возможно в следующих областях:

- экологическое сельское хозяйство;
- экологические дикоросы (грибы, ягоды, лекарственные растения, их переработка и другая лесная экологически чистая продукция);
- экологическая древесина, изделия из древесины;
- экологическая аквакультура и другие.

В белорусской стандартизации понятия «экологически чистый продукт» на сегодня не существует. Существующий сертификат «Натуральный продукт» лишь свидетельствует об улучшенном качестве продукции, но при этом не соотносим в полной мере с понятием «экологический» или «органический» продукт. Использование данной маркировки в Беларуси предшествует переходу на маркировку «Органические пищевые продукты», производство которых учитывает экологические критерии всей цепочки жизненного цикла товара.

Исходя из обзора белорусского рынка органических продуктов, к первоочередным задачам по его развитию следует отнести разработку собственных стандартов на основе установленных в европейских странах, подготовку кадров и создание системы сертификации и инспекционного контроля в области экологического сельскохозяйственного производства. Этот этап важен и в направлении развития экспорта продукции. Учитывая различия в применяемых требованиях к качеству продукции, должен быть введен единый сертификат оценки ее качества.

Краткосрочные перспективы развития рынка органических продуктов Беларуси на примере Республике Польша. Спрос на органические продукты питания по условиям рынка формируется во многом исходя из соотношения цены и качества продукции. Цена продукции является основным фактором для определения потенциала рынка. Исследуем 20 лидирующих стран мира по уровню продаж органических продуктов на душу населения, в числе которых страны Европы, Северной Америки, Япония и Австралия, чтобы проверить наличие взаимосвязи степени развития рынка биоорганических продуктов и благосостояния жителей.

Для этого рассчитаем коэффициент парной линейной корреляции между средним уровнем финансовых трат на органические продукты питания и ВНД на душу населения. В результате расчетов коэффициент корреляции (r) получился равным 0,519. Положительное значение коэффициента указывает на прямую связь между исследуемыми факторами – чем выше доход населения, тем люди больше склонны приобретать органические продукты питания. При этом значение коэффициента далеко от единицы, степень его влияния можно оценить на среднем уровне, что может свидетельствовать о неустойчивой связи. Таким образом, доходы населения являются важным условием развития рынка органических продуктов питания, но не определяющим фактором в абсолютном смысле.

В предыдущих исследованиях [1] было доказано положительное влияние развитие рынка органической продукции на уровень жизни населения. Важными вопросами для Беларуси остаются повышение культуры питания населения и его благосостояния, заботы о здоровье нации. В тоже время, учитывая современные тенденции, направленные на популяризацию здорового образа жизни и питания, инвестиции в человеческие ресурсы, как основного капитала любой страны, оспаривать необходимость развитие рынка органики в нашей стране бессмысленно.

Целью данной статьи является определение факторов, которые способствуют развитию рынка органической продукции с последующей разработкой рекомендаций по оказанию воздействия на эти факторы всех участников рынка.

Анализ международного опыта развития производства и потребления чистой сельскохозяйственной продукции позволил выдвинуть ряд факторов, которые по-нашему мнению могут влиять на развитие органического рынка и повышение интереса к таким продуктам со стороны покупателей. В качестве таких показателей определены следующие:

– площадь сельскохозяйственных угодий, приходящаяся на душу населения (характеризует обеспеченность страны собственными сельскохозяйственными ресурсами и как следствие потенциал развития органического сельского хозяйства), (A_{agr}), га;

– индекс Джини (статистический показатель степени расслоения населения страны (уровня неравенства) по накопленному богатству), (G), %;

– доля доходов, приходящаяся на 20% населения страны с самым высоким уровнем дохода, (I_h), %;

– затраты на освоение «зеленых» технологий (по отношению к ВВП) характеризуют заинтересованность и вклад всех участников рынка в сохранение окружающей среды, улучшение экологии, отражает уровень «зеленых» инвестиций в стране, (E_T), в % от ВВП.

В результате недостатка статистической информации о производстве и потреблении органики в Беларуси и в условиях зачаточного развития рынка органической продукции в целом нет возможности провести корреляционно-регрессионный анализ и оценить степень влияния данных факторов на развитие белорусского рынка экологически чистой сельскохозяйственной продукции.

Поэтому целесообразно будет провести данный анализ по одной из стран, результаты которого могут быть спроецированы на органический рынок Беларуси в качестве прогноза. На основе полученной модели будет определен план действий по развитию белорусского органического рынка в перспективе [5, 6].

Таблица 3

Исходные данные для стохастического факторного анализа развития органического рынка Польши

Период	Доля органики в общей площади сельскохозяйственных земель (A_{org}), %	A_{agr} , га	G, %	I_h , %	E_T , в % от ВВП
2000	0,06	0,480732	37	41,1	0,64
2001	0,12	0,464839	36,5	41	0,62
2002	0,3	0,442035	36,6	42	0,55
2003	0,36	0,423294	36,4	42,5	0,54
2004	0,51	0,427688	36,2	43,2	0,55
2005	1,08	0,416769	36	42,4	0,56
2006	1,55	0,418051	36,4	42	0,55
2007	1,85	0,423593	35	42	0,56
2008	2,03	0,42268	34,6	42,2	0,6
2009	2,37	0,421423	34,1	42,1	0,67
2010	3,37	0,381535	34,5	41,8	0,73
2011	3,94	0,385885	34,2	40,9	0,76
2012	4,21	0,386513	34,3	41,5	0,72

Для доказательства выдвинутой гипотезы и анализа степени влияния выбранных факторов на развитие рынка органической продукции в качестве тактического «эталона» нами был определен органический рынок Польши. В

этой стране отмечается положительная динамика рынка органических продуктов, при этом природно-климатические условия максимально сопоставимы с Беларусью, что во многом определяет потенциал производства органической продукции в стране. Для анализа были определены линейная и логарифмические формы зависимостей.

Наибольшими показателями нормированного коэффициента детерминации и его статистической значимостью характеризуется логарифмическая зависимость. В результате анализа t-статистики распределения Стьюдента была установлена незначимость двух форм зависимостей. Для проведения дальнейшего анализа был исключен четвертый фактор (затраты на освоение «зеленых технологий»), имеющий наименьшее t-значение и не превышающий критический предел.

В результате повторного регрессионного анализа определены две новые зависимости по сумме коэффициентов корреляции – логарифмическая и гиперболическая.

Из таблицы 4 видно, что по двум моделям доказывается статистическая значимость и выбранных факторов и уравнения в целом. Наилучшими показателями характеризуется гиперболическая форма зависимости, в которой вариация указанных факторов объясняет 95,4% вариации результативного показателя.

Построенное уравнение по данной форме зависимости берется за основу для анализа развития органического рынка продукции на примере Польши:

$$A_{org} = -55,043 + 5,098 \frac{1}{A_{agr}} + 757,507 \frac{1}{G} + 974,503 \frac{1}{I_n}$$

Таблица 4

Сравнительная таблица результатов регрессионного анализа

Фактор уравнения регрессии	Логарифмическая форма зависимости			Гиперболическая форма зависимости		
	Значение переменной	t-значение	p-уровень	Значение переменной	t-значение	p-уровень
Общая статистика регрессионной модели						
Скорректированный коэффициент регрессии	0,952	–	–	0,954	–	–
Значение F-статистики	79,73	–	–	83,12	–	–
Переменные регрессионной модели						
У-пересечение	160,863	6,366	0,000	-55,043	-8,814	0,000
Площадь сельскохозяйственных угодий на душу населения, га	-12,063	-5,576	0,000	5,098	5,737	0,000
Индекс Джини, %	-21,186	-4,385	0,002	757,507	4,559	0,001
Доля дохода, приходящаяся на 20% населения с максимальным уровнем дохода по стране, %	-25,159	4,035	0,003	974,503	3,847	0,004

На развитие рынка органической продукции оказывают обратное влияние три фактора – количество сельскохозяйственных земель на душу населения, индекс Джини, свидетельствующий о социальном неравенстве в обществе, и доля дохода, приходящаяся на 20% населения с самым высоким уровнем дохода.

При этом первый фактор по степени своего влияния на результат значительно превышает остальные факторы – более, чем в 2 раза. Затем по степени значимости находится показатель социального неравенства. Таким образом, снижение площади сельскохозяйственных земель на душу населения может свидетельствовать об удовлетворенном спросе населения основными продуктами питания, после чего возникает спрос на продукты с большей полезностью и добавленной стоимостью. Уменьшение второго фактора возможно в результате снижения социального неравенства в обществе, повышения благосостояния и сокращения расслоения по уровню дохода. Для воздействия на органический рынок через эти факторы необходимо решить основные задачи – формирование платежеспособного спроса населения на органическую продукцию и проведение государственной политики, направленной на воспитание культуры здорового питания и экологического мышления.

Таким образом, в Беларуси возможно достичь формирования доли органического земледелия на уровне польского – 3-4% при направленном воздействии на вышеперечисленные факторы.

Выводы. Обобщая результаты исследования недостатков и потенциала белорусского рынка органических продуктов, а также определенные нами тактические задачи по его развитию на примере построенных моделей, выделим основные направления действий, которые будут способствовать развитию белорусского органического рынка:

– *Содействие развитию освоения сельскохозяйственных угодий под органику путем развития фермерства и формирование сбытовой инфраструктуры в Беларуси.* Развитие органического земледелия требует разработки и определения мер стимулирования и финансовой поддержки сельскохозяйственных производственных кооперативов и фермерских хозяйств, перешедших на биоорганическое производство экологически чистых продуктов питания. Господдержка производителей экологически чистой сельскохозяйственной продукции может осуществляться по следующим направлениям: развитие системы страхования рисков хозяйств, производящих сельскохозяйственную продукцию; совершенствование налоговой политики, в частности снижении или освобождении на определенный период производителей от налога на прибыль; обеспечение обновления основных средств хозяйств биоорганического земледелия; обеспечение мероприятий по повышению плодородия почв; предоставление консультативной помощи.

– *Разработка государственной политики в области формирования культуры питания населения.* На сегодняшний день Беларусь не имеет научно обоснованной долгосрочной политики в области питания населения. Не получил развития созданный в 2009 году при Совете Министров Межведомственный координационный совет по взаимодействию государственных органов, контролирующей безопасность использования продовольственного сы-

рья, продуктов питания и кормовых биодобавок. По-прежнему отмечается сохранение активного распространения навязчивой рекламы нездоровых продуктов. С учетом высокой степени влияния СМИ на мировоззрение и воспитание человека, важными являются также выпуск специализированных программ, в том числе ориентированных на детей дошкольного возраста, литературы (детских сказок) с экологическим подтекстом, формирующие ценность здорового питания и образа жизни. Все возможные инструменты государственного воздействия через СМИ, систему образования могут быть объединены в рамках государственной программы под эгидой «Года культуры питания» – с соответствующими мероприятиями, господдержкой производителей, поставщиков, сбытовиков и потребителей.

– *Подготовка кадров.* В случае перехода к биоорганическому земледелию необходимо обеспечить повышение уровня знаний землепользователей в области природоохранных технологий, экологии и охраны окружающей среды в целом. Важным является обеспечение подготовки кадров в области производства экологически чистой сельскохозяйственной продукции.

Список использованных источников:

1. Карпенко, Е.М Анализ европейского рынка органической продукции / Е.М. Карпенко, В.М. Карпенко // Органическое производство и продовольственная безопасность: сб. науч. ст. – Житомир: Изд-во «Полесье», 2014. – С. 94 – 99.

2. О деятельности крестьянских (фермерских) хозяйств в Республике Беларусь 2012. Национальный статистический комитет Республики Беларусь / ред. В. И. Зиновский [и др.]. – Минск: Белстат, 2013. – 47 с

3. Органическое сельское хозяйство Беларуси: перспективы развития Материалы международной научно-практической конференции / сост. Н.И. Поречина – Минск: Донарит, 2012 – 104 с.

4. Семанс, Д., Синицкий, Д. Органическое сельское хозяйство в Беларуси / С. Семенас, Д. Синицкий. – ООО «Экодом». Минск, 2009. – 60 с.

5. Organic World [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.organic-world.net/statistics-data-tables-dynamic.html?&L=0>. – Date of access: 04.11.2015.

6. The World of Organic Agriculture: Statistics & Emerging Trends 2013. FiBL and IFOAM; for total global market: Organic Monitor; for number of certifiers: Organic Standard/Grolink., FiBL and IFOAM, 2013.

Рецензент – д.э.н., член-корреспондент НАНБ Гануш Г.И.

УДК 657.6:330.123.3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ТОВАРНО-МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Макаренко А.П., д.е.н., професор; Литвиненко І. О.

Запорізька державна інженерна академія

Авторами статті досліджено процес організації обліку та аудиту товарно-матеріальних цінностей на підприємстві, з надходження і відпуску товарно-матеріальних цінностей та запропоновані документи для удосконалення організації обліку і аудиту товарно-матеріальних цінностей

Ключові слова: облік, товарно-матеріальні цінності, аудит, документообіг, операція.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших факторів, що впливають на результати діяльності кожного підприємства, є наявність товарно-матеріальних цінностей, без яких неможливо уявити виробництво продукції (товарів, послуг). Від правильності документального оформлення надходження товарно-матеріальних цінностей залежить весь подальший процес обліку та використання товарно-матеріальних цінностей на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових досліджень і публікацій свідчить, що облік і аудит товарно-матеріальних цінностей розглядаються у працях, Ф.Ф. Бутинця, Л.П. Кулаковської, В.Я. Савченка, І.І. Сахарцевої, Б.Ф. Усача та інших. Однак при відображенні у первинних документах та облікових регістрах відомостей про товарно-матеріальні цінності, необхідно пам'ятати про зміни, обумовлені введенням у дію Податкового кодексу України.

Постановка завдання. Мета статті - дослідити процес організації обліку і аудиту операцій з надходження і відпуску товарно-матеріальних цінностей на підприємстві та запропонувати шляхи удосконалення організації обліку та аудиту надходження і відпуску товарно-матеріальних цінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення господарської діяльності підприємством використовуються товарно-матеріальні цінності, які є найбільш важливою і значною частиною активів підприємства.

Належним чином організований облік товарно-матеріальних цінностей, тобто якісна поінформованість про їх наявність та рух, має суттєве значення в управлінні діяльністю підприємства та забезпечує якісний контроль за зберіганням матеріальних цінностей.

У теоретичному розумінні виробничі запаси є предметами праці, які одноразово використовуються у виробничому процесі, свою вартість повністю переносять на готову продукцію

Облік ТМЦ в ведеться згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [1].

Основними задачами обліку ТМЦ є:

- облік надходження матеріальних цінностей на склад;
- облік руху матеріальних цінностей на складі;
- облік нестач та надлишків матеріальних цінностей у місцях зберігання й експлуатації;
- облік переоцінки матеріальних цінностей;
- облік наявності та руху матеріалів;
- облік витрат матеріальних цінностей зі складу.

Ці задачі регламентують чинні в Україні нормативні документи:

- Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність»[2];
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і змін у фінансовій звітності»[3];
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»[4];
- Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку[5]; типовий порядок визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей[6];

- інші нормативні документи.

Задачі з обліку з ТМЦ тісно взаємопов'язані з задачами інших ділянок обліку та управлінською інформаційною системою підприємства:

- позавиробничі витрати; надходження матеріальних цінностей за фактичною вартістю (облік фінансово-розрахункових операцій);

- відпуск матеріальних цінностей у порядку реалізації (облік готової продукції та її реалізації);

- надходження матеріальних цінностей за кореспондуючими рахунками; витрати матеріальних цінностей за кореспондуючими рахунками (облік та складання звітності);

- витрати матеріальних цінностей на виробництво (облік витрат на виробництво).

Документальне оформлення надходження матеріальних, сировинних і паливних ресурсів, їх наявності та витрачання є досить складним процесом, адже структура документообігу повинна бути такою, щоб забезпечувати вчасне надходження необхідної інформації як для обліку, так і для контролю та оперативного управління рухом ТМЦ.

Одним із важливих завдань обліку товарно-матеріальних цінностей є правильне документальне оформлення і своєчасне відображення в облікових реєстрах надходження товарно-матеріальних цінностей, їх внутрішнє переміщення та вибуття. Рух товарно-матеріальних цінностей оформлюють за допомогою типових форм первинної облікової документації, затверджених наказами Мінстату України і Мінфіну України [5].

Усе це вимагає від бухгалтерів, комірників, інших відповідальних осіб і, в першу чергу, керівників підприємства вжити заходів щодо удосконалення та підвищення ефективності обліку ТМЦ для чого ми пропонуємо підприємству застосовувати заходи для удосконалення обліку ТМЦ, які зображено графічно на рис. 1.

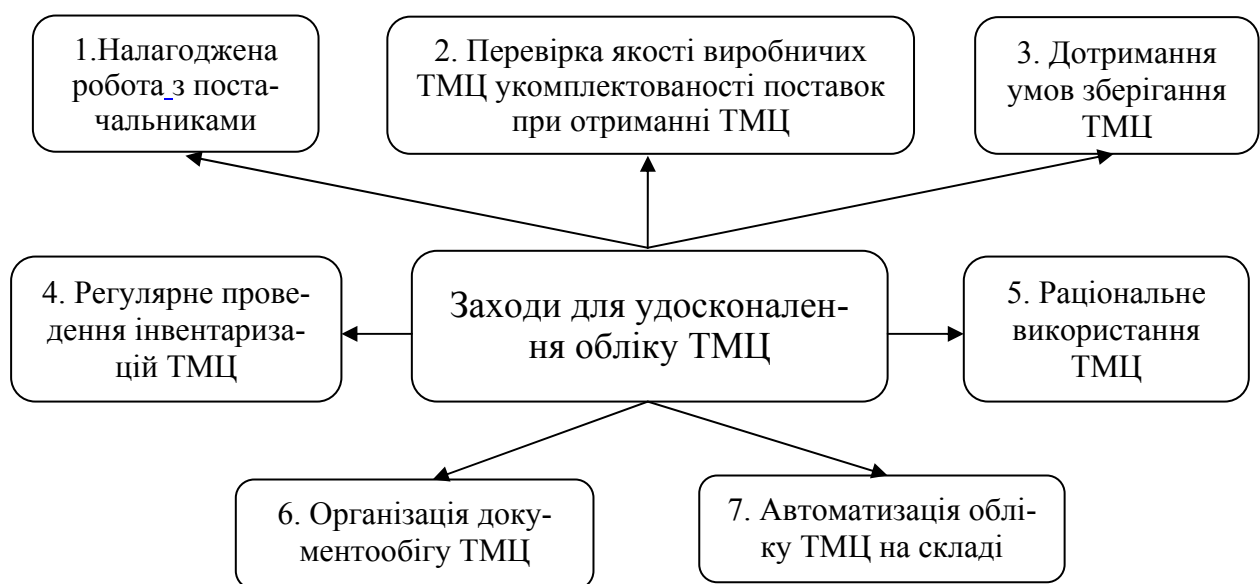

Рис. 1. Заходи для удосконалення обліку ТМЦ

Суть запропонованих нами заходів для удосконалення обліку ТМЦ полягає у наступному.

1. Замовлення на підприємстві повинні робитися тільки після того, як схвалений вибір постачальника. Для проведення об'єктивного аналізу ТМЦ повинна бути розроблена методика, яка максимально б надавала алгоритм вибору та оцінки постачальників на підставі виконання встановлених критеріїв по конкретних позиціях. ТМЦ закуповуються на підставі 3-х основних критеріїв: ціна, якість і терміни. Також негативним в обліку розрахунків з постачальниками є несвоєчасне оформлення документів з надходження ТМЦ. Необхідно встановити чіткі терміни здачі співробітниками первинної документації.

2. Інформація про необхідні ТМЦ формується на рівні цеху і передається начальнику. При виявленні браку здійснюється заміна ТМЦ. При необхідності, оформляється претензія, а в особливих випадках - відмова від покупки у даного постачальника з наступним виключенням даного постачальника з чинного реєстру постачальників.

3. Повинна бути мінімізована ймовірність псування ТМЦ на складі. Для цього потрібно дотримуватися правил пожежної безпеки, виключити зберігання на відкритому повітрі. Необхідно мінімізувати втрати ТМЦ у результаті крадіжок, зловживань, псування, непродуктивного витрачання, для цього потрібно правильно організувати охорону складських приміщень.

4. Інвентаризація ТМЦ повинні проводитися через заплановані проміжки часу з метою забезпечення відповідності даних бухгалтерського обліку фактичній наявності ТМЦ.

5. Після кожної проведеної інвентаризації ТМЦ необхідно визначити, які ресурси і в якій кількості необхідні для успішного функціонування підприємства і поліпшення його роботи, та забезпечити їх наявність. Важлива умова підвищення ефективності використання ТМЦ - посилення особистої та колективної відповідальності і матеріальної зацікавленості.

6. Головному бухгалтеру слід складати схему або перелік робіт зі створення та обробки документів. Записи про ТМЦ повинні постійно коригуватися і доповнюватися з урахуванням усіх операцій з надходження та повернення товарів.

7. Для спрощення обліку ТМЦ на складі і в бухгалтерії необхідно автоматизувати склад. Автоматизація повинна забезпечити: контрольоване введення і виведення інформації; організацію зберігання облікової інформації на зовнішніх носіях; захист інформації від несанкціонованого доступу; захист від фізичного руйнування збереженої облікової інформації; пошук, арифметичну та логічну обробку інформації; обмін з іншими інформаційними об'єктами.

З метою спрощення обліку ТМЦ на підприємстві нами запропоновано спрощена форма М – 11 «Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення)», яка наведена нижче.

(підприємство, організація)

Ідентифікаційний код ЄДРПОУ Код за УКУД

--	--	--

НАКЛАДНА-ВИМОГА НА ВІДПУСК (ВНУТРІШНЄ ПЕРЕМІЩЕННЯ) МАТЕРІАЛІВ

Номер документа	Дата складання	Код		
		виду операції	відправника	одержувача

Підстава _____
 Кому _____ Через кого _____

Кореспондуючий рахунок	Матеріальні цінності		Одиниця виміру	Кількість		Ціна	Сума
	Рахунок, субрахунок	Номенклатурний номер	Найменування, сорт, розмір, марка	Найменування	Затребувано	Відпущено	Грн.
1	2	3	4	5	6	7	8

Всього відпущено _____ найменувань, на суму грн. _____
прописом прописом

Відпуск дозволив _____ Головний бухгалтер
 Здав (відпустив) _____ Прийняв (одержав)

Рис. 2. Спрощена форма М – 11 «Накладна-вимога на відпуск
(внутрішнє переміщення)

Використання спрощеної форми дозволить зменшити час на обробку документів, не допустити помилок при заповненні, а також максимально розкрити необхідну інформацію. У таблиці 1 наведена оперограма спрощеної форми М – 11 «Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів».

Таблиця 1

Оперограма (документограма) форми «Накладна- вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів»

№ п/п	Назва роботи	Бухгалтерія	Керівник	Комірник	Завід. цеху	Голов. бух.
1	Складання накладної	●				
2	Відпуск дозволив		●			
3	Відмітка про здачу матеріалів			●		
4	Відмітка про отримання матеріалів				●	
5	Перевірив та отримав документ					●

Принцип безперервного вдосконалення - це найважливіший інструмент для підприємств, які вміють гнучко пристосовуватися до постійно мінливого середовища. Для виконання процедур аудиту товарно-матеріальних цінностей необхідно виконати наступні кроки: оцінити ризик аудиту; визначити процедури аудиту, що потребують перевірки, отримати докази того, що контроль функціонує ефективно, перевірити процедури аудиту; проаналізувати результати тестування. Програма організації оперативного бухгалтерського контролю за збереженням і використанням ТМЦ на підприємстві наведена у таблиці 2.

**Програма організації оперативного бухгалтерського контролю
за збереженням і використанням ТМЦ на підприємстві**

№	Складова частина програми	Зміст складової частини
1.	Номенклатурний перелік видів ТМЦ	Розробка номенклатури ТМЦ, облікових цін, оформлення номенклатури цінника
2.	Організація складського обліку ТМЦ	Організація книг або карток складського обліку. Складання звітів про рух продукції і матеріалів
3.	Документація і документообіг по операціях з надходження і виходу товарів	Складання робочих інструкцій до документів і графіків документообігу
4.	Бухгалтерський облік ТМЦ	Організація аналітичного і синтетичного обліку ТМЦ у відповідності з прийнятою на підприємстві формою обліку
5.	План виконання робіт з обліку ТМЦ	Розробка функціональних карт або посадових інструкцій працівників матеріального відділу бухгалтерії, індивідуальних та структурних графіків облікових робіт
6.	Оперативний бухгалтерський контроль за збереженням і використанням ТМЦ	Спостереження за веденням складського господарства, проведення планових і позапланових інвентаризацій ТМЦ, контроль за виходом продукції, використання на виробництві запасів за допомогою нормування витрат на виробничі потреби і лімітування їх видачі

Організацію руху потоків контрольної інформації оформлюють графіком, для складання якого визначають склад документів, які мають бути перевірені, та виконавців робіт.

Для покращення аудиту на підприємстві пропонуємо впровадити наступний документ Форма М - 13 «Реєстр приймання-здачі документів», який зображено на рис. 3.

<small>(підприємство, організація)</small>				Код за УКУД			
Ідентифікаційний код ЄДРПОУ							
РЕЄСТР № _____ ПРИЙМАННЯ-ЗДАЧІ ДОКУМЕНТІВ							
<small>прибуток або видаток</small>		<small>від</small>	<small>р.</small>				
Номер групи матеріалу або номенклатурний номер	Кількість документів	Номери первинних документів	Дата	ПІБ	Підпис	Відмітка аудитора	
Разом прийнято документів _____				прописом			
«_» _____ 20__ р.	Здав	_____	_____	_____	_____	_____	
«_» _____ 20__ р.	Прийняв	_____	_____	_____	_____	_____	
		підпис	підпис	_____	_____	_____	
				_____	_____	_____	

Рис. 3. Форма М – 13 «Реєстр приймання-здачі документів»

Оперограма запропонованої форма М – 13 «приймання-здачі документів» наведена у табл. 3.

Оперограма (документограма) форми «Реєстр приймання – здачі документів»

№ п/п	Назва роботи	Комірник	Бухгалтер	Аудитор
1	Здача документа	•		
2	Отримання документа		•	
3	Перевірка документа			•

Новий удосконалений документ дозволить мінімізувати витрати часу при наступній перевірці документа, а також надасть інформацію, коли та ким проводився аудит.

Висновки. З метою удосконалення обліку та аудиту товарно-матеріальних цінностей на підприємстві запропоновано впровадження ефективної системи документообігу, яка передбачає мінімізацію витрат часу на виконання робіт, складання індивідуальних схем руху документів, а також прискорення руху первинних документів з обліку ТМЦ. Наведені шляхи удосконалення обліку ефективності використання товарно-матеріальних цінностей на підприємстві. Для виконання процедур аудиту товарно-матеріальних цінностей на підприємстві необхідно виконати наступні кроки: оцінити ризик аудиту; визначити процедури аудиту, що потребують перевірки, отримати докази того, що аудит функціонує ефективно, перевірити процедури аудиту; проаналізувати результати тестування.

Список використаних джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність», затв. наказом Міністерства фінансів України від 16.07.99 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і змін у фінансовій звітності», затв. наказом Міністерства фінансів України від 25.05.99 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затв. наказом Міністерства фінансів України від 21.12.99 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затв. наказом Міністерства фінансів України від 24.05.99 р. № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Типовий порядок визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей, затв. наказом Міністерства фінансів України від 15.06.93 р. № 70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. Бутинець, Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку [Текст] : Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. 2-е вид / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ПП «Рута», 2002. – 591 с.

8. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту: навч. посібник [для ВНЗ] / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. - К.: Каравела, 2004. - 567 с.

9. Савченко В. Я. Аудит : [навч. посібник] / В. Я. Савченко. - К.: КНЕУ, 2006. - 322 с.

10. Сахарцева І. І. Теоретико-методологічні аспекти формування програм аудиту : [монографія] / І. І. Сахарцева. - К. : Кондор, 2005. - 374 с.

11. Усач Б. Ф. Організація і методика аудиту : [підручник] / Б. Ф. Усач, З. О. Душко, М. М. Колос. - К.: Знання, 2006. - 295 с.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ

Макаренко А.П., д.е.н., професор; Ярданова Т.Г.

Запорізька державна інженерна академія

Авторами статті обґрунтовано необхідність розробки програми аудиту виробничих запасів та запропоновано методичку його проведення, програму перевірки та робочі документи аудитора.

Ключові слова: *аудит, виробничі запаси, перевірка, програма перевірки, робочий документ аудитора.*

Постановка проблеми. Аудит виробничих запасів – є одним з найскладніших та трудомістких етапів перевірки. Існують загальноприйняті методики аудиту виробничих запасів підприємства, проте жодна з них не є досконалою, тому розробка нових методик є актуальним і важливим явищем для удосконалення аудиту виробничих запасів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувані питання висвітлюються у працях таких провідних авторів: Бондаренко Н.О., Бутинець Ф. Ф., Гончарук Я.А., Трофимов С. та інших [1,2,3,4].

Постановка завдання. Метою роботи розробка програми аудиту виробничих запасів. Метою аудиту виробничих запасів є встановлення законності, достовірності і доцільності здійснених операцій з виробничими запасами підприємства та правильності їх відображення в обліку. Також метою аудиту виробничих запасів є встановлення відповідності застосовуваної на підприємстві методики обліку та оподаткування операцій з руху виробничих запасів нормативним документам, для того щоб сформувані думку про достовірність бухгалтерської звітності в усіх суттєвих аспектах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з мети, основними завданнями аудиту виробничих запасів є такі [6]:

- контроль за дотриманням чинного законодавства щодо операцій з виробничими запасами;
- встановлення правильності визнання активів запасами згідно з П(С)БО № 9 «Запаси»;
- перевірка правильності формування первісної вартості запасів;
- дослідження стану складського обліку запасів;
- встановлення повноти і правильності відображення в бухгалтерському обліку надходження запасів за їх напрямками;
- підтвердження (спростування) доцільності вибору підприємством методу списання запасів підприємства;
- перевірка дотримання встановлених нормативів використання запасів на виробництво;
- дослідження правильності і повноти відображення в обліку господарських операцій з вибуття запасів за їх напрямками;

Аудиторська перевірка операцій з обліку виробничих запасів починається з розробки детального плану їх перевірки із зазначенням строків виконання (табл.1).

Таблиця 1

Загальний план для проведення аудиту виробничих запасів

№	Етапи	Мета та завдання	Перелік процедур	Термін аудиту	ПШБ
1	Підготовчий	Знайомство з бізнесом клієнта, оцінка системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку, визначення аудиторського ризику, суттєвості, планування аудиту запасів	Обмін листами, укладанням договору, ознайомлення з діяльністю підприємства: опитування, тестування		
2	Основний	Отримати достатні та відповідні докази по відношенню до обґрунтування тверджень про існування, повноту, точність операцій по відображенню придбання запасів у постачальників.	Аудит відображення придбання запасів, формування їх первісної вартості		
		Аналіз обґрунтованості тверджень відносно існування, повноти, точності та класифікації операцій зі списання запасів.	Аудит списання запасів		
3.	Заключний	Підготовка аудиторського висновку та складання аудиторського звіту	Здійснення процедур з систематизації та обґрунтування отриманої інформації		

Для одержання аудиторських свідчень відносно відповідності структури та ефективності функціонування систем обліку та внутрішнього аудиту складають тест внутрішнього контролю (табл. 2).

Таблиця 2

Тест внутрішнього контролю виробничих запасів

№	Зміст питання	Варіант відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
1	2	3	4	5	6
1	Чи відповідає зберігання запасів вимогам щодо належного зберігання: охорона, страхування (технологічні умови, необхідні пристосування, запобігання псуванню) тощо?				
2	Чи закріплені запаси, що знаходяться на складі і в експлуатації, за особами, відповідальними за їх зберігання і використання?				
3	Наявність договорів про повну матеріальну відповідальність з працівниками, які безпосередньо пов'язані із зберіганням, обробкою, продажем (відпуском), перевезенням або застосуванням у процесі виробництва переданих йому запасів, якщо вони обіймають посади, передбачені спеціальним переліком?				

1	2	3	4	5	6
4	Чи ведеться облік у розрізі підзвітних осіб?				
5	Працівників, безпосередньо пов'язаних із збереженням та відпуском запасів, зобов'язують брати відпустку, призначають на час відпустки інших осіб, здійснюють передачі, інвентаризації?				
6	Доступ до комп'ютеризованих записів по запасах є тільки в осіб, для яких це пов'язано з посадовими обов'язками?				
7	Чи використовуються попередньо пронумеровані документи, та їх видача реєструється в журналах (книгах) пронумерованих, прошнурованих, скріплених печаткою?				
8	Періодичність проведення інвентаризації: - 1 раз на рік - частіше 1 -го разу на рік - рідше 1 -го разу на рік				
9	Чи виявлені у звітному періоді факти крадіжки та псування запасів і на яку суму?				
10	Чи списувалися за нормами природний убуток запасів та їх сума?				
11	Чи ліквідувались у звітному періоді запаси?				
12	Чи оприбутковували зайві матеріальні цінності, виявлені в результаті інвентаризації?				
13	Чи списувалися неліквідні та залежали ТМЦ?				
14	Чи проводяться на підприємстві незаплановані (раптові) інвентаризації окремих видів запасів, груп, в окремих місцях зберігання та в підзвіт?				
15	Чи проводиться звірка даних реєстрів бухгалтерського обліку запасів з даними Головної книги?				
16	Чи здійснюється звірка за відпуском запасів на підставі лімітно-забірних карт з документами на витрачання?				
17	Чи проводиться контроль за фактами списань від псування та знищення запасів?				
18	Чи здійснюється контроль за своєчасністю пред'явлення претензій за якістю та кількістю одержаних запасів?				
19	Чи проводиться контроль за списанням запасів від браку у виробництві?				
20	Чи проводиться контроль за точністю підрахунку первинних документів?				
21	Ціни, підрахунки в інвентаризаційних описах перевіряються третьою особою?				
22	Реєстри обліку ведуться особами, обов'язки яких не залежать від обов'язків по вибуттю, руху та зберіганню запасів?				
23	Посадові особи періодично виявляють зіпсовані, морально застарілі і т.д. запаси?				
24	Запаси в наявності, право власності, належить іншим, виключаються із підрахунків?				

Далі складається програма аудиту виробничих запасів для визначення переліку завдань у послідовності їх виконання, за допомогою яких будуть отримані та надані аудиторські докази у відповідності до мети перевірки (табл.3).

Таблиця 3

Програма аудиту виробничих запасів

№	Мета та критерії якості	Перелік аудиторських процедур	Аудиторські докази	Метод перевірки	Код робочого документа	Період проведення	Виконавець	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Впевнитись у правильній класифікації виробничих запасів та правильності залишків по рахунках, А, Г,	Перевірити правильність формування елементів виробничих запасів	Первинні документи	Економічна перевірка, нормативно-правова перевірка	ВЗ-1			
2	Впевнитись у наявності документів про виробничі запаси, А, Б, Г	Перевірка наявності первинних документів	прибуткові ордери, акти прийому-передачі виробничих запасів	Документальна перевірка, аналітична, арифметик-на, співставлення				
3	Визначити відповідність виробничих запасів законодавчим вимогам, достовірність первинних даних про формування та використання виробничих запасів, повноту та своєчасність відображення в облікових документах та фінансовій звітності, В, А, Б, Г,Є	Перевірка дотримання строків, порядку, документального оформлення та відображення в обліку результатів проведення інвентаризації виробничих запасів Зустрічна перевірка даних договору, документів на оплату, прибуткових накладних, інших супровідних документів з даними відображеними у аналітичному та бухгалтерському обліку	Інвентаризаційні описи, прибуткові накладні, рахунки фактури	нормативно-правова перевірка та документальне оформлення	ВЗ-2 ВЗ-3 ВЗ-4			
4	Визначити відповідність виробничих запасів законодавчим вимогам, достовірність первинних даних про формування та використання виробничих запасів, повноту та своєчасність відображення в облікових документах та фінансовій звітності, В, А, Б, Г,Є	Перевірка відповідності прибуткових та видаткових накладних записам в журналі реєстрації	Прибуткові ордери, журнал реєстрації прибуткових ордерів	Документальна перевірка, співставлення	-			

1	2	3	4	5	6	7	8	9
5		Перевірка формування первісної вартості виробничих запасів при надходженні; Перевірка невідфактурованих поставок на предмет оприбуткування та відпуск виробничих запасів у виробництво Перевірка документального оформлення та відображення в обліку оприбуткування корисних матеріалів після ліквідації основних засобів	Прибуткові ордери, акти	Документальна перевірка, нормативна перевірка	B3-5			
6		Перевірка документального оформлення та відображення в обліку результатів переоцінки виробничих запасів	Акти переоцінки	Арифметичний, документальний	B3-6			
7	Визначити відповідність виробничих запасів законодавчим вимогам, достовірність первинних даних про формування та використання виробничих запасів, повноту та своєчасність відображення в облікових документах та фінансовій звітності, В, А, Б, Г, Є	Перевірка документального оформлення виробничих запасів, які знаходяться на відповідальному зберіганні	Видаткові накладні	Документальна перевірка, аналітична, арифметична, співставлення	B3-7			
8		Перевірка документального оформлення виробничих запасів, які знаходяться в дорозі	накладні	Документальна перевірка	B3-8			
9		Перевірка документального оформлення, відображення в обліку та незмінності методу оцінки вибуття виробничих запасів. Перевірка правомірності внесення змін в облікову політику з питань вибуття виробничих запасів Перевірка залишків деяких видів виробничих запасів, з метою уникнення приписок чи надмірного списання Взаємна звірка даних матеріального звіту з накладними, лімітно-забірними картками з метою виявлення не вказаних у звіті первинних документів, підтвердження облікової ціни, наявності підписів МВО	Лімітно-забірні карти, акти на списання, облікова політика	Документальна перевірка, аналітична, арифметична, співставлення	B3-12			

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	Визначити відповідність виробничих запасів законодавчим вимогам, достовірність даних в первинних документах про надходження та використання виробничих запасів, повноту та своєчасність відображення в облікових документах та фінансовій звітності, В, А, Б, Г, Є	Перевірка відображення в обліку розподілу транспортно-заготівельних витрат	Головна книга	Арифметична	ВЗ-9			
11	Визначити відповідність даних в первинних документах про надходження та використання виробничих запасів, повноту та своєчасність відображення в облікових документах та фінансовій звітності, В, А, Б, Г, Є	Перевірка організації контролю за збереженням та використанням довіреностей	Журнал реєстрації довіреностей	Документальна перевірка	ВЗ-10			
Критерії якості		А-повнота; Б-точність; В-достовірність; Г-законності; Д - відповідності; Е – наявність; Є – правильність; З-права і зобов'язання; Т – вимірювання; М – оцінка вартості; Н – подання та розкриття інформації.						

Для вирішення поставлених завдань аудиту виробничих запасів пропонуємо робочі документи аудитора, які на думку авторів стануть обґрунтованими доказами якісного аудиту виробничих запасів (табл. 4-13).

Таблиця 4

Робочий документ аудитора ВЗ-1 «Звірка залишків запасів станом на «___» _____ 201_р.»»

Рахунок у головній книзі	Залишок по головній книзі	Залишок по журналу	Відхилення	Причини
1	2	3	4	5

Таблиця 5

Робочий документ аудитора ВЗ-2 «Тест контролю інвентаризаційних описів на відповідність»

№	Елемент вибірки	(+) Порушення						
		Відсутність підписів (хоча б одного) Членів інвентаризаційної комісії в робочій та підсумковій документації	Відсутність розписки матеріально відповідальної особи	Відсутність прописом загальної суми вартості запасів на кожній сторінці опису	Відсутність числа (прописом) Натуральних показників	Відсутність на кожній сторінці опису запису "Ціни та підписи перевірів" та підпису МВО	Не підписані та незвірені членами Комісії помилки і виправлення	Відсутність на останній сторінці інвентаризаційного опису розписки матеріально відповідальної особи
1	2	3	4	5	6	7	8	9

**Робочий документ аудитора ВЗ-3
«Вибірка результатів інвентаризації запасів»**

№	ПІБ МВО	Залишок за даними інвентаризації	Залишок за даними обліку	Сума виявлених інвентаризацією			Відображення в обліку				Примітки
				нес- тач запа- сів	над- лиш- ків запа- сів	втра- т від псу- вання запа- сів	зарахо- вано за пересор- туван- ням	списано в межах норм убутку	віднесе- но на винних осіб	списано на резуль- тати фі- нансово- госпо- дарської діяльності	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Таблиця 7

Робочий документ аудитора ВЗ-4 «Перелік нестач цінностей, завданих збитків, справи за якими передані до правоохоронних органів»

№	П.І.Б. Органі- зація. Відпові- дач	Дата вияв- лення зби- тку	Су- ма збит- ку	Подані позовні вимоги		Присуд- жено до стягнення			Відмов- лено в по- зові або по- вернуто по- зивачу		Направлена скарга до вищестоящого право- охоронного органу	
				наймену- вання право- охорон- них ор- ганів	дата	дата	су- ма	при- чини	дата	наймену- вання	дата	одержа- но рі- шення, зміст, дата
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Таблиця 8

Робочий документ аудитора ВЗ-5 «Перелік витрат, не включених до первісної вартості запасів»

№	Підстава для віднесення				Відображено в обліку			Вплив на залишки балансу
	№, дата документу	Регістр обліку	Сума	Назва витрат	Дт	Кт	Сума	
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Таблиця 9

Робочий документ аудитора ВЗ-6 «Відомість повторної переоцінки запасів»

№	Назва запасу	Первісна вартість	Бала- нсова вар- тість	Попередня уцінка		Нова чиста вар- тість реалі- зації	Сума дооцін- ки в ме- жах пе- рвісної вартості	Су- ма уцін- ки	Нова балансо- ва вартість		Відобра- жено в обліку	
				Дата про- веде- ння	Сума по- передньої уцінки				Перві- сна	Чиста вар- тість реалі- зації	Дт	Кт
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Таблиця 10

**Робочий документ аудитора ВЗ-7
«Перелік запасів, які знаходяться
(передані) на відповідному зберіганні»**

№	Назва постачальника	Підстава для зберігання	Найменування запасу	Одиниця виміру	Кількість	Вартість запасів	Дата прийняття, № накладної	Місце зберігання	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Таблиця 11

**Робочий документ аудитор
ВЗ-8 «Перелік запасів, які знаходяться в дорозі»**

№	Найменування запасу	Одиниця виміру	Кількість	Вартість	Дата відвантаження	Назва постачальника	Номери				Вжиті заходи з розшуку товарів, які не надійшли своєчасно	Примітки
							Товарно-транспортної накладної	Прибуткової накладної	Вагону	Баржі		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Таблиця 12

**Робочий документ аудитора ВЗ-10
«Перевірка відображення в бухгалтерському обліку
руху довіреностей»**

№	Залишок на __ . __ . __ р		Придбано протягом поточного року					Списано протягом поточного року					Залишок на __ . __ . __ р	
	Кількість	Сума	Дата документу	Номер документу	Кількість	з № по №	Сума	Використано	Повернуто, як не використані	Зіпсовано	Втрачено	Сума	Кількість	Сума
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

Робочий документ аудитора ВЗ-9
«Розподіл транспортно-заготівельних витрат»

№	Показник	Сума, грн..грн.	
		За даними підприємства	За даними аудиту
1	Залишок транспортно-заготівельних витрат на початок місяця (сальдо рахунка 209.2*)		
2	Залишок виробничих запасів на початок місяця (сальдо рахунків 201 - 208)		
3	Транспортно-заготівельні витрати за місяць (враховуються усі витрати, понесені з доставкою запасів)		
4	Вартість запасів, що надійшли за місяць (дебетовий оборот рахунку 20)		
5	Середній відсоток транспортно-заготівельних витрат (ряд. 1+ ряд. 3) ÷ (ряд. 2 + ряд. 4) × 100		
6	Вартість запасів, що вибули за місяць (кредитовий оборот рахунку 20)		
7	Транспортно-заготівельні витрати, що відносяться на запаси, що вибули (ряд. 5 × ряд. 6)		

**рекомендовано для обліку транспортно-заготівельних витрат використовувати допоміжний активний рахунок в класі 20 «Виробничі запаси» - 209.2 «Відхилення від вартості матеріалів»*

Висновки. У роботі представлено розроблену програму аудиту виробничих запасів та робочі документи аудитора. Запропонована програма дасть змогу аудитору охопити всі аспекти обліку виробничих запасів на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку виробничих запасів, вчасно виявити порушення, провести якісний аудит та надати рекомендації з внесення необхідних змін в облікову політику підприємства у частині організації та методики обліку виробничих витрат.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко Н.О. Аудит суб'єктів підприємницької діяльності: навч.посібник / Н.О. Бондаренко, В.Д. Понікаров, С.М. Попова.// – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 300 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі і аудиті / Ф.Ф. Бутинець, М.М. Шигун // навч.посібник – Житомир : ЖДТУ,- 2004. – 352 с.
3. Гончарук Я.А. Аудит / Я.А.Гончарук, В.С. Рудницький// - 3-тє вид.перероб.і доп. - К.: Знання, 2007. - 443с.
- 4.Трофимов С Практика обліку запасів / С. Трофимов // Дебет-кредит. – 2008. – № 6. – С. 14.
- 5.Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» від 31.03.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www/zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
6. Рядська В.В. Аудит / В.В. Рядська, Я.В.Петраков // навч. посібник для вузів. – К: Центр учбової літератури, 2008. – 413 с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

КАТЕГОРІЯ ВЛАСНОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мармуль Л.О., д.е.н., професор

*Одеська національна академія харчових технологій;
Аранчій В. І., к.е.н., професор; Удовіченко М.О., к.е.н.
Полтавська державна аграрна академія*

Визначено нове змістовне навантаження категорії власність у використанні земельних ресурсів агроформувань та в управлінні їх відтворенням і збереженням в умовах посилення концентрації землеволодіння, сільськогосподарського виробництва, зростання капіталізації та корпоратизації великих агроформувань.

***Ключові слова:** земельні ресурси, сільськогосподарські підприємства, форми власності, концентрація, агрохолдинги, майнове розширення, капіталізація, моніторинг, землекористування, продуктивність земель, земельний кадастр, управління, регулювання.*

Постановка проблеми. Земельні ресурси завжди були і залишаються визначальним чинником сталого розвитку сільськогосподарського виробництва і підвищення його ефективності. Розвиток сільськогосподарських підприємств та організація їх землекористування й землеволодіння набувають принципового значення у здійсненні глибоких соціальних і економічних перетворень на селі. За період проведення ринкових трансформацій економіки АПК, спрямованих на формування нових земельних відносин, набули пріоритетного розвитку орендні й пайові відносини, приватно-орендні форми господарювання, процеси формування ринку землі.

Під впливом процесів адаптації земельних відносин до умов та господарських механізмів ринкової економіки відбувається зміна організаційних форм підприємництва на землі, зростає концентрація виробництва сільськогосподарської продукції, корпоратизація галузі, систем управління та регулювання їх розвитку. Це сприяє впровадженню інновацій, збільшенню обсягів виробництва, зростанню його рентабельності та капіталізації у цілому.

Разом з тим, суттєвими викликами та загрозами для подальшої реструктуризації аграрної сфери економіки, підвищення конкурентоспроможності агроформувань, вирішення соціальних проблем сільських територій при цьому постає нестабільність землекористування сільськогосподарських підприємств, виснаження земель та зменшення родючості й продуктивності ґрунтів, слабкий державний контроль за дотриманням сівозмін та екологічних стандартів агробізнесу. Це спонукає до продовження наукових розробок щодо удосконалення механізмів та важелів забезпечення раціонального використання земельних ресурсів агроформувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організації функціонування й управління розвитком сільськогосподарських підприємств на основі раціонального використання земельних ресурсів та оптимізації земельних відносин присвячено багато наукових досліджень і публікацій, практичних розробок. Теоретичні аспекти трансформації земельних відносин, за-

безпечення раціонального землекористування, ресурсних стратегій розвитку суб'єктів господарювання агросфери, управління використанням та відтворенням земельних ресурсів знайшли своє відображення в наукових працях учених економістів-аграрників П. Гайдуцького, В. Горлачука, А. Даниленка, Д. Добряка, В. Зіновчука, І. Лукінова, П. Макаренка, М. Маліка, А. Мартина, Л. Новаковського, О. Олійника, О. Онищенко, А. Сохнича, А. Третьяка, М. Федорова, В. Шияна та інших авторів.

Їх дослідження зосереджені, переважно, на економічних аспектах адаптації сільськогосподарських підприємств до ринкових умов землекористування. Узагальнено ряд теоретичних та прикладних підходів до вирішення проблем організації виробництва, становлення різноукладних форм господарювання, соціально-економічних і земельних відносин. Визначені методологічні засади оцінки земельних ресурсів, визначення вартості оренди, порядку її здійснення.

Однак в останні роки поглиблених розробок потребують проблеми власності та ринку землі, оскільки надконцентрація землеволодінь, яка відбулася і відбувається в Україні в останні десятиріччя, викликала значне соціально-майнове розшарування на селі, надприбутки агрохолдингів та агрокорпорацій і безробіття, зубожіння та маргіналізацію більшості сільського населення. Формування середнього класу на селі практично припинилося. Незважаючи на модернізацію основних засобів і технологій, продуктивність земельних угідь зростає повільно або навіть зменшується. Тому відповідь на питання про роль власності на землю у наявності вказаних проблем є основою управлінських рішень щодо їх вирішення на перспективу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення нового змістовного навантаження категорії власність у використанні земельних ресурсів агроформувань та в управлінні їх відтворенням і збереженням в умовах посилення концентрації землеволодіння, сільськогосподарського виробництва, зростання капіталізації та корпоратизації великих агроформувань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регулювання земельних відносин в аграрній сфері економіки та сільськогосподарських підприємствах зокрема завжди розглядалось і розглядається як важлива складова господарської діяльності, інтересів землевласників і землекористувачів, яка має визначальний вплив на всі аспекти життєдіяльності сільського населення та організації сільських територій. Ефективність результатів управління у вигляді раціонального землекористування окремих агроформувань в значній мірі залежить від рівня організації земельних відносин у державі і наскільки активно члени того чи іншого підприємства впливають на процес вибору і прийняття управлінських рішень. Наприклад, при створенні умов для самореалізації працівників, стійкості фінансово-економічних результатів, якості та конкурентоспроможності продукції керівник або власник сільськогосподарського підприємства, домогосподарства, фермерського господарства повинен враховувати ресурсні чинники, необхідні для виробничої діяльності [7, с. 29]. Він зможе запровадити сприятливі умови й результати господарювання тіль-

ки тоді, коли буде добре усвідомлювати, наскільки реальним власником або розпорядником землі і/чи майна і на який час є.

Власність – це основоположна категорія в її теоретичному та практичному аспектах. В усіх суспільних науках, в економічній теорії, юриспруденції та інших вона являє собою фундаментальну категорію. Це зумовлено тим, що власність є основою життєдіяльності суспільства, життєвого циклу та безпеки суб'єктів господарювання. І саме суспільство пояснює причину того, чому власність завжди буде використовуватись в усіх дослідженнях, які стосуватимуться розвитку людства.

На нашу думку, власність – це відчуття й реалізація потреби належності, володіння, використання об'єкта власності, яке повинно бути задеклароване і захищене законом. Власність – це така належність до індивідуального, яку можна знищити лише шляхом переродження природи особистості. З приводу змісту власності існують різні точки зору.

Одні автори вважають, що життєдіяльність кожного окремого індивіда обов'язково пов'язана діяльністю інших і тому власність існує лише у відносинах між людьми. Саме тому вони вважають, що власність – це відносини між людьми відповідно їх відношенню до об'єктів власності, тобто предмет або річ стають справжньою власністю лише у відносинах між людьми [4, с. 65]. Зміст та внутрішню структуру власності утворюють вольові, свідомі, тобто ідеальні за своєю ознакою відносини належності, володіння, розпорядження та використання об'єкту власності. Виходячи з такого розуміння власності, можна зробити висновок, що власність – це категорія, яка має економічний, юридичний та психологічний аспекти.

Розглядаючи економічний зміст власності, необхідно зауважити, що його структуру формують механізми володіння, розпорядження та використання об'єктів власності в процесі їх виробництва, розподілу, обміну та споживання, тобто сукупність трудових, техніко-технологічних та соціально-економічних виробничих відносин як відносин привласнення – присвоєння. Саме ці відносини складають економічну основу аграрного виробництва. Юридичний зміст власності полягає в сукупності свідомих відносин належності, володіння, розпорядження та використання об'єктів власності, з яких виходять основи правових норм, тобто права людей відносно того, чим вони можуть володіти, розпоряджатися та користуватися.

Почуття власності, любові до неї і турботи про неї закладено людині самою природою. У цьому полягає психологічний зміст власності. Еволюція власності свідчить, що в основі розвитку продуктивних сил і виробничих відносин з'явилися різні форми власності, в тому числі приватна власність на землю та на інші засоби виробництва [1, с. 12]. Також необхідно зазначити, що приватна власність посилює конкурентні основи в економіці, сприяє її демонополізації, збільшує здатність до швидкого саморегулювання та стимулює розвиток.

Не спираючись на бюджетні надходження, посилюється гнучкість механізмів господарювання, тобто приватна власність, зокрема, має велику сус-

пільну користь та вплив на ефективність розвитку аграрної економіки. Такий розвиток власності робить людину незалежною від держави, дозволяє їй добиватися рівного положення з іншими суспільними структурами, сприяє утвердженню демократії в суспільстві, підприємницькій ініціативі товаровиробників та ін.

Але зміст та впливи власності можна розглядати і з іншої сторони. Приватна власність має низку негативних сторін. Вона дає підстави для експлуатації людини людиною; при державній формі власності відчужуються результати праці від засобів виробництва. Це породжує байдужість, безвідповідальність, безгосподарність, зниження продуктивності праці та мотивації до неї. Відбувається диференціація людей і їх прибутків, соціального та майнового стану. Це призводить до загострення соціальних відносин, соціальної нестабільності у суспільстві.

В таких умовах державне регулювання повинна взяти на себе функції пом'якшити ці та інші негативні прояви приватної власності. Отже, можна оцінювати форми власності на землю не тільки з економічних позицій, а й з позицій справедливості, духовності, шляхетності, моралі, соціальної відповідальності. Адже сільськогосподарське виробництво та його ефективність залежать від того, як відпрацьовані поняття відносин власності на земельні ресурси, як вона використовується як регулятор та інструмент управлінських рішень у практиці господарювання.

Ми поділяємо думку О.М. Загурського про те, що проблема власності на землю, земельних відносин є визначальною складовою частиною всієї соціально-економічної системи виробничих відносин кожної історичної епохи, і держава повинна відповідати за регулювання та користування земельних ресурсами суб'єктами господарювання. Земельні відносини – це матеріальні виробничі відносини, пов'язані з володінням і користуванням землею як засобом виробництва і предметом праці. В основі земельних відносин знаходиться будь-яка форма власності на землю, яка обумовлює володіння і користування землею [2, с. 103]. Таким чином, земельні відносини безпосередньо впливають на розвиток продуктивних сил.

В сучасних умовах в Україні, як і в інших країнах світу, відбуваються радикальні трансформації у земельних відносинах та управлінні землекористуванням. Видається важливою та обставина, що законодавство багатьох країн світу передбачає державне регулювання власності на землю, контроль та моніторинг використання земельних ресурсів, організацію їх охорони та відтворення. З цією метою організуються та функціонують відповідні інститути, здійснюються підготовка фахівців, удосконалюються засоби виробництва, бізнес-процеси аграрних підприємств.

Початок державного втручання у земельних відносинах припадає на кінець XIX – початок XX ст., коли правлячі кола багатьох країн починають обмежувати зміст договорів, які укладали землевласники. Наприклад, це Столипінська реформа у Росії. У Німеччині у 1896 р. був прийнятий закон про єдине успадкування сільськогосподарських земель. Такі самі регулятори

були введені у Франції у 1909 р., у Швеції – 1912 р. Конституцією Італії у 1947 р. було покладено ряд зобов'язань та обмежень на приватних власників на землю, що вимагали раціонального використання земель та справедливих соціальних відносин, до яких відносять граничні розміри сільськогосподарських землеволодінь по регіонах і областях.

Також постає необхідність у використанні комплексу організаційно-господарських заходів та регуляторів по покращенню ґрунтових та агрокліматичних умов з метою підвищення продуктивності земельних ресурсів, обсягів виробництва, застосування меліорації. Меліорація має більш інтенсивний вплив на об'єкти сільського господарства. Вона поділяється на гідротехнічну, хімічну, культуро технічну та агролісомеліорацію [3, с. 144]. Вибір виду меліорації залежить від природно-господарських умов території, її екологічного стану. Як правило, використовується комплекс таких заходів.

Слід зазначити, що у законодавстві багатьох країн прийняті спеціальні норми, які зобов'язують власників земельних територій використовувати землю найраціональніше. Наприклад, цивільний кодекс Франції передбачає можливість вилучення земельних ділянок у власників з виплатою їх вартості, які не обробляють їх чи допустили зниження родючості, або нанесли своїм використанням цієї землі збитки суспільним інтересам. В Іспанії закон про охорону і поліпшення сільськогосподарських угідь з 1953 р. зобов'язує власників земель застосовувати агротехнічні прийоми відповідно до нормативів, які визначило міністерство сільського господарства.

Регулювання використання та відтворення земельних ресурсів в агроформуваннях України здійснюється органами місцевого самоврядування, Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру, Міністерством аграрної політики, Міністерством екології та природних ресурсів та іншими спеціально уповноваженими на це державними органами, у т.ч. прокурорського нагляду, судами, МВД, СБУ, громадськими організаціями.

Для вдосконалення земельних відносин в аграрній сфері економіки в Україні було прийнято багато законодавчих актів та законів, що заклали підвалини підвищення ефективності роботи аграрних підприємств і визначили шляхи і напрямки раціонального використання земель [5, с. 350]. Земельне законодавство України, і в першу чергу, Земельний кодекс, встановлює загальні для всіх суб'єктів господарювання на землі обов'язкові вимоги до обліку і охорони, моніторингу земель, їх прогнозування і планування, землеустрою, державного земельного кадастру, державного контролю за використанням і охороною земель, визначає правовий режим використання земель та ін.

Роль держави в регулюванні земельних відносин зводиться до наступних функцій: розпорядження єдиним державним земельним фондом; визначення основних положень землевпорядкування і землекористування; розробка перспективних планів раціонального використання земельних ресурсів України для забезпечення потреб сільськогосподарського виробництва та інших галузей економіки. Землекористування на засадах державного регулю-

вання та корпоративного управління передбачає також оцінку земель, порядок встановлення майнових прав, оренди.

Важливим є затвердження планів загальнодержавних заходів меліорації земель, підвищення родючості ґрунтів, а також визначення основних положень охорони ґрунтів від ерозії, засолення та інших процесів, які погіршують стан ґрунтів; державний контроль за використанням земель; встановлення єдиної системи і порядку ведення земельного кадастру; встановлення порядку складання щорічного земельного балансу [6, с. 255]. Подальшого розвитку та регулювання потребують рентні земельні відносини, а також органічне землеробство з метою організації ресурсоощадного та екологічнобезпечного використання сільськогосподарських угідь.

Висновки. Необхідно підкреслити, що роль держави в регулюванні використання земельних ресурсів агроформувань слід розглядати у взаємозв'язку чотирьох об'єктивно притаманних земельним відносинам аспектів: політико-психологічному, економічному, екологічному і правовому. Такий підхід надає можливість теоретично чітко розмежувати вплив політики, економіки, екології і права на формування і розвиток земельних відносин, а відповідно, і на використання та охорону земель. Механізми державного регулювання раціонального використання і охорони земель в Україні передбачають складання та оновлення земельних кадастрів і балансів, грошової оцінки земель, використання рентних відносин, важелів оподаткування, приватно-державного партнерства.

Список використаних джерел:

1. Добряк Д.С. Землеустрій – наукова основа раціонального використання та охорони земельних ресурсів / Д.С. Добряк, А.Г. Мартин // Землеустрій і кадастр. – № 1. – 2006. – С. 10-16.
2. Загурський О. М. Державне регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення / О. М. Загурський // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 100-107.
3. Карпенко А.М. Шляхи удосконалення використання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві / А.М. Карпенко // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету : зб. наук. праць. – Вип. 63. – Біла Церква, 2009. – С. 143-146.
4. Клименко А.А. Сучасний екологічний стан земельних ресурсів і першочергові завдання щодо їх відтворення / А.А. Клименко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2011. № 16. – С. 63-67.
5. Павлов В.І. Світовий досвід розвитку земельних відносин / В.І. Павлов, Т.С. Веремеєнко // Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку: Науковий збірник. – К.: Аратта, 2009. – С. 350.
6. Транченко О.М. Ефективність використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області / О.М. Транченко, А.М. Шатохін // зб. наук. праць Уманського державного аграрного університету / [редкол. А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін.] – Умань : УНУС, 2012. – Вип. 77, Ч. 2 : Економіка. – С. 253-262.
7. Юрченко А.Д. Економіко-правове забезпечення розвитку земельних відносин у ринковому економічному середовищі / А.Д. Юрченко // Економіка АПК. – 2003. – № 4. – С. 28-31.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П. М.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ МАКРО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ТУРИСТИЧНИХ РИНКІВ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ ЇХ РОЗВИТКУ

Марченко О.А., д.е.н., доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет

ім. Б. Хмельницького

У статті виявлені макро- та мікроекономічні чинники формування та розвитку туристичних ринків. Визначені методичні засади аналізу цих процесів на макро- та мікроекономічному рівнях. Узагальнена структура та типологія ринків на основі макроекономічних підходів розуміння структури світового господарства. Розроблено механізми та стратегії (географічні (регіональні), ресурсні, маркетингові) розвитку туристичних ринків на основі методик їх аналізу та екстраполяції, оцінки кон'юнктури та її динаміки. Обґрунтовано можливі результати та ефекти. Визначено перспективи подальших досліджень.

***Ключові слова:** методичні засади, туристичний ринок, туристичні підприємства, центр, периферія, типологія, механізми, перспективи розвитку, стратегії.*

Постановка проблеми. Методичні засади регіональних досліджень туристичного ринку макрорівня є, насамперед, дослідженням особливостей функціонування та розвитку туризму як складової світового ринку послуг і полягають у виявленні механізму формування глобальних геопросторових структур. На макрорівні методіку дослідження ринку туристичних послуг можна представити як наскрізну систему, що сполучає територіальні дослідження всіх рівнів з галузевими.

Слід мати на увазі, що галузеві ринки (ринок готельних послуг, ринок послуг дозвілля та розваг, ринок послуг туроператорів та турагенцій тощо) мають ті ж рівні територіальної організації, але тільки ним властиву територіальну структуру, обумовлену специфікою діяльності і є видовими субринками світового туристичного ринку. В основу дослідження такого масштабу покладений синтез аналітичного матеріалу, який відбиває особливості розвитку регіональних ринків і глобальні тенденції розвитку туризму як суспільного явища та як галузі світового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам використання маркетингу у сфері туризму присвятили свої праці такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: А. Дурович, Ю. Забалдіна, Д. Ісмаєв, Ф. Котлер, П. Ланкар, Т. Сокол, В. Фрайєр, Л. Шульгіна та ін.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення макро- та мікроекономічних чинників формування та розвитку туристичних ринків. Визначення методичних засад аналізу цих процесів на макро- та мікроекономічному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристичний ринок в структурі світового господарства склався і діє в відповідних формах, в тому числі й територіальних. Геопросторові структури туристичного ринку утворюються під дією загального механізму функціонування світового ринку і ринку послуг зокрема і є частковим проявом світогосподарської організації

суспільного виробництва і споживання [7, с. 35]. Саме тому в основу макрорегіонального дослідження покладені загальні суспільно-географічні закони і закономірності. Такий підхід (від часткового до загального і від узагальнення до визначення часткових проявів) дозволяє визначити:

- динаміку туристичного процесу як процесу споживання специфічних благ, послуг та товарів;
- структуру споживання, параметризовану до ознак турпродукту (за видами, формами, сезонами, терміном, класом обслуговування, використанням транспортних засобів тощо);
- територіальну диференціацію споживання туристичного продукту залежно від кон'юнктури ринку;
- територіальну структуру, зокрема, елементи та форми територіальної організації споживання туристичних послуг;
- системність зв'язків та механізм формування та функціонування регіональних ринків та субринків;
- форми геопросторової організації туристичного ринку, їх взаємодію та ієрархію;
- напрямки та перспективи розвитку регіональних ринків різного масштабу.

Тобто, на макрорегіональному рівні досліджуються особливості розвитку, функціонування та територіальної організації міжнародного туризму як функціонально-галузевої складової світового ринку послуг та експортно-імпоротної функції ринку туристичних послуг, оскільки саме міжнародний туризм є ознакою глобальності туристичного ринку, а з іншого боку, проявом процесу глобалізації.

Ринок туристичних послуг, як складова світового господарства, підпорядкований дії основних світогосподарських законів і закономірностей та їх специфічним проявам в сфері послуг. Як відкрита функціонально-галузева система, туристичний ринок зазнає на собі дії всіх глобалізаційних процесів, притаманних сучасному етапові розвитку світової економіки, особливо технологічної та інформаційної глобалізації, які позначаються на його діяльності через концентрацію капіталу та механізм його перебігу, через централізацію управління, основу на глобальних розподільчих мережах, які зараз є основним інструментом збуту та маркетингу в міжнародній торгівлі туристичними послугами. Тобто ринок туристичних послуг є інформаційно та технологічно залежним від дії світогосподарських механізмів і, так би мовити, «вписаним» в світогосподарські процеси.

Основою макрорегіонального аналізу є визначення характеру туристичного процесу та його територіальної диференціації. Туристичний процес характеризується туристичним споживанням як кінцевим виразом функціонування ринку туристичних послуг. Споживання туристичних благ, послуг та товарів на глобальному рівні фіксується обсягом, напрямком та ритмікою міжнародних туристичних потоків. Саме стабільність географії туристичних потоків дозволяє визначити ціннісну шкалу в мотиваційній структурі туристичного попиту в напрямку від абсолютних до відносних переваг. З іншого

боку, рівень споживання залежить від пропозиції турпродукту, оскільки цінність продукту в очах споживача визначається не тільки абсолютною привабливістю туристичного ресурсу, а й створенням умов для його споживання. Тобто, рівень споживання залежить від рівня розвитку індустрії туризму, оскільки відбиває якість та різноманітність пропозиції, а також рівень розвитку певного територіального ринку: його ємність і достатність пропозиції, інформаційну забезпеченість ринкової діяльності, сприяння розвитку туристичного бізнесу тощо.

Одиницею макрорегіонального аналізу є національні туристичні ринки як державно-регульовані системи, суб'єкти міжнародного права, в яких сформовані і діють або формуються ринкові структури, діяльність яких забезпечена індустрією туризму певного рівня розвитку. Макрорегіональний аналіз передбачає визначення їх місця та ролі в світовому туристичному процесі залежно від рівня соціально-економічного розвитку країни та сформованості внутрішнього ринку. Тобто, макрорегіональний аналіз передбачає типологію національних ринків, що є їх комплексною характеристикою та суттєвою ознакою.

Усталеним механізмом макрорегіонального аналізу світового ринку туристичних послуг є аналіз платіжного балансу, який дозволяє визначити економічну роль туризму в національній економіці, та туристичного балансу міжнародного туризму, основними показниками якого є обсяг надходжень від туризму та кількість туристів, що прибули в країну протягом року. Саме за цими кількісними показниками проводиться визначення рейтингу країн за різними ознаками попиту (привабливість, що визначає мету подорожування, доступність як за транспортно-географічними, так і ціновими ознаками тощо) та пропозиції (рівень розвитку індустрії туризму, якість, комфортність та різноманітність турпродукту тощо).

Глобальна територіальна структура ринку туристичних послуг розглядається зараз за наявністю шести макрорегіонів, виділених Всесвітньою туристичною організацією за географічним принципом та подібністю формування і функціонування національних індустрій туризму: Європа, Америка, Африка, Східна Азія і Тихоокеанський басейн, Близький Схід, Південна Азія. Ці макрорегіони мають континуальний характер, внутрішні відміни в розвитку туристичного процесу та специфіку його організації. Але макрорегіональний аналіз глобального туристичного ринку на підставі виділених за переважанням ознак територіальної єдності макрорегіонів не відтворює сучасних глобалістичних та інноваційних процесів в цій сфері, а виділення зазначених макрорегіонів як форм глобальної організації туристичного ринку не відповідає реаліям світового господарства і тому потребує корегування.

Формування глобальних геопросторових структур туристичного ринку є частковим проявом дії загального механізму просторової диференціації світового господарства, його поляризації відповідно до можливостей участі в глобальних світогосподарських процесах. Тому в основу геопросторової організації туристичного ринку можуть бути покладені глобальні форми геопросто-

рової організації світового господарства та особливості геопросторової структури ринку послуг, виражені через поняття «Центр - Периферія» [1, с. 127].

Цей географічно невизначений і досить умовний поділ в той же час дозволяє унаочнити світогосподарські процеси, притаманні сучасному етапові розвитку. Центр сучасної світової економіки є генератором інновацій практично в усіх сферах життєдіяльності і в той же час він здійснює контроль над технологічними нововведеннями, йому належать провідні позиції в світовому поділі праці, особливо в транснаціональному, тут сконцентровані фінансові та інформаційні важелі управління світогосподарськими процесами. Все це дозволяє Центру не тільки керувати світогосподарськими процесами, маючи з цього зиск, а й контролювати решту світу через дозованість технологічних, фінансових та інформаційних впроваджень.

Таким чином, наявна поляризація між Центром, розвиток якого має прискорений характер, та Периферією, низький рівень розвитку якої, як вважають, є частковим наслідком колоніалізму та нехтування законами інтернаціональної вартості [3, с. 50]. Але саме Центр зацікавлений в інтеграції з Периферією, вбачаючи цю інтеграцію на шляху перетворень механізмів соціально-економічних структур Периферії з метою стабілізації ситуації в світі. Дещо зазначена поляризація пом'якшується наявністю Напівпериферії, що формується навколо Центру і визначається значною мозаїчністю та сегментованістю залежно від міри залучення в міжнародний поділ праці.

Делімітація глобальних форм територіальної організації світового туристичного ринку ґрунтується на наступних принципах:

а) комплексності, проявом якої є виявлені тенденції розвитку та функціонування певних моделей туристичного ринку, що є виразом історичного процесу формування туризму та сучасної туристичної політики, які закріплені в типології національних туристичних ринків;

б) диференціації, яка відображена рівнем споживання туристичних послуг населенням і залежить від рівня соціально-економічного розвитку та життя населення, частковим проявом якої є територіальна диференціація туристичного процесу, виражена через комплексну оцінку рівня споживання туристичних послуг;

в) динаміки, що відтворює часовий вектор розвитку туристичного процесу та структурні зрушення: прискорення темпів розвитку індустрії туризму свідчить про ефективність національної туристичної політики на зовнішніх ринках міжнародного туризму, а зростання споживання туристичних послуг місцевим населенням – про загальні соціально-економічні зрушення і зміни умов та стилю життя і, в кінцевому виразі, в прилученні до світового туристичного процесу.

Таким чином, основні етапи методики макрорегіонального аналізу світового туристичного ринку полягають у виявленні загальних тенденцій і регіональних особливостей туристичного процесу через динаміку споживання туристичних послуг; визначенні напрямків розвитку видових субринків в умовах глобалізації і під дією загальних світогосподарських законів та особливостей формування їх територіальної структури та геопросторової органі-

зації в умовах транснаціоналізації діяльності; виявленні територіальних диспропорцій та макрорегіональних відмін в розвитку туристичного процесу, форм його геопросторової організації.

Методика геомаркетингового аналізу туристичного підприємства застосовується на мікротаксономічному рівні і передбачає дослідження ринку, що має за мету оцінити ринкову ситуацію відповідно до можливостей певного суб'єкту, який саме обирає відповідну стратегію діяльності [2, с. 86]. Таким чином, методика мікрорівня є методикою маркетингового дослідження, яка включає аналіз ринкових можливостей, визначення перспективного цільового ринку, вибір маркетингової стратегії, розробку комплексу маркетингу та розробку допоміжних систем маркетингу з метою посилення позицій на відповідному ринку та розширення масштабів і зон збуту турпродукту.

Методика вивчення ринку туристичних послуг на мікрорівні є маркетинговою діяльністю підприємства – суб'єкта ринку. Вона має за мету здійснення прибуткової діяльності шляхом створення конкурентоздатного турпродукту та зміцнення своїх позицій за даних ринкових умов. Маркетингове дослідження туристичного підприємства полягає в моніторингу ринку, тобто в системі постійного «слідкування» на мінливими умовами туристичного ринку з метою розробки ефективного комплексу маркетингу та впровадженню в практику його заходів.

Першим етапом діяльності турпідприємства на ринку є визначення кон'юнктури, сегментація та прийняття певної маркетингової стратегії. Кон'юнктура ринку відбиває як співвідношення попиту/пропозиції, так і умови діяльності на певному ринку, є основою вибору певного сегмента і розробки комплексу маркетингу. Найяскравіше кон'юнктура певного ринку відбивається в динаміці цін на відповідний турпродукт.

Кон'юнктура складається внаслідок сукупної дії багатьох чинників, які характеризують стан середовища ринкової діяльності турпідприємства. Кожен суб'єкт ринку діє в конкретному ринковому середовищі. Ринкове середовище є системою відношень, що складаються між суб'єктами ринку, які діють в певному правовому полі. Моніторинг стану ринкового середовища передбачає аналіз та оцінку макросередовища ринкової діяльності, яка є для підприємства об'єктивними умовами функціонування.

Національний ринок туристичних послуг є ключовим в суспільно-географічному дослідженні туризму, що визначається його зовнішніми та внутрішніми функціями. Саме розвиток внутрішнього ринку забезпечує виконання зовнішньої функції, визначає спеціалізацію та участь в світовому туристичному процесі [4, с. 147]. Тому методика дослідження національного туристичного ринку повинна відтворювати всю складність та багатоаспектність його функціонування як в сфері міжнародного, так і внутрішнього туризму. Дослідження зовнішньої функції національного ринку туристичних послуг передбачає оцінку його макророзташування як суб'єкта світового туристичного ринку по відношенню до інших суб'єктів, та мезорозташування - по відношенню до суб'єктів макрорегіонального ринку чи субринку.

В мезорегіональному аналізі цікавим є країноцентричний підхід, який дозволяє визначити субрегіональний ринок як ринок країн-сусідів і оцінити мезорегіональне положення даного національного ринку відносно активності країн-сусідів як в міжнародному туризмі, так і на ринку послуг загалом. Оцінка ролі національного ринку туристичних послуг в світовому туристичному процесі повинна ґрунтуватися на загальних тенденціях, притаманних розвиткові ринку послуг, як системі вищого порядку і його часткових проявах, характерних для виділеного за країноцентричним принципом субринку.

Екстраполяція загальних тенденцій ринку послуг на процеси, притаманні розвиткові певного туристичного субринку і його суб'єктив-національних ринків, робить оцінку більш об'єктивною і обґрунтованою. Оцінка макро- та мезоположення є основою аналізу конкурентних позицій країни, вибору певної ринкової стратегії, наслідком якої є визначення пріоритетів на міжнародному ринку туристичних послуг за видовими та регіональними сегментами, пошук партнерів та встановлення з ними двосторонніх та багатосторонніх контактів на підставі укладання відповідних угод.

Складовою такого аналізу є дослідження туристичного ринку країни-партнера. Вивчення туристичного ринку країни-партнера провадиться з метою інтенсифікації двосторонніх відносин в галузі туризму. Методика включає: оцінку внутрішнього та зовнішнього середовища ринкової діяльності країни-партнера, яка полягає у визначенні стану розвитку економіки та чинників, що впливають на розвиток двосторонніх відносин; оцінку туристсько-рекреаційних ресурсів та стану розвитку індустрії туризму країни-партнера, що визначає її сучасні можливості та перспективи участі в світовому та регіональному туристичному процесі; 3) оцінку інтенсивності туристичного процесу між країнами.

Результатом такої оцінки є визначення сучасного стану двосторонніх відносин в сфері туризму, ступеня освоєння суб'єкта ми національного ринку пропозиції туристичних послуг країни-партнера, визначення місця досліджуваної країни на туристичному ринку країни-партнера. Завершальним етапом вивчення туристичного ринку країни-партнера є розробка програми з інтенсифікації двосторонніх зв'язків [5, с. 167]. Виконання країною певних функцій в світовому туристичному процесі залежить від рівня розвитку національної індустрії туризму, яка здатна задовольнити як потреби національного, так і зарубіжного туриста завдяки створенню конкурентоздатного туристичного продукту.

Створення такого турпродукту повинно базуватися не тільки на абсолютних цінностях, оскільки Далеко не всі країни мають унікальні ресурси, а сусідні країни здебільшого мають тотожні ресурсні можливості, в той же час найінтенсивніший туристичний обмін спостерігається саме між сусідніми країнами, а спиратися на соціально-економічний і соціокультурний потенціал країни, здатний створити потужну індустрію туризму [6, с. 89]. Тобто, саме внутрішнє середовище економічної діяльності індустрії туризму забезпечує її конкурентні позиції на світовому та макрорегіональному туристичних ринках.

Висновки. В методиці дослідження національного ринку туристичних послуг необхідно більше уваги приділяти оцінці середовища ринкової діяльності. Визначення сукупності чинників і міри їх впливу дозволяє створити динамічні факторні моделі прогнозування ринкової ситуації та кон'юнктури на ринках вищого рівня, що робить дослідження об'єктивним і конструктивним. Методика дослідження внутрішнього ринку туристичних послуг на перспективу має ґрунтуватися на сполученні методів галузевого та територіального аналізу і мати за мету визначення пріоритетних стратегій та концепцій національної туристичної економічної політики.

Список використаних джерел:

1. Дурович А.П. Маркетинг в туризмі : [навч. посіб.] / А.П. Дурович. – Мінськ: Нове знання, 2003. – 496 с.
2. Забалдіна Ю. Б. Маркетинг туристичного підприємства: [навч. посіб.] / Ю. Б. Забалдіна // Федерація профспілок України; Інститут туризму. – К., 2002. – 196 с.
3. Лилик І. Маркетинг: виклики ХХІ століття / І. Лилик, І. Сайчук // Маркетинг в Україні. – 2007. – №3 – С.49-51.
4. Кудла Н.Є. Менеджмент туристичного підприємства: [підручник] / Н.Є. Кудла. – К.: Знання, 2012. – 343 с.
5. Притыченко Т.И. Международный маркетинг: [учебн. пособ.] / Т.И. Притыченко. – Харьков: Изд-во ХНЭУ, 2005. – 208 с.
6. Туріянська М.М. Методики оцінки конкурентних переваг туристичного підприємства / М.М. Туріянська // Вісник ДІТБ. – 2011. – №15. – С. 87-95.
7. Шульгіна Л. М. Інноваційні технології вибору концепції маркетингу туристичного підприємства / Л. М. Шульгіна // Проблеми науки. – 2005. – № 10. – С. 33-39.

Рецензент – д.е.н., професор Мармоль Л. О.

УДК: 657.37: 336:225.631

**ФОРМУВАННЯ ЗВІТНОСТІ ТА РОЗРОБКА ПРОГРАМ
КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
АГРАРНИХ І ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Сарапіна О.А., д.е.н., професор

Херсонський національний технічний університет

Висвітлено актуальність здійснення соціальної відповідальності аграрними і харчовими підприємствами в сучасних умовах господарювання. Визначено її переваги та наведено досвід здійснення агробізнесом у провідних країнах. Виявлено особливості та проблеми соціальної відповідальності аграрних та харчових підприємств агросфери в Україні. Обґрунтовано шляхи її удосконалення шляхом формування публічної звітності, належного інформаційного забезпечення, розробки програм впровадження.

Ключові слова: соціальна відповідальність, корпоративна, звітність, програми, харчові та аграрні підприємства, агробізнес, ефективність, управління.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності виробничо-господарських процесів аграрних, харчових та переробних підприємств, краще задоволення потреб споживачів високоякісною продовольчою продукцією та послугами, неминуче пов'язано з науково-технічним прогресом (НТП) та інноваціями. З іншого боку, як це не звучить парадоксально, вони

можуть породжувати небезпеку погіршення якості продукції за рахунок використання в продуктах харчування синтетичних добавок, які шкідливі для здоров'я людей, спричиняють забруднення довкілля тощо. Але відмова від використання досягнень НТП, навіть зменшення його темпів призведе до зниження конкурентного статусу як окремого аграрного або переробного підприємства, так і аграрної галузі та регіонів (держави) як середовища її функціонування в цілому. Це спонукає суб'єктів господарювання агросфери до соціальної відповідальності у процесі виробництва продовольчої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної відповідальності бізнесу нині активно розглядають закордонні та вітчизняні дослідники, зокрема такі: Ф. Котлер, Н. Лі, М. Фрідмен, О. Шелдон, А. Базилук, Т. Антошко, Г. Башнянін, М. Бутко, Ю. Герасименко, С. Ілляшенко, А. Зінченко, М. Ігнатенко, О. Полякова, А. Садеков, М. Стародубська, В. Шаповал та низка інших. Незважаючи чималу кількість публікацій, окремі аспекти дослідження розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) залишаються недостатньо висвітленими. Мова йде про формування звітності, програм КСВ, її інформаційне забезпечення у цілому.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності формування звітності у процесі здійснення корпоративної соціальної відповідальності, її інформаційного забезпечення, розробки відповідних програм на рівні аграрних та харчових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова економічна криза загострила питання відповідальності бізнесу, у т.ч. аграрного, в суспільстві. Вибір інструментів і засобів, які використовуються задля виходу із кризового стану, набуває особливого значення, торкаючись життєво важливих інтересів підприємств, держави та громадян, підвищуючи ціну економічних й соціальних наслідків рішень і дій, що ухвалюються для їх реалізації. У таких умовах саме органи місцевої влади, як суб'єкти соціального діалогу в Україні, мають відігравати ключову роль у налагодженні стабільного та ефективного зв'язку між бізнесом і громадою, у розв'язанні соціальних проблем останньої на засадах добровільності та взаємовигоди [7, с. 286]. Необхідною умовою успішного подолання кризових явищ стає ухвалення та реалізація зважених і узгоджених рішень з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін. Будь-які соціально спрямовані дії в межах внутрішніх і зовнішніх програм розвитку підприємств має бути скоординовано зі стратегічними завданнями бізнесу.

У світовій практиці розвиткові корпоративної соціальної відповідальності приділяють значну увагу. Багато компаній останнім часом розпочали, крім річних звітів, публікувати інформацію про екологічні аспекти своєї діяльності й про те, який внесок у розвиток суспільства робить компанія [2, с. 26]. Так, у США такі нефінансові звіти називають звітами про корпоративне громадянство та корпоративну стійкість, у Європі – корпоративними соціальними, а у Японії – екологічними звітами. Сьогодні більшість фахівців у сфері корпоративної соціальної відповідальності схиляються до того, що такі звіти мають називатися корпоративними соціальними звітами.

Вони мають бути ефективним публічним інструментом інформування акціонерів, співробітників, партнерів і всього суспільства про те, як та якими темпами компанія реалізує закладені у своїй місії або стратегічних планах розвитку цілі економічної стійкості, соціального добробуту й екологічної стабільності. Корпоративний соціальний звіт розкриває інформацію про пріоритети та цінності компанії, про її відносини та пов'язаними з нею організаціями і соціальними групами, а також про ступінь інтеграції принципів корпоративної соціальної відповідальності в діяльності компанії.

Незважаючи на те, що більшість аграрних та харчових підприємств в Україні не розкривають інформацію про витрати на корпоративну соціальну відповідальність, вже з'явилися перші великі компанії, керівництво яких зрозуміло необхідність підвищення інформаційної прозорості своєї діяльності в цій сфері [4, с. 80]. Програми корпоративної соціальної відповідальності компаній можна умовно класифікувати за такими типами: 1) власні програми компаній; 2) програми партнерства з місцевими та регіональними органами державного управління; 3) програми співпраці з громадськими й професійними об'єднаннями; 4) програми інформаційної співпраці із засобами масової інформації.

Управління корпоративними соціальними програмами – це безперервний процес, який передбачає певні етапи, зокрема, такі:

- визначення пріоритетів соціальної політики компанії; створення спеціальної структури управління соціальними програмами;
- реалізація програм навчання у сфері корпоративної соціальної відповідальності;
- оцінка та інформування зацікавлених сторін про результати реалізації соціальних програм компанії.

Аналізуючи історичний розвиток соціальної відповідальності підприємств, слід зазначити факт впливу міжнародних організацій на процес формування її основних засад: ООН та її агенції, Європейського співтовариства з його складовими частинами, Міжнародної організації праці, провідних світових бізнес-структур та громадських організацій.

Сьогодні головна проблема, яка заважає ефективному становленню умов для інноваційного розвитку, полягає в слабкості політики нашої держави щодо підтримки відтворення промислового капіталу. Сектор малих та середніх підприємств не в змозі на сьогоднішній день вийти на позиції, порівняно з транснаціональними корпораціями (ТНК) високорозвинутих країн і не є базою для створення ефективних господарських структур в аграрній та переробній сфері [3, с. 19]. Проблема ефективного соціального підприємництва не може бути розв'язаною лише в площині надання державою значних свобод приватному капіталові.

Для досягнення високих темпів соціально-економічного зростання соціального партнерства українській економіці потрібна система інститутів, що забезпечує зусилля держави і приватного бізнесу. Необхідна система широкомасштабних державних програм розвитку, тобто сучасна система індикативного планування, що започатковується при взаємодії уряду з окремими галузевими асоціаціями бізнесу та соціально відповідальними підприємствами.

ми, а також зближення процедур макроекономічного прогнозування і програмування, суб'єктами яких виступають органи влади, й стратегічного корпоративного планування, що здійснюється провідними компаніями, котрі функціонують у стратегічно значимій та відповідальній сфері. Уряду країни необхідно розробити основні законодавчі положення формування українських інтегрованих корпоративних структур та порядку застосування їхнього інноваційно-інвестиційного потенціалу, оскільки процеси злиття і поглинання повинні підлягати державному регулюванню.

Отже, держава має приділяти велику увагу розвитку корпоративного законодавства, адже в Україні воно потребує реформування. На прикладі зарубіжного досвіду можна зазначити, що корпоративні структури регулюються значною кількістю законодавчих актів. Соціальна відповідальність стала невід'ємною складовою бізнесу та головним важелем для поліпшення соціального розвитку підприємств багатьох розвинених країн. Основними критеріями соціально-відповідального аграрного та харчового підприємства з огляду на світовий досвід можуть бути:

- виготовлення та реалізація якісної продукції;
- підвищення фаховості працівників;
- добросовісна сплата податків, виконання вимог міжнародного, державного, регіонального законодавств;
- реалізація корпоративних програм з охорони та зміцнення здоров'я співробітників;
- реалізація корпоративних програм морального стимулювання персоналу;
- участь у формуванні позитивної суспільної думки про бізнес.

Завдяки впровадженню соціальної відповідальності, результатами поліпшення соціального розвитку підприємств агросфери будуть такі:

- забезпечення суспільної репутації організації;
- зростання довіри суспільства до діяльності підприємства;
- підвищення професіоналізму та розвиток кадрового потенціалу на підприємстві;
- можливість формування безпечного внутрішнього середовища підприємства;
- можливість формування нових партнерських відносин.

Поліпшення соціального розвитку підприємства, формування соціальної політики підприємства вважається можливим завдяки впровадженню соціальної відповідальності в діяльність підприємства, що, у свою чергу, повинно сприяти соціальному розвитку суспільства в цілому. Створення умов, що дозволяють урівноважити соціальні внутрішньофірмові відносини, тобто запровадження КСВ, додають підприємницьким структурам агробізнесу і регіонам нові вигоди:

- удосконалювання бізнес-процесів – зростання продуктивності та доходів, економія витрат при використанні екологічно безпечного устаткування;
- формування нової репутації підприємств – підвищення лояльності клієнтів і цінності бренду, економія ресурсів за рахунок розв'язання проблем з органами влади та контролю, налагодження партнерських зв'язків;

- стабільність людських ресурсів – економія ресурсів на залучення й утримання кваліфікованих фахівців;
- доступ до нових аграрних ринків – стандартизація відповідно до міжнародних критеріїв (стандартів);
- ефективне управління ризиками – своєчасний та оперативний доступ до інформації з безлічі компетентних джерел і можливість швидко реагувати на критичні проблеми в регіоні;
- залучення засобів спеціалізованих фондів соціальних інвестицій під соціально-орієнтовані програми, реалізовані соціально-відповідальними підприємствами [1, с. 298].

Вагомість впровадження соціальної відповідальності в аграрних та харчових підприємствах у сучасних умовах сприймається по-різному. Проблемним є визначення критеріїв соціальної відповідальності. Соціальна відповідальність для вітчизняних підприємств під час здійснення соціальної політики не завжди адекватно сприймається як інструмент поліпшення соціального стану.

Сучасні власники підприємств за соціальною відповідальністю поділяються на дві групи. Перша група є достатньо поширеною серед сучасних власників підприємств агробізнесу. Їх ставлення полягає в тому, що роль підприємства зводиться до користувача енергії, сировини і ресурсів в діяльності, і спрямована на збільшення прибутку за умови, що суб'єкти господарювання дотримуються правил і норм: сплачують податки, приймають участь у відкритій конкурентній боротьбі, не вдаються до шахрайства.

Друга група власників аграрних та харчових підприємств є невеликою. Її ставлення до соціальної відповідальності передбачає, що підприємства несуть відповідальність перед суспільством, в якому функціонують, на більш високому рівні [6, с. 14]. Крім і понад забезпечення ефективності, зайнятості, прибутку і законності, вони готові направляти частину своїх ресурсів і зусиль для вирішення соціальних проблем, спрямовувати кошти на користь і вдосконалення суспільства. Таким чином, акцентується увага на соціальній відповідальності, яка має на увазі певний рівень добровільної участі аграрних і харчових підприємств у вирішенні соціальних проблем.

Звичайно, така соціальна орієнтованість і відповідальність має ґрунтуватися на двосторонньому зв'язку підприємств агросфери й суспільства. Визначення потреб суспільства й можливостей підприємства має сприяти збалансованій соціальній діяльності підприємства і адекватній оцінці цих дій з боку суспільства [8]. Поєднання певних правил, норм, вимог, елементів соціальної поведінки аграрних та харчових підприємств має бути свідомим, спрямованим, носити систематичний характер і здійснюватися в межах єдиної концепції.

Висновки. Перспективи соціальної відповідальності агробізнесу та розвитку системи соціального партнерства в Україні залежить від важливості соціальних питань для аграрних і харчових підприємств. Посилення ролі держави в інноваційній сфері української економіки має бути націлене на підвищення ефективності державної інвестиційної політики при стимулюванні корпоративних інвестицій. Необхідно брати до уваги досвід іноземних компаній та адаптувати його до вітчизняних умов з метою підвищення ефек-

тивності програм і процесів соціального розвитку всередині аграрних та харчових підприємств.

Якщо корпоративна соціальна відповідальність буде результативно впроваджуватися серед суб'єктів господарювання агросфери, можна прогнозувати поступовий розвиток концепції соціальної відповідальності у сучасних умовах соціально-економічного розвитку українського суспільства. Отже, тільки становлення національної інноваційної моделі аграрної економіки на засадах соціальної відповідальності, здатне забезпечувати врахування та реалізацію інтересів усіх суб'єктів і сторін соціального діалогу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Антошко Т.Р. Основи впровадження корпоративної соціальної відповідальності на промислових підприємствах України / Т.Р. Антошко // Інноваційна економіка. – 2008. – С.297-299.
2. Герасименко Ю.В. Концептуальні засади соціально-відповідального бізнесу / Ю.В. Герасименко // Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки: матер. між нар. наук.-практ. інтернет-конф. (15-16 листопада 2011 р.). – Кам'янець-Подільський. – 2011. – Ч.2. – С.24-27.
3. Зінченко А.Г. Соціальна відповідальність в Україні: погляди різних стейкхолдерів. Регіональний аспект / А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна. – К., 2008. – 60 с.
4. Ігнатенко М.М. Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних та харчових підприємств / М.М. Ігнатенко // Економіка АПК : Міжнар. наук.-вир. жур. – № 1, 2015. – С. 78-83.
5. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність / Ф. Котлер, Н. Лі // Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства Пер. з англ. С. Яринич. – К.: Стандарт. – 2005. – С.4-6.
6. Корпоративна соціальна відповідальність малого та середнього бізнесу в Україні: експертний аналіз // Centre Corporate Social Responsibility Development, 2007. – 32 с.
7. Полякова О.М. Особливості формування і розвитку соціальної відповідальності підприємств в Україні / О.М. Полякова, П.Ю. Кас // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – Вип. 32. – С.284-289.
8. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brc.undp.org.ua>.

Рецензент – д.е.н., доцент Ксьонжик І. В.

УДК 339.564:631.11(477):339.9.012.42

ЕКСПОРТНІ МОЖЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Сахацький М.П., д.е.н., професор

Одеська державна академія будівництва та архітектури;

Ксьонжик І.В., д.е.н., доцент

Миколаївський національний аграрний університет

Здійснено аналіз переваг і недоліків для аграрного сектору від дії поглибленої та всеохопної Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС; визначено механізм зменшення та скасування митних тарифів, які застосовуються сторонами щодо сільськогосподарської продукції та надання безмитного доступу в рамках квот; досліджено проблеми і перспективи експортної діяльності вітчизняних аграрних підприємств в даних умовах.

Ключові слова: *зона вільної торгівлі, аграрний сектор, експортні мита, квоти, гармонізація стандартів.*

Постановка проблеми. З початком 2016 року для національної економіки України розпочнеться новий етап розвитку, оскільки з 1 січня починає діяти поглиблена та всеохоплююча Зона вільної торгівлі (ЗВТ+) з Європейським Союзом. Це є економічною частиною Угоди про асоціацію з ЄС. Враховуючи складність і довготривалість перехідних процесів, що будуть відбуватися у різних галузях української економіки в рамках адаптації вітчизняних товаровиробників до нових вимог виробництва і реалізації продукції, зацікавленість представляють потенційні експортні можливості аграрного сектору в умовах дії глобального міждержавного утворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем підвищення експортного потенціалу аграрних підприємств було присвячено праці А. І. Веселовського, В. М. Геєця, Я. А. Жаліла, В. Новицького, Ю. В. Кіндзерського. Над питаннями аналізу перспектив взаємодії України і ЄС в рамках створення і дії Зони вільної торгівлі працювали О. М. Бородіна [1], Т. М. Димань, Д. Ф. Крисанов [2], Т. Г. Мазур, Т. Григорець [3], О. В. Царук [4] та багато інших. Разом з тим поглибленого дослідження вимагає аналіз перспектив і недоліків, які постають перед вітчизняним аграрним сектором, підприємства якого забезпечують не тільки продовольчу безпеку країни, а й в останні два роки займають лідируючі позиції у формуванні експортних надходжень.

Постановка завдання. Метою написання статті стало здійснення аналізу переваг і недоліків для аграрного сектору від дії поглибленої та всеохопної Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС; визначення механізму зменшення та скасування митних тарифів, які застосовуються сторонами щодо сільськогосподарської продукції; дослідження проблем і перспектив експортної діяльності вітчизняних аграрних підприємств в даних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поглиблена та всеохопна угода про вільну торгівлю між Україною та ЄС – це широкомасштабна за змістом торговельна угода, що спрямована на зменшення та скасування митних тарифів, які застосовуються сторонами щодо товарів, надання безмитного доступу в рамках квот, лібералізацію доступу до ринку послуг, а також на приведення українських правил та регламентів, що стосуються бізнесу, у відповідність правилам та регламентам ЄС з метою забезпечення вільного руху товарів і послуг між двома сторонами та взаємного недискримінаційного ставлення до компаній, товарів і послуг на території України та ЄС [5]. Це створить умови для гармонізації стандартів України та ЄС у ключових галузях, що є першочерговим завданням саме для українських товаровиробників, вирішення якого надасть їм нові експортні можливості.

Перед Україною відкриваються значні перспективи від співпраці з потужним партнером – ЄС, зовнішньоторговельний обіг (експорт та імпорт) якого в 2014 р. склав 5 трлн. дол. У колишнього головного торговельного українського партнера – Росії – у той же період цей показник дорівнював 783 млрд дол., а в самої України – 107 млрд дол. [6].

Для сільськогосподарської продукції з моменту тимчасового застосування Угоди з боку ЄС та її ратифікації Україною мита буде скасовано на

35,2% тарифних ліній Україною та 83,1% – Євросоюзом. Що стосується решти товарів, то по 52% тарифних ліній Україна запроваджує перехідні періоди тривалістю від 1 до 7 років, на 9,8% – часткову лібералізацію та на 3,0% – безмитні тарифні квоти. Це означає, що для особливо чутливих секторів поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі дає українським виробникам більше часу для адаптації до конкурентнішого середовища, водночас надаючи споживачам більший вибір продуктів за нижчими цінами. Своєю чергою, Європейський Союз встановлює перехідні періоди на 2,0% тарифних ліній (тривалістю 3 та 7 років), а по найбільш чутливих товарах (14,9%) запропоновано доступ в рамках безмитних тарифних квот. Їх надано Україні по зернових, м'ясу свинини, яловичини та птиці, а також по деяких інших продуктах.

Стосовно експортних мит сторони домовилися, що від набуття Угодою чинності не запроваджуватимуть у двосторонній торгівлі нових, а діючі на сьогодні в Україні експортні мита буде поступово, впродовж 10 років, скасовано. Водночас по окремих товарах – зокрема насінні соняшнику, шкірсировині – запроваджується спеціальний захисний механізм, який передбачає стягнення додаткового збору. Загальний термін дії захисного механізму складає 15 років. Стосовно нетарифних бар'єрів у торгівлі товарами Угода інкорпорує відповідні фундаментальні правила СОТ, наприклад що стосується національного режиму, заборони обмеження імпорту та експорту, порядку державної торгівлі тощо. Наслідки від тарифної лібералізації ЗВТ+ сприятиме розвитку торгівлі через скасування чи зменшення мит на імпорт [5].

Український аграрний сектор отримає найбільші переваги від зменшення увізних мит: 330 млн. євро для сільськогосподарської продукції та 53 млн. євро для переробленої сільськогосподарської продукції.

Починаючи з 2014 р. і по теперішній час Україна вживає необхідні заходи з метою поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС і зобов'язується дотримуватися принципів і практик, викладених у чинних Рішеннях та Регламентах ЄС. Майбутня імплементація Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів забезпечить здійснення торгівлі між сторонами на таких саме умовах, як і між державами-членами ЄС [5].

Необхідно підкреслити, що практична діяльність щодо зближення системи технічного регулювання України, яка дісталась у спадок від колишнього СРСР, із відповідною Європейського Союзу розпочалась одразу ж після ратифікації та набуття чинності Угодою про партнерство та співробітництво між ними (з 01.03.1998 року) [7].

Що стосується системи технічного регулювання ЄС, то її основні організаційно-інституціональні засади, принципи та методичні підходи почали реалізовуватись у 1980-ті роки з метою формування “єдиного економічного (нормативного) простору” для забезпечення безперешкодного просування на його території товарів, послуг, робочої сили, інформації. У цьому зв'язку доречно зазначити, що основні підходи до реалізації вищезгаданих цілей сфокусовані в “Новому підході” до технічної гармонізації та стандартизації

(прийнято Радою Європи 07.05.1985) та “Глобальному підході” до оцінювання відповідності (прийнято Радою Європи 21.12.1989), які доповнюють один одного: вони обмежують безпосередньо адміністративне втручання держави у важливі питання виробництва продукції, однак при цьому надають виробнику широкий спектр способів виконання своїх зобов’язань перед суспільством. Водночас до першоджерел харчового законодавства відносяться:

1. Кодекс Аліментаріус (лат. Codex Alimentarius – харчовий кодекс, звід харчових законів – сукупність визнаних міжнародною спільнотою стандартів на харчові продукти) [8].

2. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, яка була підготовлена в рамках СОТ і підписана спільно з Генеральною угодою з тарифів і торгівлі у 1994 році (остання редакція з уточненнями, поправками та змінами) і Угодою про технічні бар’єри у торгівлі [2].

Гармонізація технічних стандартів сторін скоротить існуючі нетарифні бар’єри у торгівлі між сторонами, підвищить якість продукції на внутрішньому ринку України, а також сприятиме формуванню позитивного іміджу України на світових ринках щодо якості українських товарів та продукції [5].

Поки проявити себе повною мірою національному сільськогосподарському виробнику не вдалося, хоча Україна вже мала можливість скористатися перевагами ЗВТ з ЄС. Навесні 2014 р. Євросоюз пішов на безпрецедентний крок – в знак солідарності з Україною він в односторонньому порядку запустив зону вільної торгівлі, тим самим відкривши свій ринок країні.

Але навіть незважаючи на подібний режим преференцій за підсумками перших десяти місяців 2015 р. товарообіг між Україною і ЄС впав. Продаж місцевих товарів до Європи скоротився на 28,4% порівняно з аналогічним періодом минулого року, і тепер євронапряма займає лише третину всього національного експорту. Його розмір тепер – 10,5 млрд дол., але це все одно втричі більше, ніж російський сегмент українського експорту. Частково падіння пояснюється зниженням світових цін на сільськогосподарську продукцію – ключовий напрямок експорту для України. Частково – економічною кризою і війною: країна втратила потужності, що залишилися в Донецькій і Луганській областях. До того ж вихід на ринки ЄС вимагає проходження відповідних процедур та налагодження зв’язків [6].

Найбільшим обмеженням яке стримує українських товаровиробників є система торговельних квот ЄС, яка є основним кількісним обмеженням обсягу українських товарів, що можуть поставлятися на ринок ЄС. При чому, квоти встановлені, в першу чергу, на продукцію сільського господарства, на експорт якого покладалась основна надія. Так, приміром обмеження по: яловичині становить 12 тис.тонн/рік, свинина 20 тис.тонн/рік, м’ясо птиці 20 тис.тонн/рік, пшениця 1000 тис.тонн/рік.

Тобто, на думку окремих експертів, можливим варіантом розвитку подій може стати і те, що до ЄС Україна зможе експортувати в середньому 3-5% від загального обсягу виробництва сільського господарства, що не може значно вплинути основні показники торгівлі. Тобто, угода про асоціацію не створює зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, оскільки квотні бар’єри

залишаються, а митні ставки зменшуються поступово і лише по тим товарам виробництво яких не є принциповим на території ЄС [4].

Разом з тим, Європейський Союз не менше України зацікавлений у створенні поглибленої Зони вільної торгівлі. Євросоюзом Україна розглядається, по-перше, як географічно близький, кваліфікований й одночасно відносно дешевий ринок робочої сили (22,1 млн. чол. працездатного населення при середній заробітній платі у 2015 р. в 3772 грн. на місяць) та значним споживчим ринком (42,8 млн чол. населення станом на 1.12.2015 р.). По-друге, як потенційний ринок інвестицій та інновацій, спільних підприємств, що відкриються. По-третє, як привабливий ринок землі та сільськогосподарського виробництва [3].

Висновки. У питаннях Угоди про асоціацію, які стосуються економіки, за визнанням усіх експертів, Україна рухається практично за встановленим планом. Ухвалено ряд необхідних законопроектів, здійснено перехід на окремі технічні стандарти ЄС, європейські санітарні та фітосанітарні правила. Країна відмовилася від радянських ГОСТів [6].

Очікується, що вже в найближчі роки активізація українських виробників, викликана ЗВТ+, уповільнить інфляцію. Нові можливості доступу до ринку Євросоюзу та запровадження вищих стандартів виробництва продукції в перспективі заохотять інвестиції, стимулюватимуть модернізацію підприємств аграрного сектору (завдяки розвитку спільних мереж та впровадженню інфраструктурних проектів) та покращать умови праці. Перешкодити позитивним процесам в українській економіці можуть лише активізація воєнних дій у Донбасі, недостатній рівень ефективності реформ, що проводяться, і відсутність очевидного прогресу у боротьбі з корупцією.

Список використаних джерел:

1. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції/ М. Г. Бетлій [та ін.] ; ред. О. М. Бородіна ; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
 2. Крисанов Д. Ф. Системи технічного регулювання Європейського Союзу, України та Митного союзу для агропродовольчої сфери: напрями їх зближення, можливості звуження невідповідності та зменшення асиметричності / Д. Ф. Крисанов // Економіст. – 2014. – № 2. – С. 4-5.
 3. Григорець Т. Створення зони вільної торгівлі Україна-ЄС: передумови, перешкоди, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/November/9.htm>.
 4. Царук О. Зона вільної торгівлі із ЄС чи лише митна дорожня карта з 1 січня 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/atsaruk/article/20176.aspx>
 5. ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_uk.pdf.
 6. Чи змінить життя в Україні зона вільної торгівлі в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://antikor.com.ua/articles/82709-chi_zminitj_hittja_v_ukrajini_zona_vilj.
 7. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Ратифіковано Законом № 237/94 – ВР від 10.11.94 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.
 8. Что такое кодекс Алиментаріус / Пер. с англ. – М. : Изд-во “Весь Мир”, 2006. – 44 с.
- Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РАЗОВИХ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

*Сіренко Н.М., д.е.н., професор; Корабахіна А.Ю., здобувач
Миколаївський національний аграрний університет*

В статті розглянуто сутність та особливості формування разових трансакційних витрат суб'єктів малого та середнього підприємництва в Миколаївській області. Обґрунтовано необхідність розвитку регіонального інституціонального середовища, підвищення фінансового та інформаційного забезпечення підприємницької діяльності, як напрямів скорочення разових трансакційних витрат підприємств малого та середнього бізнесу.

Ключові слова: *разові трансакційні витрати, мале підприємництво, середнє підприємництво, інституціональне середовище підприємництва, інфраструктура підтримки підприємництва.*

Постановка проблеми. Розвиток малого та середнього підприємництва в наш час є одним із перспективних напрямів активізації соціально-економічної динаміки регіону, переважно за рахунок створення нових робочих місць, підвищення підприємницької активності, збільшення надходжень до місцевого бюджету тощо. Незважаючи на руйнівний вплив кризових економічних явищ на результати діяльності вітчизняних підприємств, станом на 01.01.2014 р. питома вага прибуткових суб'єктів малого і середнього підприємництва в Миколаївській області підвищилася на 8% і склала 68% у порівнянні із попереднім періодом. Проте існування адміністративних, фінансових та інформаційних бар'єрів, недосконалість механізмів інституціональної підтримки підприємництва значно стримують його розвиток та зумовлюють виникнення високих розмірів не лише трансформаційних, а й трансакційних витрат.

В процесі започаткування власної справи та на перших етапах діяльності підприємство, взаємодіючи з трансакційним сектором економіки, починає витрачати додаткові фінансові та часові ресурси, які мають разовий трансакційний характер і часто не контролюються, внаслідок чого досить складно визначити їх склад та види.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виявлення трансакційних витрат присвячені наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема: С.Архієреєва, Л.Демиденка, К.Ерроу, Т.Еггертссона, О.Євтушенка, Г.Кірейцева, Р.Коуза, Р.Капелюшнікова, Д.Норта, А.Олейника, А.Ткача, О.Уільямсона, Дж. Ходжсона, А.Шастітко та ін. Попри достатню кількість наукових публікацій існує необхідність поглиблення вивчення категорії разових трансакційних витрат суб'єктів малого і середнього підприємництва, які формуються під впливом регіонального інституціонального середовища в умовах дерегуляції господарської діяльності.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у визначенні чинників формування і складу разових трансакційних витрат малих та середніх суб'єктів господарської діяльності, а також обґрунтуванні основних напрямів їх зниження на даному етапі розвитку підприємництва в Миколаївській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми формування, виявлення і зменшення трансакційних витрат все більше привертають увагу науковців та економістів, що пов'язано із збільшенням їх частки у загальній структурі витрат підприємства. Так, на думку П. Гайдуцького та В. Жука [1] у країнах з несприятливими умовами ведення бізнесу та недосконалою системою інститутів трансакційні витрати зростають випереджаючими темпами порівняно не тільки з обсягами продукту, який виробляється, але й порівняно з іншими видами витрат.

Трансакційні витрати підприємства, які за частотою виникнення відносять до разових або елементарних, найчастіше виникають під дією зовнішніх факторів (приватних та державних інститутів), і тому не можуть бути прогнозованими. Аналізуючи підходи до класифікації трансакційних витрат М. Данько [2] до складу разових відносить такі витрати:

- на передпроектне визначення доцільності створення підприємства;
- на розробку проекту (бізнес-плану) створення підприємства;
- на розробку бізнес-плану виробництва і реалізації продукції;
- на реєстрацію підприємства і відкриття рахунків;
- на укладання договорів на оренду приміщення, лізинг і кредитування, закупівлю і монтаж устаткування, комплектацію служб інформації та зв'язку, маркетингу, юридично-правового захисту підприємства або укладанням договору обслуговування, технічне забезпечення створених служб, разові «добровільні пожертви» впливовим органам, організаціям, партіям, штрафи, пені, неустойки за недотримання договірних зобов'язань та нормативних документів, інші (не враховані вище) разові видатки.

Як зазначає Ж. Ющак [3] трансакційні витрати входу підприємства на ринок починаються з моменту його реєстрації, ліцензування діяльності, отримання права доступу до ресурсів та отримання інших прав власності. Вони можуть носити характер як офіційних легальних платежів, так і неофіційних та нелегальних виплат.

Відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [4] державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. Так, на думку Н. Остапенко [5] процес підтримки малого підприємництва також супроводжується трансакційними витратами за рахунок взаємодії суб'єктів малого підприємництва з органами підтримки у процесі передачі права власності на ресурси, блага, послуги; взаємодії агентів у ході надання доступу до спеціальних умов функціонування; управління процесом підтримки малого підприємництва.

Враховуючи тенденцію до скорочення кількості суб'єктів малого та середнього підприємництва в Миколаївській області, сьогодні нагальним питанням є організація інфраструктурної підтримки, а також вирішення про-

блем фінансового забезпечення на місцевому рівні, зокрема бюджетного, кредитного та інвестиційного характеру. За таких умов стимулювання підприємницької активності задля підвищення конкурентоспроможності регіону можливе також шляхом дерегуляції господарської діяльності та ефективної взаємодії місцевих органів виконавчої влади з бізнес-структурами.

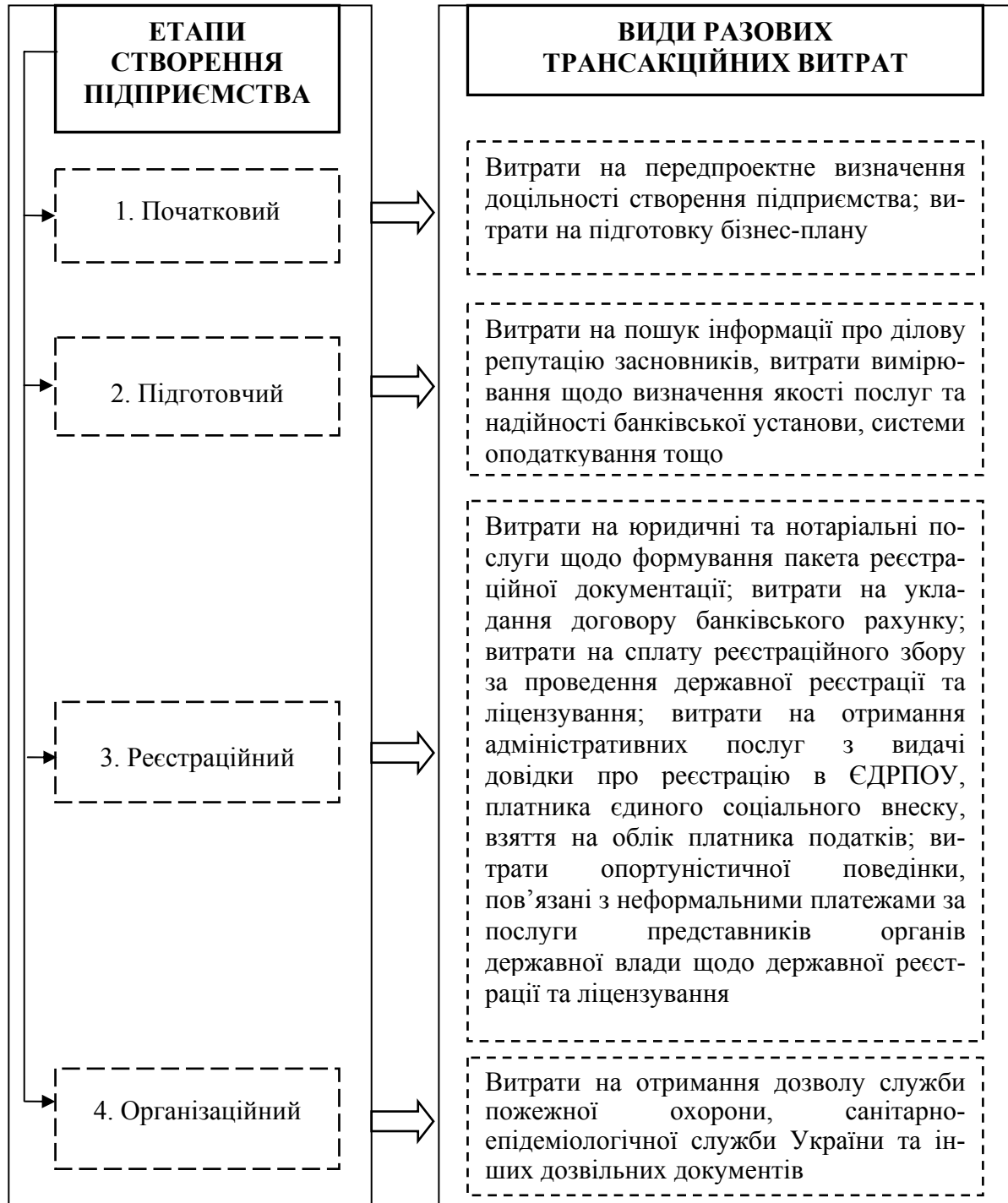

Рис. 1. Формування разових трансакційних витрат на різних етапах створення підприємства

Джерело: авторська розробка

За видами економічної діяльності пріоритетною сферою діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва області є сфера торгівлі та послуг. У загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) питома вага сфери торгівлі та послуг становить 37%, промисловості – 22,0 %, сільсько-го господарства - 17,7%, сфери транспорту і зв'язку - 11,0% та сфери будівництва – 6,7 %, решта – інші галузі. Сума надходжень до бюджетів усіх рівнів області від діяльності суб'єктів малого підприємництва, станом на 01.01.2013 р., склала 115,0 млн грн [6].

Аналізуючи результати виконання Програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області на 2013-2014 роки [7], варто наголосити на існуванні значної кількості чинників (рис. 1), які стримують розвиток підприємництва та негативно впливають та розміри разових трансакційних витрат. Так, значні адміністративні бар'єри, недоступність офісних та виробничих площ, устаткування, а також слабка інформованість малих підприємств щодо раціональної організації бізнесу виникають ще на перших етапах здійснення підприємницької діяльності.

Деструктуризація вітчизняного інституціонального середовища підприємницької діяльності переважно за рахунок збільшення ролі неформальних платежів та інститутів, які заважають розвивати довірчі партнерські відносини між державою та бізнесом, чинить негативний вплив на регіональну соціально-економічну інфраструктуру.

На рівні регіону особливу увагу необхідно приділяти розвитку «інститутів регулювання» та «інститутів ринкової інфраструктури», які складають органічну основу інституціонального середовища. «Інститути регулювання», представлені як сукупність формальних правил і неформальних обмежень, у межах яких діють «інститути ринку» (тобто всі види комерційних і некомерційних організацій). Інституціональний склад ринкової інфраструктури згідно з домінуючою ознакою обслуговування ринків містить наступні агреговані групи інститутів:

- торгово-посередницька інфраструктура як комплекс галузей і сфер діяльності, що забезпечують доведення товару до споживача;
- фінансово-кредитна інфраструктура – це розгалужена та взаємопов'язана мережа підприємств, які обслуговують процес обміну та руху грошової маси;
- інформаційно-обслуговуюча інфраструктура, представлена сукупністю галузей і сфер господарства, які обслуговують основну ринкову діяльність [8].

Аналізуючи структуру приватного трансакційного сектору регіону, варто наголосити на достатній її насиченості інформаційно-консультаційними, небанківськими фінансово-кредитними установами та лізинговими центрами. В свою чергу державна політика розвитку підприємництва на місцевому рівні реалізується за допомогою регіональних програм розвитку малого і середнього підприємництва, заходи якої фінансуються з міського бюджету.

Важливу роль у підтримці малого бізнесу в області відіграє інфраструктура підтримки підприємництва (рис. 2). Основна кількість бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів та інших об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва області зосереджена у 5 містах обласного значення, у тому числі у м. Миколаєві. У районах області консультаційну підтримку надають фізичні особи-підприємці, а також фахівці регіонального Фонду підтримки підприємництва у Миколаївській області. Порівняно з кількістю об'єктів інфраструктури в інших регіонах України Миколаївська область є найбільш розвиненою. За цим показником Миколаївщину випереджають тільки Вінницька область, Харківська, Полтавська, Донецька та м. Київ.

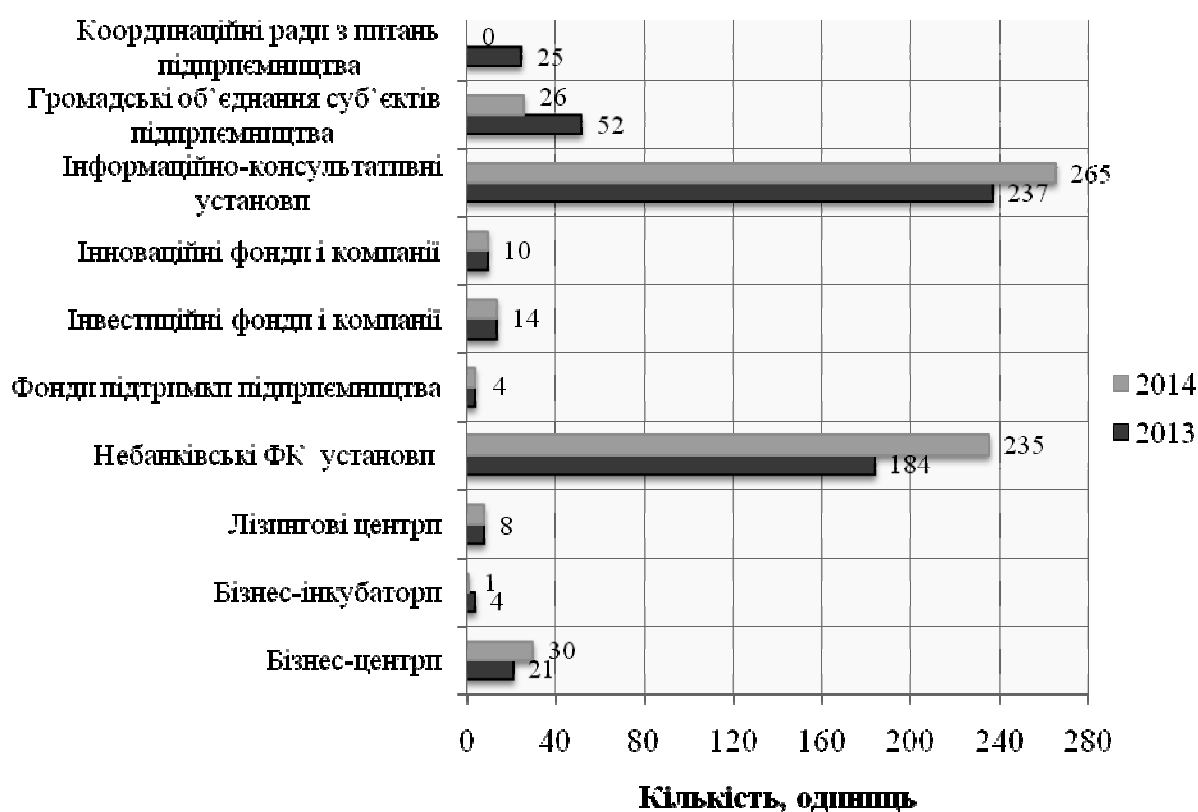

Рис. 2. Інфраструктура підтримки підприємництва у Миколаївській області, 2013-2014 рр.

Джерело: побудовано за даними [9]

Отже, розвиток інфраструктури підтримки підприємництва в є важливим напрямом зменшення разових трансакційних витрат як з моменту створення підприємства, так і в процесі його діяльності. Так, сьогодні за рахунок дистанційних консультацій, семінарів, бізнес-екскурсій та тренінгів, проведених фахівцями регіонального Фонду підтримки підприємництва в Миколаївській області, скорочено витрати суб'єктів малого і середнього підприємництва на пошук інформації про відкриття – закриття підприємництва, видачу дозвільних документів, податкового законодавства, бухгалтерського обліку, залучення фінансових ресурсів (інвестиції, кредитування), вибору виду діяльності тощо.

Також з метою зменшення витрат часу та уникнення неформальних платежів підприємців при отриманні дозвільних документів на започаткування власної справи, надання консультативної та практичної допомоги з питань відкриття нових об'єктів та здійснення підприємницької діяльності в цілому створено Центр надання адміністративних послуг Миколаївської міської ради, звернувшись до якого лише за два візити можна оформити дозвільні документи, визначитися з умовами їх отримання, вартістю та термінами виконання.

В перспективі відповідно до Програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області на 2015-2016 роки [9], загальна вартість якої 30495,5 тис. грн, передбачено такі заходи, спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва та одночасно зменшення разових трансакційних витрат:

- упровадження комплексу заходів щодо спрощення доступу до існуючих вітчизняних, міжнародних кредитних та інвестиційних (інноваційних) ресурсів через залучення до участі у міжнародних конференціях, спеціалізованих симпозіумах, семінарах і конкурсах за участю іноземних та вітчизняних організацій;

- надання безоплатних індивідуальних і групових консультацій з питань організації та провадження підприємницької діяльності із залученням на громадських засадах працівників органів державної влади;

- реформування сфери надання адміністративних послуг за рахунок створення єдиного веб-порталу адміністративних послуг – «Електронна Миколаївщина»;

- розробка та впровадження циклу освітніх онлайн-семінарів (вебінарів) для суб'єктів підприємницької діяльності та широких верств населення з метою ознайомлення їх із ключовими питаннями ведення бізнесу, кращими світовими бізнес-практиками, підвищення їх кваліфікації та конкурентоспроможності тощо.

Висновки. В результаті дослідження визначено, що основними чинниками формування разових трансакційних витрат суб'єктів малого та середнього підприємництва Миколаївської області є наявність адміністративних і бюрократичних бар'єрів, пов'язаних з недосконалою процедурою реєстрації та ліцензування підприємницької діяльності, наявністю як формальних та і неформальних обмежень інституціонального середовища. Інфраструктура підтримки підприємництва регіону представлена значною кількістю інформаційно-консультаційних та небанківських фінансово-кредитних установ, проте ефективність їх діяльності з точки зору зменшення разових трансакційних витрат підприємств є низькою.

За підсумками аналізу підходів до визначення складу разових трансакційних витрат встановлено що це витрати, пов'язані підготовкою до створення, реєстрацією та організацією підприємницької діяльності. Основними напрямками зниження таких витрат суб'єктів малого та середнього підприємництва Миколаївської області є:

- удосконалення регіональної інфраструктури підтримки підприємництва;

- дерегуляція підприємницької діяльності в частині спрощення процедури отримання дозвільних документів;
- відновлення довіри підприємців до місцевих органів виконавчої влади, налагодження прозорих партнерських зв'язків;
- розробка окремого веб-сайту для роботи Центру надання адміністративних послуг в онлайн-режимі задля підвищення швидкості та якості обслуговування підприємців при вирішенні таких питань як реєстрація майнових прав, використання майна комунальної власності (оренди, списання, передачі з балансу на баланс, приватизації), отримання витягу з Державного земельного кадастру, нормативно-грошової оцінки землі, статистичної довідки;
- чітке виконання заходів обласних програм розвитку малого і середнього підприємництва.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка методологічних прийомів виміру та оцінки разових трансакційних витрат суб'єктів малого та середнього підприємництва, доповнення їх складу та визначення оптимальних напрямів їх зниження.

Список використаних джерел:

1. Гайдуцький П. І. Облік трансакційних витрат – вагомий фактор конкурентоспроможності в сучасній економіці / П. І. Гайдуцький, В. М. Жук // Облік і фінанси. – 2012. – № 3. – С. 9-19.
2. Данько М. С. Теоретико-методологічний аспект визначення трансакційних витрат / М. С. Данько // Економічна теорія. – 2007. – № 1. – С. 36-46.
3. Ющак Ж. М. Трансакційні витрати при вході підприємства на ринок: обліковий аспект / Ж. М. Ющак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/75/10951-transakcijni-vitrati-pri-vxodi-pidpriyemstva-na-rinok-oblikovij-aspekt.html>.
4. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України № 4618-VI від 22.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
5. Остапенко Н. Оцінювання трансакційних витрат підтримки малого підприємництва / Н. Остапенко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2013. – №1. – С. 64-76.
6. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні / Офіційний сайт Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. – Київ, 2014. – 40 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkpr.gov.ua/info/3226>.
7. Про затвердження Програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області на 2013 – 2014 роки : Рішення Миколаївської обласної ради від 21.12.2012 № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mk.gov.ua/>.
8. Волошин В. Формування інституціонального середовища забезпечення економічної безпеки регіону / В. Волошин, А. Гуменюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/april08/17.htm>.
9. Про затвердження Програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області на 2015 – 2016 роки : Рішення Миколаївської обласної ради від 16.01.2015 № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mk.gov.ua/>.

Рецензент – д.е.н., доцент Ксьонжик І.В.

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ФІНАНСІВ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

*Чириченко Ю. В., д.е.н., професор; Кожаліна Н.П., аспірант
Дніпропетровський університет митної справи та фінансів*

В науковій статті досліджено формування та розвиток місцевих фінансів. Розглянуто і обґрунтовано історичні та теоретичні аспекти формування фінансів місцевих органів влади. Дослідження праць по проблемам місцевих фінансів дозволило дійти до висновку щодо сутності місцевих фінансів. Центральне місце в системі місцевих фінансів належить місцевим бюджетам, як важливому інструменту розвитку економічної і соціальної сфери. Розкрито значення місцевих фінансів у формуванні фінансових ресурсів місцевих органів влади в умовах децентралізації.

***Ключові слова:** місцеві фінанси, місцеві бюджети, місцеві органи влади, фінансові відносини, децентралізація.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах для функціонування всіх ланок бюджетної системи України значна роль відводиться формуванню фінансів місцевих органів влади. Україні необхідні нові підходи по формуванню місцевих фінансів, модернізація основних складових фінансової системи місцевих органів влади в умовах проведення відповідних урядових реформ і децентралізації фінансових ресурсів, вирішення першочергових завдань пов'язаних з удосконаленням методів та прийомів використання фінансових ресурсів територіальних громад різних рівнів починаючи від сільських та закінчуючи міськими громадами, змін в податковому, бюджетному законодавстві та безпосередньо в міжбюджетних відносинах. Це в свою чергу вимагає глибшої необхідності проведення дослідження місцевих фінансів. Саме тому особливого значення при цьому набуває комплексне теоретичне та історичне дослідження формування фінансів місцевих органів влади в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та розвитку місцевих фінансів вже неодноразово розглядалися іноземними та вітчизняними дослідниками. Цим проблемам було присвячено низку наукових праць: О. Василика [2], В. Ігнатова та В. Рудого [6], О. Кириленко [7], В. Кравченко [8], О. Луніної, В. Опаріна, О. Сунцової [9], К. Павлюк, О. Романенко, С. Юрія. Але незважаючи на велику кількість досліджень, питання теоретичних та історичних засад формування фінансових ресурсів місцевих органів влади залишається актуальним в наш час.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в теоретичному та історичному узагальненні наукових аспектів, які стосуються формування фінансів місцевих органів влади в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною задачею підвищення економічної безпеки країни, модернізації економіки, проведення масштабних економічних реформ запланованих урядом України, підвищення рівня життя населення неможливо без відповідного формування фінансів місцевих органів влади. Досить тривалий час в Україні не зверталось великої уваги на формування місцевих фінансів, їх розвиток та використання, що в

свою чергу призвело до низького рівня життя населення України і не тільки в селах, але й у селищах та містах. Місцеві фінанси пройшли досить складний шлях історичного розвитку на кожному своєму етапі.

Так перші згадки про місцеві фінанси, зустрічаються в працях таких видатних дослідників : Адама Сміта, Карла Штейна, Рудольфа Гнейста, Карла Рау, Адольфа Вагнера та ін. Ці дослідники вперше проаналізували господарство територіальних громад, відзначили необхідність надання їм автономії, в тому числі у такій важливій сфері як фінанси.

Ціла низка наукових поглядів на місцеві фінанси як окремої науки виникла в другій половині ХІХ ст. - початку ХХ ст., що вимагало теоретичного обґрунтування сутності місцевих фінансів. Саме в цей час виник значний інтерес у науковців до проблеми формування місцевих фінансів та їх ефективного використання. Це все було обумовлено впровадженням в ті часи досягнень науково-технічного прогресу, значним розвитком торгівлі та промисловості у містах та селищах.

Так на думку науковця В. Кравченко історично склалося так , що «поняття місцеві фінанси виникло на противагу поняттю державні фінанси, розширило поняття публічні фінанси і стало їхньою невід'ємною складовою» [7]. Він також ґрунтовно дослідив основи теорії місцевих фінансів, визначив основні етапи формування місцевих фінанси, їх сутність, причини появи, фіскальну, розподільчу та стимулюючу функції місцевих фінансів. Саме цей дослідник відобразив в своїх працях теоретичні основи існування територіальної громади, її функції, роль, правовий статус, основи фінансової автономії місцевих органів влади, міжнародні стандарти організації місцевих фінансів, проаналізував Європейську хартію про місцеве самоврядування, Всесвітню декларацію про місцеве самоврядування, Європейську хартію міст та інші документи .

О. Кириленко в свою чергу характеризує «місцеві фінанси як систему фінансових відносин з приводу формування, розподілу і використання фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них завдань»[6].

Дослідник О. Василик розкрив економічну сутність місцевих фінансів наступним чином : «це сукупність форм і методів створення і використання фінансових ресурсів для забезпечення органів місцевого самоврядування виконання покладених на них функцій в галузі економічного і соціального розвитку відповідних територій» [2] .

Дослідник О. Сунцова вважає що, «місцеві фінанси - це система формування, розподілу і використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих [9].

Проведенні дослідження праць по проблемам місцевих фінансів дозволило зробити висновок щодо сутності місцевих фінансів. На нашу думку, місцеві фінанси це - сукупність соціально-економічних відносин, по формуванню, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів для вирішення безпосередніх завдань та виконання функцій органів місцевої влади . Слід

зауважити, що саме від обсягу місцевих фінансів залежить можливість місцевих органів влади виконувати свої функції та повноваження, щодо соціально-економічного розвитку територіальної громади та підвищення рівня життя населення.

Місцеві фінанси в свою чергу складаються з місцевих бюджетів та фінансів установ та організацій комунальної форми власності. Центральне місце в системі місцевих фінансів належить саме місцевим бюджетам, які є важливим знаряддям впливу на розвиток економічної і соціальної сфери.

Як вважають В.Г.Ігнатів та В.В.Рудой , «місцеві бюджети - це система економічних відносин, завдяки якій на підставі заздалегідь складеного плану формується та використовується фонд грошових коштів, що належать місцевим органам влади» [6].

Місцеві бюджети складаються із загального та спеціального фондів. Кошти загального фонду призначаються для забезпечення видатків та не спрямовуються на якусь конкретну мету. Кошти ж спеціального фонду формуються по конкретно визначеним джерелам надходження і можуть бути використані на фінансування конкретно визначених цілей. Фінансовою основою функціонування місцевих бюджетів є формування їх доходної частини, видатки в свою чергу при цьому є причиною утворення доходів. У доходній частині місцевих бюджетів окремо виділяють доходи , що необхідні для виконання власних повноважень та доходи на здійснення делегованих повноважень. Видатки місцевих бюджетів складаються з обов'язкових видатків – це видатки які пов'язані з виконанням обов'язкових завдань, покладених на місцеві органи влади та зобов'язань по кредитах ; поточних видатків , які фінансуються із поточного бюджету та капітальних видатків, що фінансуються з бюджету розвитку. У разі нестачі коштів держава фінансово підтримує місцеві органи влади у вигляді надання субвенцій та дотацій з державного бюджету. На жаль на теперішній час в Україні є досить значна кількість територіальних громад які не отримують необхідну суму доходів для забезпечення виконання іноді навіть першочергових своїх видатків. Це все залежить від багатьох факторів, таких як загальної площі громади, складу земель, розвитку на території громади сільськогосподарського та промислового виробництва, чисельності населення та інших.

Важливим елементом щодо формування та подальшого розвитку місцевих фінансів є їх децентралізація, яка стимулюватиме територіальні громади до об'єднання та формування спроможних громад через механізм переходу бюджетів об'єднаних громад на прями міжбюджетні відносини з державними бюджетом та отримання обсягу видаткових повноважень з відповідним ресурсним забезпеченням на рівні міст обласного значення.

На думку Р. Демчак : «успішна реалізація реформи бюджетної децентралізації, яка триває на нинішньому етапі, спрямована на підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів і рівня фінансової забезпеченості делегованих повноважень, упорядкування відносин між місцевими та державними бюджетами, підвищення ефективності використання бюджетних коштів» [4].

Вже протягом декількох років в Україні не забезпечується належним чином фінансування видатків щодо розвитку житлово-комунального господарства, житлового будівництва, утримання транспортної мережі територіальних громад. Територіальні громади досить тривалий час не були зацікавлені в нарощуванні власних доходів, в зв'язку з тим, що отримували кожного року значну суму коштів за рахунок трансфертів з державного бюджету. Тобто основною проблемою місцевих бюджетів в теперішній час є нестабільність формування їх доходів.

По-перше, в зв'язку з частими змінами податкового та бюджетного законодавства, по-друге, місцеві бюджети значно залежать від трансфертів які надаються з державного бюджету, це в свою чергу відіграє негативну роль у міжбюджетних відносинах. Так надходження місцевих бюджетів майже на половину складаються з трансфертів з державного бюджету. Таким чином висока залежність місцевих бюджетів від дотацій не дає можливості територіальним громадам самостійно здійснювати бюджетний процес. Для подальшого розвитку економічного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, набуття ними фінансової незалежності саме необхідна децентралізація фінансових ресурсів.

За словами Віце-прем'єр-міністра - міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Геннадія Зубко: «децентралізація – єдиний спосіб для України відбутися як спроможна, незалежна держава» [5].

Поряд з цим спікер Парламенту Володимир Гройсман вважає що, «2016 рік стане уже другим роком дії фінансової децентралізації. На місцях уже помітно, що з'явилися додаткові ресурси на ремонт доріг, освітлення, інші проблеми повсякденного життя громад» [3].

На нашу думку децентралізація місцевих фінансів дозволить громадам набутися фінансової незалежності, дасть змогу бюджетам територіальних громад мати достатню кількість коштів, необхідних для виконання власних та делегованих повноважень та надасть можливість подальшого самостійного економічного розвитку кожної громади.

Не менш важливої уваги при цьому заслуговує одна з основних ознак розвитку місцевих фінансів це правова основа їх функціонування. Сьогодні вже створено певне правове підґрунтя формування та функціонування фінансів органів місцевої влади. Слід зазначити, що у головному правовому документі нашої держави - Конституції України розділ XI присвячено саме місцевому самоврядуванню. Це свідчить про важливість розвитку, формуванню та використанню місцевих бюджетів нашої країни. В статті 142 розділу XI Конституції України [1] зазначено: «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах» [1]. Зокрема, Конституцією передбачено, що органи місцевого самоврядування можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних

підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби. Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування.

Разом з тим Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" встановлює принципи та гарантії діяльності місцевих органів влади їх повноваження та функції, правовий статус і відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Так у Бюджетному кодексі України визначено перелік положень, які стосуються місцевих фінансів: розподіл доходів і видатків між бюджетами всіх рівнів і видів, процедура розрахунку бюджетних трансфертів — дотацій вирівнювання місцевим бюджетам з державного бюджету, порядок здійснення місцевих запозичень, джерела формування та напрями використання бюджету розвитку місцевих бюджетів, встановлено відповідальність всіх учасників бюджетного процесу і контрольні повноваження владних органів, у тому числі органів місцевого самоврядування, зарахування та розподіл місцевих податків і зборів між відповідними бюджетами, згідно бюджетної класифікації.

В Законі України «Про Державний бюджет України на поточний рік» уточнено склад доходів загального та спеціального фонду місцевих бюджетів, встановлено механізм надання субвенцій місцевим бюджетам з державного бюджету на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад, субвенцій на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій, встановлено розміри коригуючих коефіцієнтів вирівнювання для надання дотацій вирівнювання місцевим бюджетам з державного бюджету.

В Податковому кодексі України визначено перелік місцевих податків і зборів, механізм їх справляння, граничні ставки і права органів місцевого самоврядування щодо їх запровадження на території відповідної громади.

Висновки. Розглянувши питання теоретичних та історичних аспектів формування фінансів місцевих органів влади, ми дійшли таких висновків.

Фінанси місцевих органів влади виступають інструментом реалізації владних повноважень у межах певної територіальної громади та є важливою ланкою суспільного перерозподілу для максимального задоволення інтересів населення громади у процесі економічних взаємовідносин. Для підвищення економічної безпеки країни, проведення масштабних економічних реформ, підвищення рівня життя населення нашої держави необхідно вдосконалення існуючої та створення нової нормативно-правової бази функціонування місцевих фінансів, внесення відповідних змін перш за все до податкового та бюджетного законодавства. Особливо важливу роль при цьому повинна відігравати децентралізація місцевих фінансів, як один із інструментів органів місцевого самоврядування набуття ними фінансової незалежності. На нашу думку, найбільшу актуальність становитимуть подальші дослідження, що вивчатимуть формування та розвиток фінансів місцевих органів у контексті економічної безпеки країни.

Список використаних джерел:

1. Конституція України / Закони України // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник [Текст] / О. Д. Василик. - К.: НІОС, 2003. – 416 с.
3. Гройсман В. У 2016 році посилення місцевих бюджетів стане , ще більш відчутним / В.Гройсман // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1322>.
4. Демчак Р. Бюджетна децентралізація є основним чинником економічної безпеки держави / Р. Демчак // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=15037>.
5. Зубко Г. Децентралізація - єдиний спосіб для України бути успішною /Г. Зубко // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248693249&cat_id=244.
6. Ігнатов В.Г. Рудой В.В Місцеве самоврядування : підручник [Текст] /В.Г. Ігнатов , В.В. Рудой . - Фенікс, 2003. – 384с.
7. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) [Текст] / О. П. Кириленко. – К.: НІОС, 2000.- 384 с.
8. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України [Текст] : навчальний посібник / В. І. Кравченко ; Міністерство фінансів України. – К. : Знання, 1999. – 487 с
9. Сунцова О. О. Місцеві фінанси : навч. посіб. [Текст] / О. О. Сунцова. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК: 338.45.014.1

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Аранчій Д.С., к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

Визначено особливості та соціально-економічну сутність категорії конкурентоспроможності суб'єктів господарювання агросфери. Виявлено основні чинники її формування та підвищення і здійснено їх класифікацію. Обґрунтовано основні принципи врахування, аналізу та оцінки. Наголошено на перевагах методу факторного аналізу серед їх сукупності.

***Ключові слова:** суб'єкти господарювання, агросфера, чинники, конкурентоспроможність, принципи, оцінка, факторний аналіз, управління.*

Постановка проблеми. Підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності діяльності аграрних підприємств є найголовнішою проблемою економічної науки. Вона структурується на значну кількість наукових проблем та завдань нижчих порядків, які відповідають специфіці певних галузей, товарних напрямів спеціалізації, функціональних та секторальних особливостей ведення діяльності. Сучасний стан та існуюча конкурентна структура вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції суттєво звужують можливості аграрних підприємств до підвищення конкурентоспроможності своєї продукції та, відповідно, рівня економічної ефективності діяльності, що, в свою чергу, уповільнює темпи їх розвитку та гальмує набуття

відтворювальними процесами розширеного характеру [6, с. 12]. При цьому домінування економічних інтересів торговельних посередників, непропорційність концентрації та ефективності функціонування капіталу, розміщеного в сферах виробництва та обігу, наближення конкурентної ситуації на цільових ринках збуту продукції аграрних підприємств до стану олігопсонії призводять до фактичного унеможливлення суттєвого впливу заходів з підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, крім спрямованих на зрушення в її ціновій складовій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи дослідження конкурентоспроможності підприємств та шляхи її підвищення є предметом уваги багатьох вчених-економістів В.Г. Андрійчука, В.І. Аранчій, О.Д. Гудзинського, С.І. Дем'яненка, О.Ю. Єрмакова, В.В. Зіновчука, С.М. Кваші, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина, та інших.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей та соціально-економічної сутності категорії конкурентоспроможності суб'єктів господарювання агросфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкової економіки стійке положення будь-якого аграрного підприємства на ринку продовольчої продукції визначається рівнем його конкурентоспроможності, тобто здатності виробляти та збувати продукцію, яка за ціновими і неціновими характеристиками більш приваблива для споживачів, ніж продукція конкурентів. Конкурентоспроможність характеризує можливість і динаміку пристосування підприємств до умов ринкової конкуренції [3, с. 24]. Поняття конкурентоспроможності підприємств агросфери дуже багатогранне і важливе. Воно безпосередньо пов'язане з реальною побудовою систем управління діяльністю суб'єктів господарювання, галузей, окремих товаровиробників або видів продукції, аграрної економіки держави в цілому та поєднує поведінку економічних агентів в конкурентному середовищі.

Проблема конкурентоспроможності є визначальною в промисловому та аграрному розвитку країн світу. Вона має глобальний характер, тому що з однієї сторони, визначає багато аспектів економічної і соціальної політики країн, а з іншої – стосується інтересів всіх їхніх громадян, що виступають у ролі споживачів. Процес формування конкурентоспроможних господарських структур ринкового типу, здатних з максимальною ефективністю використовувати землю та забезпечувати стабільну продовольчу безпеку держави, посідає важливе місце в аграрній політиці [8, с. 345]. Значення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери в мовах сучасної економіки незмінно зростає, набуває більшої необхідності насичення ринку сільськогосподарськими продуктами вітчизняного виробництва, покращення їх якості, розширення асортименту та визначає спроможність країни реалізовувати свою продукцію як усередині, так і поза країною.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств є узагальнюючим показником їх конкурентних переваг, потенціальних можливостей та сукупних властивостей, що дозволяють оперативно реагувати та пристосовуватися до

змін зовнішнього середовища функціонування. Вона характеризує здатність підприємств витримувати силу конкуренції у конкурентній боротьбі з іншими суб'єктами господарювання. Рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств у кожний конкретний момент часу визначається впливом низки чинників, різних за природою, характером і ступенем дії.

На основі аналізу й систематизації різних наукових підходів чинники конкурентоспроможності аграрних підприємств класифікуються за різними ознаками: середовищем функціонування; впливом на них конкурентів; ступенем залежності від ємності та структури продовольчих ринків; часом дії; ефективністю управлінських рішень; спрямованістю та інтенсивністю дії; рівнем взаємозумовленості; якістю й собівартості продукції [2, с. 12]. З метою систематизації для потреб аналізу та управління вищеперераховані чинники доцільно класифікувати за напрямками формування інформаційної бази, за способом відображення кінцевих результатів, за способом оцінки, за можливістю розроблення управлінських рішень.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств визначається такими параметрами як: здатність підприємства ефективно функціонувати на внутрішньому та зовнішньому ринках; спроможність продукції даного підприємства конкурувати на ринку з аналогічною продукцією; отримання підприємством конкурентних переваг на основі продукції відповідної якості; ефективне використання технологій, ресурсів, методів управління, навичок і знань персоналу, компонентів маркетингової діяльності, які відображаються в якості та конкурентоспроможності продукції, прибутковості підприємства.

Важливою умовою забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств є ефективне використання ресурсів, кваліфікацій персоналу, досягнень сучасного менеджменту, інноваційних, фінансових та інформаційних можливостей підприємства, що у сукупності являють собою його потенціал, який, у свою чергу, також повинен бути конкурентоспроможним [1, с. 17]. Теоретичні та методологічні питання щодо формування конкурентоспроможного потенціалу підприємств, його структури, організації, розробки методів діагностики, вибору напрямів розвитку поки ще не отримали свого остаточного вирішення.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств – це не тільки можливість ефективного використання стратегічного потенціалу, а також їх здатність швидко реагувати на зміни потреб споживачів, на нововведення конкурентів, чого можна досягти лише шляхом створення механізмів тактичного та стратегічного управління конкурентоспроможністю. Конкурентоспроможність суб'єктів господарювання можна також охарактеризувати як їх потенційну якість, яка включає:

1. Здатність підприємства отримувати реальну оцінку очікувань цільової групи споживачів, а також просліджувати тенденції споживчої поведінки. Іншими словами, підприємство має бути спроможне своєчасно, об'єктивно і точно оцінювати споживчий попит як в даний час, так і прогнозувати його динаміку на майбутнє. Така оцінка можлива лише на базі наукової моделі цільової

споживчої групи, що враховує її економічні, соціально-культурні і психологічні чинники, розробленої методами сучасної соціології і маркетингу.

2. Здатність організувати виробництво, результати якого відповідатимуть очікуванням цільової групи споживачів як найбільш корисного товару по відношенню ціна – якість.

3. Здатність проводити ефективну поточну маркетингову політику.

4. Здатність знаходити і створювати умови для зниження витрат на забезпечення факторами виробництва капіталом, робочою силою, сировиною і матеріалами, енергією на одиницю продукції, що продається.

5. Здібність до створення і утримання технологічного виробництва над іншими членами галузевого співтовариства, що вимагає своєчасного оновлення технологій що використовуються. Це може відноситися до виробництва, збуту, управління.

6. Здатність планувати, організувати і проводити ефективну стратегію в сферах виробництва і маркетингу на основі інновацій.

7. Створення і розвиток високого кадрового потенціалу як на виконавчому, так і на управлінському рівнях. Якість виконавчого персоналу виявляється в його здатності ефективно використовувати виробничі технології, що існують на підприємстві, і готовності до освоєння перспективніших технологій. Якість підготовки фахівців виявляється в їх здатності ставити і вирішувати функціональні завдання, пов'язуючи їх із стратегічними цілями підприємства, які здатні забезпечити йому ключові компетенції в технічних, технологічних, дизайнерських і інших областях для посилення ринкових позицій підприємства. Якість управлінського персоналу виявляється в його здатності виявляти і ефективно використовувати ринкові можливості для захисту і розвитку конкурентних позицій підприємства на галузевих ринках в тактичному і стратегічному планах.

Реалізація перерахованих якостей в тривалому тимчасовому інтервалі створює підприємству реальні переваги над конкурентами у вигляді зростання його ринкової вартості, зміцнення його торговельних марок, нарощування додаткової стійкості по відношенню до несприятливих впливів зовнішнього середовища, включаючи атаки конкурентів.

Основними шляхами підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств визначені, насамперед, наступні [4, с. 21]: вдосконалення проектування, використання найсучасніших техніки і технології, вхідний контроль якості сировини і матеріалів, поліпшення стандартизації; виконання основних вимог збутової логістики; інтеграційні, кооперативні зв'язки та технологічні інновації.

Базовими принципами оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства [5, с. 128] є:

- комплексності – результати дослідження конкурентоспроможності підприємства повинні об'єднувати і оцінку ефективності процесу його адаптації до змінних умов функціонування, і ступінь реалізації стратегічного потенціалу, і конкурентні позиції підприємства відносно одного або декількох конкурентів, що розглядаються як база порівняння;

- причинно-наслідкового зв'язку – основою для оцінки рівня конкурентоспроможності і розробки відповідних рекомендацій можуть виступати лише результати системного аналізу впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства з урахуванням міжфакторних взаємозв'язків та обумовленого ними синергетичного ефекту;

- об'єктивності – результати дослідження та оцінки конкурентоспроможності підприємства повинні базуватися на повній та достовірній інформації про зовнішні та внутрішні умови його функціонування і відображати реальні конкурентні позиції суб'єкта господарювання;

- динамічності – основним завданням дослідження конкурентоспроможності є не статична оцінка фактичних конкурентних позицій підприємства на конкретний момент часу, а прогнозування їх змін та розробка на цій основі ефективних управлінських рішень;

- безперервності – процес дослідження та оцінки конкурентоспроможності та змін її рівня має носити безперервний характер (шляхом створення системи моніторингу ринку, чинників конкурентоспроможності, конкурентних позицій підприємства), оскільки дискретні оцінки не завжди дають можливість своєчасно зафіксувати стрибкоподібні зміни чинників конкурентоспроможності, оцінити можливі тенденції динаміки конкурентних позицій підприємства та своєчасно прийняти та реалізувати відповідні управлінські рішення;

- оптимальності – у відповідності з цим принципом об'єктом дослідження є не лише сам рівень конкурентоспроможності, але і ступінь ефективності його досягнення, тому конче необхідною є комплексна оцінка шляхів досягнення певних конкурентних позицій з урахуванням як прямих витрат, пов'язаних з реалізацією заходів по регулюванню конкретного чинника, так і потенційних витрат на розвиток та підтримку конкурентної переваги в майбутньому.

Висновки. Конкурентоспроможність аграрних підприємств є складним і багатоплановим поняттям, яке необхідно розглядати як функцію впливів технологічних, економічних, екологічних, соціальних, маркетингових, управлінських чинників. Конкурентоспроможність має екзо- та ендегенне походження і являє собою категорію, яка стосується лише діючих учасників аграрного ринку. Для детального її аналізу та оцінки повинен використовуватися цілий комплекс показників. У різних наукових джерелах пропонується безліч визначень конкурентоспроможності суб'єктів господарювання агро-сфери та методів її оцінки. На нашу думку, особливо результативним з них є факторний аналіз, який дозволяє враховувати всі чинники її стану та змін, їх синергетичні ефекти.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Теоретичні аспекти окремих елементів промислової складової зовнішньоекономічної політики України / В.Г. Андрійчук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – №3-4 (56-57), 2011. – С. 13-20.

2. Арестенко В.В. Методи і моделі оцінювання конкурентоспроможності підприємств АПК / В.В. Арестенко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №10 (88). – С. 10-15.

3. Бурлака О.П. Чинники формування конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств / О.П. Бурлака, О.А. Бурлака // Технологический аудит и резервы производства. – 2012. – № 2 (4). – С. 23-26.

4. Ємельянова І.Ф. Класифікація факторів конкурентоспроможності аграрних підприємств / І.Ф. Ємельянова // Схід. – 2010. – №2. – С. 20-23.

5. Кулешова Г.М. Конкуренція і конкурентоспроможність в агропромисловому виробництві / Г.М.Кулешова // Економіка АПК. – 2008. – №3. – С. 126-132.

6. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: [монографія] / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 270 с.

7. Месель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – №10. – С. 7-14.

8. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н.П. Тарнавська; Тернопільський економічний ун-т. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 570 с.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК 336.233.2

**СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ
У ВИРШЕННІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**
*Безкровний О.В., к.е.н., доцент; Лихоній В.І., ст. викладач; Анісімова Д.І.
Полтавська державна аграрна академія*

В науковій статті здійснено аналіз сучасного стану функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття крізь призму ситуації із існуючим рівнем зайнятості в Україні. Запропоновано ряд превентивних заходів для зменшення безробіття в країні.

Ключові слова: соціальне страхування, безробіття, зайнятість, рівень безробіття, державна політика сприяння зайнятості,

Постановка проблеми. Соціальне страхування – важлива складова соціального захисту населення. Саме в умовах трансформації економічних підвалин суспільства соціальне страхування забезпечує певну матеріальну допомогу, а також генерує правові та економічні умови для стимулювання ефективної праці. У цьому періоді створюється нова система грошових стосунків, необхідність якої об'єктивно впливає із функцій демократичної держави з соціально орієнтованою економікою ринкового типу.

В системі державного соціального страхування одне з провідних місць займає соціальне страхування населення на випадок безробіття. За останні роки в Україні досягнуті суттєві позитивні зрушення у цій сфері, але формування нової системи захисту працюючих, заснованої на загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні, знаходиться лише на стадії становлення. Так, потребують вирішення питання, пов'язані із зміцненням фінансової основи функціонування Фонду соціального страхування на випадок безробіття, підвищенням рівня страхових виплат, покращенням якості послуг, що надаються системою соціального страхування на випадок безробіття, забезпечен-

ням ефективного використання коштів Фонду, удосконаленням механізмів стягнення страхових внесків, управління Фондом тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття питання удосконалення функціонування фондів державного соціального страхування в умовах ринкової економіки знайшли своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Ш. Бланкарта, В. Лексина, Е. Лібанової, І. Чугунова, І. Кичко, І. Запатріної, Д. Полозенка, В. Роїка, А. Шведова, В. Тропіної, Л. Момотюк. Проблематиці становлення та розвитку системи соціального страхування в Україні приділялася певна увага вітчизняних науковців Л. Васечко, О. Губар, Е. Лібанової, Б. Надточія, О. Палій, С. Юрія та інших.

Віддаючи належне існуючим напрацюванням в даній сфері слід наголосити на необхідності продовження наукових досліджень в напрямку моніторингу якості втілення законодавчо передбачених напрямів соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Постановка завдання. Метою дослідження є всебічний аналіз стану безробіття в Україні та пошук перспективних напрямів удосконалення механізмів функціонування державного соціального страхування на випадок безробіття з метою сприяння зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим здобутком нашої країни на етапі становлення ринкової економіки є створення системи соціального захисту населення від безробіття, що ґрунтується на принципах соціального страхування.

На сучасному етапі розвитку система соціального страхування на випадок безробіття функціонує і дає певні позитивні результати. Втім, зважаючи на те, що в наш динамічний час постають нові вимоги до якості та результативності системи соціального страхування, необхідне її постійне вдосконалення. Ефективне функціонування кожної із складових фінансової системи можливе за умови законодавчого урегулювання їхньої взаємодії. В зв'язку з цим завданням даної статті є виявлення сучасних тенденцій та перспектив розвитку соціального страхування на випадок безробіття.

Однією з соціально-економічних проблем в умовах ринкової трансформації економіки є формування національного ринку праці, котрий містить сукупність механізмів, які забезпечують рівновагу і координацію попиту-пропозиції на працю, купівлю-продаж робочої сили та визначення її ціни, організацію оплати праці та соціальний захист найманих працівників через систему соціального страхування.

Зменшення масштабів та рівня зареєстрованого безробіття, як вважає В. Гаркавенко, можна досягти двома шляхами – працевлаштуванням за наявності відповідного попиту на робочу силу або відмовою у реєстрації тим, хто звертається до центрів зайнятості [1].

Аналіз рівня безробітного населення за освітою доводить, що існує проблема дисбалансу між потребами ринку праці та сучасним станом освітньої підготовки, яка потребує розв'язання. Оскільки наявна ситуація, коли держава витрачає кошти, спочатку навчаючи студента за спеціальністю, що

не користується попитом на ринку, а потім перенавчаючи його ж, за рахунок коштів центру зайнятості.

Впорядкувати ситуацію можливо, на нашу думку, лише за умови формування замовлень на фахівців, з врахуванням результатів моніторингу ринку праці, встановивши чіткий зв'язок між ринком освітянських послуг та відповідною потребою в спеціалістах різного рівня кваліфікації. Не логічним та затратним, за твердженням О Купрія, є те, що на ринку праці використовують висококваліфікованих працівників на робочих місцях, для яких непотрібно високої професійної підготовки. Наявні випадки витрачання державних коштів на перенавчання освічених спеціалістів, замість пошуку для них відповідних їх фахові та освіти робочих місць [4].

За даними Державної служби статистики станом на початок 2015 року чисельність зайнятого населення віком 15-70 років становила 16,3 млн. осіб, а серед осіб працездатного віку – 15,6 млн. осіб. Серед зайнятого населення 26 % (або 4,2 млн) були зайняті у неформальному секторі економіки. Серед видів економічної діяльності найбільш поширеною неформальна зайнятість була у сільському, лісовому та рибному господарствах [4]. При цьому зауважимо, що майже половину зайнятих громадян становлять особи віком 40-59 років, чверть – особи у віці від 30 до 39 років, 22 % – у віці від 15 до 29 років. В той же час, найнижчим рівень зайнятості був серед осіб старше 60 років та серед молоді до 24 років.

Кількість застрахованих осіб, за яких сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, в порівнянні з 2014 роком, зменшилася на 1,2 млн осіб та становила 10,2 млн осіб. У цих умовах, в усіх видах економічної діяльності скорочується попит на працівників. Зокрема, у січні-серпні 2015 року у базі даних державної служби зайнятості налічувалося 613,1 тис. вакансій, що на 61 тисячу менше, ніж у відповідному періоді минулого року.

Також слід наголосити ще на одному негативному явищі на сучасному ринку праці – неповній зайнятості. Так, серед працюючих у режимі скороченого робочого часу у I півріччі 2015 року, половину становили працівники підприємств промисловості (16,0 % штатних працівників зайнятих у цьому виді діяльності), кожен третій – це працівник на транспорті, складському господарстві, поштової та кур'єрській діяльності (переважно, це складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту) [4].

Чисельність безробітних у I кварталі 2015 року становила 1,7 млн осіб, зокрема, у містах – 1,1 млн осіб та 0,6 млн. осіб – у сільській місцевості. За причинами незайнятості структура безробітних є наступною: 40 % складають вивільнені з економічних причин, більш як третину – звільнені за власним бажанням, за угодою сторін або закінченням контракту, 16 % – не працевлаштовані випускники навчальних закладів.

Рівень безробіття населення, визначений за методологією МОП, дорівнював 9,6 %, у тому числі серед осіб віком 25-29 років – 12 %, а серед молоді до 25 років – майже 23 % економічно активного населення відповідного віку.

Вирішення проблем безробіття на сьогоднішній день є головним пріоритетом державної політики сприяння зайнятості, втілення якої забезпечує діяльність Державної служби зайнятості України (ДСЗУ), що є виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування на випадок безробіття. Так, за даними офіційного порталу ДСЗУ, її послуги, тільки спочатку року, отримали майже 1,1 млн безробітних громадян, у тому числі з початку року звернулися за допомогою у працевлаштуванні та отримали статус безробітного 549,7 тис. осіб [4].

За допомогою державної служби зайнятості у 2015 р. отримали роботу 482,1 тис. осіб, у тому числі 311,5 тис. зареєстрованих безробітних. Зокрема, 11,6 тис. безробітних започаткували власну справу за рахунок отримання виплати допомоги по безробіттю одноразово. Для забезпечення відповідності професійно-кваліфікаційного рівня вимогам роботодавців, за направленням служби зайнятості професійне навчання проходили 133,7 тис. безробітних. Профорієнтаційні послуги отримали 2,1 млн громадян, у тому числі 616 тис. осіб, які навчаються у навчальних закладах різних типів. У громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру взяли участь 168,7 тис. осіб, з них 165,9 тис. безробітних [6].

В свою чергу, станом на 1 вересня 2015 року, отримували допомогу по безробіттю 325,0 тис. осіб. Середній розмір допомоги по безробіттю у серпні 2015 року становив 1260 грн.

Слід визнати, як свідчить Л. Петрученко, що наявний стан розвитку підприємництва, малого бізнесу та інші ринкові перетворення ще не в змозі на належному рівні вирішити проблеми забезпечення ефективної зайнятості населення, створення нових робочих місць, підвищення якості життя населення [5].

Отже, сучасний стан ринку праці країни характеризується наявністю певних проблем, серед яких найважливішими є невідповідність між попитом і пропозицією робочої сили, значна середня тривалість безробіття, наявність вимушеної неповної зайнятості, складна ситуація щодо працевлаштування окремих соціально-демографічних груп населення, необхідність підвищення рівня професійної освіти, професійного навчання працівників, що забезпечить їхню конкурентоспроможність відповідно сучасних умов розвитку економіки.

Статистично підтверджені негативні характеристики вітчизняного ринку праці та ситуація з безробіттям в Україні, а також наявність наукових напрацювань, що разом із законодавчою базою в даній сфері дають підстави сприяти забезпеченню результативності державної підтримки зайнятості, шляхом узагальнення системи показників, які дозволяють визначити рівень ефективності використання коштів на активні програми сприяння зайнятості (рис. 1).

Наведений рисунок свідчить про наявність шести взаємопов'язаних елементів державної політики сприяння зайнятості, кожен з яких характеризується наявністю показників. Оцінка значень даних показників сукупно дає підстави зробити висновки про загальний рівень ефективності державної програми зайнятості.

Так, сприяння організації безробітними підприємницької діяльності шляхом надання одноразової допомоги – надає можливість безробітному самостійно набути статус зайнятої особи, зменшує соціальну та економічну напругу, сприяє створенню нових робочих місць.

В свою чергу, професійне навчання безробітних – орієнтоване на підвищення конкурентоспроможності громадян на ринку праці. Підвищення ефективності даного напрямку за аналізує мий період відбувається за рахунок скорочення тривалості безробіття та зменшенні витрат на утримання безробітного.

Організація громадських робіт – метою їх проведення виступає тимчасова зайнятість населення та вирішення соціально-економічних завдань місцевого рівня. Реалізуючи дану програму держава отримує як соціальний ефект (активізація безробітних, допомога безробітному адаптуватись на ринку праці).

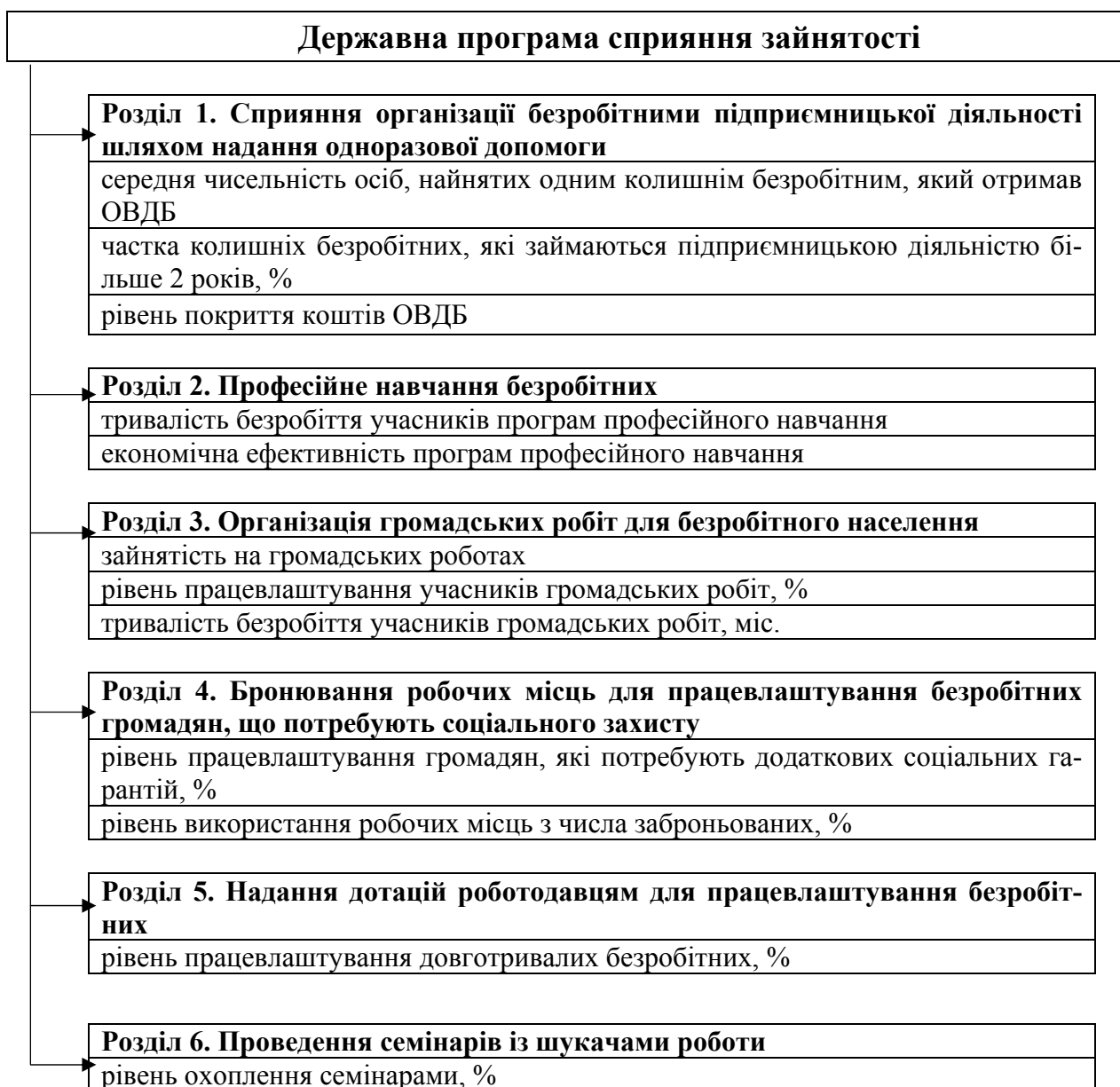

Рис. 1. Алгоритм оцінки ефективності використання коштів на програми зайнятості населення [5]

Рівень працевлаштування громадян, які потребують додаткових гарантій соціального захисту – метою цього заходу виступає працевлаштування безробітних, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці.

Дотації роботодавцям для працевлаштування безробітних – цільовою установкою виступає створення додаткових робочих місць для працевлаштування довготривалих безробітних та нездатних на рівних умовах конкурувати на ринку праці.

Проведення семінарів із шукачами роботи – метою цього виду соціальних послуг виступає: підвищення мотивації до праці, спонукання до активного пошуку роботи; спрямування довготривалих безробітних до здобуття актуальних на ринку праці професій; оволодіння навиками пошуку роботи (опрацювання джерел вакансій, оволодіння технікою співбесіди з роботодавцем, складання резюме).

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене зауважимо, що ефективна політика щодо зайнятості населення неможлива без опори на аксіологічні механізми, які на суспільному рівні «втручаються» в ринкові процеси у сфері праці. Матеріальне підґрунтя такого втручання забезпечується фінансовими ресурсами, які акумулює держава у формі фонду соціального страхування на випадок безробіття. Його значення, як основного джерела фінансування державної політики зайнятості, вбачаємо у реформуванні системи оплати праці на основі росту продуктивності праці, що спроможне забезпечити фінансову стабільність соціального страхування.

Список використаних джерел:

1. Гаркавенко Н. О. Професійна зайнятість населення в умовах зміни форм власності та розвитку підприємництва / Гаркавенко Н. О. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 10. – С. 132-142.
2. Куликов В. Соціальна політика як пріоритет і пріоритети соціальної політики / В. Куликов, В. Роик // Російський економічний журнал. – 2005. – № 1 – С. 5.
3. Купрій О. Соціальне страхування на випадок безробіття в Україні: історія становлення, досягнення, проблеми та перспективи // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 7. – С. 42-47
4. Офіційний сайт Державної служби зайнятості (виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття) / Режим доступу <http://www.dcz.gov.ua>.
5. Петрученко Л. Ю. Проблеми формування та використання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття / Петрученко Л. Ю. // Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. Формування ринкових відносин в Україні – 2012. – випуск № 1(80) – С. 126- 130.
6. Юрій С. Соціальне страхування / С. Юрій, М. Шаварина, Н. Шаманська. – К. : Кондор, 2004. – 462 с.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В. І.

**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВІДТВОРЕННЯМ
ЇХ ВИРОБНИЧО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Гринчук Ю.С., к.е.н., доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

У статті визначена актуальність інноваційно-інвестиційних засобів та підходів для відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Виявлено зміст інноваційно-інвестиційної діяльності та її вплив на ресурсокористування, а також ресурсне забезпечення здійснення як зворотний процес. Здійснена оцінка основних проявів, проблем та тенденцій розвитку вказаних процесів. Обґрунтовано механізми та форми здійснення інноваційно-інвестиційного забезпечення ресурсокористування. Визначено засоби системного управління його удосконаленням на перспективу.

Ключові слова: *інноваційно-інвестиційна діяльність, відтворення, виробничо-ресурсний потенціал, аграрні підприємства, ресурсозбереження, нові технології, удосконалення, організація, управління.*

Постановка проблеми. Формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва вимагає відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств та домогосподарств на якісно новій ресурсозберігаючій основі. Інвестування матеріальних та нематеріальних ресурсів у процесі простого і розширеного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу забезпечує економічну ефективність шляхом вдосконалення структури та взаємодії виробничих ресурсів, підвищення рівня їх використання при виробництві конкурентоспроможної продовольчої продукції.

З цією метою процеси інвестування аграрних підприємств повинні носити безперервний циклічно замкнутий характер. У цьому зв'язку для досягнення високої ефективності відтворення їх виробничо-ресурсного потенціалу неприйнятним є зведення інвестиційних процесів до впровадження окремих заходів без збереження інвестиційного циклу. Адже вони повинні охоплювати всю систему виробничих ресурсів, забезпечувати підвищення ефективності їх використання в цілому.

Внутрішня інвестиційна діяльність аграрних підприємств забезпечується, переважно, їх власними прибутками та власними доходами. Велика частина дослідників-економістів, серед яких є Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. та інші, розглядають витрати, які несе підприємство в процесі виробництва продукції, як інвестиції, що забезпечують накопичення та поглиблення знань та збільшення інноваційного потенціалу [5, с. 12]. Таким чином, актуальним стає наукове обґрунтування відповідних інноваційних напрямів відтворення виробничо-ресурсного потенціалу у зв'язку з раціональним використанням інвестицій.

Зауважимо, що вдосконалення техніки аграрного виробництва, яке не ґрунтується на принципових змінах технології, зумовлює додаткове ускладнення обладнання та зростання його вартості, що, в свою чергу, знижує економічну ефективність оновлення засобів праці. Саме впровадження нових

технологій забезпечує удосконалення та оновлення виробничо-ресурсного потенціалу, а отже, його продуктивне відтворення. Під оновленням технології виробництва розуміють процеси оновлення обладнання, використання нових предметів праці, інноваційні зміни технологічних та бізнес-процесів.

Керуючись принципами ресурсозбереження, мобільності та гнучкості виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств, його відтворення необхідно здійснювати насамперед на основі системного підходу. Американські вчені Й.Піннігс та А.Бьюї-Тандан розглядають інноваційну технологію в першу чергу як організаційне нововведення. Поряд з цим, впровадження нововведень повинне охоплювати організаційно-управлінський аспект виробничої діяльності, тим самим згладжуючи можливі протиріччя між технологічним рівнем виробництва та організацією управління на підприємстві, підвищуючи ступінь використання виробничо-ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інноваційного розвитку аграрних підприємств та іншим аспектам їх інноваційно-інвестиційної діяльності присвячені дослідження Амбросова В.Я., Волкова О.І., Гречана А.П., Денисенка М.П., Дорогунцова С.І., Кінах Н.В., Кропивко М.Ф., Саблука П.Т., Сіренко Н.М., Чудаєвої І.Б. та ін.

Постановка завдання. Метою статті полягає у виявленні переваг інноваційно-інвестиційних засад відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку аграрного виробництва основоположне значення має не стільки кількісне зростання основних фондів, скільки їх якісне раціональне удосконалення. При цьому варто пам'ятати, що для ефективного переходу до широкого використання нововведень, зокрема нової техніки та технології виробництва, потрібно узгоджувати відповідні ресурси на всіх рівнях для їх відтворення.

Україна, яка має найкращі у Європі та в світі земельні та сприятливі кліматичні умови для сільськогосподарського виробництва, внаслідок технологічної відсталості та нераціональної організації реформованого за неоліберальною моделлю аграрної сфери сьогодні не в змозі забезпечити своє населення доступною за ціною і достатньою за стандартними нормами харчовою продукцією.

Для підвищення конкурентоспроможності сучасної економіки України, зокрема для сільського господарства, важливе значення має інноваційний розвиток суб'єктів аграрного господарювання. Саме завдяки інноваціям можливе економічне зростання вже у найближчій перспективі. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі зумовлюється у значній мірі широким впровадженням у практику вітчизняних і світових досягнень науково-технічного прогресу, стратегічна роль у якому належить інноваційній діяльності.

У процесі ресурсокористування та ресурсозбереження у аграрних підприємствах важливу роль відіграє впровадження новітніх технологій та досягнень науково-технічного прогресу. Інновації є засобом підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, а також засобом адаптації

аграрних підприємств до змін соціального, економічного, екологічного середовища. Інноваційний процес у сільськогосподарському виробництві – це постійний, безперервний процес перетворення окремих технічних, технологічних, агрохімічних, біологічних та організаційно-економічних ідей і наукових варіантів вирішення певного практичного завдання з метою переходу аграрних галузей та підприємств на якісно новий рівень виробничої діяльності.

Нині значна частина вітчизняних агропідприємств, особливо малих, домогосподарств, неспроможна виробляти високоякісну й конкурентоспроможну продукцію. Це є результатом таких негативних явищ як:

- відсутність систем контролю, стандартизації та сертифікації виробництва і продукції;
- диспаритет цін на продукцію промисловості і сільського господарства;
- постійне зростання цін на паливо-мастильні матеріали;
- недосконала кредитно-фінансова і законодавча система;
- обмеженість інформаційних ресурсів, втрата висококваліфікованих працівників;
- застаріла матеріально-технічна база;
- відсутність необхідних інвестицій та доступних інновацій тощо [1, с. 17].

Ці проблеми стали особливо гострими у зв'язку з набуттям Україною членства в структурах СОТ, що вимагає від нашої держави постачання на європейській та світовий аграрні ринки високоякісної конкурентоспроможної продукції, відкритості власного ринку, дотримання різноманітних квот і лімітів. Таким чином, постає нагальна необхідність у переорієнтації традиційного господарювання на високоефективне інноваційне. Загалом, Україна має великі потенційні можливості для успішного здійснення інноваційної діяльності, однак на рівні держави необхідно виконати ряд регуляторних заходів:

1) забезпечити стабільну економічну ситуацію в країні для залучення інвестицій в аграрну сферу;

2) надати пільги аграрним підприємствам, які створюють інноваційний продукт, що дозволить збільшити фінансові ресурси для реалізації інноваційної програми суб'єктів господарювання;

3) зорієнтувати фінансово-кредитні установи на надання кредитів підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю.

Створення ресурсного блоку інноваційного розвитку аграрного виробництва повинно сприяти розв'язанню проблем фінансового, матеріального і кадрового забезпечення. Важливу роль у ресурсному забезпеченні інноваційних процесів відіграє фінансовий аспект. Важливим питанням у формуванні механізмів управління інноваційною діяльністю є визначення суб'єктів (ланок) управління й обґрунтування їхніх функцій.

На першому етапі створення системи інноваційного управління це можуть бути два управлінських блоки: управління на рівні галузі і локальні системи управління інноваціями на рівні підприємств, організацій, об'єднань тощо. До першого блоку можна віднести створення на рівні регіону відділів інноваційних перетворень при обласних управліннях (департаментах) аграрного

розвитку. Основними завданнями цієї управлінської структури можуть бути: формування інноваційної політики та інноваційних стратегій в аграрній сфері регіону; сприяння створенню інфраструктури інноваційної діяльності та інформаційного забезпечення інновацій; здійснення моніторингу інноваційних процесів [3, с. 18].

Програми інноваційної діяльності на рівні адміністративних областей сприятимуть формуванню механізмів розвитку й управління інноваціями; оцінюватимуть важливі для регіону інноваційні проекти і сприятимуть пошуку інвесторів, які побажають взяти участь у реалізації проектів; визначатимуть пріоритети інноваційної діяльності та здійснюватимуть координування розповсюдження знань щодо інновацій. При прийнятті управлінських рішень на регіональному рівні доцільними є консультації з регіональними спілками підприємців та асоціаціями фермерських господарств, а також врахування рекомендацій щодо процесів інноваційних перетворень, які розробляються на рівні відповідних департаментів Міністерства аграрної політики та продовольства України, науково-дослідних установ, аграрних ВНЗ.

До другого блоку управління інноваційною діяльністю (на рівні підприємств як локальних господарських систем) доцільно віднести функції управління інноваційними процесами в сільськогосподарських підприємствах (організаціях, об'єднаннях тощо), створення відділів з інноваційної діяльності у великих агроформуваннях та введення посад спеціалістів з інноваційно-інвестиційного проектування та бізнес-планування у середніх і малих підприємствах.

Важливими завданнями управління на цьому етапі є: сприяння розробці інноваційно-інвестиційних програм і проектів господарюючими суб'єктами, управління ризиками, сприяння здійсненню реінжинірингових процесів, використанню методів програмно-цільового управління, здійснення SWOT – аналізу, організаційно-фінансове забезпечення реалізації інноваційних програм і проектів, визначення ефективності інноваційно-інвестиційних процесів тощо. Для реалізації визначених напрямів слід забезпечити передумови впровадження ефективних механізмів управління інноваційно-інвестиційною діяльністю на рівні сільськогосподарських підприємств [7, с. 34].

Зокрема, мова йде про: здійснення фінансової, матеріально-технічної, організаційно-методичної підтримки інноваційних процесів у агроформуваннях; максимально можливе залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в інновації; проведення інформаційних компаній щодо інноваційних моделей розвитку виробництва; впровадження курсу інноваційного менеджменту в навчальний процес підготовки фахівців-аграріїв; розробка довідника типових функцій спеціалістів з інноваційної діяльності; створення системи стимулів сприяння інноваційній діяльності; розвиток системи інформаційного забезпечення підприємств з різних аспектів інновацій; запровадження системи моніторингу інноваційних процесів у сільськогосподарському виробництві.

Визначено, що інноваційна аграрна економіка – це економіка, що ґрунтується на пошуку, підготовці та реалізації інвестицій, які збільшують ступінь задоволення потреб суспільства у продовольчих ресурсах. Її відмінності та особливості порівняно з неінноваційним (еволюційним) типом економіки

полягають у наступному: за інноваційного типу – новації пропонують, відбирають і впроваджують цілеспрямовано, а при неінноваційному – новації з'являються стихійно, їх впроваджують у виробництво поступово і тривало; за інноваційного типу розвитку економіки кількість інновацій в розрахунку на одиницю результативних показників виробництва завжди більша, ніж за неінноваційного. При цьому забезпечується процес ресурсозбереження.

Таким чином, можна зробити висновок, що інноваційний напрям розвитку ресурсокористування та відтворення виробничих ресурсів визначається впливом різноманітних факторів. Технологічне й технічне переозброєння агроформувань в сучасних умовах є ключовою проблемою підвищення їх конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки України. Тільки створення й освоєння нової техніки, розвиток машинних технологій й автоматизації виробництва дозволить підняти якість і конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Для розвитку ресурсокористування та ресурсозбереження потрібна державна підтримка, особливо при розробці та освоєнні енерго- і ресурсозберігаючих агротехнологій [6, с. 85]. Необхідно визначити, що собівартість української сільськогосподарської та продовольчої продукції є порівняно невисокою на світових ринках. Це обумовлено дешевою робочою силою, відсутністю ринку землі, незначними матеріальними витратами через обмеженість оборотних коштів. Але, із врахуванням світових трансформацій ресурсокористування, ситуація у вітчизняному аграрному виробництві буде змінюватися.

Формування ринку землі, зростання ціни на робочу силу, на енергоносії та інші матеріальні засоби й ресурси призведуть до зростання собівартості аграрної продукції. Ефективна аграрна політика у країні, отже, означає цінову лібералізацію на ринку ресурсів, що повинно привести до їх кращого розподілу. Але на практиці розбіжність та неузгодженість інтересів сільськогосподарських товаровиробників, переробників, торгівельників та виробників засобів для сільського господарства продовжує спричиняти нееквівалентність міжгалузевого обміну [2, с. 7].

У цьому аспекті важливим є вирішення проблем ресурсозбереження з точки зору ефективного використання основних складових аграрного виробничо-ресурсного потенціалу та впливу на динаміку виробничих витрат такого макроекономічного чинника, як ціновий паритет в умовах інфляції. Інтенсивний тип відтворення у сільськогосподарських підприємствах реалізується через додаткові вкладення. Їх не можна ототожнювати лише зі зростанням витрат, оскільки в процесі інтенсифікації відбувається якісне вдосконалення виробництва через використання досягнень науково-технічного прогресу, застосування новітніх засобів виробництва, інноваційних технологій, що забезпечують підвищення ефективності діяльності.

Удосконалення типів виробничої інтенсифікації та створення синергетичного ефекту нової якості передбачає раціональне поєднання фондозберігаючої та матеріало- і ресурсозберігаючої форм інтенсифікації, завдяки чому якісно зростає ефективність аграрного виробництва. Ефективне використання

ресурсів досягається за їх пропорційної збалансованості, структурних зрушень, які відповідають технологічним вимогам виробничого та інших бізнес-процесів аграрних підприємств.

В Україні було розроблено “Стратегію інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів”, якою визначаються правові, економічні й організаційні основи державного регулювання інноваційної діяльності. У ній встановлюються форми стимулювання державою інноваційних процесів; передбачаються податкові амортизаційні та митні пільги з метою підтримки розвитку економіки країни інноваційним шляхом. У стратегії визначені заходи щодо регулювання відносин, пов’язаних з науковою та науково-технічною діяльністю, створенням умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їхніх результатів у забезпеченні науково-технічного розвитку всіх сфер громадської життєдіяльності.

Отже, ефективність, стабілізація та подальший розвиток виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств в значній мірі залежить від здатності управлінських структур, наукових установ і агроформувань впроваджувати інновації, зберігати свій кадровий потенціал, застосовувати ефективні важелі мотивації, стимулювання й ефективності реалізації виробничо-ресурсного потенціалу в цілому. Побудова такого механізму інноваційного провайдингу базується на теорії інноваційних перетворень, функціонуванні та розвитку наукомістких виробничо-економічних систем.

Інноваційний провайдинг сприяє створенню цілісної моделі науково-інноваційного процесу економічного розвитку сільськогосподарського виробництва, дозволяє об’єднати окремі складові науково-технічної сфери в єдину систему керування інноваційною діяльністю. Її кінцевою метою є підвищення ефективності результатів господарювання, формування та розвитку виробничо-ресурсного потенціалу, зростання конкурентоспроможності продукції й аграрних підприємств у цілому.

В умовах здійснення економічних реформ, у тому числі аграрної, спрямованих на досягнення стабілізації виробництва та переходу до економічного зростання, необхідна розробка системи заходів, спрямованих на збереження науково-технічного потенціалу з урахуванням його структурної перебудови й розширення ринкових механізмів розвитку. Для збереження науково-технічного потенціалу країни необхідно забезпечувати пріоритет асигнувань на пріоритетні напрями НДДКР, продовжуючи фінансувати напрями, що не належать до пріоритетних, приблизно на постійному рівні [4, с. 11]. В умовах економічної кризи максимально можливий попит на новітні досягнення науки і техніки має підтримуватися державою, зокрема й за рахунок замовлень аграрної галузі.

Очевидно, що протягом кризового періоду держава повинна сприяти фінансуванню не тільки фундаментальної, але і галузевої науки. Практика показала, що переведення галузевої науки на самофінансування призвело в умовах відсутності попиту на наукомістку продукцію до згортання діяльності

та скорочення штату багатьох галузевих науково-дослідних організацій та установ. Збереження темпів розвитку науково-технічного потенціалу агро-сфери пов'язане як з відновленням масштабів економічного зростання, що забезпечує попит на наукомістку продукцію, так і з формуванням інноваційного потенціалу аграрних підприємств, що доводять результати науково-технічної діяльності до практичного використання, а також організацій, що обслуговують ринок інноваційних послуг.

Визначено, що управління інноваційною діяльністю агроформувань полягає в тому, що сукупність операцій і процедур впливу керуючої підсистеми на керовану здійснюється в межах організаційно-економічних структур, в яких організаційно-економічний механізм управління є складним і багатоаспектним утворенням. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю має охоплювати й сферу управлінської діяльності, безпосередньо пов'язану з використанням конкретних системних елементів і важелів управління: інноваційно-інвестиційного проектування, індикативного планування; маркетингових і ресурсних стратегій та ін.

Висновки. Для удосконалення управління інноваційно-інвестиційною діяльністю з метою раціонального використання та відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств необхідно чітко сформулювати мету управління, оцінити можливості, сильні та слабкі сторони, вибрати методи, розробити організаційну і виробничу структури тощо. Питання розробки прогресивної технології управління інноваційно-інвестиційною діяльністю варто розглядати як єдину проблему підвищення рівня цілісності сільськогосподарського виробництва як технологічної системи. Для розв'язання цієї проблеми необхідно враховувати основні прояви та закономірності агробізнесу, виробничо-ресурсного відтворення, впровадження інновацій та здійснення інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Амбросов В. Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 14-19.
2. Денисенко М.П. Інноваційне відтворення основних фондів підприємства / М.П. Денисенко // Будівництво України. – 2011. – №5. – С. 5-9.
3. Дорогунцов С.І. Інвестування та інноваційна діяльність як основа ефективного відтворення економіки України / С.І. Дорогунцов // Проблеми науки. – 2003. – №10. – С. 16-20.
4. Котикова О. І. Теоретичні засади формування інноваційної моделі сільськогосподарського землекористування / О. І. Котикова // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 5 (15). – С. 9-13.
5. Месель-Веселяк В.Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – К. 2011. – №3. – С. 9-16.
6. Чорний А.В. Державне управління інноваційним відтворенням інтелектуальних ресурсів / А.В. Чорний // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12. – С. 82-90.
7. Шебанін В. С. Стратегія інноваційного розвитку аграрної освіти і науки в сучасних умовах / В. С. Шебанін // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 33-35.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

**АНТИКРИЗОВЕ ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ:
ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО ЗАХИСТУ
НА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**

Гришов В. В., викладач

Тернопільський національний економічний університет

Статтю присвячено обґрунтуванню теоретико-методичних засад і розробці практичних рекомендацій з формування системи і механізмів антикризового фінансового управління сталим розвитком вітчизняних підприємств аграрної сфери. Автором визначено головні критерії результативності потенціалу антикризового фінансового управління, що формує принципи та методи фінансового захисту на аграрних підприємствах. Запропоновано методи формування фінансового каркасу формування умов розвитку підприємств аграрної сфери.

Ключові слова: фінансовий захист, аграрні підприємства, фінансове управління, фінансові ресурси, антикризове фінансове управління

Постановка проблеми. Зарубіжна концепція фінансового антикризового управління одержала широке розповсюдження як на рівні управління національним господарством, так в сфері нівелювання наслідків фінансових криз на рівні окремого підприємства або галузі. Систематизація поглядів представників теорій фінансового антикризового управління показала, що серед фундаментальних елементів такого механізму науковці виділяють управління обсягом і структурою капіталу, управління фінансовими і грошовими потоками, використання механізмів хеджування діяльності, диференціації фондового портфелю, фінансове планування та бюджетування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження сутності, складу і принципів взаємодії елементів фінансових відносин в аграрній сфері викладені в сучасних концепціях антикризового фінансового управління. Видатний вклад у розвиток теорії антикризового управління зробили П.Т. Саблук, М.Й. Малік, І.Ю. Гришова, О.О. Красноручський, В.В. Лагодієнко, В.І. Мацибора, Митяй О.В., Ю.А. Полтавський, І.О.Крюкова, А.М. Стельмащук, Т.С.Шабатура, І.Б. Хома та інші вчені.[1-7]

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення пріоритетних завдань формування системи фінансового антикризового управління та механізмів його фінансового захисту на підприємствах аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ретроспективний аналіз наукової літератури, присвяченої визначенню сутності категорії «антикризове управління»[1-5] дозволяє обґрунтувати основні методичні підходи і концепції, що пояснюють і розкривають її принциповий зміст стосовно фінансового забезпечення аграрної сфери національної економіки. Зміст антикризового фінансового управління підприємств аграрної сфери визначається як сукупність заходів організаційного, економічного, управлінського і регулюючого характеру, спрямованих на максимальну реалізацію потенціалу антикризового управління в умовах впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища в коротко- і довгостроковій перспективі з метою реалізації фінансового потенціалу підприємства та досягнення стратегічних цілей його розвитку.

Потенціал антикризового фінансового управління підприємств аграрної сферою розглядається з точки зору найважливішої характеристики сучасного фінансового менеджменту, що має будуватись на принципах економічної доцільності та зберігання фінансових інтересів власників аграрної бізнесу незалежно від впливу негативних наслідків фінансової кризи зовнішнього і внутрішнього походження, який забезпечується шляхом реалізації заходів системи антикризового фінансового управління. Головним критерієм результативності потенціалу антикризового фінансового управління є досягнення фінансової стійкості, синхронізації фінансових потоків за обсягом та у часі, мінімізація фінансових ризиків та стійке нарощення ринкової вартості бізнесу.

Генеральною метою антикризового фінансового управління підприємствами аграрної сфери є стабілізація їх розвитку, підвищення ступеня адаптованості до внутрішніх і зовнішніх загроз, нарощування потенціалу мінімізації втрат і нівелювання негативних наслідків кризових явищ в довгостроковій перспективі з одночасним вирішенням проблеми продовольчої безпеки шляхом реалізації потенціалу антикризового управління галузі. Система антикризового фінансового управління аграрних підприємств має носити комплексний характер і забезпечувати ефективне вирішення багатоаспектних фінансово-економічних проблем.

Узагальнюючи визначено стратегічні пріоритети і комплекс заходів і напрямів реалізації стратегії антикризового фінансового управління розвитку підприємств аграрної сфери (рис.1).

Базові критерії, що створюють фінансовий каркас умов для розвитку вітчизняної аграрної сфери, формуються у площині інвестиційно-фінансової складової інноваційного розвитку і включають:

1) максимізацію величини фінансових потоків, спрямованих у сферу інноваційних галузі;

2) збалансування обсягів внутрішніх і зовнішніх фінансових потоків, об'єктом розміщення і трансформації яких виступає інноваційна діяльність;

3) підвищення рівня інноваційної активності підприємств галузі до 30% (в перспективі 2020-2025р. - до 50%);

4) підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних харчових продуктів та збільшення експортного потенціалу як основи максимізації зовнішніх фінансових потоків галузі;

5) нарощування ринкової вартості підприємств як об'єктів купівлі-продажу на ринку;

6) зростання експортного потенціалу галузі. [7]

Проте, в більшості випадків, науковці чітко поділяють антикризове управління та систему фінансового захисту, аргументуючи це тим, що система фінансового захисту інтересів власників аграрного бізнесу повинна бути перманентною та зміщувати в себе постійний моніторинг фінансового стану, експрес-діагностику цільових показників тощо, в той час як антикризове управління повинне нейтралізувати кризові явища, що спричиняють негативні фінансові наслідки та загрожують нормальному функціонуванню підприємства. На наш погляд, в сучасних умовах трансформації галузі та вітчизняної аграрної економіки, ці дві стратегії повинні комплексно поєднуватись та доповнювати одна одну за функціональними ознаками.

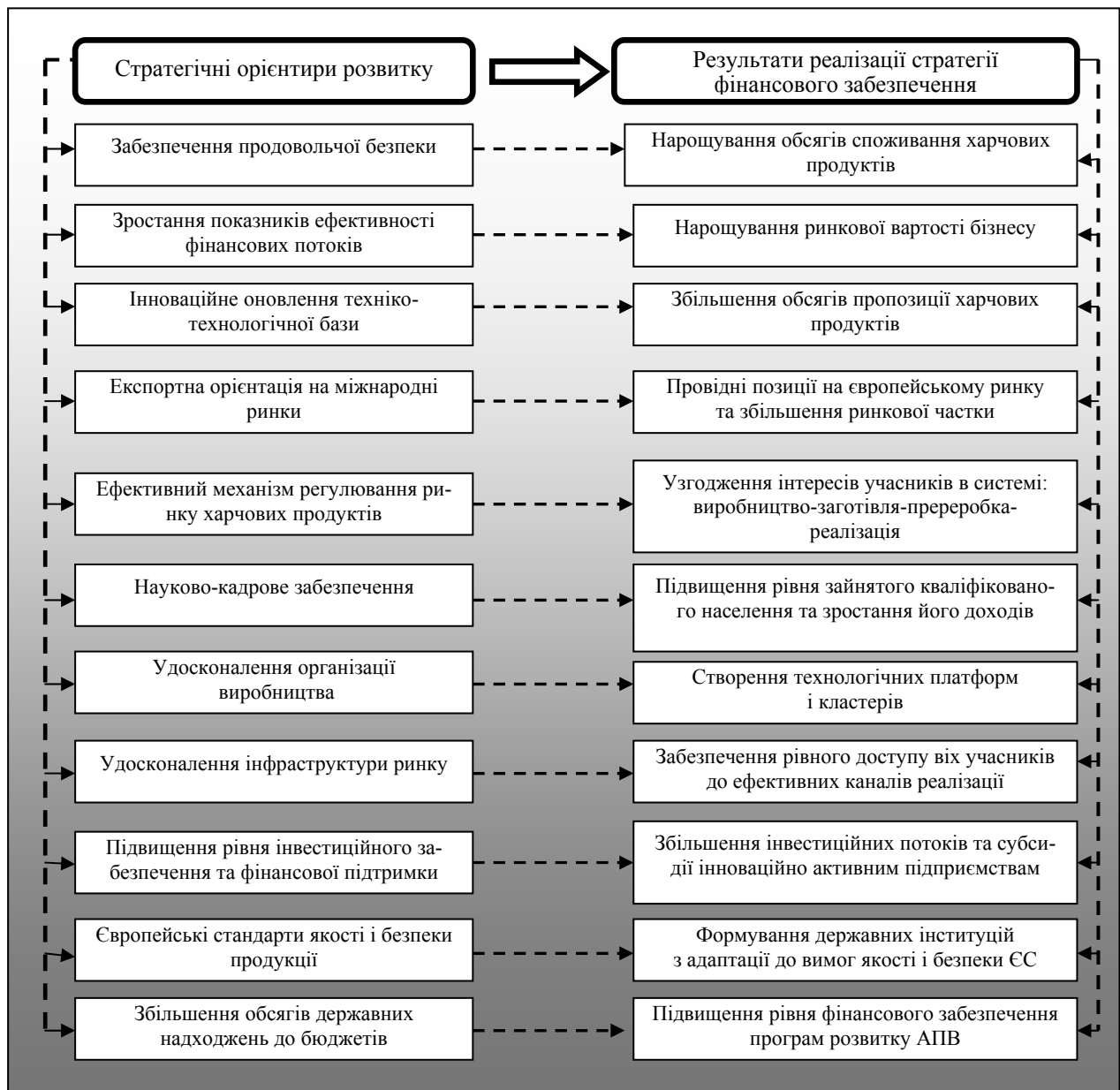

Рис. 1. Стратегічні орієнтири і результати реалізації стратегії фінансового розвитку підприємств аграрної сфери [1-7]

Ключова роль у створення сприятливих передумов і зменшення можливості виникнення ризиків зовнішнього середовища функціонування підприємств аграрної сфери мають належить економічних інструментам антикризового державного регулювання. Стратегічними економічними імперативами регулювання антикризових механізмів аграрних підприємств з боку державних органів всіх рівнів мають стати:

- субсидування частини витрат підприємств аграрної сфери, які проводять послідовну політику технічного переоснащення і технологічне переозброєння галузі в контексті переходу галузі на інноваційну модель розвитку;
- повне фінансування державних програм зі стимулювання виробництва екологічно чистої сільськогосподарської сировини
- лібералізація імпорту високотехнологічного обладнання і інноваційних технологій, які не мають аналогів у вітчизняній промисловості;

- збільшення обсягів фінансування науково-дослідних організацій, що функціонують в галузі харчової промисловості;
- фінансування створення системи інноваційних центрів, технопарків, науково-технологічних структур;
- використання механізму державного гарантування ризиків вітчизняних і зарубіжних фінансових установ, що здійснюють кредитування інноваційних проектів розвитку вітчизняної аграрної сфери ;
- гармонізація системи стандартів якості і системи контролю за безпекою сільськогосподарських продуктів у відповідності європейськими та міжнародними вимогами;
- скорочення ставок оподаткування прибутків підприємства на частину витрат, що спрямовується на інноваційне технологічне переоснащення виробництва;
- стимулювання розвитку продуктів аграрного виробництва ;
- реалізація політики імпортозаміщення на вітчизняному ринку шляхом перегляду квот СОТ, обґрунтування обсягів квотування європейських продуктів аграрного виробництва;
- розробка нетарифних методів захисту внутрішнього ринку від конкуренції з боку іноземних виробників.

З науково-методологічних та практичних позицій впливу факторів зовнішнього середовища на здатність попередити виникнення фінансових криз в галузі та погасити їх негативні явища, механізм антикризового фінансового управління підприємств аграрної сфери має властивості циклічної самопідтримки, адаптації до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Характер кризових явищ в сучасному аграрному виробництві та виникнення фінансових ризиків окреслює контури основних напрямів формування фінансового захисту для підприємств аграрної сфери:

Найбільш поширеними кризами, що мають місце в системі аграрного виробництва визначають:

- кризу діяльності, які пов'язані із обмеженням доступу до ресурсів;
- фінансову кризу, пов'язану із неефективним використанням капіталу підприємствами галузі;
- кризу реалізації готової продукції, яка зумовлюється невідповідністю якісних параметрів і асортиментного складу продуктів харчування попиту споживачів;
- кризу організаційної структури управління, яка пов'язана із організаційно-правовим статусом господарювання, відносинами власності і ієрархії управління;
- кризу платоспроможності, зумовлену невідповідністю вхідних і вихідних грошових потоків підприємства (галузі).

Доповнюючи розробки авторів, вважаємо доцільними в контексті сучасних реалій розвитку вітчизняної галузі аграрного виробництва додати такі види криз, що потребують розробки дієвих механізмів фінансового забезпечення :

– криза конкурентного середовища, яка об’єктивно загострюється в результаті відкритого доступу на національний ринок продуктів продукції європейських і світових виробників;

– криза сировинного забезпечення, пов’язана із сезонним характером і нестабільною тенденцією виробництва сільськогосподарської продукції, невідповідністю її якісних параметрів системі європейських стандартів і нормативів;

– криза інноваційних можливостей, зумовлена обмеженістю обсягу інвестиційних потоків, спрямованих на інноваційну діяльність, і низьким рівнем інноваційної активності підприємств харчової промисловості;

– кризу стратегічного управління, яка в більшості підприємств галузі проявляється у відсутності програм і планів розвитку на довгострокову перспективу, а також низькою компетентністю кадрів стратегічного менеджменту;

– кризу світового економічного простору, яка характеризується властивістю швидкого виходу за межі національних кордонів та призводить до порушення стабільності функціонування всіх економік світового господарства в розрізі їх ключових галузей і секторів.

Висновки. Концептуально механізм антикризового фінансового управління визначається чіткою структурою і набором складових елементів з чітким поліцентричним фокусом і розподілом повноважень кожного його інституціонального рівня. Рівень формування макроекономічних передумов антикризового фінансового управління формує каркас ефективної і швидкої адаптації галузі до фінансових криз, що мають зовнішній характер походження. Набір складових внутрішньої дії визначає потенційну спроможність фінансового механізму здійснювати захист і реалізовувати потенціал антикризового управління на рівні окремих підприємств аграрного виробництва.

Список використаних джерел:

1. Алексеев І.В. Моделювання системи управління фінансовими потоками реального сектору економіки в умовах встановлення контролю над величиною «хаосності» ринку: монографія / І.В. Алексеев, І.Б. Хома. – Розділ 1. – С. 9-33 // Математичні моделі регулювання фінансових потоків / П.П. Костробій, І.В. Алексеев, І.Б. Хома, Б.В. Гнатів, І.І. Кавалець, В.І. Алексеев. – Львів: Видавництво «Растр – 7», 2012. – 134 с.

2. Гришова І.Ю., Економічна стійкість як індикатор ефективності системи економічного захисту та безпеки підприємств. Стан та проблеми розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ. Колективна монографія / І.Ю. Гришова, О.А. Хлистунов / за ред. д.е.н, професора Непочатенко О.О.. – Умань: Видавець «Сочинський», 2015. – С.171-178.

3. Гришова І.Ю. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І.Ю. Гришова, О.В. Митяй, В.В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. - 2015. - № 10(172). - С.169-172.

4. Митяй О.В. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І.Ю. Гришова, О.В. Митяй, В.В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. - 2015. - № 10(172). - С.169-172.

5. Дем’яненко М.Я. Теоретико-методологічні аспекти розвитку Теоретико-методологічні аспекти розвитку концепції фінансово-економічного захисту підприємств в аграрній сфері / М.Я. Дем’яненко // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics,

management and social development. Environmental protection collection – Chernihiv : CNUT, 2015. –р. 107-110.

6. Shabatura T. Financial mechanism of economic security company / T. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova- Koval, V. Zamlynsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference "Science and Society" held SCIEURO in London 20-21 March 2013. – р. 160-180

7. Крюкова І.О. Антикризове управління як основа забезпечення фінансової безпеки переробних підприємств. – Зб. наук. праць ПДАТУ, (Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 40-річчю заснування Навчально-наукового інституту бізнесу і фінансів «Економіка, бізнес і фінанси: стан та перспективи розвитку» (23-24 жовтня). / За ред. проф. М.І. Бахмата. Подільський державний аграрно-технічний університет, Кам'янець-Подільський: «ТОВ «Друк-Сервіс». - 2012. – Вип. 20. Т. 2. - С. 479-482.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК 338.45

ЕКСПЕРТНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ У ВИРІШЕННІ ЕКОНОМІЧНИХ КОНФЛІКТІВ ПІДПРИЄМСТВ

Давидюк О.О. , здобувач

Чернігівський національний технологічний університет

В статті досліджено доцільність удосконалення експертних методів у вирішенні економічних конфліктів, за якими опитуванню підлягали б найкомпетентніші особи у досліджуваній проблематиці, виявлено шляхи подальших досліджень, що дадуть можливість оцінювати ефективність роботи всього молокопродуктового підкомплексу.

***Ключові слова:** економічні конфлікти, молокопереробні підприємства, метод «Дельфі», матриця переваг, коефіцієнт конкордації.*

Постановка проблеми. Для ефективного функціонування підприємств молокопродуктового підкомплексу та удосконалення економічних взаємовідносин в процесі вирішення економічних конфліктів у ланцюзі «виробництво - переробка - споживання» актуальним питанням є виділення найважливіших факторів, які забезпечують ефективну роботу кожного учасника ланцюга.

Оскільки молокопереробні підприємства є інтеграторами в даній ланці, то на ефективність їх функціонування та реалізації економічних конфліктів впливають фактори з боку виробників і споживачів молочної продукції. Тому доцільним є проведення анкетного опитування молокопереробних підприємств з метою виявлення чинників, які забезпечують ефективність їх функціонування. А для отримання достовірної і систематизованої інформації найбільш доцільно застосовувати один із найпоширеніших методів експертного опитування - метод «Дельфі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метод експертного опитування «Дельфі» розроблений американськими дослідниками Т. Гордоном і О. Хелмером [1]. Взагалі експертні методи прогнозування у своїх дослідженнях використовували такі вчені, як Абаєва О.М, Гришова І.Ю., Крюкова І.О., Красноруцький О.О., Хома І.Б., Саблук П.Т., Пасхавер Б.Й., Шабатура Т.С.,

Стоянова- Коваль С.С., Митяй О. В., Гнат'єва Т.М. Охрицька Е.Н, Шкарлет С.М., Язлюк Б.О. [1-9] та ін. Вони вважають, що експертні оцінки у теперішній час є найбільш розповсюдженим способом отримання і аналізу якісної інформації.

Постановка завдання. Підтвердити доцільність удосконалення експертних методів у вирішенні економічних конфліктів, за якими опитуванню підлягали б найкомпетентніші особи у досліджуваній проблематиці. В якості експертів залучались би авторитетні члени колективу, зокрема, керівники, провідні спеціалісти, сторонні експерти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метод «Дельфі» передбачає оцінку експертом відносної важливості показників, зазвичай, за 100-бальною шкалою. Експерт надає 100 балів показнику, який, на його думку, є найважливішим і 0 балів - показнику, який не впливає на досліджуваний процес. В інтервалі 0-100 балів експерт може надати однакову кількість балів двом або більше показникам, якщо він вважає їх рівноцінними.

Нижче наведено результати дослідження, проведені на основі опитувальних анкет ПрАТ «Баштанський сирзавод», ПАТ «Первомайський консервний завод», ТОВ «Веселинівський завод сухого молока», ТОВ «Новоодеський маслосирзавод», ПрАТ «Лакталіс-Миколаїв», ПАТ «Вознесенськмолоко». За результатами опитування експертів на основі розробленої методики, реалізованої на ЕОМ, обчислюється система статистичних характеристик, яка потрібна, щоб проранжувати фактори щодо ефективності діяльності досліджуваного підприємства та перспективи його розвитку.

Система факторів, сформована на основі дослідження джерел інформації, а також консультацій зі спеціалістами, які безпосередньо займаються проблемами управління підприємством. І лише після реального аналізу буде складений перелік факторів, що включений в опитувальну анкету для оцінки їх експертами (табл. 1).

Таблиця 1

Система факторів, що визначають ефективність діяльності молокопереробного підприємства та перспективи його розвитку

№	Назва факторів (показників)
1.	Цінова політика підприємства
2.	Обсяг переробки сировини
3.	Жирність молока
4.	Відстань транспортування сировини
5.	Маркетингові заходи збуту
6.	Рівень конкуренції в галузі
7.	Асортимент готової продукції
8.	Сезонність надходження сировини
9.	Рівень кваліфікації спеціалістів
10.	Законодавча база
11.	Рівень розвитку науково-технічного прогресу
12.	Рівень попиту на готову продукцію

Ранг – це порядковий номер, що визначає місце кожного фактора в загальній сукупності факторів. Ранги, зазвичай, відповідають числам натураль-

ного ряду: 1;2;3;...та де n – кількість ранжованих факторів. Ранг, рівний одиниці, присвоюється найважливішому фактору, n -фактору, що має мінімальний вплив на досліджуваний процес.

Якщо експерт присвоює однакову кількість балів декільком факторам, то їм надаються стандартизовані ранги - як частки від ділення суми місць, зайнятих факторами з однаковими балами на загальну кількість таких альтернатив.

Таблиця 2

Статистична оцінка порівняльної важливості факторів, що визначають рівень ефективності роботи молокопереробного підприємства

Показник	Назва статистичних показників					
	Середнє значення в балах, m_i	Середній ранг, S_j	Частота максимально можливих оцінок, K_{100j}	Коефіцієнт активності експертів, K_{aej}	Середня вага (нормована оцінка), W_j	Розмах оцінок в балах, L_j
1	65,000	8,750	0,000	1,000	0,072	30,000
2	92,500	2,750	0,375	1,000	0,105	20,000
3	77,500	5,969	0,000	1,000	0,087	30,000
4	57,813	9,656	0,000	1,000	0,070	50,000
5	86,250	3,906	0,125	1,000	0,102	50,000
6	68,473	7,844	0,000	1,000	0,075	40,000
7	55,000	10,313	0,000	1,000	0,059	40,000
8	48,438	10,906	0,000	1,000	0,052	40,000
9	82,500	4,813	0,125	1,000	0,094	30,000
10	77,187	5,906	0,063	1,000	0,085	40,000
11	78,688	5,500	0,000	1,000	0,089	35,000
12	96,687	1,688	0,625	1,000	0,110	15,000

Таблиця 3

Ранжування факторів по мірі зниження значимості, оціненої за середніми значеннями балів, рангів, ваги

Показник	Показник згідно відносної важливості	Назва фактора	Середній ранг	Середній бал	Середня вага
12	1	Рівень попиту на молочну продукцію	1,688	96,688	0,110
2	2	Обсяг переробки сировини	2,750	92,500	0,105
5	3	Маркетингові заходи збуту	3,906	86,250	0,102
9	4	Рівень кваліфікації спеціалістів	4,813	82,500	0,094
11	5	Рівень розвитку науково-технічного прогресу	5,500	78,688	0,089
10	6	Законодавча база	5,906	77,187	0,085
3	7	Жирність молока	5,969	77,500	0,087
6	8	Рівень конкуренції в галузі	7,844	68,473	0,075
1	9	Цінова політика	8,750	65,000	0,072
4	10	Відстань транспортування сировини	9,656	57,813	0,070
7	11	Асортимент готової продукції	10,313	55,000	0,059
8	12	Сезонність надходження молочної сировини	10,906	48,438	0,052

Ретельний аналіз результатів анкетного опитування проводиться лише після оцінки ступеня узгодженості думок експертів, який визначається за коефіцієнтом конкордації:

$$K_{\text{кон}} = \frac{12 \sum_{j=1}^n d_j^2}{m^2 (n^3 - n) + m \sum_{i=1}^m T_i},$$

$$d_j = S_j - \frac{\sum_{j=1}^n S_j}{n};$$

$$S_j = \sum_{i=1}^m R_{ij};$$

$$T_i = \sum_{l=1}^L (t_l^3 - t_l),$$

де $K_{\text{кон}}$ - коефіцієнт конкордації;

L - кількість груп зв'язаних (однакових) рангів; t_e - кількість зв'язаних рангів у поточній групі.

Результати обробки опитувальних анкет вважаються прийнятними, якщо $K_{\text{кон}} > 0,5$ у наших дослідженнях після першого туру $K_{\text{кон}} = 0,375$ після другого - $K_{\text{кон}} = 0,463$, після третього $K_{\text{кон}} = 0,706$.

Таким чином, після третього туру досягнута досить висока ступінь узгодженості думок експертів.

У першу п'ятірку факторів за рівнем статистичних характеристик увійшли:

- 1) рівень попиту на молочну продукцію;
- 2) обсяги переробки сировини;
- 3) маркетингові заходи збуту;
- 4) рівень кваліфікації спеціалістів;
- 5) рівень розвитку науково-технічного прогресу.

Такі результати цілком пояснені. Дійсно, у ринкових умовах, розвиток виробництва неможливий без попиту на продукцію. Лише наявність споживчого попиту стимулює нарощування виробництва, підвищення якості продукції, зниження витрат на виробництво.

Враховуючи особливості основної сировини - молока, зростання виробництва залежить від величини поголів'я худоби та її продуктивності. Ці фактори, зазвичай, мало залежать від переробників продукції. Тому експерти і надали високий рейтинг обсягам поставки і переробки сировини (молока).

Імідж підприємства, попит на продукцію багато у чому обумовлений ефективністю маркетингових заходів.

Нарешті, наявність прогресивної техніки і технології, кадрів, що кваліфіковано використовують новітню техніку, по суті забезпечують успішне функціонування підприємства та його перспективи.

Експерти звернули увагу на законодавчу базу, яка суттєво впливає на регуляторну політику державних органів, та жирність молока, від якої залежить вихід готової продукції. Відносно низький рейтинг цінової політики може пояснитися тим, що в ринковій економіці рівень ціни встановлюється в результаті конкурентної боротьби. Деякі сумніви викликає низький рейтинг рівня конкурентної боротьби. Значні аналітичні можливості містить матриця переваг, яка формується на основі попередньо побудованої матриці рангів.

Суть матриці переваг (табл. 4) полягає у тому, щоб оцінити, скільки експертів надали перевагу певному фактору (напрямку, параметру) у порівнянні з рештою, або іншими словами, матриця переваг визначає число випадків, коли фактор j визначається як більш важливий за фактор K .

Таблиця 4

Матриця переваг

Фактори (згідно табл. 5)	Фактори (згідно табл. 3)											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	-	0	1	8	2	5	11	13	0	3	2	0
2	16	-	13	16	9	16	16	16	13	12	13	12
3	12	1	-	16	4	11	16	16	3	6	5	0
4	6	0	0	-	0	3	8	11	11	2	2	0
5	14	6	12	16	-	12	15	16	10	11	12	2
6	8	0	4	11	2	-	11	14	2	4	2	0
7	4	0	0	6	1	1	-	9	0	1	0	0
8	2	0	0	4	0	2	5	-	0	1	1	0
9	15	1	10	15	6	13	16	15	-	7	8	2
10	12	2	7	13	3	11	15	15	5	-	6	1
11	12	3	10	13	3	11	15	15	8	9	-	0
12	16	9	16	16	13	16	16	16	12	15	16	-

Матриця переваг будується так. Для визначення елемента 1.2 (клітинка на перетині першого рядка та другої колонки) матриці переваг аналізуються рядки 1 та 2 матриці рангів і визначається, скільки разів ранги першого фактора вище у порівнянні з рангами другого фактора. У нашому прикладі це число дорівнює 0 (нуль), тобто жоден з експертів не надав переваги ціновій політиці підприємства у порівнянні з обсягом переробки сировини.

Першому фактору у порівнянні з третім надав перевагу один експерт, у порівнянні з четвертим - 8 експертів і т. д. Фактору під 12-тим номером «Рівень попиту на молочну продукцію» у порівнянні з факторами під номерами 1; 3; 4; 6; 7; 8; 11 надали перевагу всі 18 експертів. Значні переваги надали експерти таким факторам, які у табл. 1 містяться за номерами 2; 5; 9.

Беззаперечний інтерес має виявлення експертів, які позитивно або навпаки, негативно впливали на ступінь узгодженості їх думок. Для цього визначається сукупність коефіцієнтів конфігурації шляхом послідовного виключення із групи відповіді одного із експертів (табл. 5).

Коефіцієнти конкордації, розраховані шляхом послідовного виключення із розрахунків відповіді одного із експертів

Виключається експерт	Коефіцієнт конкордації, $K_{\text{кон}}$	Суттєвість коефіцієнта конкордації, X_p^2
0	0,706	124,25
1	0,696	114,770
2	0,700	115,42
3	0,700	115,54
4	0,700	115,57
5	0,702	115,85
6	0,698	115,19
7	0,729	120,21
8	0,697	114,96
9	0,696	114,00
10	0,699	115,40
11	0,710	117,21
12	0,727	119,92
13	0,716	118,06
14	0,715	117,97
15	0,711	117,38
16	0,721	119,02

Якщо в результаті виключення із розрахунків відповідей певного експерта, коефіцієнт конкордації зростає, то це означає, що виключений експерт негативно впливав на загальну ступінь узгодженості думок і, навпаки, якщо в результаті виключення експерта коефіцієнт конкордації знизився, то такий експерт позитивно впливав на загальну ступінь узгодженості думок.

Висновки. Отож, якщо обробці підлягають анкети всіх експертів, то коефіцієнт конкордації $K_{\text{кон}} = 0,706$. Сприяли підвищенню загального рівня узгодженості думок експерти за номерами 1; 6; 8; 9; 10. Негативно впливали на рівень узгодженості думок експерти за номерами 7; 12; 13; 14; 15; 16. Решта експертів мало впливали на рівень узгодженості думок.

В цілому можна стверджувати, що значних розбіжностей щодо ранжування факторів у експертів не спостерігалось.

Отже, можна з впевненістю стверджувати, що метод експертного опитування Дельфі є ефективним інструментом оцінки факторів, які характеризують діяльність підприємства. Це дозволяє виокремити коло показників, які в подальших дослідженнях дадуть можливість оцінити ефективність роботи всього молокопродуктового підкомплексу.

Список використаних джерел:

1. Гришова І.Ю., Економічна стійкість як індикатор ефективності системи економічного захисту та безпеки підприємств. Стан та проблеми розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ. Колективна монографія/ І.Ю. Гришова, О.А.Хлистун/ за ред. д.е.н, професора Непочатенко О.О.. – Умань: Видавець «Сочинський», 2015. – С.171-178.

2. Гришова І.Ю. Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов./ И.Ю. Гришова, Л.Е.Лебедь //Актуальные проблемы экономики и управления, 2015 .- №2. – С.33-37.

3. Lebedeva V. Financial mechanism of economic security company / I. Grishova, A. Galitsky, T. Shabatura, S. Stoyanova- Koval, V. Zamlynsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference "Science and Society" held SCIEURO in London 20-21 March 2013. – p. 160-180.

4. Охрицкая Е.Н. Подход к выявлению конфликтов в экономических взаимодействиях на промышленном предприятии (на примере ОАО «Точмаш») / Е.Н. Охрицкая // Экономика промышленности : сб. науч. тр. : в 2 т. / НАН Украины, Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2007. – Т. 2. – С. 199–208.

5. Абаева О.М. Концепція безконфліктного управління економічними взаємодіями на підприємстві / О.М. Абаева // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою. Серія: Економіка : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонДУУ, 2010. – Т. XI. – Вип. 157. – С. 213–223.

6. Гнатъева Т.М. Системна оцінка діяльності за допомогою показників в управлінні вартістю підприємства / Т.М. Гнатъева // Економічний форум. – Луцьк. - № 4. – 2014. – С. 133-141.

7. Митяй О. В. Основні напрямки оцінки потенційних можливостей аграрних підприємств / О. В. Митяй // Вектор науки Тольяттинського державного університету. – 2013. – № 3 (14). – С. 55-59.

8. Шабатура Т.С. Інтеграція ресурсного та вартісного підходів в процес формування економічного потенціалу підприємства / Т.С. Шабатура, О.П. Манзій // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». Випуск 3, 2014. – С.183-187.

9. Шабатура Т.С. Методологічні засади оцінки економічного потенціалу підприємства / Т.С. Шабатура // Вісник Чернігівського національного технологічного університету, 2014. – № 2(74). – С. 54-60.

Рецензент – д.е.н., професор Гришова І.Ю.

УДК 338.43:636.082

ИННОВАЦИОННЫЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ИНТЕНСИФИКАЦИИ МОЛОЧНОГО СКОТОВОДСТВА

Дорич О.В., аспирант

*Харьковский национальный технический университет
сельского хозяйства имени Петра Василенко*

Обоснована економічна ефективність застосування допоміжних репродуктивних технологій, в тому числі Харківських технологій, і геномної оцінки племенної цінності елітних быків для удосконалення господарсько-виробничих ознак скота молочних порід в сільгосп підприємствах різного типу.

***Ключевые слова:** інновації, допоміжні репродуктивні технології, молочне скотівництво, інтенсифікація виробництва.*

Постановка проблеми. Ріст собівартості виробництва молока, здержані закупочні ціни на нього, низька покупальна спроможність, відсутність державної підтримки – всі ці фактори привели до прискорення темпів скорочення поголов'я корів і скорочення виробництва молока в Україні. За розрахунками експертів виробництво молока в 2015 році може скоротитися на 7-8 %, т.е. до 10,4 млн. тонн [1].

Если на протяжении длительного времени сокращение поголовья коров компенсировалось за счет повышения их производительности, что позволяло сохранить устойчивыми объемы производства молока, то в этом году уже наблюдается снижение его производства. В дальнейшем ситуация будет обостряться. Украинская молочная отрасль сейчас переживает крайне сложные времена. Рентабельным производство молока, в нынешних условиях, считается в том случае, если на корову надаивается не менее 7000 литров молока в год (в 2014 году средний удой на корову в Украине составил около 5000 л). И если рассчитывать на поддержку государства в нынешней ситуации сложно, то все участники производственной цепи должны искать альтернативные пути улучшения положения в молочной отрасли, чтобы не потерять имеющийся потенциал навсегда.

Анализ последних исследований и публикаций. Наиболее перспективным путем массового повышения продуктивности скота является крупномасштабная селекция на основе оценки по качеству потомства выдающихся самок и самцов-улучшателей и массового использования получаемого от них генетического материала (спермы, эмбрионов, яйцеклеток). Для этих целей были разработаны в 60 – 90-ых годах прошедшего столетия вспомогательные репродуктивные технологии (ВРТ), в том числе Харьковские технологии искусственного осеменения животных и трансплантации зигот, требовавшие, однако, длительного периода оценки животных [2].

Распад СССР и трансформация скотоводства от крупнотоварного к мелкотоварному производству молока в личных подворьях населения Украины не позволили широко использовать разработанные технологии, привели к существенному ухудшению генетического потенциала животных и уменьшению поголовья коров, спаду производства молока. Исправить положение, изменить ситуацию в молочной отрасли возможно на основе использования инновационного метода геномной оценки животных [3] в сочетании с широким использованием Харьковских вспомогательных репродуктивных технологий.

Постановка задания. Цель статьи – изучить экономическую эффективность возможности применения ВРТ, в том числе Харьковских технологий, и геномной оценки племенной ценности элитных быков для улучшения хозяйственно-производственных признаков скота молочных пород в сельхозпредприятиях разного типа.

Изложение основного материала исследования. Согласно основным положениям «Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року», принятой правительством в 2007 году [4], производство молока в Украине должно было расти примерно на 5% - 7% каждый год и к 2015 году достигнуть 20 млн тонн (рис. 1, кривая 2 на графике). Позже эти цифры были несколько скорректированы и в основных положениях государственного проекта «Відроджене скотарство» (2011 год) производство молока должно было возрасти с 11,2 млн в 2010 году до 15,4 млн тонн в 2015 году (рис. 1, кривая 3 на графике). Причем, основной прирост производства молока должен был произойти не столько за счет увеличения поголовья коров

(с 2,63 до 2,72 млн голов), сколько за счет существенного повышения удоев животных - с 4082 до 5662 кг в год.

В проекте указывалось на необходимость комплексного подхода к решению накопившихся проблем в животноводстве и предполагалось государственное регулирование основных четырех направлений реформирования молочного скотоводства.

1. Преимущественное развитие крупнотоварного производства

С этой целью планировалось:

Улучшить доступность среднесрочных и долгосрочных кредитных ресурсов для строительства и реконструкции животноводческих комплексов (ферм) за счет финансовых средств государственного бюджета для частичной (до 75%) компенсации ставки за пользование кредитами коммерческих банков.

Усовершенствовать механизмы компенсации процентных ставок по кредитам, полученных на строительство и реконструкцию животноводческих комплексов, а также осуществлять частичное погашение стоимости строительства и реконструкции молочных ферм в части паритетности и равного доступа всех реципиентов к программе государственной поддержки.

Рис. 1. Производство молока в Украине

Ряд 1 – Фактическое производство, Ряд 2 – Проект 2007 года, Ряд 3 – Проект 2011 года

Направлять государственные инвестиции на строительство производственной инфраструктуры для молочных комплексов (электрические, газовые сети, системы водоснабжения и др.), или компенсация такого строительства в размере 50% частным компаниям;

Применение механизмов европейской общей аграрной политики (САР – Common Agricultural Policy) в использовании прямых платежей для хозяйств по производству молока на основе выплат на 1 га площади сельскохозяйственных угодий для улучшения плодородия почвы;

Реализация инвестиционных проектов в скотоводстве путем соответствующей государственной политики содействия выведению земель субъектов хозяйствования всех форм собственности на условиях долгосрочной аренды (до 50 лет) согласно соответствующим бизнес-проектам.

2. Развитие фермерских и личных крестьянских и домохозяйств предусматривало:

Введение государственной частичной компенсации понесенных затрат на строительство, в том числе, при наличие сооруженных и реконструированных животноводческих помещений, на приобретение оборудования для доения и охлаждения молока, регистрацию и идентификацию животных личных подворий и домохозяйств.

Разработку и реализацию пилотных проектов микрокредитования фермерских, личных крестьянских и домохозяйств.

Компенсацию процентных ставок кредитования для фермерских, личных крестьянских и домохозяйств.

3. Развитие государственных предприятий по производству молока как инструмент ресурсного и инновационного обеспечения отрасли скотоводства должно было осуществляться за счет:

Стимулирования разведения КРС в государственных предприятиях с участием частного капитала, как это определяется Законом Украины.

Создания показательных учебных молочнотоварных предприятий с современным высокотехнологическим производством молока в разных природно-климатических зонах Украины.

Разработки и реализации пилотных проектов на 2012-2015 годы по созданию имущественных комплексов на 20 и 50 коров, или 500-1000 коров с последующей передачей в лизинг субъектам рынка «Ферма в лизинг».

4. Создание эффективной системы селекции.

С целью повышения эффективности племенной работы и наращиванию генетического потенциала продуктивности молочного скота:

Привести отечественную систему селекции в животноводстве в соответствие с международными стандартами;

Определить в качестве приоритетного направления использования бюджетных средств создание и функционирование единой системы учета в животноводстве и формирования централизованной информационной базы данных по племенной работе;

Повысить эффективность использования в селекционном процессе лучших генетических ресурсов отечественного происхождения;

Перейти на геномное типирование животных в соответствии с мировой практикой.

Планировалось, что общий объем затрат на реализацию проектов в молочном скотоводстве в Украине на период 2011-2015 годы составит 16,7 млрд. грн. [5].

Однако, из-за финансового кризиса и политической ситуации в Украине, намеченные планы не были реализованы, что, соответственно, негативно сказалось на молочном производстве. Ежегодное производство молока в

стране все эти годы оставалось на уровне 2010 года и за 2014 год составило 11,2 млн. тонн (рис. 1, кривая 1, табл. 1), а среднегодовой удой на корову вырос всего лишь с 4082 до 4508 л (табл. 1), что совершенно не соответствует необходимой продуктивности животных и объемам производства молока для продовольственной безопасности Украины.

Таблица 1

Численность скота и объемы производства молока В Украине

Показатели	2010 год	2014 год	
		план	факт
Коров – всего, млн. голов	2,63	2,72	2,26
в т. ч.: с.-х. предприятия	0,59	0,79	0,53
-хозяйства населения	2,07	1,93	1,73
Удой молока на корову за год, кг	4082	5662	4508
в т. ч.: с.-х. предприятия	3975	6080	5027
-хозяйства населения	4110	5500	4363
Производство молока- всего, млн. тонн	11,2	15,4	11,2
в т. ч.: с.-х. предприятия	2,2	4,8	2,7
-хозяйства населения	9,0	10,6	8,5

Выход из создавшегося положения возможен на основе разработанных положений программы, но для этого необходим государственный подход к решению назревших проблем и, в первую очередь, повышение генетического потенциала продуктивности животных на основе геномной оценки хозяйственно-производственных признаков и ВРТ, что позволит повысить экономическую эффективность молочной отрасли и рентабельность производства.

Согласно разработанным Харьковским технологиям повышение генетического потенциала скота решалось путем ускорения селекционного процесса за счет мобилизации как отечественного фонда высокопродуктивных генотипов (быков-улучшателей и коров-доноров), так и за счет импорта животных и генетического материала улучшающих пород [2]. На племенных предприятиях производилось накопление спермы быков, поставленных на оценку по качеству потомства, начиная фактически с 12-и месячного возраста животных. После низкотемпературной консервации спермодозы хранились в криобанках и в среднем через 6,5 лет, когда становились известными результаты оценки быков по качеству потомства, сперма быков-улучшателей породы начинала интенсивно использоваться в селекционном процессе. Однако с развалом Союза, при массовой приватизации имущества колхозов и совхозов и распаевании земли, были нарушены во многих случаях взаимосвязи между крупнотоварными производителями и племпредприятиями. Многие племзаводы, племрепродукторы молочного скота были ликвидированы, распаеваны, в результате чего утратился огромный генетический материал (генетический потенциал) накопленный в низкотемпературных банках

страны, во многих случаях, утратилась возможность использования спермодоз быков-улучшателей в селекционном процессе.

Известно, что быки-улучшатели, оцененные по традиционной системе (например, по протоколу Харьковских технологий работы со спермой и эмбрионами) являются улучшателями какого-то одного (максимум двух – надой и тип) признака. Все-ж другие хозяйственно-полезные признаки от поколения к поколению остаются без изменения, а чаще даже ухудшаются (оплодотворяющая способность, здоровое вымя, крепость костей, длительность хозяйственного использования, легкость отела и др.). Разработанная и внедренная на протяжении последнего десятилетия учеными ведущих генетических центров Австралии, США, Канады, Индии, Германии, Франции и Китая методика прогнозирования племенной ценности сельскохозяйственных животных по состоянию генома [6, 7, 8] открыла новую эру генетического усовершенствования пород в направлении улучшения целого комплекса признаков, таких как продуктивность, здоровье, уровень воспроизводства, легкость отела, длительность хозяйственного использования животных и др. Геномная селекция дает возможность осуществить раннюю оценку и отбор потенциально лучших племенных животных (бычков и телочек) с наперёд заданными экономически важными показателями продуктивности, что позволяет обеспечить ускорение генетического прогресса пород за счет увеличения числа улучшающих признаков и сокращения генерационного интервала.

В рамках программы разработки геномной оценки большое значение имеет совершенствование и применение лазерных технологий в воспроизведение животных, как на этапе получения генетического материала, так и хранения клеток, их клонирования, искусственного осеменения, трансплантации зигот. Лазерный свет видимого и инфракрасного диапазонов спектра, микроволновое излучение используются для реабилитации сперматозоидов, яйцеклеток, зигот после низкотемпературной консервации, для хетчинга и деления эмбрионов на клоны, для получения образцов ДНК и использования этого материала в геномном анализе, для повышения продуктивности и лечения больных животных.

Экономическая эффективность применения вспомогательных репродуктивных технологий может быть высокой, в основном, на крупных и средних животноводческих предприятиях, где возможно проведение широкомасштабной селекционной и племенной работы. Однако и в условиях мелкотоварного производства, в личных подворьях, можно заинтересовать фермеров предложением высокоценного генетического материала, оцененного по ДНК-маркерам (спермодозы, эмбрионы), и в сервисных услугах по оказанию помощи по искусственному осеменению животных или трансплантации зигот, по племенной и селекционной работе. Выполнение таких функций могут взять на себя сельхозуправления областных и районных госадминистраций, селекционно-генетические центры, научные учреждения животноводческого профиля, станции искусственного осеменения животных. Большое значение, также имеет подготовка специалистов в ВУЗах соответствующего профиля, владеющих современными биотехнологиями.

Выводы. Таким образом, разрабатываемые вспомогательные репродуктивные технологии и методы геномной оценки позволяют достаточно быстро повысить генетический потенциал и продуктивность животных, в том числе в молочном скотоводстве. Геномная оценка животных, разработанная учеными ведущих мировых генетических центров, позволяет существенно сократить генерационный интервал между поколениями, быстрыми темпами улучшать хозяйственно-производственные показатели племенных животных, наращивать производство высококачественной животноводческой продукции с одновременным уменьшением затрат на ее производство и превратить молочную отрасль в высокодоходное, рентабельное производство.

Список использованных источников:

1. Александрович И. Иссякают молочные реки. Рабочая газета, № 89 от 25 июня 2015 года.
2. Осташко Ф.И. Биотехнология воспроизведения крупного рогатого скота.- К.: Аграрна наука, 1995. – 182 с.
3. Кругляк О.В. Господарсько-економічні передумови запровадження геномної оцінки тварин у молочному скотарстві./О.В.Кругляк //Економіка АПК.,-2013,-№ 9.- С. 85-91.
4. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158: [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1136.1196.1&nobreak=1>.
5. Гетья А., Башенко М., Рубан С., Костенко О. Основні складові проекту «Відроджене скотоводство»./Тваринництво України, № 10. –К. -2011, с. 2-7.
6. Van Raden P.M. et al. Invited review: Reliability of genomic predictions for North American Holstein bulls. Dairy Sci. 2009. – V. 92. – P. 16-24.
7. Weigel K. Understanding Genomics and its Applications on a Commercial Dairy Farm. University of Wisconsin. Texas, 2010. – P. 117-123.
8. Wiggans G.R., Van Raden P.M. et al. Selection of single-nucleotide polymorphism and quality of genotypes used in genomic evaluation of dairy cattle in the United States and Canada. S. Dairy Sci. 2009. – V. 92. – P. 3431-3436.

Рецензент – д.э.н., профессор Красноруцкий А. А.

УДК: 331.105.338

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ
СФЕРИ ЕКОНОМІКИ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УПРАВЛІННІ
ЇЇ РОЗВИТКОМ**

*Ігнатенко М.М., к.е.н., докторант
Уманський національний університет садівництва*

Визначено сутність, особливості та складники організаційно-економічного механізму соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери. Обґрунтовано необхідність його взаємозв'язків та узгодженості з фінансово-інвестиційним та інституційними механізмами при використанні в системному управлінні розвитком соціальної відповідальності. Визначено вплив державного регулювання на структуру та складники механізму. Виявлено переваги організаційно-економічного механізму як основи боротьби з ризиками СВ. Розроблено напрями його удосконалення.

Ключові слова: соціальна відповідальність, суб'єкти господарювання агросфери, управління, організаційно-економічний механізм, державне регулювання, інститути, удосконалення, розвиток.

Постановка проблеми. У сучасних умовах аграрного господарювання завдання соціальної відповідальності, окрім короткострокових економічних цілей максимізації прибутку, стратегічних цілей підвищення капіталізації та корпоративізації сільськогосподарських підприємств, повинні охоплювати й інші важливі сфери функціонування в інтересах суспільства та держави. Мається на увазі участь у соціальних, освітніх програмах, програмах збереження навколишнього середовища, розвитку та підтримки культури тощо. Це дозволить збільшити неекономічні вигоди даних суб'єктів господарювання агросфери у довгостроковому періоді (зміцнення конкурентних переваг, інвестиційної привабливості, брендового іміджу підприємств, їх ділової репутації тощо), які, у свою чергу, впливатимуть на їх економічну ефективність тривалий період.

Сільськогосподарські підприємства та інші стейкхолдери також бояться нецільового використання коштів, зловживань, виведення капіталів з суб'єктів господарювання під виглядом доброчинності, її використання для прикриття недобросовісної конкуренції. Щоб уникнути цих небезпек, удосконалення фінансово-інвестиційного механізму СВ має бути узгодженим з удосконаленням її організаційно-економічного механізму, насамперед, у плані організації прозорості фінансових та нефінансових звітів, достовірності інформації про бізнесову діяльність та соціальну відповідальність, можливостей консультацій з соціальною відповідальністю та доступу до них.

Найбільш вагомих результатів у цьому плані досягли суб'єкти господарювання агросфери, які реалізують системний підхід до формування організаційно-економічного механізму управління розвитком соціальної відповідальності [7, с. 69]. Необхідність використання інформації про організаційно-економічний механізм соціальної відповідальності виникає, перш за все, при оцінюванні ефективності участі сільськогосподарських підприємств у реалізації проектів та програм соціального інвестування. Основу організаційно-економічного механізму управління соціальною відповідальністю складають елементи, які відповідають за узгодження цілей та завдань із методами, засобами, формами досягнення цілей та управлінськими рішеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування системи корпоративного управління в цілому та соціальної відповідальності підприємств зокрема посідає важливе місце в дослідженнях наступних зарубіжних вчених: Ю. Благова, А. Берлі, Г. Боуена, М. Ван Марревік, А. Керолла, М. І. Ліборакіної, Г. Мінза, Дж. Муна, Д. Меттена, Л. Престона, Г. Фітча, У. Фредеріка, М. Фрідмана, Р. Фрімена та ін. Різноманітні аспекти функціонування підприємств, їх корпоративного управління та соціальної відповідальності, а також споріднені з ними проблеми висвітлені в працях вітчизняних вчених В.А. Євтушевського, З.І. Галушки, С.Ю. Гончарової, О.А. Грішнєвої, Л.А. Грициної, А.М. Колота, І.Ф. Комарницького, О.М. Кос-

тюка, Г.В. Назарової, В.С. Пономаренка, І.Л. Сазонця, О.М. Ястремської та ін. Проте питання обґрунтування механізмів в системному управлінні розвитку соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери, особливо організаційно-економічного, потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності та складників організаційно-економічного механізму соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери та його використання в системному управлінні її розвитком.

Виклад основного матеріалу дослідження. При розробці складових організаційно-економічного механізму соціальної відповідальності методологічною основою стали фундаментальні положення теорій соціально-орієнтованої ринкової економіки, корпоративного управління та концепції сталого розвитку [1, с. 21]. Соціальна відповідальність суб'єктів господарювання агросфери виступає загалом складним організаційно-економічним явищем, яке проявляється, на наш погляд, у першу чергу, через процес соціального інвестування та вкладення капіталу у розвиток соціального діалогу із заінтересованими сторонами – стейкхолдерами. Формування організаційно-економічного механізму, в тому числі управлінського аспекту будь-якого бізнес-процесу, потребує оцінювання результативності.

У розвинутих країнах світу організаційно-економічні механізми управління соціальною відповідальністю формуються під впливом державної соціальної політики та в ході реалізації відповідних стратегій. На наш погляд, форми корпоративної соціальної відповідальності з участю держави можуть проявлятися за рахунок реалізації наступних функцій та механізмів: по-перше, держава виступає в якості основи формування правових норм, відповідних контролюючих інститутів та відповідної інфраструктури; по-друге, держава виступає в якості споживача та покупця відповідних продуктів та послуг.

Нарешті, держава виступає в якості партнера та інституціонального інвестора, учасника міжнародних відносин та мотиватора запровадження та реалізації міжнародних стандартів; роботодавця та захисника навколишнього середовища. У будь-якому випадку, усі форми СВ з участю держави повинні виступати чинниками формування та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Моделі та організаційно-економічні механізми управління СВ в умовах глобалізації також чітко кореспондуються із системами корпоративного управління [2, с. 196].

Оптимальне поєднання елементів організаційно-економічного механізму управління соціальною відповідальністю дозволяє суб'єктам господарювання агросфери реалізувати стратегію СВ, сприяє ефективним комунікаціям із заінтересованими сторонами, а також протидіє впливу негативних чинників та забезпечує нівелювання ризиків у зазначеній сфері. Запропонована структура організаційно-економічного механізму та управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери відображена на рис. 1.

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм здійснення та управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери

Як видно із рис. 1, організаційно-економічний механізм здійснення та управління розвитком соціальної відповідальності включає в себе не лише предметні, але й функціональні елементи. До складу предметної складової в практиці менеджменту прийнято відносити суб'єкти управління, зацікавлені особи, рівні відповідальності. До функціональної основи організаційно-економічного механізму, як правило, відносяться завдання, принципи, ціннісні орієнтири та інструменти управління. На формування механізму організації та управління розвитком СВ впливають внутрішні та зовнішні чинники та важелі й регулятори, які носять як фінансово-економічний, так і інституційний характер та мають прямий або опосередкований вплив, є разовими або системними, короточасними або постійно триваючими, цілеспрямованими або багатофункціональними [3, с. 124].

Структура організаційно-економічного механізму здійснення та управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери залежить від їх розмірів, масштабів та диверсифікації бізнесу, галузевої спеціалізації, видів економічної діяльності та інституційного забезпечення. Його склад орієнтується на чітко визначене коло стейкхолдерів або зацікавлених осіб, підприємств (організацій), що дає змогу визначити стратегічні цілі у сфері СВ, ризики та можливі шляхи комунікацій та соціального діалогу. Соціальний діалог спрямовується на обмін інформацією між підприємством, стейкхолдерами та бенефіціарами [6, с. 8].

Обґрунтовано, що удосконалення організаційно-економічного механізму в системі управління СВ означає збільшення напрямів та сфер його при-

кладання; уніфікацію форм надання; розширення номенклатури соціальних заходів, сукупності програм та проектів; розробку моделей для аграрних підприємств у відповідності до їх галузевої (підгалузевої) спеціалізації; розмірів та масштабів діяльності, наявності фінансових та інших джерел і ресурсів, етапів та завдань циклів розвитку; національних, регіональних проблем, які потребують пріоритетного вирішення та проблем громад і територій безпосереднього розміщення або ведення бізнесу.

Інституційний механізм потрібен для забезпечення функціонування попередніх механізмів та соціальної відповідальності в цілому. Він розуміється як сукупність різних інститутів, важелів та регуляторів для цього, а також нормативно-законодавчих актів вітчизняного і міжнародного рівня [5, с. 52]. Для розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств в Україні його удосконалення насамперед передбачає узгодження з вимогами ЄС та ООН, впровадження стандартів СВ, обов'язковості надання нефінансових звітів про неї. Саме інститути є базисом або основою здійснення будь-яких видів діяльності, у т.ч. соціальної.

Більше того, класичні теорії інституціоналізму розглядають економіку як частину соціальних або суспільних систем, у взаємозв'язку з морально-етичними та психологічними відносинами. Дійсно, в Україні створено або створюються всі необхідні складові інституційного механізму формування та здійснення соціальної відповідальності – інститути та інституції державного і недержавного характеру, але вони поширюються досить повільно. Причина цього, на нашу думку, криється у причинах недостатньої загальної культури споживання та добродійності як важливого їх інституту.

Так, українці у переважній більшості зорієнтовані на будівництво великого власного житла з монументальних матеріалів, дорогі великі автомобілі (перше місце в Європі поряд з Німеччиною та Росією за кількістю на 1000 осіб), ошатні меблі та дорогі одяг і взуття, коштовні прикраси [4, с. 32]. Також у традиціях українського народу є безмежна гостинність, пожиттєва допомога дорослим дітям, які мають своїх дітей, а це вимагає все більших і більших коштів, спонукає багато працювати і мало відпочивати. Накопичується не тільки фізична, але й психологічна втома, байдужість не тільки до проблем оточуючих людей, але й суспільства в цілому, до власних потреб і здоров'я, лише б відповідати стандартам матеріального багатства або традиційної поведінки.

Як наслідок, країна займає тільки 149 місце серед 217 держав світу у рейтингу добродійності. Маючи провідні місця по забезпеченості територією, виробництву промислової і продовольчої та сільськогосподарської продукції, країна займає тільки 6 балів за 10-бальною оцінкою якості життя через високі показники корупції та лояльності до неї, переслідування опозиції та свободи слова, комп'ютерне піратство, погані умови ведення бізнесу та оподаткування, екстенсивне виробництво, ресурсокористування та забруднення території, безробіття й трудову еміграцію, дитячий алкоголізм, паління, поширення СНІДу, соціальну байдужість, низьку тривалість життя, високу смертність та вимирання нації. Протягом останніх років показники та ін-

дикатори країни практично у всіх значних світових рейтингах мали тенденцію до погіршення.

Отже, Україна займає 155-е місце за рівнем економічної свободи та 76-е – за рівнем конкурентоспроможності серед 144-х економічно процвітаючих країн, 78-е із 80-ти країн, у яких вважається щасливим народитися. При цьому населення виділяється належним рівнем освіти (11-е місце за грамотністю), особливо вищої, займаючи 25-е місце у світі за її рівнем та ефективністю. Тому інституційний механізм забезпечення соціальної відповідальності повинен будуватися у контексті оптимізації загального інституційного підґрунтя українського суспільства, національної економіки, утвердження нових стандартів життєдіяльності. При цьому планування та прогнозування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери, безумовно, є важливою функцією організаційно-економічного, інституційного та інших механізмів в системі управління її здійсненням, але на етапі управління формуванням на перший план виходять завдання моніторингу, обліку, оцінки та діагностики, реклами поширення, мотивації та стимулювання здійснення й розвитку.

Висновки. Удосконалення організаційно-економічного механізму у системі управління СВ означає збільшення її напрямів та сфер прикладання, уніфікація форм, розширення номенклатури соціальних заходів, сукупності програм та проектів, розробку моделей для сільськогосподарських підприємств у відповідності до їх галузевої (підгалузевої) спеціалізації, розмірів та масштабів діяльності, наявності фінансових та інших джерел і ресурсів, етапів та завдань циклів розвитку, національних, регіональних проблем, які потребують пріоритетного вирішення та проблем сільських громад і сільських територій безпосереднього розміщення або ведення бізнесу.

Інституційний механізм потрібен для забезпечення функціонування механізмів (фінансово-інвестиційного, мотиваційного, організаційно-економічного) соціальної відповідальності в цілому. Він розуміється як сукупність різних інститутів та регуляторів для цього, а також нормативно-законодавчих актів вітчизняного і міжнародного рівня. Для розвитку соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери в Україні його удосконалення, насамперед, передбачає узгодження з вимогами ЄС та ООН, впровадження стандартів СВ, обов'язковості надання нефінансових звітів про неї.

Список використаних джерел:

1. Баюра Д.М. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління / Д.М. Баюра // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 1. – С. 21.
2. Волошковець Н.Ю. Порівняльний аналіз моделей корпоративного управління соціальною відповідальністю / Н. Ю. Волошковець // Економічний простір. – 2010. – № 33. – С. 194-201.
3. Дорошук Г. А. Організаційно-економічні аспекти реструктуризації як інструмента ефективного корпоративного управління: системний підхід: [монографія] / Г.А. Дорошук. – М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Одеський нац. політехнічний ун-т. – Одеса: ТЕС, 2012. – 258 с.
4. Ігнатенко М.М. Управління аграрними підприємствами та корпораціями на засадах концепції соціальної відповідальності / М.М. Ігнатенко // Новини на научний прогрес

– 2015: матер. за 11-а міжнародна научна практична конференція, Софія, 17-25 август 2015. – Т. 2. Економики. Държавна администрация. – Софія. “Бял ГРАД-БД2 ОДД. – С. 32-33.

5. Корчевна Л. Аналіз розвитку систем управління соціально відповідального підприємства та проблеми її упровадження в Україні / Л. Корчевна, В. Новіков, В. Домницька, В. Жогло // Системи управління. – 2009. – № 3. – С. 50-53.

6. Сахацький М.П. Методологічні основи дослідження управління організаційним розвитком аграрних підприємств // М.П. Сахацький // Розвиток маркетингової діяльності в умовах економічної глобалізації. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції. Одеса. ОДАБА. 2012. – С. 5-14.

7. Соціальне партнерство і державна політика: від теорії до практики демократизації державного управління : [монографія] / В.Ф.Мартиненко, О.М.Крутії, С.Л.Кирій [та ін.]; за заг. ред. В.Ф.Мартиненка. – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ ”Магістр”, 2009. – 252 с.

8. Шмиголь Н.М. Впровадження елементів корпоративної соціальної відповідальності в систему управління підприємством: стратегії, дохід, ефективність / Н.М. Шмиголь // Вісник Запорізького національного університету. – №1(4), 2009. – С. 212-216.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В. І.

УДК 005.336.3:[338.488:640.412]

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ ЯК СКЛАДОВОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПІДСИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Капліна А.С., ст. викладач

Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»

У статті запропоновано реалізацію основних напрямів розвитку підприємств готельного господарства через виконання завдання, яке пов'язане з досягненням відповідного рівня якості готельних послуг, що сприятиме забезпеченню конкурентоспроможності і прибутковості готельного підприємства. Пропонується створення на підприємствах готельного господарства системи менеджменту якості (СМЯ), що передбачає ефективне управління підприємством на основі маркетингу; впровадження стандартів технічної якості обслуговування; створення відповідної корпоративної культури; впровадження стандартів функціональної якості обслуговування; вхідний контроль якості на продукцію та послуги постачальників; вихідний контроль якості наданих послуг, їх збут посередниками.

Ключові слова: *якість готельних послуг, стандарти якості обслуговування, організаційно-економічний механізм управління розвитком, менеджмент якості.*

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки проблема якості надання готельних послуг є дуже актуальною, оскільки готелі, що не приділяють уваги забезпеченню якості, приречені на банкрутство.

Лише за умови надання готелем якісних послуг, що користуватимуться попитом у споживачів, буде доцільним вкладання інвестицій в модернізацію підприємства. Передові країни світу показують, що вирішення проблем якості послуг повинно стати пріоритетом для готелю і потребує навчання і професійної підготовки персоналу готелю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження проблем управління якістю послуг займалися як вітчизняні, так і закордонні вчені: Роглев Х.Й., Мальська М.П., Пандяк І.Г., Балашова Е.А. та інші [10, 9, 1]. Науковці приділяли достатньо уваги питанням політики підприємств у галузі якості, показників оцінювання та технології якісного обслуговування споживачів на підприємствах готельного господарства тощо. Разом з тим недостатньо дослідженою залишається проблема управління якістю готельних послуг як складової цільової підсистеми організаційно-економічного механізму управління розвитком підприємств готельного господарства, що і обґрунтовує актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. На підставі результатів дослідження управління якістю готельних послуг як складової цільової підсистеми організаційно-економічного механізму управління розвитком підприємств готельного господарства розробити основні напрями розвитку підприємств готельного господарства Полтавського регіону, а також пропозиції щодо удосконалення цільової підсистеми даного механізму, зокрема, у питаннях стосовно управління якістю у сфері надання готельних послуг; обґрунтувати модель сприйняття якості готельних послуг споживачами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження реального стану організаційно-економічного механізму управління розвитком підприємств готельного господарства показало, що серед важливих питань, які стоять перед керівництвом цих підприємств, першочерговим має бути відновлення рівня їх завантаження та прибутковості. Досягти цього можна завдяки вирішенню низки завдань, а саме: через формування відповідної стратегії розвитку; підвищення рівня ефективності і формування нових конкурентних переваг, зокрема, у сфері надання готельних послуг та управління їх якістю; через підвищення рівня професійної майстерності персоналу тощо. Виходячи з вищевказаного, нами розроблено основні напрями розвитку підприємств готельного господарства на прикладі Полтавського регіону та завдання з їх реалізації (рис. 1).

Засобом для успішної реалізації цих та інших завдань, як було доведено нами у попередніх роботах, має бути організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств готельного господарства, який, безумовно, потребує удосконалення.

Нами розроблено пропозиції щодо удосконалення цільової підсистеми даного механізму, зокрема, у питаннях щодо управління якістю у сфері надання готельних послуг. Для цього було сформульовано низку першочергових завдань з питань удосконалення управління якістю готельних послуг, вирішення яких у подальшому дозволить керівництву розробити конкретні заходи з удосконалення організаційно-економічного механізму і, відповідно, сформувати якісно-орієнтовану модель управління розвитком підприємства готельного господарства, а саме:

– встановлення особливостей якості готельних послуг та формування моделі надання послуг у готелі;

- формування моделі сприйняття споживачами якості послуг у готелі; визначення особливостей управління якістю готельних послуг та виділення основних елементів системи менеджменту якості;
- формування моделі управління якістю надання готельних послуг.

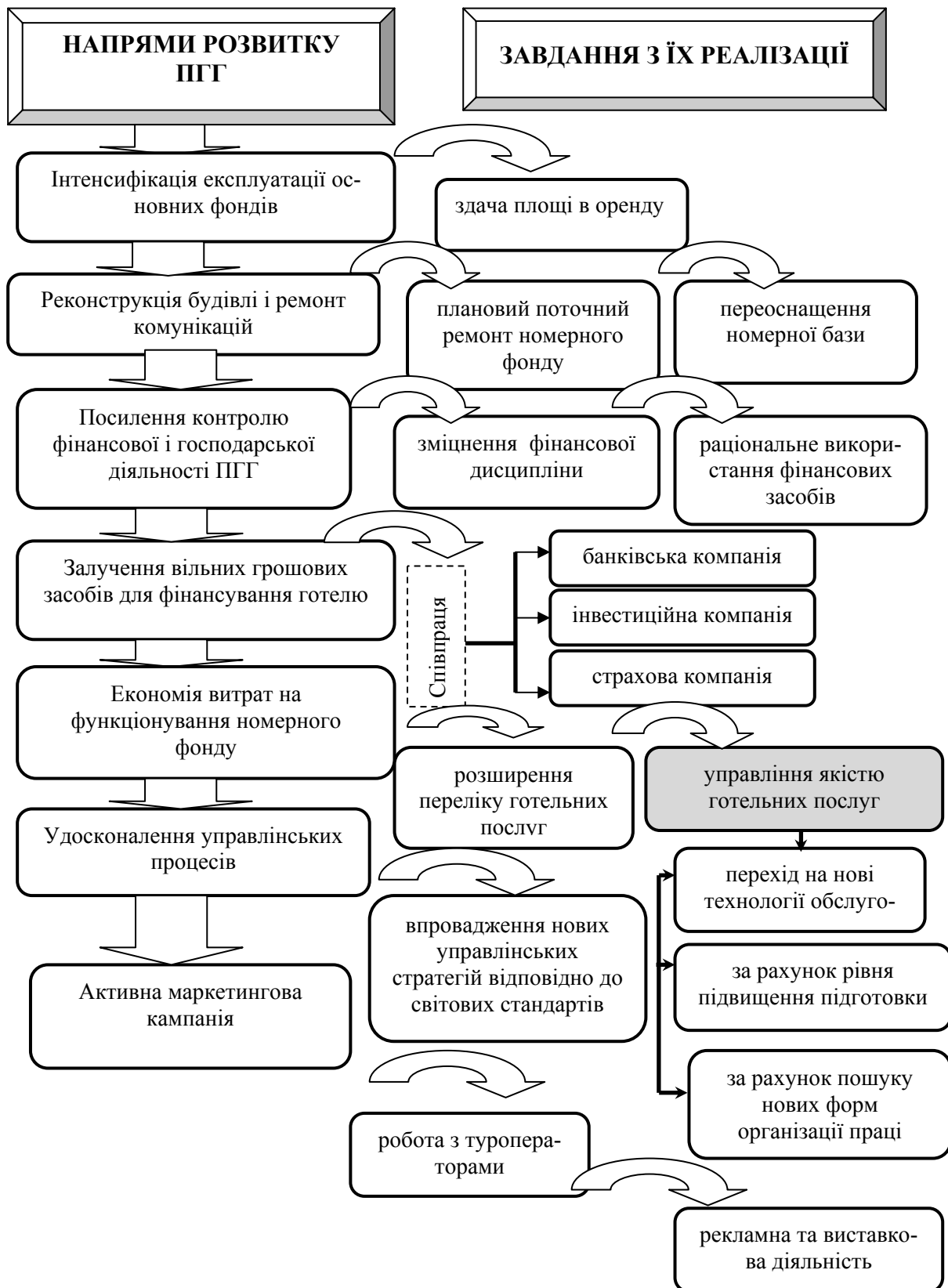

Рис. 1. Напрями розвитку ПГГ Полтавського регіону [розроблено автором]

Отже, проведене нами методом спостереження дослідження процесу надання готельних послуг на прикладі готелів м. Полтави, зокрема, готелів “Алмаз” і “Турист”, надало можливість виділити низку їх характерних особливостей:

– по-перше, споживач, як правило, присутній в процесі надання послуг, тобто має більш тісний контакт або взаємодію з їх виробником, ніж у сфері матеріального виробництва;

– по-друге, сфера послуг потребує більш високого ступеню індивідуалізації праці відповідно до вимог споживача;

– по-третє, при наданні послуг витрати праці можна порівняти тільки з кваліфікованою ручною працею у матеріальному виробництві.

Виділення вищезазначених особливостей дало нам підстави говорити про їх специфічний вплив на якість готельних послуг, що, у кінцевому рахунку, робить процес управління ними більш складним як з точки зору забезпечення його ефективності, так і якості самих послуг. Дійсно, чим вищим є ступінь взаємодії зі споживачем, ступінь індивідуалізації послуг і працемісткість самого процесу їх надання та управління їх якістю, тим важче забезпечити високу економічну ефективність і якість даного процесу. Проте, як доводить досвід функціонування низки закордонних та українських підприємств готельного господарства [2,7,8], існують методи, які дозволяють успішно реалізувати це завдання. По-перше, ці методи спрямовані на зростання не тільки продуктивності, але й конкурентоспроможності готельних послуг через впровадження в організацію обслуговування системи якості. По-друге, деякі підприємства готельного бізнесу досягли успіху на ринку за рахунок посилення участі споживача у виробництві послуг, а саме: організація самообслуговування, шведський стіл у ресторані тощо. Крім того, варто відзначити, що пропозиція споживачу самому виконати певну частину наданої послуги фактично змінює природу цієї послуги. По-третє, багато років вважалося, що основна сфера застосування нової техніки і технології – це матеріальне виробництво. Нині у сфері надання послуг цей процес також розвивається стрімко і динамічно, вишукуються можливості заміни ручної праці технікою там, де це функціонально і вигідно. Прикладом цього може служити планомірне заміщення праці персоналу технічними пристроями з продажу прохолодних напоїв, кави та чаю, журналів, газет та телефонних карток, різного роду зчитувальні пристрої в системах безпеки та готівкових розрахунках [2, 7, 8].

Як відомо, вимоги до якості готельних послуг формуються двома шляхами: офіційно, через систему державної стандартизації і неофіційно, через очікування і потреби споживачів. Що стосується офіційних вимог, то вони встановлені ДСТУ ISO 9004-2-96 пункт 5.2.3 й у подальшому ISO 9001:2009[3]. Згідно із зазначеним пунктом стандарту, умови обслуговування повинні відповідати таким вимогам: відповідність призначенню; точність і своєчасність виконання; етичність обслуговуючого персоналу; комфортність; естетичність; ергономічність. Вимоги споживачів готельних послуг повинні відповідати їх очікуванням, які сформовані іміджем готелів, громадською

думкою навколо них, зусиллями адміністрації щодо управління якістю наданих послуг, їх просування на ринку і цінами. Відповідно до цього модель сприйняття споживачами якості обслуговування в готелі, на нашу думку, буде мати такий вигляд (рис. 2).

Рис. 2. Модель сприйняття якості готельних послуг споживачами [розроблено автором]

Отже, як показано на рис. 2, якість готельних послуг, у першу чергу, потрібно розглядати у двох аспектах – як технічну і функціональну. Технічна якість – це стан неживих предметів, що оточують клієнта в готелі. Наприклад, клієнт отримує задоволення від якості номера в готелі, приємного освітлення, інтер'єру, страви в ресторані і т. ін. Функціональна якість – це процес взаємодії з обслуговуючим персоналом готелю при наданні послуги. Наприклад, споживач отримує задоволення від якісного обслуговування: вітання від швейцара біля дверей, швидка реєстрація і заселення на службі прийому, супровід в номер, доставка багажу і т. ін. Проте необхідно пам'ятати, що функціональна якість може заповнити деякі недоліки технічної якості. Однак, якщо функціональна якість погана, то навіть прекрасна кімната в готелі не зможе змінити відчуття розчарування і досади, яке виникне у відвідувача в разі її порушення.

Крім того існує суспільна й етична якість – така відповідальність готелю при наданні послуги, коли її специфічні властивості виключають можливість заподіяння шкоди і не створюють загрози життю і здоров'ю споживача.

Наприклад, багато власників готелів давно вже звернули увагу на вигідну сторону створення екологічно чистого середовища існування для своїх гостей. Зокрема, вони прагнуть використовувати натуральні матеріали замість синтетичних при оформленні інтер'єрів, тканини для постільної білизни з природного шовку і бавовни, скорочують застосування сильнодіючих і шкідливих засобів для прибирання приміщень і т. ін. Ці дії можуть відразу не викликати почуття задоволення споживачів, але вони важливі, оскільки у довготерміновій перспективі спрямовані на турботу про людину і можуть запобігти виникненню небажаних ситуацій.

Таким чином, формуючи модель управління якістю готельних послуг, ми виходили з того, що потрібно розглядати всі вищезазначені види якості в їх взаємодії і єдності, а критерієм оцінки якості буде зіставлення очікуваного та наданого обслуговування. Якщо рівень наданого обслуговування відповідатиме або перевищуватиме рівень очікуваного обслуговування, можна говорити про задоволення споживачами якістю готельних послуг. Крім того, як показує практика, першочерговим чинником, з якого треба починати формування такої моделі і вирішення проблеми якості на підприємстві, є людський чинник, а в ньому – зацікавленість працівників у підвищенні якості своєї праці, адже основою підтримки сталості якості в готелі є розуміння, правильне використання і насичення якісним обслуговуванням точок дотику з клієнтами, котре означає, що послуга надається незалежно від того, яка кількість клієнтів проживає в готелі на даний момент. Це потребує, у свою чергу, формування на підприємстві відповідної системи професійного розвитку персоналу.

Отже, розпочинаючи процес формування моделі управління якістю готельних послуг, за основу було взято так звану “Петлю якості” [4], удосконалену і адаптовану нами до підприємств готельного господарства (рис. 3). Сутність даної “Петлі якості” полягає у тому, що матеріальна база готелю та персонал, і, у першу чергу, його інтереси та кваліфікація виступають головною умовою виробництва і “базою якості” готельних послуг, адже, якщо готель має гарну матеріальну базу і кваліфікований персонал, якщо на підприємстві створена атмосфера дійсної зацікавленості працівників у результатах своєї праці – це і буде сприяти випуску продукції високої якості (база якості). Позитивний вплив такої бази зображено у вигляді вектора якості. І якщо на підприємстві буде чітко організовано управління якістю, тоді під впливом вектора якості петля якості перетворюється у висхідну спіраль, і якість продукції підвищується до необхідного рівня після кожного циклу управління.

У тому ж випадку, коли на підприємстві немає необхідної матеріальної бази або працівники не зацікавлені у високій якості своєї праці, відсутня і та основа, яка потрібна для створення високоякісної продукції. При цьому вектор якості буде дорівнювати нулю, і висхідна спіраль перетвориться в плоску петлю, тобто робота з управління якістю буде проходити безрезультатно, без підвищення якості продукції. Крім того варто зазначити, що подібний підхід може застосовуватися не тільки у сфері якості, адже він відображає загальну залежність ефективного управління підприємством від зазначених трьох основних чинників: матеріальної бази, персоналу та організації робіт.

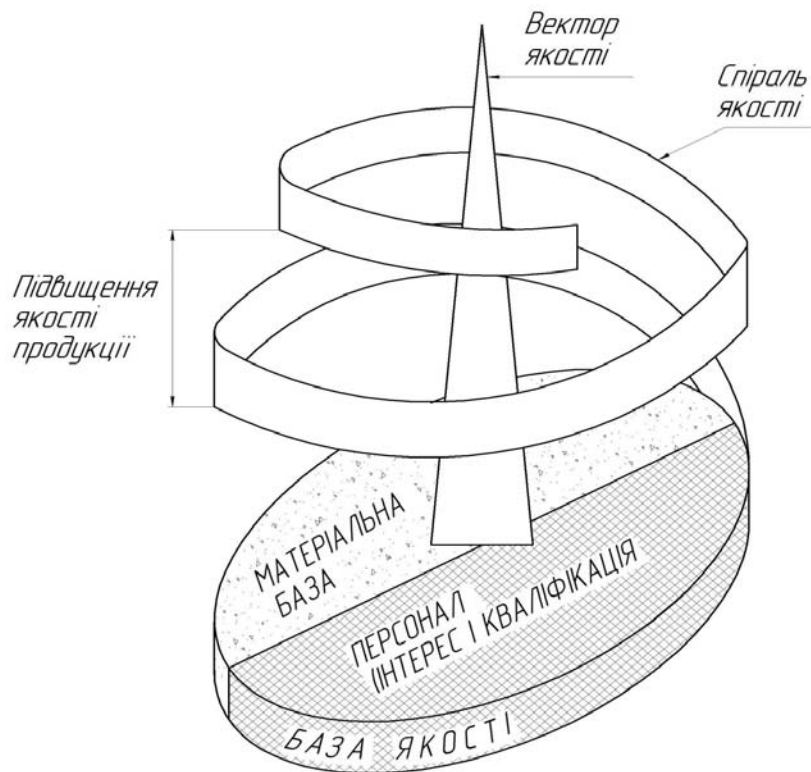

Рис. 3. Петля якості готельних послуг [удосконалено автором на основі [4]

При цьому процес управління підприємством можна так само представити у вигляді петлі, що складається з управлінських функцій. Тоді за наявності необхідної матеріальної бази й активного кваліфікованого персоналу процес (петля) управління підприємством перетворюється у висхідну спіраль з підвищенням ефективності виробництва після кожного циклу управління. Центральною частиною системи якості має стати служба якості, яка повинна організовувати роботу з управління якістю на підприємстві (створювати систему якості), контролювати якість вироблених послуг, проводити внутрішні перевірки системи якості, координувати, контролювати та здійснювати методичне керівництво роботою інших структурних підрозділів, що виконують функції у системі якості тощо.

Виробничі підрозділи готельного підприємства, відділ постачання, відділ управління персоналом, служба маркетингу та інші підрозділи формують якість і виконують інші функції, які мають значний вплив на якість. Ці підрозділи в сукупності зі службою якості складають ту організаційну структуру, яку прийнято називати системою якості. Ця система покликана вже не тільки управляти якістю, а й забезпечувати якість послуг. Оскільки, крім виконання управлінських функцій, вона повинна створювати необхідну матеріальну базу і вирішувати проблему зацікавленості та кваліфікації персоналу, тобто формувати ті основні чинники, які необхідні для забезпечення якості.

Дана система і, особливо, її ядро – служба якості – якраз і буде тим самим суб'єктом управління якістю, який впливатиме на виробничий процес з метою забезпечення якості готельних послуг.

Цей процес повинен охоплювати всі етапи виробництва і надання послуги, і може бути представлений у вигляді запропонованої нами моделі

управління якістю готельних послуг, яка зображена на рис. 4. Формуючи дану модель ми спирались на ту тезу, що управління якістю продукції полягає у впливі на виробничий процес через реалізацію управлінських функцій з метою забезпечення якості. Саме тому логічно було припустити, що управління якістю послуги також повинно впливати на процес надання послуги через реалізацію управлінських функцій з метою задоволення споживача забезпеченням якості послуги.

Відповідно до викладеного такими "взаємозалежними видами діяльності, що впливають на якість", є функції управління якістю. Тому петля якості, представлена на рис. 3 і адаптована до процесу надання готельної послуги, зображена у вигляді послідовно пов'язаних між собою функцій, що охоплюють всі етапи життєвого циклу послуг.

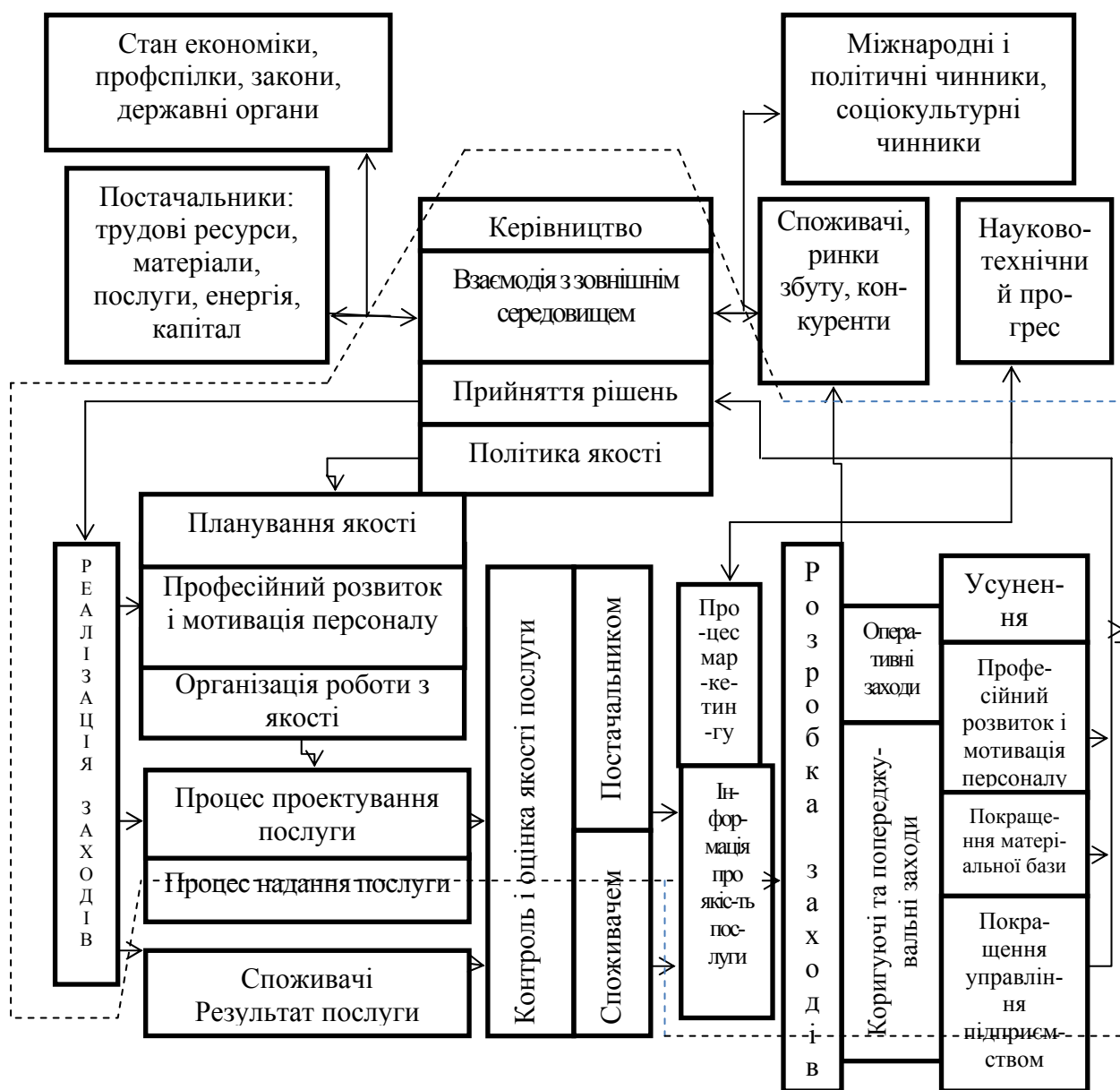

Рис. 4. Модель управління якістю готельних послуг [розроблено автором]

При цьому традиційні управлінські функції наповнюються новим змістом. Склад функцій управління якістю для готелю можна представити таким чином: прийняття рішень керівництвом підприємства у сфері політики якос-

ті; дослідження у сфері якості послуг, потреб туристського ринку; планування якості і розробка необхідних заходів; впровадження галузевого стандарту якості; навчання персоналу згідно з кваліфікаційними вимогами; мотивація персоналу і нормування праці; контроль якості; реалізація заходів; взаємодія із зовнішнім середовищем (вирішення питань якості з постачальниками, споживачами, державними органами).

Разом з тим система забезпечення якості повинна включати тільки ті елементи діяльності готельного підприємства, які мають найбільший вплив на якість послуг. Зокрема, в цю систему, крім функцій управління якістю (перевірка якості надання послуг, заходи коригуючого впливу та ін.), повинні включатися елементи управління процесом надання послуг, розробка нового продукту, постачання та інші елементи, які суттєво впливають на якість обслуговування. Враховуючи вищевикладене, визначення системи якості обслуговування для готелю доцільно було б викласти таким чином: система забезпечення якості готельних послуг (система якості) – це сукупність структур, що належать до різних сфер діяльності готельного підприємства та здійснюють найбільший вплив на якість послуг через відповідні методи з використанням необхідних ресурсів підприємства. Крім того, важливо мати на увазі, що управління якістю готельної послуги представляє собою вплив на процес надання послуги через реалізацію головного маркетингового завдання – задоволення очікувань споживача.

Як відомо, управління якістю передбачає наявність відповідних управлінських підсистем у загальній системі управління будь-яким підприємством, у тому числі і готельним, основним призначенням яких є контроль організації і надання послуг [5,6] .

Першою такою підсистемою має стати підсистема підбору персоналу та його професійного розвитку відповідно до кваліфікаційних вимог. Адже компетенція персоналу має величезне значення для управління якістю послуг, а адміністрація готелю повинна постійно дбати про те, щоб персонал мав необхідну кваліфікацію та знання для надання послуг високої якості. Крім того, співробітники повинні володіти відповідними особистісними якостями, які дозволятимуть їм забезпечувати високу якість надання готельних послуг. Саме тому при пошуку та наймі персоналу вважаємо за доцільне використовувати запропоновану нами систему вимог до кандидатів на посади підприємств готельного господарства (рис. 5), особливо тих, що безпосередньо контактують зі споживачами готельних послуг.

Співробітники повинні мати достатньо високий рівень комунікації, щоб донести до споживача суть концепції наданої послуги. Ввічливість персоналу є важливим чинником успіху в наданні якісної послуги. Від того, наскільки співробітники ввічливі, тактовні й уважні до споживачів залежатиме якість послуг. У працівників слід виховувати реакцію у наданні послуг. Необхідно контролювати, чи виявляють співробітники бажання, інтерес і здатність швидко надавати запитувані споживачами послуги. Співробітників, що безпосередньо контактують з гостями, треба наділити повноваженнями, навіть такими, які виходять за межі їх посадових обов'язків, але дозволяють швидко і ефективно вирішувати проблеми та запобігати відтоку споживачів.

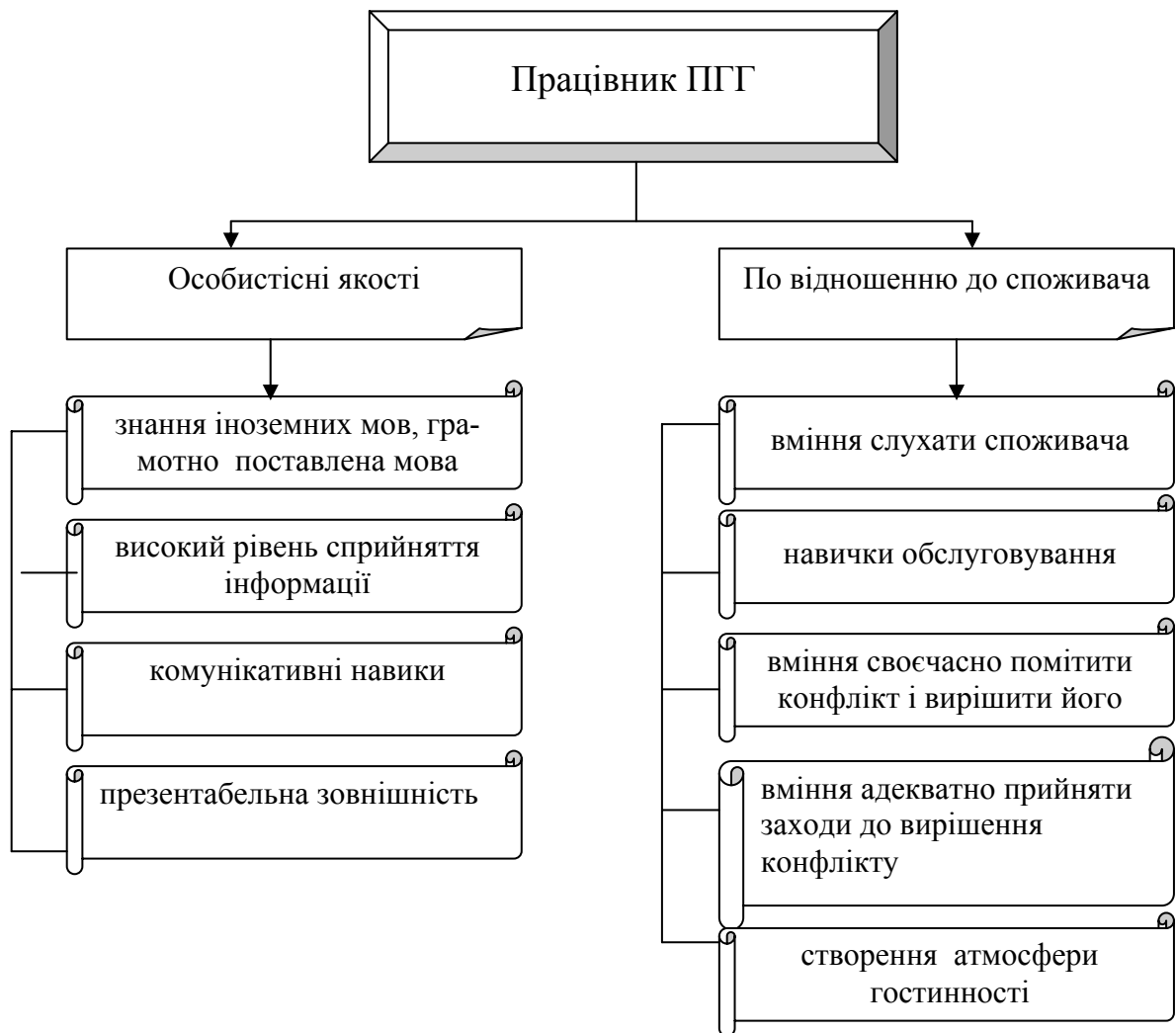

Рис. 5. Система вимог до кандидатів на посади в ПГГ
[систематизовано автором]

Друга підсистема – підтримки та задоволеності персоналу. Досвідчені керівники готельних підприємств вважають, що ставлення споживачів до готелю багато в чому залежить і від настрою персоналу. Вони проводять внутрішній маркетинг і розробляють системи підтримки та винагороди працівників за високу якість обслуговування. Менеджери регулярно повинні перевіряти ступінь задоволеності співробітників роботою. Цей ступінь підвищується, якщо готель надає їм допомогу у вирішенні життєвих проблем.

Третя підсистема – контроль над якістю і стандартизація процесу надання послуг у готелі. Адміністрація готелю повинна розробляти перелік процедур надання послуг, схематично відображати процес їх виробництва та виявлення вузьких місць. Слід, однак, мати на увазі, що зайва стандартизація збіднює послугу, що надається.

Проте варто зазначити, що підприємства готельного господарства не можуть ефективно функціонувати без стандартизації робіт з обслуговування споживачів. Особливістю цього процесу є індивідуальний підхід і структурування стандартів.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що одним із завдань за допомогою якого можна реалізувати основні напрями розвитку підприємств

готельного господарства, є завдання, пов'язане з досягненням відповідного рівня якості готельних послуг, що, у свою чергу, сприятиме забезпеченню конкурентоспроможності й прибутковості готельного підприємства. А досягти цього можна завдяки створенню системи менеджменту якості (СМЯ), що передбачає: ефективне управління підприємством на основі маркетингу, адже це забезпечує необхідні умови для виробництва і реалізації продукції та послуг; створення відповідної корпоративної культури; впровадження стандартів технічної якості обслуговування; застосування стандартів функціонального якості обслуговування; вхідний контроль якості продукції та послуг постачальників; вихідний контроль якості на надані послуги в готелі та їх збут посередниками.

Список використаних джерел:

1. Балашова Е.А. Гостиничный бизнес. Как достичь безупречного сервиса/ Е.А.Балашова. – М.: ООО «Вершина», 2005. – 176 с.
2. Готель Прем'єр Палас. Електронний ресурс: <https://premier-palace.phnr.com/ua>.
3. ДСТУ ISO 9001:2009 Національний стандарт України. Система управління якістю. Вимоги. (ISO 9001:2008, IDT): чинний від 2009-22-07. Офіц.вид. –К. : Держстандарт України, 2009.– 26с.
4. ДСТУ 3230-95. Управління якістю та забезпечення якості. Терміни та визначення: чинний від 1996-07-01. Офіц.вид. –К. : Держстандарт України, 1996.– 37с.
5. ДСТУ 2926-94. Системи якості. Комплекси керування якістю системні технологічні. Основні положення.: чинний від 01.01.96.Офіц.вид.– К.: Держстандарт України,1996.–32 с.
6. ДСТУ 2927-94. Системи якості. Комплекси керування якістю системні технологічні. Загальні вимоги до інформаційно-технологічних моделей керування якістю: чинний від 01.01.96. Офіц.вид.– К.: Держстандарт України,1996.– 42 с.
7. Intercontinental Kyiv – качество и сервис мирового уровня в сердце Киева. Електронний ресурс: <http://www.intercontinental-kiev.com/default-ru.html>.
8. Леополіс – елітний готель у серці Львова. Електронний ресурс: <http://www.leopolishotel.com/ua/>.
9. Мальська М.П. Готельний бізнес:теорія і практика. Підручник. 2–е вид. перероб та доп./М.П. Мальська, І.Г. Пандяк. – К.: Центр учбової літератури, 2012.– 472 с.
10. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту. Підручник/Х.Й. Роглев.–К.: Кондор 2005. – 408 с.

Рецензент – д.е.н., професор Шимановська-Діанич Л. М.

УДК 336.732 (477)

ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНО-КООПЕРАТИВНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Клименко В.І., ст. викладач

Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»

У статті розкриті проблеми кредитних спілок, які виникли внаслідок недосконалого державного регулювання кредитно-кооперативного сектора національної економіки, та запропоновані шляхи їх вирішення. Основним результатом роботи є розробка підходів до оптимізації заходів державного регулювання кредитно-кооперативного сектора

національної економіки. Отримані результати можуть бути застосовані при розробці законодавчих реформ у сфері регулювання діяльності фінансових інститутів в Україні, а також при запровадженні саморегулювальної організації сектора кредитних спілок.

Ключові слова: кредитна кооперація, кредитна спілка, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, псевдокредитна спілка, саморегулювальна організація кредитних спілок.

Постановка проблеми. Ефективність кредитно-кооперативного сектора будь-якої країни в значній мірі залежить від державного регулювання. В Україні кредитні спілки стикаються з рядом проблем і перешкод, пов'язаних переважно із постійно змінним законодавчим полем та інституційною нездатністю самих спілок до саморегулювання. Зважаючи на це, якісно нові підходи до державного регулювання кредитно-кооперативного сектора національної економіки повинні бути розроблені та запропоновані до впровадження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Основні принципи, підходи та методи державного управління і регулювання кредитних спілок в національній економіці розглянуті у працях: В. Горнчаренка, О. Луцишин, А. Оленчика, М. Туган-Барановського, О. Чаянова та інших.

Постановка завдання. Мета статті – виявлення актуальних проблем розвитку кредитно-кооперативного сектора національної економіки, які виникли внаслідок недосконалого державного регулювання та розробка підходів щодо їх ефективного вирішення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вдосконалення розвитку кооперативного сектора національної економіки здійснюється з-поміж іншого шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, що регулює окремі аспекти кооперативної діяльності. Загалом під регулюванням розуміють об'єктивний процес, який через окреслення меж здійснюється за допомогою спеціальних методів та відповідних їм інструментів, що перебувають у розпорядженні державних органів влади та застосовуються з метою досягнення бажаного економічного і соціального ефекту [3, с. 19-16]. Під законодавчим регулюванням кооперативного сектору слід розуміти вжиття відповідних заходів щодо регламентації конкретного виду діяльності кооперативних форм господарювання, прийняття нормативних актів, та контроль за їх виконанням. До таких аспектів належать: Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про кооперацію», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», Закон України «Про кредитні спілки» тощо. До найбільш актуальних проблеми розвитку кредитно-кооперативного сектору національної економіки, пов'язані з недосконалістю державного регулювання і таких, які потребують негайного вирішення, зокрема, віднесені такі (табл. 1).

Актуальність цих питань є очевидною, адже без їх вирішення кредитні спілки, з одного боку, не можуть повноцінно розвиватись. Таким чином, становлення та розвиток кредитно-кооперативного сектору вітчизняної економіки істотно гальмується.

**Правові та організаційні проблеми державного регулювання
кредитних спілок України**

Правові проблеми	Організаційні проблеми
– колізії, які виникли після прийняття змін до Податкового Кодексу України щодо податкового статусу кредитних спілок (як неприбуткової організації; також неврегульованість питання оподаткування депозитних внесків) та неоднозначність юридичного статусу кредитної спілки (громадська організація, що надає кредити під відсотки);	– відсутність консолідації кредитних спілок.
– неефективна протидія виникненню псевдокредитних спілок;	– створення кооперативного банку та центрального кооперативного банку.
– відсутність фонду гарантування вкладів членів кредитної спілки, що негативно позначається на іміджі кредитно-кооперативних установ в Україні;	
– запровадження вимог щодо обов'язковості використання касового апарату;	
– відсутність дозволу на проведення аудиту власними силами.	

Джерело: складено автором самостійно.

Ефективне законодавство, яке регулює діяльність фінансово-кредитної системи в Україні, – основа її стабільного функціонування, а відтак формування відповідного законодавства – це об'єктивна та актуальна проблема. У сучасних умовах важливість законодавчого і нормативно-правового забезпечення визначається тим, що держава через застосування правових, бюджетних, монетарних та інших механізмів регулює якісні й кількісні сторони процесу розвитку фінансово-кредитної системи. Здійснюючи регулювання і нагляд у сфері фінансово-кредитних відносин, держава повинна не лише визначати правила реалізації цих відносин, а й прогнозувати їхній вплив на соціально-економічний розвиток України.

Враховуючи останнє, необхідно приймати законодавчі і нормативні акти, які сприятимуть розвитку фінансово-кредитної системи, підвищуватимуть її надійність і самостійність, захищатимуть фінансово-кредитні установи від надмірного втручання у їх поточну діяльність адміністративних і контролюючих органів, а також розв'язуватимуть завдання фінансово-кредитної взаємодії між різними економічними суб'єктами, що зумовлює актуальність цих наукової та практичної проблем.

Для вирішення визначених вище проблем, необхідна реалізація низки заходів. Однією з найбільших проблем, що виникли після прийняття останніх змін до Податкового Кодексу України є позбавлення кредитних спілок статусу неприбуткових організацій, що є безпідставним і повністю суперечить міжнародній практиці. Крім цього, це створило нову колізію, коли в Законі України «Про кредитні спілки» вони є неприбутковими організаціями, однак, в Подат-

ковому кодексі не віднесені до неприбуткових організацій. З іншого, доцільність запровадження оподаткування діяльності кредитних спілок обґрунтована особливостями їх функціонування у нині існуючому правовому полі України і повністю відповідає сучасним умовам господарювання.

Ідея створення кредитних спілок та надання їм статусу неприбуткових організацій з метою звільнення від оподаткування враховувала, насамперед, їх соціальне значення. Проте, з огляду на законодавчу приналежність кредитних спілок до фінансових установ, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, на практиці закріплення статусу неприбуткових організацій за кредитними спілками в Україні фактично сприяло зловживанням з боку окремих псевдо спілок [2, с. 10-14]. Фактичне функціонування псевдоспілок є наслідком недоліків державного регулювання і нагляду за діяльністю кредитно-кооперативного сектору національної економіки. Тому позбавлення всіх кредитних спілок неприбуткового статусу не є обґрунтованим. Отже, на нашу думку, необхідно вдосконалити державне регулювання, щоб не допустити діяльність спілок, яка не відповідає міжнародним кооперативним принципам.

У свою чергу, Податковим кодексом України неприбутковим установам надано право отримання податкових пільг шляхом включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій. При цьому право кредитної спілки на користування пільгами щодо оподаткування прибутку виникає саме після внесення її до Реєстру неприбуткових установ та організацій на підставі пункту 12 статті 157 Податкового кодексу України [5]. Також Податковим кодексом України (пункт 4 статті 157) [8] встановлено види доходів кредитних спілок, які звільнюються від оподаткування.

Можна погодитись із думкою В. Крилова та М. Ніконова про те, що потреби у розвитку кредитних спілок, начебто з метою охоплення населення України фінансовими послугами, насправді не було [6, с. 38]. Свідченням того, що в Україні розвиток кредитних спілок зумовлений насамперед не соціальною спрямованістю, а прагненням до отримання доходів (винекнення псевдоспілок), які б не підлягали оподаткуванню, є на практиці нехтуванням основними принципами кредитної кооперації.

У червні 2015 р. в парламенті зареєстровано Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування неприбуткових організацій), який мав скасувати дискримінаційні податкові умови по відношенню до багатьох неприбуткових організацій. Зокрема, щодо об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), творчих спілок, кредитних спілок, асоціацій, які здійснюють представницькі функції та ін. Авторами законопроекту було запропоновано відновити попередній перелік організацій, які не є платниками податку на прибуток. З-поміж інших, такі зміни були запропоновані також і з метою повернення до європейської практики оподаткування неприбуткових організацій [7]. На основі цього законопроекту був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій» [11], однак неприбутковий статус кредитних спілок на його основі відновлено не було.

Особливо гостро стоїть питання щодо очищення сектору кредитної кооперації від псевдокредитних спілок. Під час кризи, через недоліки українського законодавства, недостатнє розуміння соціально-економічної природи кредитних спілок з боку населення, прорахунки у політиці регулювання та нагляду з боку держави, виникали установи, які, використовуючи неприбутковий статус кредитної спілки, привласнювали кошти людей без надання їм фінансової допомоги. Таких псевдокредитних спілок, за оцінками експертів, нараховувалося близько 10% від загальної кількості діючих установ в Україні. Проти керівників таких установ та їх співучасників було порушено близько 100 кримінальних справ, однак повернути кошти вкладників за цими справами не вдалося.

На нашу думку, Нацкомфінпослуг як регулятивний орган повинен налагодити контакт з тими кредитними спілками, які здійснюють свою діяльність добросовісно, і створити таке інституційне середовище, яке б сприяло їх подальшому розвитку. А до керівників тих кредитних спілок, які порушують закон і ведуть протиправну діяльність, Нацкомфінпослуг має застосовувати більш активні і жорсткі санкції аж до відсторонення від управління спілкою, введення тимчасової адміністрації чи ініціювання порушення кримінальної справи. Крім того, з метою усунення можливості виникнення у майбутньому псевдокредитних спілок, які б дискредитували кредитно-кооперативний сектор національної економіки в очах суспільства та державних органів, доцільно було б створити базу даних керівників-порушників та заборонити надалі займати посади в кредитних спілках протягом певного терміну.

Іншою великою проблемою, що потребує вирішення, є потреба у започаткуванні Фонду гарантування вкладів членів кредитної спілки. Необхідність її вирішення не викликає сумнівів і є обґрунтованою багатьма науковцями, а в період істотного погіршення стану національної економіки на тлі соціополітичної нестабільності – вона набуває особливої актуальності. Як слушно зазначають О. Дрозд та С. Шепетько [4, с. 299-303], пріоритетним напрямом розвитку системи кредитної кооперації в Україні є захист інтересів громадян України – членів (вкладників) кредитних спілок з метою забезпечення фінансової стабільності системи кредитної кооперації в Україні та підвищення рівня захисту найбільш уразливих верств населення від втрати ними своїх заощаджень, розміщених на депозитах у кредитних спілках. Тому доцільно створити відповідні законодавчі умови з метою: 1) оперативного виведення неплатоспроможних кредитних спілок з ринку фінансових послуг; 2) відшкодування їх членам коштів за рахунок Фонду гарантування вкладів членів кредитних спілок. Надзвичайно важливо саме на правовому рівні визначити механізм ліквідації неплатоспроможних кредитних спілок, які залучають внески (вклади) членів кредитних спілок на депозитні рахунки.

Не можна не погодитись з думкою Дрозд О., що Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок повинен бути підзвітний Кабінету міністрів України та Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Основним завданням Фонду гарантування вкладів членів кредитних спілок повинно бути забезпечення функціонування систе-

ми гарантування вкладів членів кредитних спілок і виведення неплатоспроможних спілок із ринку [4, с. 299-303]. У якості тимчасового (перехідного) заходу можна розглянути можливість приєднання кредитних спілок до банківського Фонду гарантування вкладів.

Ще однією проблемою кредитних спілок, що потребує вирішення, є запровадження вимог щодо обов'язковості використання касового апарату в діяльності кредитних спілок згідно прийнятого 28.12.2014 р. Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» № 71-VIII [10].

Йдеться про те, що обов'язкове введення касових апаратів, яке у розвинутому і цивілізованому ринковому господарстві приносить ряд істотних переваг (зокрема, у боротьбі з тіньовою економікою і корупцією), а також сприяє забезпеченню захисту прав споживача, в нинішніх умовах в Україні для кредитних спілок має протилежний ефект. Йдеться про складність адекватного відображення у фінансових документах коштів, що проходять через касу кредитної спілки до доходів. Наприклад, член кредитної спілки вносить депозит (це не є кошти кредитної спілки, бо вони мають бути повернуті через певний період часу) однак, їх проведення через касовий апарат відносить їх до доходу. А по закінченні терміну депозитні кошти потрібно буде повернути, тому незрозуміло яким чином цю операцію провести через касовий апарат. Як наслідок, обороти по касі кредитної спілки не будуть співпадати з оборотами по касовому апараті.

Вирішення потребує також і проблема необхідності підтвердження незалежним аудитором (аудиторською фірмою), визначеним загальними зборами кредитної спілки, її річної звітності. Послуги аудиторських компаній, як правило, є дуже дорогими, що потенційно негативно впливає на фінансовий стан кредитних спілок. Тому доцільно запровадити європейську практику самоконтролю кредитної кооперації через створення мережі профільних асоціацій. Крім того, злочинна діяльність псевдоспілок свідчить, що наявність висновків незалежного аудитора не захищає спілку від проблем, а її – членів від втрати заощаджень.

Нині українське законодавство не передбачає обов'язкового входження кредитних спілок до тієї чи іншої асоціації або саморегулювальної організації, а також вимог до самоконтролю та внутрішнього аудиту.

Перші спроби самоконтролю, внутрішнього аудиту і підвищення стабільності функціонування кредитних спілок були здійснені шляхом утворення об'єднання «Об'єднання кредитних спілок «Програма захисту вкладів» (далі – ПЗВ), до якого нині входять 37 кредитних спілок. Предметом діяльності «Програми захисту вкладів» є вжиття заходів з фінансової, організаційної, правової та методологічної підтримки кредитних спілок-учасників ПЗВ з метою забезпечення належного рівня їхньої фінансової стабільності, прозорості, ринкової ефективності та соціальної відповідальності [9].

Створення саморегулювальних організацій кредитних спілок цілком відповідає передовому досвіду зарубіжних країн. Це питання повністю залежить від держави, як головного суб'єкта процесу регулювання діяльності

кредитних спілок в Україні. Таким чином, створення саморегулювальної організації (СРО) сектора кредитних спілок на основі рівного представництва в її органах управління представників державного регулятора (Нацкомфінпослуг) та ринку (НАКСУ і ВАКС), яким з боку регулятора будуть передані повноваження щодо перевірок та контролю за діяльністю своїх членів, що дозволить запровадити поширений у міжнародній практиці непрямий нагляд, зробивши його більш ефективним при менших бюджетних витратах.

Крім цього, утворення центральної кооперативної фінансової установи, з метою підтримки ліквідності кредитних спілок, сприятиме значному підвищенню стабільності функціонування системи кредитної кооперації. Досить часто, організації вищого рівня створюються у формі банку, який діє як «центральний банк» для своїх кооперативів-членів. Він акумулює надлишкову ліквідність, перерозподіляє її, розміщує надлишкові кошти на різних фінансових ринках.

У Франції, наприклад, таких інституцій три – «*Credit Agricole*», «*Credit Mutuel*» та «*BCPE*», в Італії – Національна асоціація та «*Federcasse*», в Болгарії, Великобританії, Данії, Фінляндії, Угорщині, Литві, Люксембурзі, Польщі, Португалії, Словенії, Японії та на Кіпрі – це одна центральна кооперативно-кредитна інституція, яка функціонує переважно у формі центрального кооперативного банку чи національної асоціації кооперативних банків та спілок.

В Україні доцільно використати при створенні кооперативних банків досвід Литви, де за підтримки держави створено Центральну кредитну спілку (ЦКС), до якої входять 61 із діючих 67 кредитних спілок і яка фактично є кооперативним банком для кредитних спілок. ЦКС здійснює кредитування кредитних спілок-учасників для підтримки їх ліквідності та поповнення кредитного портфелю. Всі кредитні спілки-учасники ЦКС зобов'язані вести поточні рахунки в ЦКС, а відкриття рахунків в інших банках можливе лише за дозволу ЦКС. Учасники ЦКС використовують єдине програмне забезпечення; в рамках ЦКС функціонує власна платіжна система. ЦКС розміщує кошти в державних цінних паперах, на депозитах в Центральному банку Литви.

В Україні відповідно до Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки передбачене запровадження механізмів підтримки ліквідності на ринку кредитних спілок шляхом взаємного кредитування через об'єднані кредитні спілки та кооперативні банки (утворені кредитними спілками), однак, конкретні шляхи реалізації механізмів не прописані. У зв'язку з цим, слухними є пропозиції В. Гончаренка, який зазначає, що для створення реальних умов для побудови системи кооперативних банків необхідно: 1) запровадити внесення державою початкового пайового капіталу центрального та місцевих кооперативних банків з правом викупу паїв у держави протягом наступних 10 років; 2) надати окремі приміщення державного Ощадного банку для організації роботи кооперативних банків; 3) чітко визначити і закріпити у законодавстві статус неприбутковості кооперативних банків з відповідним режимом оподаткування, регулювання та нагляду; 4) створити необхідні умови

для інтегрування окремих кредитних спілок (за бажанням) в кооперативну банківську систему [1, с. 327-333].

На нашу думку, доцільно чітко визначити механізми реалізації цієї норми, оскільки в чинній редакції Закону «Про банки і банківську діяльність» можливість створення кооперативних банків, вже передбачена.

Разом з тим, як свідчить аналіз наукової літератури, основною проблемою у формуванні дієвого механізму державного регулювання ринку фінансових послуг є відсутність такого співробітництва та нечіткий розподіл повноважень між регуляторами ринків фінансових послуг. Зазначені проблеми зумовлені, перш за все, недосконалою законодавчою базою, яка не визначає чіткого розмежування сфер впливу кожного з регуляторів та передбачає дублювання регулятивних повноважень. На нашу думку, відсутність ефективної співпраці та координації в сфері регулювання ринку фінансових послуг зумовлена специфікою правового статусу державних регуляторів. Національний банк України є особливим органом державного управління, який не включений до структури жодної з гілок державної влади. Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг є органом державної влади і, відповідно, залежить від урядової політики, оскільки перебуває у підпорядкуванні різних органів державної влади. Ця інституційна структура державного регулювання ринку фінансових послуг чинить негативний вплив на розвиток підконтрольних ринків, а в деяких випадках обумовлює відмінність між розумінням форм, методів та інструментів державного регулювання.

Аналіз проблем, з якими стикаються кредитні спілки, реалізуючи свою місію на ринку фінансових послуг, зумовив потребу у визначенні шляхів подолання тотальної неузгодженості, яка є сучасною умовою діяльності кредитних спілок. Важливу роль у взаємодії учасників ринку фінансових послуг відіграє державне регулювання.

Основні підходи до оптимізації заходів державного регулювання кредитно-кооперативного сектора національної економіки, визначені нами так: а) обґрунтування помилковості виключення кредитних спілок з переліку неприбуткових організацій Податкового кодексу України, б) аргументація неприпустимості встановлення для кредитних спілок нормативних вимог на рівні з комерційними банками (після планової передачі нагляду за цим сектором НБУ), в) доведення необхідності створення сприятливого законодавчого середовища для відродження в Україні кооперативних банків, г) визначення заходів з очищення кредитно-кооперативного сектору національної економіки від псевдокредитних спілок. Це дозволило виявити найбільш важливі напрями реформування державної регуляторної політики в кредитно-кооперативному секторі національної економіки

Сучасна система регулювання ринку фінансових послуг має базуватися на принципах, що передбачають: захист прав та інтересів учасників з боку держави, прозорість та доступність інформаційної бази, необхідної для прийняття рішень, підтримку добросовісної конкуренції, існування державного органу регулювання з чітко визначеними функціями і повноваженнями

ми, підтримку інновацій у даній галузі. Ефективність державного регулювання ринку фінансових послуг України може бути досягнута лише за умови дотримання зазначених принципів.

Висновки. Таким чином, запропоновані концептуальні підходи щодо вдосконалення кредитно-кооперативного сектора національної економіки дозволять за короткий час кардинально змінити ситуацію у розвитку кредитних спілок України.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко В.В. Проблеми та перспективи формування кооперативного сектору у фінансово-кредитній системі України / В.В. Гончаренко // Національний кооперативних рух та структурні зміни в економіці України в XXI ст.: збірник наукових праць учасників конференції. – К. : Укоопосвіта, 2001. – С. 327-333.

2. Гончаренко В.В. Кредитные и псевдокредитные союзы в Украине / В.В. Гончаренко, В.И. Клименко // Процессы модернизации в экономике и управлении: методы, модели, инструменты: Сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф., Новосибирск, 26-27 апр. 2012 г. – Новосибирск, 2012. – С.10-14.

3. Д'яконова І.І. Державне регулювання банківської діяльності: вивчення моделей, обґрунтування категорійного апарату / І.І. Д'яконова // Вісник УАБС. – 2007. – № 2 (23) – С. 9-16.

4. Дрозд О.Ю. Гарантування вкладів членів кредитної спілки: пропозиції до законодавства / О.Ю.Дрозд, С.А.Шепетько // Митна справа. – 2013. – № 4(88) – С. 299-303.

5. Задорожний О. Кредитні спілки: податковий облік [Електронний ресурс] / О. Задорожний // Вісник Податкової служби України. – 2012. – № 29. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/print/model/pubs/id/2788>.

6. Крилова В. Особливості кредитної кооперації в Україні / В. Крилова, М. Ніконова // Вісник НБУ. – 2013. – № 7. – С. 34-38.

7. Неприбуткові організації пропонують звільнити від сплати податку на прибуток – законопроект [Електронний ресурс] // Інформаційний ресурс VlasnaSprava.info. – 2015. – Режим доступу : http://www.vlasnasprava.info/ua/business_news.html?_m=publications&_t=rec&id=15845.

8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : поточна редакція – від 20.09.2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – 2015. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

9. Про «Програму захисту вкладів» [Електронний ресурс] // Об'єднання кредитних спілок «Програма захисту вкладів» – 2007. – Режим доступу : http://www.pzv.net.ua/?page_id=63.

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 р. № 71-VIII : поточна редакція – від 28.12.2014 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – 2014. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій : Закон України від 17.07.2015 р. № 652-VIII : поточна редакція – від 17.07.2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – 2015. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/652-19>.

Рецензент – д.е.н., професор Шимановська-Діанич Л. М.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРОФОРМУВАНЬ

Кривець Ю.М., к.е.н., докторант

Херсонський державний аграрний університет

У статті розглянуті особливості, мета та завдання корпоративного управління агроформуваннями в Україні. Виявлені його проблеми та тенденції розвитку. Обґрунтовані системні переваги корпоративного управління та виявлені чинники їх набуття. Визначені основні напрями розвитку та вдосконалення корпоративного управління на основі моделювання центрів (підрозділів) відповідальності та їх функцій. Розроблені перспективи функціонування агрокорпорацій, пов'язані з управлінськими рішеннями та їх ефективністю.

Ключові слова: агроформування, приватні акціонерні товариства, агрохолдинги, корпоративне управління, чинники, ризики, проблеми, система, розвиток, удосконалення.

Постановка проблеми. Основними цілями системи корпоративного управління є забезпечення поступального розвитку акціонерних товариств, підвищення їх ринкової капіталізації та узгодження інтересів акціонерів і заінтересованих осіб (стейкхолдерів). Протягом останніх років в Україні було досягнуто певних позитивних структурних зрушень у розвитку акціонерних відносин. Однак більшість акціонерних товариств мають недостатньо ефективну систему корпоративного управління, забезпечуючи мінімальний рівень прозорості та захисту прав акціонерів. Вирішення проблеми становлення ефективної системи корпоративного управління загострюється через низьку ліквідність фондового ринку, який є інсайдерським за своєю сутністю. Також спостерігається поглиблення корпоративних конфліктів і поширення рейдерства, незахищеність прав власності акціонерів (у т. ч. через домінування номінальних утримувачів цінних паперів) та інших стейкхолдерів, відсутність дієвих форм звітності, корпоративного контролю, публічності.

Структурні зміни акціонерного капіталу та перетворення відкритих і закритих акціонерних товариств у публічні та приватні акціонерні товариства в процесі трансформації системи корпоративного управління, яка виникла ще внаслідок першої хвилі первинної приватизації загальнодержавної власності, сприяли залученню фінансових ресурсів шляхом емісії акцій та похідних цінних паперів на внутрішньому та зовнішньому ринках капіталу. Тому ефективність корпоративного управління є основою досягнення фінансово-економічної стійкості та сталого розвитку агроформувань.

Вона залежить, насамперед, від нормативно-правового та інституційного середовища, дієвого корпоративного контролю, управлінських рішень внутрішніх управлінських структур та інфраструктури корпоративного управління. Це потребує поглибленого наукового дослідження всіх складових трансформації системи корпоративного управління та розробки відповідного організаційно-економічного механізму корпоративного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку корпоративного управління присвячено багато наукових праць вітчизняних фа-

хівців, зокрема: В. Андрійчука, В. Базилевича, І. Бондар, З. Варналія, В. Вергуна, Л. Воротиної, А. Гальчинського, В. Гейця, О. Грішної, В. Євтушевського, А. Задої, Д. Задохайло, Ю. Лупенка, В. Мандибури, П. Макаренка, М. Маліка, Л. Мармуль, О. Мозгового, О. Кузьміна, В. Осецького, А. Старостіної, Д. Черваньова, В.Шелудько та інших. У названих публікаціях значна увага приділена сутності агрокорпорацій та агрохолдингів, визначенню чинників та ризиків їх функціонування, формуванню організаційно-економічного механізму їх розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності, особливостей, ризиків та проблем корпоративного управління, обґрунтування його чинників, системних складників, моделей та напрямів розвитку й удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На ефективність функціонування аграрних підприємств впливає значна кількість чинників, одними із яких є організаційно-правові форми господарювання. Для ринкової економіки характерною є різноманітність форм власності, що також спричиняє наявність різних суб'єктів господарювання. Тому значну складність представляє обґрунтування їх вибору залежно від галузі функціонування. Особливо проблематичним уявляється вирішення цього питання в агропромисловому виробництві, оскільки воно характеризується складними інтеграційними міжгалузевими та коопераційними зв'язками, спеціалізацією, концентрацією, підвищеною ризиковістю господарювання тощо.

В Україні і у світі в цілому досить поширеним є механізм створення корпоративних структур насамперед через реєстрацію акціонерних товариств. У національній економіці, так як і в господарстві інших країн, така форма власності характерна для значної кількості суб'єктів господарювання і є досить ефективною та конкурентоспроможною. Це вимагає постійного удосконалення їх організації та управління.

Сучасне корпоративне управління – це складна економіко-правова система, що об'єднує норми законодавства, внутрішні нормативні документи та багаторівневу структуру управління, практику господарювання в державному та недержавному секторі [1, с. 116]. Це дає можливість корпораціям реалізовувати свої потенційні можливості доступу до фондів фінансового ринку, ефективно здійснювати господарську діяльність, нагромаджувати курсову вартість корпорації через підвищення вартості акцій і захищати інтереси акціонерів і суспільства загалом. Саме охоплення такого широкого спектру сфер діяльності корпорацій та високий рівень впливу їх економічної діяльності на конкурентоспроможність, потенціал ресурсів, аграрні ринки зумовлює актуальність дослідження проблем корпоративного управління.

Додатковим фактором важливості досліджень у сфері корпоративного управління є тривалий історичний період функціонування корпоративного управління, внаслідок чого у світовій економіці сформувались провідні економічні об'єкти (корпорації), вплив яких на світову економіку можна порівнювати із рівнем впливу окремих держав чи міжнародних фінансових організацій. Хоча і в економічній, і у правовій зарубіжній та вітчизняній літературі

існує певна невизначеність з поняттям “корпорація”, однак у правових базах розвинутих країн корпоративна форма організації діяльності має спільні риси і загальноприйнятим є твердження щодо ототожнення термінів “акціонерне товариство” та „корпорація”.

Структурно акціонерне товариство за рівнями управління можна поділити на верхній і нижній. Верхній рівень включає в себе акціонерів – безпосередньо власників корпорації та їх представників – раду директорів. Нижній рівень – це лінійні керівники (менеджери) і трудовий колектив. Як відомо, більшість акціонерних товариств в Україні виникли в процесі приватизації, тому важко їх ототожнювати з класичними корпораціями. Але з розвитком фондового ринку та ринкової інфраструктури акціонерні товариства дедалі більше набувають необхідних ринкових рис та все частіше виконують притаманні їм економічні функції – акумуляції та конкурентного перерозподілу капіталів [2, с. 158]. Виникнення великої кількості власників, як юридичних, фізичних осіб, значна частка держави у власності корпорацій зумовила необхідну мотивацію та зацікавленість в ефективному функціонуванні корпоративних суб’єктів господарювання.

Система корпоративного управління – це організаційна модель, покликана з одного боку, регулювати взаємовідносини між менеджерами компанії та її власниками, а з іншого – узгоджувати цілі різних зацікавлених сторін, забезпечуючи таким чином ефективне функціонування агроформування. Корпоративне управління передбачає також розподіл прав та обов’язків між учасниками корпоративних відносин. За рахунок цього формується структура завдань щодо діяльності корпорації, способи реалізації поставлених завдань і відстежуються результати діяльності.

Проте, практика функціонування вітчизняних корпоративних аграрних та агропромислових формувань свідчить про недостатній рівень організації управління ними. Це призводить до зниження економічної ефективності, конкурентоспроможності, фінансово-економічної стійкості підприємств, їх інвестиційної привабливості та ринкової частки. Основні недоліки корпоративного управління пов’язані з наступними чинниками:

- недосконалість нормативів та законодавства, що регулює діяльність корпорацій;
- наявність проблем впровадження інновацій та незахищеність прав інвесторів;
- низький рівень активності корпорацій на вітчизняному фондовому ринку внаслідок того, що контрольні пакети акцій належать великим власникам, які не зацікавлені в додаткових емісіях;
- непрозорість корпоративної фінансової звітності та політики;
- низький рівень соціальної відповідальності корпоративних формувань.

На нашу думку, найважливішим серед перелічених чинників є інституційні засади функціонування та розвитку агрокорпорацій, оскільки вони створюють правові передумови для врегулювання інтересів різних категорій учасників: держави, великих і дрібних акціонерів, членів трудового колективу та

менеджменту, населення загалом. Закон України “Про акціонерні товариства” детально прописує порядок створення акціонерного товариства, проведення його ліквідації, або злиття, приєднання, поділу, перетворення, а також виділення акціонерного товариства. У Законі розкриті основні вимоги до збільшення та зменшення статутного капіталу, анулювання акцій, порядок виплат дивідендів [3]. Отже, держава може виступати ініціатором поліпшення якості корпоративного управління переважно через зміни в законодавчому регулюванні.

Структурна модель корпоративного управління (в основі такої моделі покладений розподіл управлінських функцій між акціонерами та менеджерами корпорації) перебуває в стадії формування та становлення. Фактично на цей час формально існують розрізнені компоненти всіх традиційних моделей: відносно неконцентрована власність як в аутсайдерських системах; присутність постійної тенденції до концентрації власності та контролю, впровадження елементів перехресного володіння та формування складних корпоративних структур різного типу, що властиво інсайдерським системам [4, с. 317].

Таке об'єднання елементів існуючих систем корпоративного управління можна вважати однією з основних особливостей формування його моделі. В основу розвитку системи управління державних підприємств за час приватизації було покладено неіснуючі фінансово-економічні механізми. Залишаються невідпрацьованими основні механізми управління державними частками в статутних фондах цих корпорацій. Окреслені проблеми корпоративного управління в Україні потребують невідкладного розв'язання.

Отже, введення в дію нових законодавчих актів, які б ефективно регулювали питання захисту прав інвесторів у акціонерних товариствах, передбачали заходи із протидії рейдерським захопленням, є необхідним заходом удосконалення корпоративного управління [5, с. 782]. Доцільно також приділяти більше уваги розробці практичних рекомендацій щодо поліпшення функціонування корпорацій в Україні, які сприятимуть підвищенню економічної ефективності функціонування вітчизняних акціонерних товариств і формуванню позитивного інвестиційного іміджу корпоративних агроформувань серед іноземних інвесторів.

Також для підвищення якості взаємовідносин між акціонерами і менеджерами акціонерного товариства юридичний відділ у структурі управління корпорацією повинен виконувати такі функції: сприяти координації роботи усіх підрозділів акціонерного товариства, обміну інформацією між управлінськими підрозділами й акціонерами; готувати проекти корпоративних документів; вирішувати інші юридичні та організаційні питання, пов'язані з корпоративним управлінням в акціонерних товариствах (змісту функціональних обов'язків, розподілу повноважень, порядку документообігу тощо).

Аналіз особливостей формування та розвитку моделей корпоративного управління агроформувань в Україні свідчить про необхідність впровадження у практику господарювання наступних загальноекономічних заходів щодо їх удосконалення: формування сильного та стійкого приватного сектора; сприяння забезпеченню прав акціонерів, здатних брати активну участь у розвитку корпоративних аграрних формувань; удосконалювати нормативно-правові ме-

ханізми та засоби захисту прав дрібних власників акцій; підвищувати роль наглядових рад у процесах стратегічного планування, прогнозування, регулювання розвитку господарюючих суб'єктів; забезпечення участі працівників в управлінні, у власності та в розподілі прибутків; підвищення загальної, правової і корпоративної культури всіх суб'єктів корпоративного управління, їх ділової репутації та іміджу, соціальної відповідальності [6, с. 242].

Основними чинниками, що обумовлюють необхідність впровадження у практику діяльності великих вітчизняних агроформувань ефективного корпоративного управління, на нашу думку, є:

- вихід на європейський та світовий аграрні ринки й необхідність посилення власних конкурентних переваг;
- приєднання до угод міжнародного економічного співтовариства й важливість відтворення власної ідентичності та конкурентного потенціалу;
- покращання інвестиційного клімату та надання гарантій інвесторам, збільшення інноваційно-інвестиційної діяльності;
- ефективне використання корпоративних прав з метою підвищення ефективності енерго- та ресурсокористування, виробництва та його модернізації, обсягів експортно-імпортних операцій;
- забезпечення належної стабільності роботи товариств в стратегічно важливих для держави секторах аграрної економіки;
- вирішення проблеми зайнятості населення, оптимізації структури ринку праці, розвитку сільських територій;
- захист прав акціонерів та формування соціальної відповідальності загалом;
- підвищення якості та екологічної безпеки сільськогосподарської й продовольчої продукції, розвиток органічного виробництва.

Ми вважаємо також, що корпоративні структури повинні бути толерантними до інших форм господарювання агросфери [7, с. 56]. Вони мають співпрацювати з малими та середніми підприємствами у процесі забезпечення формування середнього класу на селі, підвищення добробуту, якості та рівня життя населення, соціального й екологічного розвитку сільських територій. Сучасні тенденції розвитку корпоративного управління охоплюють затвердження національних принципів корпоративного управління та їх адаптацію до міжнародних вимог.

В умовах вітчизняних реалій це означає збільшення обсягу інформації про корпоративне управління у річних звітах корпорацій; створення у складі керівних органів корпорацій підрозділу з аналізу та аудиту ефективності системи моніторингу та управління ризиками. Має бути деталізована інформація про склади керівних органів корпорацій, участь членів спостережної ради у засіданнях [8, с. 12]. Дивідендна політика повинна відображати дотримання агроформуванням ключового права акціонерів – права на доходи від участі у ньому.

Висновки. Рівень ефективності корпоративного управління є визначальним чинником ефективності ресурсокористування, впровадження інновацій, обсягів господарської діяльності, фінансово-економічної стійкості й ін-

вестиційного забезпечення, екологізації й соціальної спрямованості, конкурентоспроможності аграрних формувань. Як свідчить досвід та практика діяльності, удосконалення корпоративного управління сприяє більш активному залученню фінансово-інвестиційних ресурсів і, відповідно, – зростанню довіри до корпоративних суб'єктів на національному та міжнародному рівні.

Внаслідок ефективної реалізації корпоративного управління корпорації мають більші можливості досягнути вищого рівня конкурентоспроможності на аграрних ринках. Це відбувається за рахунок отримання конкурентних переваг шляхом розробок та реалізації як корпоративної стратегії конкурентоспроможності в цілому, так і окремих її функціональних стратегій. Насамперед, йдеться про техніко-технологічні, виробничі (операційні або бізнес-процесів), ресурсокористування, фінансово-інвестиційні, інноваційні, маркетингові стратегії; стратегії екологізації, зростання людського капіталу, трудових ресурсів та продуктивності праці, розвитку сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Буряк П.Ю. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні / П.Ю. Буряк, Н.Б. Татарин // Фінанси підприємств. – №6. – 2006. – С. 114-120.
2. Давиденко Н.М. Фінансові аспекти корпоративного управління / Н.М. Давиденко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. – 2008. – № 4. – Т. 1. – С. 156-165.
3. Закон України “Про акціонерні товариства” // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, № 50-51, ст. 384.
4. Івасів І.Б. Корпоративне управління у фінансових інститутах у структурі глобального фінансового регулювання / І.Б. Івасів // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – 2011. – № 31. – С. 312-321.
5. Носова О.В. Система корпоративного управління в умовах інституціонально-риночної трансформації / О.В. Носова // Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований; под ред. А.А. Гриценко. – Харків: Форт, 2008. – С. 769-784.
6. Пікуль Н.Г. Актуальні питання розвитку корпоративного управління в Україні / Н.Г. Пікуль // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – 2012. – № 34. – С. 239-247.
7. Румянцев С.А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток / С.А. Румянцев. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2003. – 149 с.
8. Уманців Ю.М. Формування української моделі корпоративного управління / Ю.М. Уманців // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 3. – С. 10-13.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК 332.2 : 008.2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Лантух А.О., асистент

Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто концептуальні підходи до організаційно-економічного забезпечення стратегії сталого розвитку аграрного виробництва та суб'єктів господарювання у цій галузі в контексті сучасних проблем. На основі дослідження запропоновано шляхи удосконалення механізму організаційно-економічного забезпечення стратегії сталого розвитку аграрних підприємств в напрямі забезпечення збалансованості економічних, екологічних та соціальних завдань їх функціонування.

Ключові слова: стратегія, концепція, сталий розвиток, аграрний сектор, підприємства, організаційно-економічний механізм.

Постановка проблеми. Сталий розвиток аграрного виробництва – проблема неординарна і суперечлива в умовах глобалізаційних процесів в економіці. Про такий розвиток можна говорити лише тоді, коли економічне зростання, матеріальне виробництво та споживання, інші види суспільної діяльності відбуваються в межах, визначених здатністю агроекологічних систем до відновлення. Концептуальними засадами сталого розвитку передусім передбачається екологізація аграрної економіки, гуманізація, запровадження певної системи принципів підходів до питань суспільної діяльності. Все це зумовлює розробки комплексного підходу до формування концепції сталого розвитку аграрного виробництва та механізмів його організаційно-економічного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організаційно-економічного забезпечення розвитку аграрного виробництва розкриті в працях таких відомих вчених: В. Амбросова [1], В. Андрійчука [2], З. Герасимчука [3], П. Макаренка [4], М. Маліка [5], П. Саблука [7], М. Хвесика [9], О. Шпикуляка [10] та інших. Проте в умовах подальших трансформацій в аграрному секторі економіки, зокрема в напрямі формування стратегії його сталого розвитку, концептуальні підходи до формування такої стратегії потребують поглибленого аналізу, зокрема щодо необхідності збалансування економічних, екологічних та соціальних проблем.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз концептуальних підходів до організаційно-економічного забезпечення стратегії сталого розвитку аграрного виробництва та суб'єктів господарювання у цій галузі в контексті сучасних проблем. На основі дослідження необхідно запропонувати шляхи удосконалення механізму організаційно-економічного забезпечення стратегії сталого розвитку аграрних підприємств в напрямі забезпечення збалансованості економічних, екологічних та соціальних завдань їх функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель сталого, стійкого розвитку, як і будь-яка соціальна модель, є системою інтегрованих компонентів, їх суттєвих відносин і зв'язків, що відображають основний зміст процесів збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку. Згідно з визначенням сутності поняття сталий розвиток суспільства, воно спрямоване на задоволення потреб сучасного покоління без шкоди майбутнім генераціям людей. Вихідними умовами сталого розвитку можна визнати забезпечення:

- економічного розвитку, що підтримується на основі радикально-модифікованої ринкової системи;
- природно-екологічної стійкості на базі теорії біотичної регуляції навколишнього середовища;
- тісної міжнародної співпраці та кооперації для досягнення цілей стійкого розвитку;

- стійкого соціального розвитку на основі принципу справедливості;
- екологізації суспільної свідомості, що ґрунтується на використанні системи освіти та засобів масової інформації [6].

Як відомо, концепція (лат. *conceptio* – розуміння) – система поглядів, те або інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум. Концепція істотно відрізняється від теорії не тільки своєю незавершеністю, але й недостатньою верифікованістю. Очевидно, її можна вважати сурогатною формою теорії. Головне призначення концепції полягає в інтеграції певного масиву знання, у прагненні використовувати його для пояснення, пошуку закономірностей. Проходячи через горнило перевірки фактами, концепція уточнюється як за змістом, так і з погляду її пізнавальних меж. При цьому вона може й не витримати випробування практикою і бути знехтуваною. Особливо часто це відбувається на тих етапах розвитку науки, коли потреба у поясненні об'єктів зумовлює виникнення безлічі концептуальних підходів, які інтегрують знання і дають більш-менш коректні пояснення [8].

Концепція сталого розвитку, у вигляді визначення суті та основних принципів, сформувалась в основному в кінці 80-х років і в 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку визнана світовою спільнотою домінантною для розвитку на ХХІ століття. Для характеристики «сталого розвитку» (*sustainable development*) використано і найбільш часто застосовується визначення, сформульоване у 1987 р. Світовою комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку (комісією Брундтланд, за прізвищем її голови), як – розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління, але не загрожує здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Однак було покладено лише початок дебатам щодо сталого розвитку – як щодо сутності концепції, так і суто технічних аспектів. Так, в Україні ведеться багато дискусій з приводу поєднання, здавалося б, не поєднаних термінів «сталий» і «розвиток». Згідно з енциклопедичним визначенням, розвиток – це незворотна, цілеспрямована, закономірна зміна системи. І хоча вже сам термін «розвиток» передбачає певну упорядкованість, у поєднанні з терміном «сталий» посилюється визначена цілеспрямованість, векторність змін системи, йдеться про конкретну модель розвитку. Будучи відносно новим, це словосполучення набуває широкого застосування.

На нашу думку, поняття «сталий розвиток» акцентує увагу не стільки на стабільності чи стійкості розвитку, як на згармонізованості розвитку за його основними складовими – соціальною, економічною, екологічною. Сталий розвиток означає збалансоване, зрівноважене (що не передає рівності показників) зростання як економічних, так і соціальних та екологічних параметрів постійними пропорційними (у раціональному співвідношенні до пропорційних) темпами, забезпечуючи загальний прогрес суспільства у всіх його сферах. Це важливо вияснити, тому що зміщення акцентів зі зростання на розвиток призвело до сприйняття сталого розвитку лише як «підтримуючого» розвитку, з фіксацією досягнутого рівня, навіть стабілізацією процесів. У Резолюції «План виконання рішень Світової зустрічі на найвищому рівні що-

до сталого розвитку» у Йоганнесбурзі в 2002 р. підкреслено необхідність інтеграції трьох компонентів сталого розвитку – економічного зростання, соціального прогресу і охорони навколишнього середовища як взаємодоповнюючих і взаємопідкріплюючих елементів. Сталий розвиток забезпечує зростання або, принаймні, підтримання благополуччя людства протягом тривалого часу.

Сьогодні можна ідентифікувати понад 50 визначень сталого розвитку. Сучасні визначення більш чітко виділяють три основні компоненти сталого розвитку: економічний, екологічний і соціальний, вказуючи на необхідність їх збалансованої, гармонійної реалізації, і лише за такої умови розвиток може підтримуватися протягом тривалого часу. Відтак в загальному плані сталий розвиток трактується як стабільний соціально-економічний розвиток, який не руйнує своєї природної основи і забезпечує неперервний прогрес суспільства. Таким чином, узагальненими основними засадами сталого розвитку є такі:

- справедливість щодо поколінь – основна ідея, яка витікає з визначення сталого розвитку комісії Брундтланд і означає моральне зобов'язання нинішнього покоління забезпечити щонайменше таку ж якість життя для майбутніх поколінь. Звідси витікає необхідність забезпечення справедливості між соціальними групами людей, які живуть нині, а також між країнами. До речі, щорічна доповідь про світовий розвиток, яка підводить підсумки та визначає основні засади подальшого розвитку, за 2006 р. має назву «Справедливість і розвиток»;

- збалансованість розвитку, з урахуванням економічних, соціальних і екологічних аспектів;

- довготривалість суспільного розвитку;

- процес потрійної суспільної інтеграції (Triple-T Social Integration Process): цілей, територій та часу.

Розкривають і доповнюють зміст поняття сталого розвитку наступні його трактування у сучасних дослідженнях:

- благодатна спіраль прогресу, за якого людський розвиток і економічне зростання взаємно сприяли б одне одному;

- гармонізація розвитку людства і навколишнього середовища;

- управління ризиками впливу людської діяльності на складні соціо- та екосистеми, що зв'язано зі значною невизначеністю наслідків, а отже необхідність збереження варіантів вибору;

- цілеспрямована самоорганізація суспільства;

- управління капіталом в інтересах збереження і примноження людських можливостей (з нещодавніх досліджень Світового банку). При цьому поняття «капітал» включає не лише фізичний, але й природний і людський капітал. Для сталого розвитку сума цих трьох видів капіталу щонайменше не повинна зменшуватися. Це, так звана, умова «слабкої сталості»; «сильна сталість» (розробник концепції англійський економіст Давід Перс) теж характеризується не зменшенням величини загального капіталу, але при умові, що певна частина природного капіталу – критичний природний капітал, який є

першоосновою існування людини, повинен бути збережений з року в рік, від покоління до покоління.

Проблемність визначення поняття «сталого розвитку», не кажучи вже про показники його вимірювання та особливо механізми забезпечення, зумовлена складністю об'єкта дослідження як інтегрованої системи, яка об'єднує три досить самодостатні системи (підсистеми) – економічну, соціальну і екологічну, зі своїм різноманіттям завдань у контексті сталого розвитку. Всі три підсистеми самі по собі є нестабільними – це по-перше. По-друге, навіть досягнення максимуму виконання цілей певної підсистеми не гарантує сталості, а забезпечення сталості окремо економічної, соціальної і екологічної підсистем не означає, як показує досвід, досягнення сталості суспільного розвитку. По-третє, слід визнати, що існує конкурентність між розвитком підсистем, і це об'єктивна обставина, оскільки всі вони функціонують і розвиваються за рахунок загальних ресурсів.

У контексті сталого суспільного розвитку об'єднуючим для всіх трьох сфер – економічної, соціальної, екологічної є те, що у центрі цього розвитку знаходиться людина, як зазначено у міжнародних документах. Природа ж людини представляє собою триєдину системну цілісність: біо – соціо – трудо. Отже, зміст суспільного розвитку полягає в розширенні свободи вибору людьми найбільш бажаного для них способу життя. Тому йдеться про щось значно більше, ніж просте зростання економіки. А саме – про зростання людських можливостей. Люди повинні насамперед мати можливість прожити довге і здорове життя, отримати необхідні їм знання і уміння, а також розпоряджатися доходом, достатнім для забезпечення гідного рівня їх життя. Це – основні засади концепції людського розвитку. При цьому мають значення показники якості людського життя, характеристиками якої є не лише матеріальний достаток, але й соціальні блага, зокрема можливість вибору стилю життя, робочого місця, доступності освіти, медичних послуг тощо та рівень злочинності, а також екологічні параметри – чистота повітря, питної води, сприятливі ландшафти тощо. Економічне зростання є одним з найважливіших засобів розширення доступної людям свободи вибору, як відзначено у Доповіді про людський розвиток. Разом з тим, повніше задоволення потреб людей у якісному харчуванні, а також освіті, зміцненні здоров'я набуває інвестиційного характеру, оскільки сприяє підвищенню продуктивності праці, а економічне зростання виявляється наслідком соціального розвитку, а не його передумовою.

Безумовно, збільшуючи багатство країни загалом, економічне зростання розширює потенційні можливості для боротьби з бідністю і розв'язання інших соціальних і екологічних проблем. На початку сприйняття концепції сталого розвитку зміщували акцент з економічного зростання на економічний розвиток, обґрунтовуючи це тим, що якщо економічне зростання передбачає збільшення рівня реального валового національного продукту або споживання на душу населення, то економічний розвиток визначає процес спрямований на досягнення також певних соціальних цілей, серед яких підвищення

рівня і доступності освіти, охорони здоров'я та загалом покращання якості життя людей, що зрештою призводить до прогресу.

Отже, важливою є якість економічного зростання. Безумовно, зростання може створювати нові проблеми і стреси для навколишнього середовища, оскільки збільшується потреба в природних ресурсах і одночасно відбувається накопичення шкідливих побічних продуктів економічної діяльності. У контексті сталого розвитку необхідне стратегічне зрушення від традиційно запізнаної реакції на неблагополучні соціально-екологічні явища – «не нашкодь» до підходу – «зроби добро», а також перехід на інноваційний шлях розвитку, який має за основу якісно інші чинники економічного зростання (якість, технології, систему управління), а відтак здатен забезпечити новітню якість економічного зростання.

Проблема формування механізмів економічного забезпечення сталого розвитку підприємств аграрної сфери національної економіки в контексті раціонального використання та відтворення природних ресурсів аграрної сфери займає важливе місце в сучасній економічній науці, при цьому складові механізми дають можливість ґрунтовніше зрозуміти сутність його функціонування.

Період системних суспільних перетворень в аграрному секторі української економіки має закласти підґрунтя для збалансованого комплексного розвитку окремих підприємств, галузей національного господарства та країни в цілому. Одне з головних місць у цьому процесі займає проблема формування стратегії сталого розвитку підприємств аграрної сфери вітчизняної економіки та механізмів забезпечення її реалізації. Головним інструментарієм реалізації такої стратегії є забезпечувальні механізми соціально-економічного зростання й екологічного розвитку.

Сучасні негативні тенденції і проблеми в розвитку аграрних підприємств, які загострились саме у трансформаційний період, зокрема поглиблення економічних, соціальних, демографічних, екологічних диспропорцій, потребують комплексного дослідження і вирішення для забезпечення збалансованого розвитку на основі довгострокового зростання при узгодженні загальнодержавних та підприємницьких інтересів.

За сучасних умов пріоритетними стають якісні характеристики виробництва, в першу чергу, – рівень взаємозалежності економічної динаміки, соціального та екологічного поступу, яка відображає політику сталого розвитку підприємства. Системне формування засад довгострокового економічного зростання аграрних підприємств та нової якості життя в Україні вимагає поглибленої теоретичної розробки сучасних концептуальних підходів та механізмів, які дадуть змогу практично реалізувати стратегію їх сталого розвитку, що є провідною для загальнонаціональної економічної стратегії.

Висновки. Таким чином, для того, щоб економічний розвиток був сталим, важливо реалізувати одночасно також цілі соціальної та екологічної систем. Останні створюють певні рамки, умови й передумови для пошуку найбільш доцільних і раціональних економічних рішень з метою досягнення суспільного прогресу. При цьому, соціальні і екологічні параметри підвищують

добробут людей як опосередковано, завдяки своєму вкладу у виробництво і матеріальний добробут, так і безпосередньо – через саме своє існування, забезпечуючи соціальний і екологічний комфорт проживання. Ігнорування цілей однієї з систем може поставити під загрозу не лише економічне зростання, а й весь подальший розвиток суспільства.

Список використаних джерел:

1. Амбросов В.Я. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 14–19.
2. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
3. Герасимчук З.В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
4. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
5. Малік М.Й. Державне регулювання аграрного сектору економіки в дослідженнях вітчизняних вчених / М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 153-158.
6. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
7. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 3–10.
8. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: Підручник для науковця. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – С.38.
9. Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. Хвесик, І. Бистряков // Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 4-12.
10. Шпикуляк О. Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку : монографія / Шпикуляк О. Г. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 74 с.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В. І.

УДК 657.2.016

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЩОДО ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Левченко З.М., к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

З метою уніфікації методичних підходів до формування облікової політики аграрних підприємств вивчені методичні підходи щодо розробки розпорядчого документа з облікової політики відносно обліку основних засобів та проведений аналіз їх застосування в практиці облікової роботи. Досліджений порядок формування облікової політики щодо основних засобів аграрних підприємств. Обґрунтовані та запропоновані елементи облікової політики щодо обліку основних засобів аграрних підприємств з урахуванням галузевих особливостей, систем оподаткування, набутої практики обліку.

Ключові слова: *облікова політика, основні засоби, амортизація, строк корисного використання, вартісні ознаки, переоцінка основних засобів.*

Постановка проблеми. За час проведення реформ в економіці України та удосконалень систем управління підприємствами значно зросла роль бухгалтерського обліку та його складових: фінансового, управлінського, податкового, статистичного обліку. Важливим в цьому процесі стало формування облікової політики з урахуванням нормативно-законодавчих і методичних вимог та реалій господарської діяльності підприємств.

Згідно принципу послідовності постійне застосування обраних методів обліку, закріплених в обліковій політиці, є головною вимогою ведення обліку та складання фінансової звітності. В Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» облікова політика визначається як сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються для складання і подання фінансової звітності [1].

Облікова політика як елемент організації обліку знайшла своє втілення у визначенні методологічної складової системи бухгалтерського обліку підприємства. З моменту прийняття Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність підприємства» прийняті нормативні акти та методичні рекомендації з питань формування облікової політики щодо обліку господарських операцій, відображення у звітності їх результатів та наявних майнових об'єктів. Сформулювалися основні вимоги до розпорядчого документа щодо облікової політики підприємства та визначений перелік його елементів.

Але процес не є завершеним, і перелік елементів облікової політики підприємств не є вичерпним. Зміни в законодавстві та практика облікової роботи спричиняють потребу у поглибленні досліджень з цих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні засоби як необоротні активи, що тривалий час використовуються підприємством, є матеріальною основою виробничого потенціалу, основним показником вартості бізнесу. В процесі свого існування вони збільшують або зменшують свою вартість внаслідок інфляційних процесів, зношуються фізично і морально, потребують ремонту, реконструкції, модернізації, втрачають або відновлюють свою корисність. Крім того, вони є самостійним об'єктом отримання доходів від їх реалізації чи ліквідації, участі в капіталі інших підприємств, передачі в оренду.

Питання формування облікової політики щодо основних засобів вивчалися провідними вченими-економістами. Дослідження З.-М.В. Задорожного, П.Я.Хомина, В.М. Гаврилюка свідчать про зростання актуальності цього питання в обліковій науковій літературі та визначають продовження поглибленого вивчення.

В. М. Гаврилюк виділяє чотири основних елементи облікової політики щодо основних засобів, які обов'язково повинні бути наявними в розпорядчому документі щодо облікової політики підприємства: встановлення терміну корисного використання об'єкту, вибір методу нарахування амортизації, переоцінка основних засобів, визначення вартісних ознак предметів, що входять до складу малоцінних швидкозношуваних предметів.[2]

М. В. Фарфурак та А. П. Швець доповнюють цей перелік такими елементами: що є об'єктом основних засобів на підприємстві; порядок визначення ліквідаційної вартості основних засобів.[3]

О. Г. Бірюк детально аналізуючи нормативну базу методології обліку основних засобів, вважає що недостатньо ґрунтувати вибір елементів облікової політики щодо основних засобів лише на нормах ПСБО 7 «Основні засоби» і рекомендує доповнити розпорядчий документ положеннями щодо обліку витрат на ремонт основних засобів, а також положеннями щодо обмеження розподілу додаткового капіталу в результаті дооцінки основних засобів між власниками (учасниками) при їх виході із товариства.[4]

Постановка завдання. Подальше удосконалення систем бухгалтерського обліку та оподаткування спричинює вимоги до конкретизації методичних засад формування облікової політики щодо обліку основних засобів підприємства.

Значна кількість господарських операцій зумовлює потребу в ефективній обліковій політиці щодо основних засобів. За час реформування обліку в Україні в цій царині відбувалося багато змін: розроблялися і змінювалися національні стандарти обліку; вводилися нові положення в частині податкового обліку; розроблялися нові методологічні засади обліку. Такі нововведення потребують узагальнення та досліджень доцільності застосування тих методів, щодо яких запропоновано кілька варіантів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування облікової політики повинно здійснюватися підприємством самостійно. При цьому рекомендовано враховувати вимоги національних положень (стандартів) обліку, власну облікову практику та потреби підприємства в ефективному управлінні власними активами.

На сьогодні постає питання уніфікації порядку формування облікової політики підприємства. Цю думку підтримував В.Б. Моссаковський, який стверджував, що «належне формування даних фінансової звітності може досягатися лише при застосуванні єдиної облікової політики в цілому по національному господарству України».[5] В. І. Іщенко вважає, що з метою ефективного управління аграрною галуззю та підвищення якості та спів ставності фінансової звітності доцільним є дослідження перспективи формування облікової політики на єдиних методологічних засадах по галузі.[6]

Узагальнення основних методичних підходів формування облікової політики аграрних підприємств щодо основних засобів проведене з метою розробки єдиного порядку.

Основні методичні прийоми, які повинні бути зафіксовані в розпорядчому документі аграрного підприємства, зазначені в Методичних рекомендаціях щодо облікової політики підприємства. Серед них до облікової політики щодо основних засобів відносяться:

- методи амортизації основних засобів;
- вартісні ознаки предметів, що входять до складу малоцінних необоротних активів;
- підходи до переоцінки необоротних активів;

- підходи до періодичності зарахування сум дооцінки необоротних активів до нерозподіленого прибутку;
- кількісні критерії та якісні ознаки суттєвості інформації про господарські операції, події та статті фінансової звітності;
- дата первісного визнання необоротних активів та групи вибуття як утримуваних для продажу;
- підходи до віднесення витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта основних засобів, до первісної вартості або витрат звітного періоду. [7]

Кожен з цих елементів потребує окремих коментарів та досліджень з метою надання користувачам повної та неупередженої інформації щодо основних засобів. Як бачимо, офіційний документ щодо методичних рекомендацій з облікової політики дещо відрізняється від пропозицій вчених, які теж потребують узагальнення та окремих досліджень.

При формуванні облікової політики аграрного підприємства щодо основних засобів необхідно враховувати вимоги Податкового кодексу України. Аграрні підприємства, якщо вони є платниками єдиного податку 4-ї групи, а також підприємства, у яких об'єм доходу менше 20 млн. грн. і мають змогу самостійно приймати рішення не коригувати бухгалтерський фінансовий результат з метою оподаткування податком на прибуток на податкові різниці, не застосовують окремий податковий облік основних засобів і облікову політику будують на засадах вимог ПСБО 7 «Основні засоби». Якщо аграрне підприємство приймає рішення використовувати податкові різниці й коригувати на них фінансовий результат, отриманий в бухгалтерському обліку, то воно повинно орієнтуватися в обліковій політиці на вимоги ст.138 ПКУ. Крім того, необхідно враховувати, що не всі об'єкти основних засобів у бухгалтерському обліку визнаються таким для цілей податкового обліку.

Вивчаючи методику формування облікової політики аграрного підприємства щодо основних засобів ми дійшли наступних результатів.

1. Положення щодо визнання майнового об'єкта об'єктом основних засобів. Окремі науковці наголошують про необхідність включення такого елемента до розпорядчого документа з облікової політики підприємства, обґрунтовуючи це тим, що немає чіткого визначення цього положення в нормативних актах. На нашу думку, вводити таке положення до розпорядчого документа підприємства немає потреби. Визначення об'єкта основних засобів у ПСБО 7 «Основні засоби» досить чітке і не дає двояких трактувань:

Об'єкт основних засобів - це: закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього; конструктивно відокремлений предмет, призначений для виконання певних самостійних функцій; відокремлений комплекс конструктивно з'єднаних предметів однакового або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої функції, а комплекс - певну роботу тільки в складі комплексу, а не самостійно; інший актив, що відповідає визначенню основних засобів, або частина такого активу, що контролюється підприємством / установою.

Якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів [8].

Це імперативна норма. Обирати тут немає чого, треба лише враховувати вимоги і визнавати об'єкт.

2. Щоб визнати об'єкт саме об'єктом основних засобів чи малоцінних необоротних матеріальних активів необхідно встановити вартісну межу. Для цього необхідно визначитись з вартісними ознаками предметів, що входять до складу малоцінних необоротних активів. При цьому підприємство має право орієнтуватись на норму, встановлену ПКУ. На сьогодні ПКУ дозволяє зараховувати до складу основних засобів матеріальні активи, вартість яких перевищує 6000 гривень та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) [9].

Підприємство має право самостійно встановлювати вартісні характеристики активів, які зараховуються до основних засобів. В більшості випадків, підприємства орієнтуються на визначений ПКУ критерій і встановлюють у обліковій політиці вартісну межу на його рівні.

В складі необоротних активів присутні також малоцінні необоротні матеріальні активи, які за фізичними характеристиками можна віднести до основних засобів, але через незначний термін їх служби, хоча він і більше одного року, амортизація таких активів можлива за методами амортизації 50 % або 100 % первісної вартості в момент передачі в експлуатацію. Саме з цією метою для виділення в обліку малоцінних необоротних матеріальних активів підприємствам доцільно в обліковій політиці встановлювати також вартісні характеристики і для них.

3. В разі виділення в обліку малоцінних необоротних матеріальних активів як окремої групи підприємство в розпорядчому документі потрібно визначитись з методом амортизації таких активів і обрати його: 50 % або 100 % первісної вартості. Вибір того чи іншого методу впливає на організацію обліку таких активів, їх експлуатації, зберігання, повернення з експлуатації до повного зношення і подальшого використання, витрат підприємства. Тому такий елемент облікової політики підприємства важливий і повинен мати місце в розпорядчому документі.

4. Методи амортизації основних засобів визначені ПСБО 7 «Основні засоби». Пунктом 26 ПСБО 7 визначені як можливі такі методи амортизації: прямолінійний, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний та виробничий. Для підприємств, які є платниками податку на прибуток і враховують податкові різниці, використання виробничого методу заборонене. Крім того, вони повинні враховувати рекомендації ПКУ щодо застосування окремих методів для певних груп основних засобів. Для підприємств, що не враховують податкові різниці, та аграрних підприємств – платників єдиного податку 4 –ї групи такі обмеження не застосовуються.

Для аграрних підприємств доцільно вказувати в розпорядчому документі обрані методи амортизації основних засобів, які вони самостійно обирають, виходячи з економічної доцільності використання основних засобів та визначених строків корисного використання.

Для оптимізації розпорядчого документа з облікової політики аграрного підприємства пропонуємо наступні елементи.

5. Підходи щодо визначення строку корисного використання. Зазвичай строк корисного використання визначається в часовому виразі. Підприємство при цьому користується інформацією про технічні та технологічні параметри об'єкта основних засобів, технологією його використання, технічною придатністю, правовими чи іншими обмеженнями строку використання об'єкта. Крім того, існують обмеження мінімального строку корисного використання, визначені ПКУ, які теж рекомендовано враховувати. Але, якщо підприємство має на меті обрати виробничий метод амортизації, то вище названі обмеження втрачають значення. Строк корисного використання часом не обмежується.

6. Підходи щодо визначення ліквідаційної вартості. Визначення ліквідаційної вартості формує не лише облікову, а господарську політику підприємства щодо об'єкта основних засобів. Адже методика визначення ліквідаційної вартості залежить від виробничої програми використання даного об'єкта та її інтенсивності. Підприємство може планувати експлуатацію об'єкта основних засобів до повного фізичного зносу, і враховувати при цьому обсяг витрат на ремонт, модернізацію; або планувати експлуатацію на певний період, доки основний засіб ще має свій основний технічний ресурс, і реалізувати його по закінченню цього періоду.

7. Підходи до переоцінки основних засобів. Мета проведення переоцінки – зазначення у фінансовій звітності об'єктивної інформації щодо балансової вартості основних засобів на рівні їх справедливої вартості. Проводити чи не проводити переоцінку – є самостійне рішення підприємства. Більшість підприємств не вважає за потрібне проведення таких процедур і обмежує свої можливості щодо залучення інвестицій у діяльність підприємства.

Якщо підприємство приймає рішення щодо переоцінки, то в обліковій політиці необхідно передбачити наступні елементи:

- рішення щодо обліку основних засобів за переоціненою вартістю;
- критерій суттєвості різниці між залишковою та справедливою вартістю об'єкта, який на думку підприємства буде визначати потребу у проведенні переоцінки. Нормативні документи орієнтують думку підприємства з цього приводу на 10 %. Підприємство має право встановити цей поріг на власний розсуд і зазначити його в розпорядчому документі. Для аграрних підприємств - платників єдиного податку податкових наслідків в разі проведення переоцінки не передбачається.;

- підходи до періодичності зарахування сум дооцінки необоротних активів до нерозподіленого прибутку. Такими періодами можуть бути звітний квартал або звітний рік.

8. Дата первісного визнання необоротних активів та групи вибуття як утримуваних для продажу. Такий елемент облікової політики можливий в ра-

зі організації обліку основних засобів в результаті припинення певного роду діяльності і ліквідації комплексу основних засобів шляхом продажу.

Для решти підприємств на сьогодні відсутня вимога обов'язкового обліку основних засобів, що призначені для продажу, в складі груп вибуття. Їх продаж можна обліковувати як реалізацію необоротних активів з використанням рахунків 10, 13, 97. Тому такий елемент до розпорядчого документу всім підприємствам вносити не обов'язково. За потреби підприємство може внести зміни до облікової політики.

9. Підходи до віднесення витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта основних засобів, до первісної вартості або витрат звітного періоду. В п.14 та п.15 ПСБО 7 «Основні засоби» зазначено, що первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єкта. Залишкова вартість основних засобів зменшується у зв'язку з частковою ліквідацією об'єкта основних засобів.

Витрати, що здійснюються для підтримання об'єкта в робочому стані (проведення технічного огляду, нагляду, обслуговування, ремонту тощо) та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод від його використання, включаються до складу витрат.

Дані визначення досить ємкі. Положення щодо 10% ліміту витрат на ремонт з 2015 року відмінене. Тому особливих посилянь на класифікацію витрат на ремонт розпорядчий документ щодо облікової політики, на нашу думку, не потребує.

Висновки. Євроінтеграційні процеси в економіці України та потреба в іноземних інвестиціях, вихід на міжнародні ринки готової продукції як товаровиробників, а не лише сировинних джерел, ставлять перед підприємствами України потребу розробки такої облікової політики, яка б запроваджувала методику обліку, що задовольняла б інтереси всіх користувачів облікової інформації.

Фінансова звітність підприємств повинна містити об'єктивну та неупереджену інформацію про основні засоби підприємства як базову основу матеріального виробництва. Облікова політика повинна бути об'єктивною, містити елементи, що визначають методику та організацію обліку і не бути захищеною положеннями, що мають однозначне трактування і не передбачають вибору.

Запропонований порядок буде сприяти уніфікації методичних підходів до формування облікової політики аграрних підприємств щодо основних засобів та узагальнення набутого досвіду.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16 лип. 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

2. Облікова політика підприємства. [навч. посіб.] / За ред. Лузана Ю. Я., Гаврилюка В. М. – К. : Видавництво «Юр-Агро-Веста», 2009. – 328 с.

3. Фарфурак М. В., Швець А. П. Основні засоби як елемент облікової політики. / М. В. Фарфурак, А. П. Швець. – Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку обліку і економічного аналізу» Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова м. Николаїв. [Електронний ресурс] - Режим доступу : conference.nuos.edu.ua.

4. Бірюк О. Г. Облікова політика щодо основних засобів. / О. Г. Бірюк. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/oblikova-politika-schodo-osnovnih-zasobiv.html>.

5. Моссаковський В. Б. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні : Монографія / В. Б. Моссаковський. – Київ : «Інтерпрес ЛТД», 2009. – 326 с.

6. Іщенко В. І. Облікова політика у вирішенні проблеми неспівставності показників фінансової звітності. / В. І. Іщенко. «Розвиток облікової і фінансової складових економічної науки та практики». Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 251 – 256.

7. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства. Наказ Міністерства фінансів України № 635 від 27 черв. 2013р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». Затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 92 від 27 квіт. 2000 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

9. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02 груд. 2010 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 65.016.7

СТРАТЕГІЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Лебедєва В.В., к.е.н., доцент

Одеський національний політехнічний університет

В статті досліджено сучасний стан та проблеми диверсифікації діяльності вітчизняних аграрних формувань. Обґрунтовано комплекс заходів аграрної політики, спрямованих на підвищення соціально-економічної ефективності диверсифікації аграрних структур. Проведений аналіз диверсифікаційної привабливості аграрних формувань в контексті стратегічних орієнтирів господарювання. Визначено пріоритетні напрями диверсифікації в розрізі основних суб'єктів аграрно-ринкових відносин.

***Ключові слова:** диверсифікація, аграрні формування, соціально-економічний розвиток, агропродовольча політика.*

Постановка проблеми. Формування сучасного конкурентного середовища в агропродовольчій сфері виробництва визначається наявністю тенденцій, пов'язаних із посиленням ризиків і загроз діяльності агропромислових структур, загостренням конкурентної боротьби, що зумовлюється активізацією інтеграційних процесів, сучасним трендом підвищення рівня концентрації капіталу, як методу нарощування техніко-технологічного потенціалу з метою вирішення проблем забезпечення сталого розвитку сільських територій. За таких умов стратегічним пріоритетом функціонування агропромислових формувань постає диверсифікація виробничої діяльності як один з найбільш

ефективних методів досягнення конкурентних переваг на ринку та стратегічних цілей підприємства.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження проблем стратегічного управління підприємств аграрного виробництва висвітлені в наукових працях відомих вітчизняних вчених Саблука П.Т., Андрійчука В.Г., Маліка М.Й., Пасхавера Б.Й., Гришовой І.Ю., Митяй О.В., Красноруцького О.О., Лагодієнка В.В., Язлюка Б.О., Хоми І.Б., Шабатури Т.С. [1-10] Проте, в сучасних умовах постає проблема розробки конкретних етапів стратегії вертикальної диверсифікації переробних підприємств аграрного виробництва з урахуванням трансформаційних змін галузі.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити основні етапи стратегії диверсифікації переробних підприємств аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною умовою динамічного і ефективного розвитку аграрного сектора економіки України – забезпечення пропорційності та збалансованості його складових: сільського і рибного господарства, харчової промисловості і перероблення сільськогосподарських продуктів, зміцнення зв'язків між ними. При відсутності адекватної ринкової інфраструктури вітчизняні переробні підприємства в більшості випадків використовують своє монополіне становище для зниження закупівельних та завищення реалізаційних цін. В результаті сільськогосподарські підприємства часто вимушені розвивати неінтегровану вертикальну диверсифікацію: будувати дрібні цехи з переробки зерна, м'яса, овочів, плодів, олійних культур тощо. Будівництво невеликих переробних потужностей вимагає від сільських товаровиробників значних капіталовкладень, а відсутність можливостей комплексної переробки часто призводить до невиправданним втрат сировини. Переробні ж підприємства втрачають сировинні зони і не завантажують власні виробничі потужності, коефіцієнт використання яких коливається від 20 до 35%. Це викликає подорожчання переробки сировини, зниження конкурентоспроможності вироблених продовольчих товарів і, як наслідок, призводить до засилля імпортової продукції на ринках.

Проте, на сучасному етапі впровадження вертикальної неінтегрованої диверсифікації – це додаткове джерело надходження грошових ресурсів, спосіб зменшення сезонності сільськогосподарського виробництва, ефективний спосіб задоволення потреб місцевих споживачів у продовольстві тощо. Проведене дослідження сучасного стану розвитку вертикальної неінтегрованої диверсифікації аграрних товаровиробників доводить необхідність створення різноманітних підприємств галузей несільськогосподарського призначення.

Вибір конкретного напрямку вертикальної диверсифікації пов'язаний із фінансовим станом кожного сільськогосподарського підприємства, його мотиваційною метою щодо освоєння нових видів діяльності відповідно до попиту споживачів і потреб ринків збуту продукції (робіт, послуг). На практиці часто неможливо чітко визначити вид чи форму диверсифікації, оскільки у чистому вигляді вони реалізуються дуже рідко, як правило, їх поєднують, маючи на меті досягнення синергетичного ефекту.

Слід зазначити, що всі види вертикальної диверсифікації пов'язані з витратами коштів і зміною трудових відносин та технологічним переоснащенням. Проте, диверсифікована виробничо-фінансова програма розвитку аграрного підприємства дає змогу зменшити ступінь ризику при реалізації сільськогосподарської продукції у випадку неплатежів, інфляції та інших несприятливих чинників. Як справедливо зазначає Гришова І.Ю., вертикальна диверсифікація аграрних підприємств виключає можливість існування великої кількості інших операторів ринку між певним виробником і кінцевим споживачем сільськогосподарської продукції та продовольства. [3] Мова йде про посередництво переробних підприємств, як покупців сільськогосподарської сировини і продавців продукції переробки, посередників між виробниками сировини та переробними підприємствами, а також посередників між переробними підприємствами й оптовими покупцями готової продукції [5]. На кожній з наведених ланок виступатиме диверсифіковане сільськогосподарське підприємство як самостійний оператор ринку. Красноручський О.О. вважає, що диверсифікація ґрунтується на передислокації ресурсів у нові види сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності та на створенні нових можливостей для кращого використання робочої сили, збільшення прибутків домашніх господарств, а також підвищення рівня життя фермерів і всього сільського населення [6].

Стратегічною метою виробничої диверсифікації вітчизняних аграрних підприємств в умовах швидкого розвитку глобалізаційних процесів є, насамперед, підвищення ефективності господарської діяльності, зниження ризиків на ринках збуту продукції та забезпечення стійкого конкурентоспроможного виробництва. Основними кроками її здійснення є:

- ліквідація традиційних неефективних ланок у діючому виробництві;
- вибір нових напрямів діяльності через створення нових робочих місць, переоснащення виробничих потужностей і забезпечення висококваліфікованими працівниками;
- зміна організаційної структури підприємств та адаптація до нових, нетрадиційних принципів функціонування виробництва в ринковому середовищі [3].

Вочевидь диверсифікацію можна вважати своєрідним видом стратегії розвитку підприємства, стратегії, спрямованої на розширення сфер діяльності на ринку нових продуктів, виготовлення яких не зв'язане з основним виробництвом. Процес проведення диверсифікації виробництва включає декілька етапів. На першому (підготовчому) етапі за допомогою методів економічного аналізу формується система показників для проведення оцінки і прогнозування кон'юнктури продовольчого ринку та конкурентного середовища (табл. 1).

Метою першого етапу обґрунтування вибору стратегії вертикальної диверсифікації сільськогосподарського підприємства є отримання інформації про кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції та продуктів переробки, ринку послуг, ринкової інфраструктури та місце господарюючого суб'єкта на ньому. Цей етап неодмінно пов'язаний з маркетинговим підходом, так як саме такий підхід допомагає у вирішенні проблем управління виробничо-збутовою діяльністю.

**Алгоритм здійснення вертикальної диверсифікації
сільськогосподарських підприємств**

№ п/п	Етап	Характеристики етапу	Методи здійснення
1.	Підготовчий	Визначення доцільності здійснення окремих видів вертикальної диверсифікації	Методи прогнозування, економічний аналіз, експертне оцінювання, PEST- та SWOT-аналіз, виділення та аналіз СЗГ
2.	Аналітичний	Проведення діагностики господарсько-фінансової діяльності	Прийоми економіко-статистичного методу, фінансовий аналіз, експрес-діагностика, визначення ймовірності банкрутства, кількісні та якісні методи оцінки ризиків
3.	Обґрунтування доцільності вертикальної диверсифікації	Вибір виду та формування програми реалізації стратегії диверсифікації	Аналізу і синтезу, балансовий, факторний аналіз, методи економіко-математичного моделювання
4.	Здійснення процесу диверсифікації	Безпосередня реалізація обраної стратегії диверсифікації – організація виробництва на диверсифікаційних засадах	Методи і концепції організації виробництва
5.	Аналізу та контролю за проведенням процесу диверсифікації	Постійний аналіз та контроль за зовнішнім та внутрішнім станом підприємства	Розрахунково-конструктивний метод, балансовий, факторний аналіз, контролінг (документальний, інформаційний, розрахунково-аналітичний)

Джерело: власні дослідження.

Наступним етапом є діагностика господарсько-фінансової діяльності сільськогосподарського виробництва, оцінка виробничо-ресурсного потенціалу товаровиробника та виявлення стадії розвитку підприємства. Проведення вертикальної диверсифікації сільськогосподарського підприємства як засобу управління його фінансовою діяльністю, може мати дві цілі: ліквідація або зменшення негативних результатів функціонування господарства (збитковості основних товарних галузей) та приріст потенційних можливостей товаровиробника.

Слід зазначити, що перша ціль пов'язана з вирішенням питань тактичного характеру, тобто забезпечення умов для виживання в кризовій ситуації. Друга – стратегічного, тобто побудова умов для динамічного розвитку та економічного зростання. Вертикальну диверсифікацію як спосіб виходу з кризового становища, обирають фінансово нестійкі сільськогосподарські підприємства на стадії економічного спаду, з метою отримання додаткових коштів від інших видів та сфер діяльності.

Підтвердженням взаємозв'язку вертикальної диверсифікації та заходів щодо зниження ступеня ризику є той факт, що при оцінюванні кредитоспро-

можності потенційних позичальників банк звертає увагу на різноманітність сфер діяльності підприємства. Водночас підприємства, що вважаються фінансово стійкими, на стадії уповільнення економічного зростання розширюють зону своїх господарських інтересів у плані поглиблення основного виду діяльності для подовження стадії життя товару та відтермінування спаду на його попит. Саме досягнення другої цілі обрання вертикальної диверсифікації, шляхом введення завершеного циклу виробництва від вирощування до реалізації сільськогосподарської продукції, включаючи переробку, зберігання, пакування, транспортування, дозволить забезпечити населення харчовими продуктами в необхідному асортименті і за доступними цінами та стабілізувати продовольчий ринок України.

На завершальному етапі визначається ефективність впровадження вертикальної диверсифікації. За допомогою аналізу структури та джерел надходження фінансових ресурсів від диверсифікації проводиться оцінка отриманих результатів та корегування напрямів господарської діяльності. Варто зазначити, що при прийнятті рішення стосовно застосування стратегії диверсифікації, слід враховувати не тільки соціально-економічну складову, а й екологічні аспекти. Саме вертикальна диверсифікація виробництва, особливо коли йдеться про раціональні та науково обґрунтовані сівозміни, ліквідацію шкідливого виробництва, перехід до органічного землеробства, сприяє вирішенню проблем, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища.

Висновки. Отже, найбільш важливими для сільськогосподарських підприємств перевагами стратегії вертикальної диверсифікації є: повне і рівномірне використання ресурсів та потужностей підприємства; стабілізація бізнесу; подолання монополізації ринків, витіснення імпорту; задоволення елітарного та індивідуального попиту і тісний зв'язок з кінцевим споживачем; можливість швидкого реагування на зміну попиту; сприяння розвитку кооперації та інтеграції виробництв; зменшення залежності від переробних підприємств; отримання синергетичного та соціального ефектів, що в кінцевому рахунку підвищує рівень ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел:

1. Малік М.Й. Спеціалізація виробництва у підприємницькій діяльності Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг.ред. акад. НААН П.Т.Саблука. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 342 с. – Розд. 6, підрозд. 6.5. – С. 186-189.
2. Лупенко Ю.О. Інвестиційні процеси в аграрному секторі економіки в умовах кризи/ Збірник наукових праць// Мінагрополітики України, Подільський державний аграрно-технічний університет, Інститут бізнесу і фінансів - Вип. 17, т. 2 Кам'янець-Подільський, 2014 – С. 525-527.
3. Митяй О.В. Особливості формування і оцінки конкурентоспроможності в аграрній сфері /О.В. Митяй // “Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія “Економічні науки” – 2014.– № 4.– С. 12-19.
4. Gryshova I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness/ I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.
5. Гришова І.Ю. Сучасні трансформації ресурсно-виробничого потенціалу національної економіки України/ І.Ю. Гришова, М.Ю. Щербата// Zbiór artykułów naukowych.

Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej " Economy. Priorytetowe obszary nauki" (29.11.2015 - 30.11.2015) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. - str.34-37.

6. Красноручский А. А. Методологические основы оценки конкурентоспособности и эффективности аграрных предприятий / А. А. Красноручский // Научное обеспечение развития АПК в условиях реформирования: [сборник научных трудов]. Санкт-Петербургский государственный аграрный университет. — Ч. 2. — СПб., 2014. — С. 95-98.

7. Krasnorutsky O. Theoretical aspects of integration and cooperation in Agro-Industrial Complex / O. Krasnorutsky, M. Krutko, I. Ryzhik // Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles. Vol. 1 – Publishing house “BREEZE”, Montreal, Canada, 2014. – P. 85-87.

Рецензент – д.е.н., професор Гришова І.Ю.

УДК 338.36:652.8

ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Маркова Є. Ю., к.е.н, здобувач

*Харківський національний технічний університет сільського
господарства ім. Петра Василенка*

Проведено оцінку економічного розвитку рибного господарства України, визначено причини, що стримують подальший розвиток рибного господарства. Проаналізовано тенденції щодо змін в споживанні різних видів водних біоресурсів. В статтідосліджено складові відновлення функціонування внутрішніх водойм України, намічено шляхи провадження інвестування, виділені основні проблеми та перспективи їх вирішення у сучасних умовах.

Ключові слова: рибне господарство, водні біологічні ресурси, державна підтримка, інвестиції, аквакультура.

Постановка проблеми. Визначальну роль для життя людини відіграє Світовий океан, його моря, озера, річки. Водне середовище має величезні перспективи для нарощування як продуктів харчування (при новітніх способах ведення господарства, розвитку аква- і марикультури), так і формування комфортних умов життя людства. Обсяги біологічної продуктивності багатьох акваторій роблять можливим нарощувати за порівняно короткий період часу обсяги вилучення рибних ресурсів для потреб людини, поліпшувати структуру харчування, що сприятиме продовженню життя (наприклад, в Японії середній рівень життя населення – 75 років, в Україні – 59).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема економічного розвитку рибного господарства України розглядалася в працях таких вітчизняних науковців: І.Ю. Гришова, О.Е.Довбиш, В.К. Кисельов, О.М. Клименко, В.А. Корчмит, В.Ф. Корельский, О. О Красноручський, Л.С. Ладонько, Б.О. Язлюк, Р.М. Скупський та ін. Проте, не дивлячись на те, що проблеми розвитку рибного господарства є предметом багатьох наукових досліджень, багато питань залишаються невирішеними.

Зокрема, проблеми адаптації рибництва та рибопереробної галузі до сьогоднішніх умов господарювання, через різке зростання цін на імпортовану рибу для споживачів та як промислову сировину.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є надання аналітичної оцінки сучасному стану та напрямкам розвитку рибного господарства у внутрішніх водоймах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рибогосподарська діяльність є однією з пріоритетних для України. Головна мета функціонування і розвитку рибогосподарського комплексу полягає у виконанні найважливішої стратегічної задачі – участь у забезпеченні продовольчої безпеки України шляхом надійного задоволення платоспроможного попиту населення і підприємств і організацій інших галузей економіки країни на рибні товари і пріоритетного використання вітчизняного виробництва. Шляхи вирішення проблем в галузі забезпечення України рибними товарами – численні й взаємопов'язані [7].

Україна має в своєму розпорядженні виняткові природні передумови для масштабного розвитку всіх видів рибогосподарської діяльності. До її кордонів прилягають високопродуктивні райони Чорного і Азовського морів, а також внутрішні водойми. Україна володіє винятковими за розмірами прісноводними рибпромисловими акваторіями озер, річок і водосховищ.

Рибпромисловий (рибогосподарський) комплекс рівнозначний рибному господарству, проте в останні роки до нього стали відносити новітні системи моніторингу щодо розстановки видобувних судів в різних акваторіях Світового океану, тільки виниклі організації маркетингу, продовольчого контролю, прикордонної рибоохорони, різноманітні посередницькі структури.

Розвиток рибогосподарської діяльності зумовлюється значимістю рибогосподарського комплексу, яку обумовлюють [9]:

- 1) участь у забезпеченні продовольчої безпеки країни;
- 2) геополітичний характер, широкі міжнародні зв'язки та експортні можливості;
- 3) містоутворююча роль рибогосподарських підприємств, особливо в прибережних регіонах Азово-Чорномор'я;
- 4) взаємозумовленість рибної промисловості і господарств з іншими галузями економіки країни.

Цілком природно, що Україна входить до числа значущих рибальських країн за рівнем видобутку водних біоресурсів. За останні 20 років вилов (видобуток) України скоротився на 45%, в тому числі у виключній економічній зоні (ВЕЗ) зарубіжних країн – на 54%, а в районах відкритого океану – на 86% [8].

Нині рибництво переживає проблематичні часи, які склалися через фінансові труднощі в державі, а саме: порушення господарських зв'язків, погіршення екологічного стану внутрішніх водойм, недостатній обсяг робіт по відтворенню рибних запасів. Це значно впливає на зменшення обсягів вирощування і вилову товарної риби у внутрішніх водоймах. Крім того, з широко-

го кола першочергових завдань, що стримують подальший розвиток рибного господарства, на нашу думку, можна виокремити наступні:

- стан відтворення та охорони водних біоресурсів;
- відновлення функціонування наявних внутрішніх водойм країни для їх ефективного використання за призначенням;
- державне регулювання та підтримка галузі.

Також негативний вплив за стан рибогосподарського комплексу спричинила анексія Криму, адже через це Україна зазнала втрат рибного вилову. Зокрема, після анексії Криму, Україна втратила близько 2/3 всього вилову риби. Для підтримання належних обсягів вилову риби у внутрішніх водоймах України, пропонується збільшити її вирощування на материковій частині України. Суттєве підвищення обсягів вирощування ставкової риби можна забезпечити за рахунок надання для рибогосподарських цілей в оренду водних об'єктів місцевого та загальнодержавного значення. Водночас, це може збільшити навантаження на внутрішні водоймища країни та погіршити екологічний стан річок.

Близько 90% риби, що споживають українці, імпортується з-за кордону. За даними Держкомстату, в порівнянні з відповідним періодом 2013 року, вилов риби у 2014 р. зріс на 3,3%, а обсяг добування інших водних живих ресурсів становив 77347 т, що на 16,7% більше, ніж минулого року.

Динаміка обсягів вилову ВБР за останні 5 років, що дає змогу оцінити зміни, які відбулися в Україні з метою пошуку резервів, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Обсяги вилову водних біоресурсів за видами риб за роками* (тонн)

Вид риб	2010	2011	2012	2013	2014
хамса	2582	2616	4254	4286	443
кілька	3137	3065	2289	1208	2074
ставріда	4789	16	148	255	100
сардини	7486	5414	4585	4068	6079
тюлька	10040	12831	7209	9471	7816
скупбрія	14148	12622	10705	9490	14183
товстолобик	11450	11984	11833	14524	12451
короп	9549	8511	10120	11202	9689
бичок азовський	7443	5869	7968	10883	12160
пеленгас	3314	3339	1202	1135	642
лящ	2705	2485	2772	2563	2762
пісчанка	518	702	491	710	17
тарань	687	870	1539	1403	2287
камбала	87	86	98	78	101
судак	367	441	395	396	693
оселедці	474	419	217	365	102
карась прісноводний	0	0	0	0	4697
плоскирка	0	0	0	0	778
сигові	0	0	0	0	155
амур	0	0	0	0	443
атерина	0	0	0	0	456
окунь	0	0	0	0	225

Вид риб	2010	2011	2012	2013	2014
морський карась	273	270	59	57	614
лососеві	171	267	256	480	560
сазан	139	219	495	559	0
щука	197	196	256	238	321
сом	207	190	247	280	263
тріскові	0	0	1	0	0
морський окунь	37	23	16	9	0
акули	10	10	2	6	5
осетрові	21	30	51	33	66
бестер	0	0	0	0	4
веслоніс	0	0	0	0	2
стерлядь	0	0	0	0	17
лин	16	28	20	12	10
інші	11507	7774	8820	8641	766
ВСЬОГО РИБА	91354	80277	76048	82352	80958
Інші ВЖР					
ракоподібні	40	45	60	120	9303
раки	7	2	4	7	6
криль	0	0	0	0	9196
молюски	59	32	774	805	634
інші види	711	474	174	207	357
ВСЬОГО Інші ВЖР	812	571	1009	1133	10294
РАЗОМ	92165	80848	77057	83485	91252

* без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь

За даними таблиці 1 найбільш високий рівень у структурі вилову за видами риб у 2010 р. склали: скумбрія (15,35%), товстолобик (12,42%), тюлька (10,9%). За період 2010-2014 рр. структура вилову змінюється: скумбрія – 15,54%, товстолобик – 13,64%, бичок азовський – 13,3%. Відносно періоду 2010-2013 рр. вплив на структуру вилову визначальний вплив мав вилов риби у внутрішніх водоймах: карась прісноводний, плоскирка, сигові, амур, атерина, окунь. Вилов інших водних живих ресурсів також має зниження в динаміці. Тобто у 2011 р. спостерігається зниження обсягів до 571 т. З 2012 р. поступово збільшується вилов водних живих ресурсів, наближуючись до рівня 2010 р. У 2014 р. обсяг інших ВЖР (ракоподібних, молюсків та ін.) відносно 2011 р. зріс у 18 разів, тобто на 9723 т. Темпи вилову ВЖР зростають відповідно попиту споживачів і мають значні резерви. Слід відзначити ріст споживання ракоподібних (з 40 до 9303 т.) та молюсків (з 59 до 634 т.).

Незважаючи на настільки значне зменшення обсягів видобутку на початку XXI ст., в період з 2010 по 2012 роки спостерігається зниження обсягу вилову риби та добування інших водних живих ресурсів на 16,4%, тобто на 15,1 тис. т. (табл. 2). Період 2013-2014 рр. характеризується позитивною динамікою, в результаті чого вилов риби і нерибних об'єктів в 2014 р. зріс на 9,3% і досяг 91,3 тис. т. При цьому частка уловів України в Азовському морі склала близько 20,6%, в Чорному морі - 3,7% від обсягу вилову риби в 2014 р.

**Обсяги вилову риби та добування інших водних біоресурсів
у 2014 році порівняно з обсягами вилову 2013 року *(тонн)**

Місця вилову	2013	2014	%
Підприємства Азово-Чорноморського басейну - всього	25051	22181	88,5
в тому числі: Чорне море	3259	3388	104,0
Азовське море	21792	18793	86,2
Внутрішні водойми	44876	39612	88,3
Всього у водоймах України	69927	61793	88,4
Виключна (морська) економічна зона інших держав (океан)	13558	29459	217,3
Із загального обсягу виловлено риби без інших водних живих біоресурсів	82358	80958	98,3
Інші водні біоресурси	1127	10294	913,4
РАЗОМ	83485	91252	109,3

* без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь

Ринок рибної промисловості України не забезпечується за рахунок власних ресурсів. Тому Україна постійно імпортує продукцію у партнерів-нерезидентів [8].

Специфічні особливості галузі рибної промисловості вимагають здійснення невідкладної державної підтримки щодо створення сприятливих умов у сфері кредитування та залучення інвестицій. Результати аналізу економічної ситуації України у галузі рибної промисловості, що склалася в рибному господарстві внутрішніх водоймищ, а також тенденції можливих змін свідчать, що в разі відсутності державної підтримки галузі не будуть подолані негативні закономірності в її розвитку [5].

Для забезпечення розвитку рибпромислової галузі держава повинна провести реструктуризацію податкової та митної політики, фінансування якої повинно проводитись за рахунок коштів державного бюджету. Також слід проводити фінансування організацій, що займаються вивченням, охороною та відтворенням рибних запасів, а також науково-дослідних організацій, які виконують тематичні роботи, що мають загальнодержавне значення [4,13].

З досвіду зарубіжних держав, у 2014 році Європейська Комісія затвердила ключовий інвестиційний пакет для галузі рибальства Латвії та сектору аквакультури на суму майже 184 млн. євро, включаючи 139 млн. євро інвестицій ЄС [10].

Таким чином для ефективного функціонування рибпромислового комплексу слід провадити інвестування за наступними пунктами:

- підтримка розвитку галузі рибальства, яка б ґрунтувалася на принципах сталості навколишнього середовища, ефективності використання ресурсів, інновацій, конкурентоспроможності та науковості;
- сприяння розвитку галузі аквакультури, яка б ґрунтувалася на принципах сталості навколишнього середовища, ефективності використання ресурсів, інновацій, конкурентоспроможності та науковості;
- допомога розвитку сфери реалізації та переробки продукції.

В українському рибальстві проблема дефіциту водних біологічних ресурсів (ВБР) у основних промислових районах вітчизняної ІЕЗ в даний час не настільки гостра – є резерви для збільшення видобутку. Однак питання про надлишкові видобувні потужності флоту є досить актуальним стосовно видобутку основних найбільш затребуваних промислових видів ВБР, таких як скумбрія, сардина, ракоподібні й ін. Проблема ж викидів і в українському рибальстві не менше гостра, ніж у світовому [11].

З урахуванням передбачуваного збільшення обсягів вітчизняного видобутку (вилову) ВБР важливе місце в розвитку рибальства країни має займати розширення промислу в ІЕЗ зарубіжних країн і в конвенційних і відкритих районах Світового океану. Однак, вітчизняний промисел в цих районах безперервно скорочується [1, 3].

Негативні наслідки зниження обсягу видобутку риби і нерибних об'єктів світовою спільнотою вирішуються за рахунок прискореного розвитку аквакультури. В українському ж рибальстві аквакультура розвивається неприпустимо повільно, її продукція в останні десятиліття залишається практично на одному рівні – близько 91-92 тис. т на рік, що не відповідає статусу великої рибальської держави і вимагає термінових заходів щодо прискореного розвитку цього сектора рибальства.

Видовий склад аквакультури в Україні представлений, в основному, рибою і безхребетними: на їх частку припадає 99,1% загального обсягу аквакультури. Розведення водоростей та інших водних рослин ще не стало предметом бізнесу для українських рибпромисловців.

Слід зазначити, що в українській аквакультурі превалюють, в основному, прісноводні види риб. Останнім часом вивчаються можливості розведення морських і прісноводних риб (кефаль, камбала, осетрові, лососеві, коропові, рослиноїдні і ін.), молюсків і водоростей. Але при цьому неминуче виникають деякі міжнародно-правові питання, пов'язані з управлінням біоресурсами тих акваторій, де інтереси України стикаються з інтересами інших прибережних держав (Чорне, Азовське моря) [6].

Висновки. Для розвитку аквакультури в Україні необхідна структура, яка забезпечує практичну взаємодію між господарюючими суб'єктами, виконавчими органами державної влади, науковими організаціями. В рамках єдиного центру слід забезпечити вирішення таких завдань:

- науковий, проектний та юридичний супровід реалізації проектів в області аквакультури;
- формування міжрегіональних зв'язків між підприємствами аквакультури і пошук інвесторів, які проявляють інтерес в цій галузі;
- нормативно-правова база, яка регламентує роботу рибоводних підприємств і державних програм в області аквакультури;
- маркетингові дослідження, аналіз ринку рибопродукції, дослідження економічної ефективності господарської діяльності підприємств аквакультури;
- консультативна та методична допомога підприємцям, бізнес-структурам, установам і організаціям у розвитку рибництва та створенні товарних господарств;

- забезпечення екологічної безпеки рибоводів: моніторинг санітарно-епідеміологічного благополуччя, боротьба з можливими епізоотіями, контроль за вмістом важких металів, дослідження якості води та ін.

Список використаних джерел:

1. Gryshova I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness/ I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.
2. Hurwitz L. Optimality and informational efficiency in resource allocation processes / Hurwitz L. // Mathematical Methods in the Social Sciences / K.J. Arrow, S. Karlin, P/ Suppes (eds.). Stanford: Stanford University Press, 1960.
3. Ladon'ko State management of innovative activity in Ukraine/, O. Mikhaylovs'ka, N. Filippova, N. Tkalenko // Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach, Research and Publishing Center «Colloquium»: San Francisco, California, USA, 2015 – P. 56-62.
4. Гришова І.Ю. Реструктуризація переробних підприємств АПК в умовах глобалізації/ І.Ю. Гришова // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції 15 жовтня 2015 р. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2015. – С.45-48.
5. Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства України на 2012-2016 роки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України №1245 від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF>.
6. Довбыш О.Э. Зарубежный опыт развития морской аквакультуры и ее приоритетные задачи в Украине / О.Э. Довбыш // Рыбное хозяйство Украины. - №2. – 2010. – С.2-9.
7. Киселев В.К. Об оздоровлении рыбохозяйственного комплекса / Киселев В.К. // Рыбное хозяйство. – 2005. - № 5. – С. 29-31.
8. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури. Українські кластери / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ucluster.org/universitet/klasteriy-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi/>.
9. Корельский В.Ф. Регулирование конкурентных отношений при промысле водных биологических ресурсов / В.Ф. Корельский, А.Н. Макоедов // Вопр. рыболовства. – 2004. – Т. 5, № 3 (19). – С. 385-394.
10. Корчмит В.А. Экономика отрасли (рыбная промышленность): метод. указания / Корчмит В.А. – Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ, 2002. – 32 с.
11. Красноруцький О.О. Оцінка характеру реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції / О.О. Красноруцький // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». — № 3. — 2010. — С. 62-73.
12. Красноруцький О. О. Теоретико-методологічні аспекти оцінки розвитку конкуренції та ефективності збуту сільськогосподарської продукції / О. О. Красноруцький // Вісник ТНЕУ. — № 2 (53). — 2013. — С. 90-99.
13. Ладонько Л.С. Підходи до структуризації стратегічного потенціалу промисловості / Л.С. Ладонько, О.М. Клименко // Економіка сталого розвитку: теоретичні підходи та практичні рекомендації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13-16 вересня 2015 р, м. Кошице, Словаччина). – К.: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. – 152 с. [С. 83-84]
14. Скупський Р.М. Марикультура Чорного моря – концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру / Р.М. Скупський // Економічний форум. – 2015. - №1. – С.86-101.
15. Язлюк Б.О. Методика оцінки рівня згладжування економіко-інституціональної й соціально-економічної асиметрії розвитку внутрірегіональних територій/ Б.О.Язлюк// Зб. наук. праць Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2014. – Вип. 37. – Частина II. – С. 57–63.

Рецензент – д.е.н., професор Гришова І.Ю.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ

*Гамова О.В., к.е.н., доцент; Мельник М. М.
Запорізька державна інженерна академія*

Розробка науково обґрунтованих шляхів вдосконалення бухгалтерського обліку та аудиту виробничих запасів на підприємстві. В статті запропонована концепція оцінки виробничих запасів та стандарт внутрішнього аудиту виробничих запасів на ВАТ «Запоріжсталь». Шляхи вдосконалення бухгалтерського обліку та аудиту виробничих запасів дозволять працівникам на ВАТ «Запоріжсталь» якісно виконувати свої функції, впливати на роботу апарату управління, виявляти помилки в організації обігу документації з обліку виробничих запасів.

***Ключові слова:** бухгалтерський облік, виробничі запаси, аудит, документообіг, система управління.*

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку ринкових відносин в Україні значно ускладнює діяльність підприємств, що спричиняє не лише зростання ролі управління виробничими запасами, а й якісні зміни у системі формування інформації про них. Оскільки фінансовий результат підприємств формується за рахунок використання та реалізації виробничих запасів та інших операцій з ними, перед керівництвом підприємства постає актуальне питання вибору оптимальної моделі нагромадження, групування, систематизації й узагальнення інформації про виробничі запаси, процес їх реалізації, обліку та аудиту. За цих умов підприємствам необхідно сформуванати таку облікову політику, яка забезпечить відповідність тактичних цілей стратегічній меті розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теоретико-методичних засад обліку та аудиту виробничих запасів підприємства зробили вітчизняні вчені: Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, О.М. Галенко, Т.В. Гладких, С.Ф. Голов, С.І. Головацька, М. І. Должанський, В.П. Завгородній, С.Я. Зубілевич, Т.Г. Камінська, Я.Д. Крупка, П.О. Куцик, О.П. Кундря-Висоцька, М.В. Корягін та інші. Проблемам методики обліку виробничих запасів приділяли увагу зарубіжні вчені: М. Джиллінгем, М.Ліндерс, А.Н. Стерлігова, Дж. Р. Сток, Д. Уотерс, Дж. Шрайбфедер та ін. Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених, слід відзначити, що питання бухгалтерського обліку та аудиту виробничих запасів на підприємстві потребують подальшого наукового дослідження. Аналізуючи науковий внесок вчених, слід зазначити, що науково-методична база бухгалтерського обліку та аудиту виробничих запасів підприємств не в повній мірі задовольняє потреби управління.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розробці науково обґрунтованих шляхів вдосконалення бухгалтерського обліку та аудиту виробничих запасів на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення господарської діяльності підприємствами всіх форм власності та галузей економіки

використовуються виробничі запаси, які є найбільш важливою і значною частиною активів підприємства.

Належним чином організований облік виробничих запасів, тобто якісна поінформованість про їх наявність та рух, має суттєве значення в управлінні виробничою діяльністю кожного підприємства та в контролі за зберіганням матеріальних цінностей.

У теоретичному розумінні виробничі запаси є предметами праці, які одноразово використовуються у виробничому процесі, свою вартість повністю переносять на готову продукцію. В бухгалтерському обліку більшість предметів праці вважаються виробничими запасами.

Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку інформації про запаси і розкриття її у фінансовій звітності регламентуються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» (П(с)БО 9).

Відповідно до П(с)БО 9 запаси це активи, які:

- утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [1].

Аналіз нормативних та літературних джерел свідчить про неоднозначність підходів вітчизняних і зарубіжних вчених до трактування терміна «виробничі запаси», визначення їх складових елементів, функціонального призначення та принципів віднесення запасів до складу виробничих. У науковій літературі з обліку та оцінки наводяться багато різних понять, пов'язаних із виробничими запасами, проте слід зауважити, що кожне з них має власне тлумачення.

На думку Ф. Ф. Бутинця, виробничі запаси – це активи, які використовуються для подальшого продажу, споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [2]. Проф. Ф.Ф. Бутинець застосовує поняття «товарно-виробничі запаси». Він вважає, що цей термін найбільшою мірою відображає характерні властивості речових елементів виробництва, основне призначення яких – обробка в процесі виробництва, формування основи виробів, при цьому враховується можливість перебування їх у складі резервів у вигляді виробничих запасів на складі або готових виробів (товарів), що перебувають на складах [2].

Професор Н.М. Ткаченко також не виділяє виробничі запаси як окрему категорію, а застосовує більш узагальнене поняття «матеріали», до яких відносить сировину й основні матеріали, паливо, тару й тарні матеріали, будівельні матеріали, запасні частини для проведення ремонтів, тварини на вирощуванні та відгодівлі, матеріали сільськогосподарського призначення, малоцінні та швидкозношувані предмети [3].

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 такого поняття, як «виробничі запаси» не містить, хоча у складі запасів виділяють сировину, матеріали і допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні

цінності, які призначені для виготовлення продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва і адміністративних потреб.

Від оцінки виробничих запасів залежить правильність визначення фінансових результатів підприємства, його фінансових стан, конкурентоспроможність на ринку та в цілому ефективність діяльності підприємства.

Відповідно до вимог П(с)БО 9 «Запаси» оцінка виробничих запасів здійснюється у трьох випадках: при надходженні, при списанні й на дату складання звітності (на дату балансу) [1].

Ведення бухгалтерського обліку на ВАТ «Запоріжсталь» лежить на бухгалтерській службі підприємства на чолі з головним бухгалтером відповідно до чинного законодавства, основних принципів і методів ведення бухгалтерського обліку та облікової політики підприємства.

Облік виробничих запасів здійснюється за правилами, встановленими в Обліковій політиці. Відповідно до Облікової політики Компанії для оцінки вартості списання виробничих запасів можуть використовувати метод середньозваженої вартості. Метод оцінки за середньозваженою собівартістю запасів передбачає, що вибуття виробничих запасів може оцінюватися такими способами:

- оцінка за щомісячною середньозваженою собівартістю проводиться щодо кожної одиниці запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на початок звітного місяця і вартості одержаних у звітному місяці запасів на сумарну кількість запасів на початок звітного місяця і одержаних у звітному місяці запасів;

- оцінка за періодичною середньозваженою собівартістю запасів проводиться щодо кожної одиниці запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на дату операції на сумарну кількість запасів на дату операції з їх вибуття. Визначення, оцінки та обліку запасів на підприємстві здійснюється згідно вимог П(С)БО 9 «Запаси».

На ВАТ «Запоріжсталь» для узагальнення інформації про наявність і рух належних підприємству запасів сировини і матеріалів, будівельних матеріалів, тари, паливно-мастильних матеріалів, запасних частин призначено рахунок 2000 «Виробничі запаси». В таблиці 1 наведено фрагмент робочого плану до рахунку 20 «Виробничі запаси» на ВАТ «Запоріжсталь».

Таблиця 1

Робочий план до рахунку 20 «Виробничі запаси» ВАТ «Запоріжсталь»

№ субрахунку	Назва субрахунку
20100	Сировина і матеріали:
201101	Основна сировина (залізорудна)
201191	Основна сировина - резерв
201201	Основна сировина (концентрат)
201301	Основна сировина (вапняк)
201401	Основна сировина (металобрухт)
201411	Основна сировина (металобрухт) безоплатно отримане
201501	Основна сировина (ферроматеріали)
201511	Основна сировина (ферроматеріали) безоплатно отримане
201601	Основна сировина (магнезитовий порошок)

№ субрахунку	Назва субрахунку
201701	Основна сировина (добавки)
201801	Основні матеріали
201811	Основні матеріали безоплатно отримані
201821	Основні матеріали в підрозділах комбінату
201891	Основні матеріали - резерв
201901	Допоміжні матеріали
201911	Допоміжні матеріали безоплатно отримані
201661	ТМЦ «у виробництві»

На підставі робочого плану рахунків на ВАТ «Запоріжсталь» для кожного цеху формується система аналітичних рахунків.

В основу розробки робочого плану рахунків покладено систему показників внутрішньої та зовнішньої звітності, формування якої він призначений забезпечити. Рівень деталізації облікової інформації практично не обмежується. Кількість рахунків, з одного боку, визначається фактично наявністю об'єктів господарювання, а, з іншого, не повинна містити рахунків, що не використовуються.

Оцінка тісно пов'язана з усіма складовими методу бухгалтерського обліку, а також є передумовою здійснення бухгалтерського обліку виробничих запасів на ВАТ «Запоріжсталь» (рис. 1).

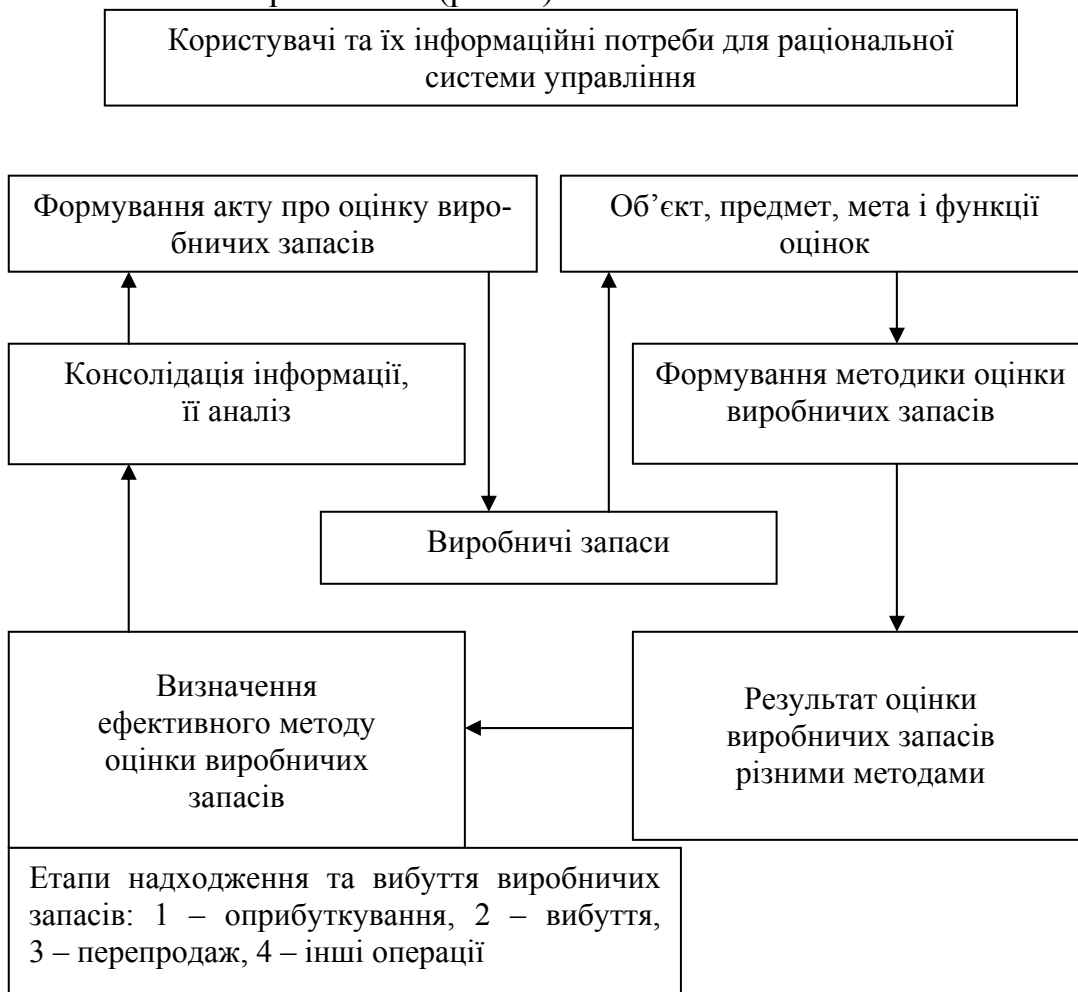

Рис. 1. Етапи оцінки виробничих запасів на ВАТ «Запоріжсталь»

З метою побудови системи обліково-інформаційного забезпечення формування оцінки виробничих запасів на ВАТ «Запоріжсталь» необхідним є перегляд умов реалізації принципів нарахування, відповідності доходів і витрат та обачності, які забезпечують достовірне відображення об'єктів обліку, які є факторами генерування та руйнування оцінки виробничих запасів.

Згідно з визначеною обліковою політикою, керівництво ВАТ «Запоріжсталь» самостійно розробляє систему та форми управлінського, у т.ч. первинного обліку, а також затверджує правила документообігу і технологію обробки облікової інформації. Рішення керівництва по затвердженню спеціалізованих (внутрішньовідомчих) форм управлінського обліку на ВАТ «Запоріжсталь» оформляється відповідним наказом по підприємству.

Удосконалення облікових передумов реалізації вказаних принципів дозволить привести чинну систему бухгалтерського обліку у відповідність до потреб процесу оцінки виробничих запасів підприємства на основі використання облікової інформації.

Для забезпечення достовірності обліку виробничих запасів необхідно розробити та запропонувати на ВАТ «Запоріжсталь» модель організації внутрішнього аудиту виробничих запасів. Стандарт проведення внутрішнього аудиту виробничих запасів на ВАТ «Запоріжсталь» представлено в табл. 2.

Таблиця 2

**Стандарт внутрішнього аудиту виробничих запасів на
ВАТ «Запоріжсталь» (розроблено автором)**

Мета аудиту — підтвердити законність господарських операцій щодо виробничих запасів та правильність відображення їх в обліку	
1. Планування та визначення внутрішнього аудиторського підходу до виробничих запасів	
2. Внутрішня аудиторська програма тестів з перевірки виробничих запасів	
2.1	Перевірка наявності документації по всіх господарських операціях з виробничими запасами згідно циклу обробки облікової інформації
2.2	Перевірка наявності та відповідності підписів на первинних документах з обліку виробничих запасів
2.3	Перевірка наявності всіх необхідних реквізитів в первинних документах з обліку виробничих запасів
2.4	Перевірка повноти закріплення виробничих запасів за матеріально-відповідальними особами
2.5	Наявність договорів про повну матеріальну відповідальність
2.6	Наявність наказу на призначення інвентаризаційної комісії підприємства
2.7	Перевірка: чи проводиться інвентаризація виробничих запасів у визначених законодавством випадках
2.8	Вибіркова інвентаризація виробничих запасів
2.9	Перевірка наявності виробничих запасів, які не використовуються на підприємстві
3. Завдання внутрішньої аудиторської перевірки виробничих запасів	
3.1	Встановити правильність віднесення активів підприємства до запасів згідно з П(С)БО 9 «Запаси»
3.2	Встановити забезпечення зберігання виробничих запасів і дотримання встановлених нормативів їх використання
3.3	Встановити дотримання основного принципу ведення бухгалтерського обліку й складання фінансової звітності

3.4	Встановити правильність визначення первісної (історичної) або чистої вартості реалізації виробничих запасів
3.5	Встановити повноту та правильність відображення в бухгалтерському обліку надходження виробничих запасів за їх напрямками
3.6	Встановити доцільність вибору підприємством методу списання виробничих запасів на витрати підприємства
3.7	Встановити правильність визначення вартості виробничих запасів, що вибули, за вибраним підприємством методом оцінки
3.8	Встановити правильність і повноту відображення в обліку господарських операцій з вибуття виробничих запасів
4. Джерела інформації для внутрішньої аудиторської перевірки виробничих запасів	
4.1	Наказ про облікову політику
4.2	Первинні документи з обліку виробничих запасів
4.3	Облікові реєстри, що використовуються для відображення господарських операцій з обліку виробничих запасів
4.4	Акти і довідки попередніх ревізій, аудиторські висновки та інша документація, що узагальнює результати перевірки виробничих запасів
4.5	Звітність (Баланс (ф. № 1), примітки до фінансової звітності (ф. № 5))
5. Послідовність проведення внутрішнього аудиту виробничих запасів	
5.1	встановлення забезпечення підприємства нормативними документами щодо прийому, обліку, зберігання й відпуску виробничих запасів
5.2	підготовча робота для проведення перевірки запасів (розробка програми внутрішньої аудиторської перевірки виробничих запасів)
5.3	ознайомлення з формою ведення обліку, з документообігом і процедурами обліку виробничих запасів
5.4	перевірка повноти виправлення помилок, що були виявлені попередньою перевіркою
5.5	встановлення правильності віднесення активів до виробничих запасів
5.6	забезпечення зберігання виробничих запасів
5.7	встановлення дотримання встановленого П(С)БО 9 порядку визначення первісної (історичної) або чистої вартості виробничих запасів
5.8	перевірка правильності та повноти відображення в бухгалтерському обліку надходження та вибуття виробничих запасів
5.9	правильність розподілу малоцінних і швидкозношуваних предметів (МШП) за групами
5.10	встановлення відповідності даних аналітичного та синтетичного обліку
5.11	повнота й достовірність відображення даних про наявність і рух виробничих запасів у звітності
6. Завершальний етап внутрішнього аудиту виробничих запасів	

В інформаційному аспекті внутрішній аудит на ВАТ «Запоріжсталь» слід визначати як інформаційну діяльність: об'єктом аудиту є інформація про стан ресурсів і характер процесів, засобом аудиту є методики контрольних дій (інформаційний ресурс) і, нарешті, результатом аудиту також є інформація (залежно від етапу аудиту - проміжна чи підсумкова).

Висновки. Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що шляхи вдосконалення бухгалтерського обліку та аудиту виробничих запасів дозволять працівникам на ВАТ «Запоріжсталь» якісно виконувати свої функції, впливати на роботу апарату управління, виявляти помилки в організації обігу документації з обліку виробничих запасів.

Запропонована концепція оцінки виробничих запасів на ВАТ «Запоріжсталь» базується на побудові комплексної системи достовірного і своєчасного обліково-інформаційного забезпечення системи управління процесами визначення їх вартості.

Стандарт внутрішнього аудиту виробничих запасів на ВАТ «Запоріжсталь» забезпечить достовірність бухгалтерського обліку виробничих запасів.

Список використаних джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87 // zakon.rada.gov.ua.
2. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів під заг. ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – [8-ме вид., доп. і перероб.] – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.
3. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: навч. посібник / Н.М. Ткаченко. - К.: Алерта, 2010. – 1080с.
4. Пушкар М.С. Фінансовий облік: підручник / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Картолданш, 2002. – 628 с.
5. Гаценко О.П. Економічний словник бухгалтера / О.П. Гаценко, Л.І. Курило, М.М. Матюха, О.А. Марчак. – К.: АМУ, 2009. – 181с.
6. Ковалев В.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / В.В. Ковалев, О.Н. Волкова. – М.: ПБОЮЛ, 2000. – 424 с.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко А. П.

УДК 637.1:339.137.2

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ

Нагула Р.О., аспірант

Полтавська державна аграрна академія

В статті розглянуто різновиди інструментів оцінки рівня міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного підприємства молокопереробної галузі. Проведено аналіз зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства, оцінку його конкурентоспроможності відносно іноземних конкурентів і запропоновано стратегії покращення його конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Визначено головні проблеми виходу вітчизняних молокопереробних підприємств на зовнішні ринки, здійснено аналіз сучасного стану виробництва молока у світі.

***Ключові слова:** перспективи, проблеми, зовнішні ринки, конкурентоспроможність продукції, ринок молока, молочна галузь, молочна продукція, конкурентоспроможність підприємства, конкурентні переваги, конкурентна поведінка, конкурентоспроможність вітчизняних підприємств.*

Постановка проблеми. Глобальний розвиток економіки вимагає від ринку України нових стратегій та механізмів забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, в тому числі й молокопереробних, як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках, які допомагають впроваджувати свої винаходи та продукцію у світове господарство.

Прагнення держави вийти на новий рівень економіки та забезпечення високих рівнів експорту, приводить до спрямування господарювання на європейські ринки та виходу української молочної продукції на зовнішні ринки

збуту, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції молочної галузі, проведення політики протекціонізму та захисту вітчизняного споживача від надміру дорогої та неякісної імпоротної молочної продукції.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Вагомий внесок у питанні управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств зроблено у працях вітчизняних і зарубіжних вчених як: І. Ансофф, Я. Базилюк, А. Воронкова, М. Гельвановський, В. Гриньова, В. Дикань, О. Кузьмін, М. Портер, С. Светуцьков, Р. Уотермен, А.В. Базилюк, Л.В. Батченко, І.П. Булеєва, І.І. Дахно, Ю.В. Макогон [1]. Незважаючи на велику кількість розглянутих робіт, щодо конкуренції, багато питань потребують подальшого дослідження, зокрема міжнародна конкурентоспроможність підприємств.

Особливої актуальності набуває необхідність розроблення підходів до забезпечення високого рівня конкурентоспроможності молокопереробних підприємств, дослідження факторів, що його формують, визначення стратегій подальшого розвитку з урахуванням перспектив виходу на зовнішні ринки.

Постанова завдання. Мета статті полягає в аналізі ситуації на вітчизняному ринку молока та виявленні проблем, що виникають при виході підприємств на зовнішні ринки молочної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність розглядається як соціально-економічна категорія, вміння досягати законним шляхом найвищих економічних та соціальних переваг.

Вона характеризується властивістю об'єкта задовольняти певну конкретну потребу на даному ринку.

Конкурентоспроможність підприємства - вміння виготовляти і реалізувати дешеву якісну продукцію в достатній кількості.

У кожного підприємства є переломний момент, коли потрібно виходити не тільки на вітчизняний ринок, а й на зовнішній. Для українських підприємств це актуальне питання, але мала кількість фінансів, невідповідність якості продукції міжнародним стандартам, відсутність інновацій у багатьох підприємств, перешкоджають виходу на закордонні ринки. Натомість в Україні існують підприємства, продукція та послуги яких є конкурентоздатними не тільки на вітчизняному ринку, а їх потенціал перевищує внутрішні потреби країни, тому для збільшення обсягу продажу продукції, цим підприємствам необхідно шукати нові ринки збуту.

Підприємство, що виходить на зовнішні ринки і має на меті активно реалізувати свою продукцію за кордон, також планує отримувати великі прибутки, але це можливо лише за умови експортних операцій. Поняття зовнішнього ринку більш ширше ніж національного, і тому має велику перспективу розвитку та пропонує підприємствам більші прибутки ніж в середині однієї країни. Але для виходу на міжнародні ринки і зацікавлення іноземних споживачів своєю продукцією потрібно спровокувати попит саме на продукцію даного підприємства, дотримуючись всіх вимог, що висуваються на міжнародному ринку до даної продукції, беручи до уваги обмеження у міжнародній торгівлі - як у країні, на ринок якої воно збирається вийти, так і в своїй власній.

Вихід на зовнішній ринок завжди є вступом до конкурентної боротьби. В умовах коли світові ринки перенасичені різними видами товарів кожен товар змушений боротися за перевагу споживача, яка віддається найбільш конкурентоспроможному товарові, який за свою ціну задовольняє більше потреб і на більш високому рівні, ніж товари конкурентів.

Міжнародна конкурентоспроможність проявляється у досягненні фірмою конкурентних переваг у міжнародному суперництві. Конкурентні переваги показують, у яких областях підприємство досягло більш високих результатів, чим конкуренти, що дозволяє правильно виробити стратегію позиціонування товарів і послуг на ринку, вибравши цільові ринкові сегменти і сконцентрувати там фінансові ресурси підприємства. Вони також поділяються на:

— внутрішні — характеризують внутрішній аспект діяльності підприємства (рівень затрат, продуктивність праці, менеджмент), щоб зробити його кращим ніж у конкурентів;

— зовнішні — базуються на спроможності підприємства створити більш значимі цінності для споживачів його продукції.

Зовнішні конкурентні переваги орієнтують підприємство на розвиток та використання тих чи інших внутрішніх переваг, забезпечуючи йому стійкі конкурентні позиції, орієнтуючись на цілеспрямоване задоволення потреб конкретної групи споживачів. А базуються вони на якості товару, що створюють цінність для покупця за рахунок скорочення витрат та підвищення ефективності. Це збільшує потенціал фірми і примушує ринок приймати ціну продажів вищу, ніж у пріоритетного конкурента, який не забезпечує відповідної визначної якості [2, с. 102].

Внутрішня конкурентна перевага є наслідком більш високої продуктивності, яка забезпечує фірмі більшу рентабельність та більшу стійкість в умовах зниження цін продажів, що нав'язуються ринком чи конкуренцією.

Все це вказує, що конкурентні переваги українських підприємств можуть бути використані для переваги у витратах виробництва; якості продуктів та послуг; дизайну ураковки; експлуатаційних характеристик продукту; післяпродажному обслуговуванні; швидкості реакції на запити споживача; асортименті продукції; кількості конкурентів; контактах з постачальниками; рекламі; маркетингу [3, с. 29].

Фірма визначає сильні та слабкі сторони, що допомагає їй виділити ті напрямки, в яких вона може досягти успіху; оцінює можливості та погрози потенційних ринків, що допомагає визначити фактори, які є необхідними для успіху на ринку. Порівняння потенційно успішних напрямків та важливих для успіху факторів дає фірмі уявлення про власні конкурентні переваги та робить можливим розробку стратегій [4, с. 235].

Головною проблемою залишається управління якістю на українських переробних підприємствах — менше третини з них мають сертифіковані системи управління якістю. Процес гальмується консервативними методами управління, а також високою вартістю процедури. 80 % від усього виробництва молока в Україні виробляється селянами, які видоюють молоко вручну.

Підвищення рівня якості молочної продукції є одним із найважливіших напрямків зростання ефективності виробництва та конкурентоспроможності підприємства як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках. Під якістю продукції, як економічної категорією, розуміють відповідність властивостей та ознак товару вимогам і потребам кінцевих споживачів. Останнім часом експерти неодноразово стали звертати увагу на погіршення якості більшої частини виробленої молокопереробними підприємствами продукції.

Підвищення якості та конкурентоспроможності молочної продукції впливає на ефективності суспільної праці, темпи та ефективність науково-технічного прогресу, структуру виробництва та функціональний розподіл потужностей, забезпечує покращення використання матеріальних активів, збільшення прибутковості виробництва, підвищення ефективності використання інвестиційних ресурсів, гарантує більш повне задоволення попиту споживачів, вихід підприємства на світовий ринок, збільшення експорту молочної продукції, формування іміджу підприємства як економічно надійного партнера на ринку [5, с. 135].

Щоб домогтися належного рівня якості молока в сільгосп підприємствах необхідно провести наступні заходи:

- створити ферми з високими показниками надоїв, жиру та білка в молоці;
- утримувати приміщення для корів в охайному вигляді;
- запровадити доїння корів механічним способом з закритою подачею молока;
- створити гігієнічні умови приймання молока-сировини на молокопереробних підприємствах.

Щоб правильно провести оцінку конкурентоспроможності молочної продукції проводиться вивчення ринку молока. Воно розпочинається з вивчення середовища конкурентів - товаровиробників; аналізується попит покупців з урахуванням якісних, екологічних, та інших вимог до продукції; визначаються оціночні параметри. Проводиться оцінка вимог до молокопродуктів, їх асортименту, кількістю параметрів, лабораторними аналізами.

Інтеграція України у світовий економічний простір призвела до зростання ролі зовнішньої торгівлі у відтворювальному процесі, посилила вплив кон'юнктури світового ринку на параметри розвитку економіки держави. Оцінка та інтерпретація сучасних тенденцій і нових викликів на світовому агропродовольчому ринку є важливою для забезпечення суб'єктів формування торгової політики відповідною інформацією для мобілізації державних ресурсів на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Порівняно з іншими галузями молочний бізнес є найменш привабливим з точки зору капіталовкладень, що є гальмом у стабілізації та розвитку всієї молочної галузі, а саме молочного скотарства. Бізнес-проекти будівництва нових ферм та реконструкції існуючих мають високу капіталоємність з тривалим терміном окупності.

Готовність чи неготовність виробників молочної продукції та державних органів до здійснення кроків у напрямку імплементації європейських ви-

мог впливатиме не лише на можливість вітчизняних виробників вийти на європейський ринок, а й посісти там відповідну нішу. Від додержання вимог щодо якості і безпечності молочної продукції у майбутньому будуть залежати і конкурентні переваги на внутрішньому ринку.

Законодавство України звичайно потребує удосконалення та доопрацювання у сфері тваринництва, але ці зміни потребують і можливості їх практичної реалізації. Так, наприклад, якість молока, що виробляється в Україні, не відповідає європейським стандартам, що найменше з двох причин. Насамперед тому, що якість сировини не відповідає європейським стандартам. Зміну управління якістю молочної продукції необхідно здійснювати у всьому харчовому ланцюзі «виробництво – споживання», який включає виробництво молочної сировини, її переробку, реалізацію та споживання готової продукції.

У Європі українська молочно-сировинна база не котується за якісними показниками і не має попиту, адже наше молоко і молочна продукція оцінюється за вмістом жиру, а не білка, як на Заході. Низька якість молока залежить від незадовільних біологічно-санітарних умов. Наявність жиру і білку залежить від якості кормів: соковитих, грубих та концентрованих, а також біодобавок.

До проблем українського експорту можна віднести:

- низько технологічна продукція та не відповідність якості українських товарів вимогам світових ринків;
 - застарілі ринки збуту, відсутність переорганізації;
 - необхідність стандартизації та сертифікації за світовими зразками українських товарів;
 - слабка підтримка держави та ліцензій на експорт сировини;
- Заходи щодо підвищення ефективності експортних операцій:
- підвищення конкурентноздатності товарів на експорт вдосконалюючи кваліфікацію персоналу, що приймає участь в організації експортних операцій, шляхом регулярного проведення навчання й атестацій;
 - диверсифікованість виробництва з метою виведення на зовнішні ринки нових видів продукції та оптимізація процесу пошуку контрагентів і встановлення контактів з ними на довгостроковій основі;
 - використання акредитивної форми розрахунків;
 - мінімізація витрат експортера на виробництво й транспортування товару для зменшення собівартості товару;
 - контроль якості з метою недопущення відмовлення покупця від товару чи зниження ціни;
 - вчасне постачання;
 - розробка маркетингу при виході на новий ринок;
 - вихід на нові ринки збуту, з метою приваблення справжніх іноземних споживачів.

Міжнародна конкурентоспроможність підприємства – здатність підприємства створювати та реалізовувати продукцію, яка за ціною та якістю буде краща, ніж аналогічна продукція конкурентів на зовнішньому ринку.

Основними проблемами, які перешкоджають успішній реалізації конкурентних переваг є, перш за все, технологічна відсталість вітчизняних компаній та наявність несприятливого бізнес-клімату в українській державі. Національні фактори здійснюють першочерговий вплив на чинну модель конкурентоспроможності України: природно-ресурсний потенціал країни сприяє розвитку таких галузей як чорна металургія та хімічна промисловість, а географічне розташування обумовлює розвиток експорту транспортних послуг. Таким чином, Україна має вкрай вразливу структуру експорту з його концентрацією у секторах, які характеризуються переважно ціновою конкуренцією. Тому важко завойовані позиції на тих чи інших ринках сировини і напівфабрикатів легко втрачаються, коли конкуренти пропонують кращі цінові умови поставок.

Для управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства застосовують комплекс заходів, спрямованих на протистояння та подолання негативних наслідків конкуренції з метою досягнення бажаного рівня конкурентоспроможності на міжнародному ринку [6].

Враховуючи жорсткі умови конкуренції ринку від підприємства вимагають забезпечення стабільного фінансового стану шляхом здійснення ефективної виробничо-збутової діяльності.

Щодо держави, то головним її завданням має бути створення такого економічного, політичного та правового середовища, які б стримували конкурентоспроможні товари, це забезпечується проведенням реформ господарської діяльності в умовах переходу до нової моделі розвитку економіки, створення ефективної експортно-імпоротної стратегії, політики таможні, валютно-фінансові, та національних інтересів та інтересів виробників.

Обмеження активного впливу на підвищення конкурентоздатності товарів і послуг у сфері обслуговування вимагає обґрунтованого добору і застосування методів забезпечення конкурентоздатності, які необхідно розглядати як найбільш ефективні шляхи підвищення конкурентоздатності.

Сучасне економічне середовище характеризується посиленням динамізму протікання всіх процесів, утому числі й конкурентної боротьби. У теперішніх умовах, які характеризуються постійною зміною зовнішніх факторів, зростанням ризику діяльності, питання конкурентоспроможності підприємств на зовнішньому ринку є актуальним.

Наслідком трансформаційних процесів в економіці України стало послаблення організаційних основ управління міжнародною конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств, що посилює загрозу їх витіснення зарубіжними конкурентами як на внутрішньому ринку України, так і на закордонних ринках. Перед підприємствами орієнтованими на міжнародний ринок, виникає проблема формування стійких конкурентних переваг з метою ефективного функціонування на зарубіжному конкурентному ринку.

Основними проблемами, які перешкоджають успішній реалізації конкурентних переваг є перш за все технологічна відсталість вітчизняних компаній та наявність несприятливого бізнес-клімату в українській державі.

У більшості випадків українська продукція виявляється неконкурентоспроможною внаслідок відсутності відповідних сертифікатів якості або використання таких систем оцінки якості товарів, які не відповідають загальноприйнятим у світі.

Щодо молочної галузі то вона є підгалуззю харчової промисловості і включає в себе підприємства з виробництва молока та інших молочних продуктів, займаючи важливе місце в економіці держави та забезпеченні населення продуктами харчування. Її робота залежить від стану виробництва, наявності якісної сировинної бази, платоспроможності покупців.

Для повного забезпечення ефективного виробництва продукції підприємствами потрібно володіти достовірною інформацією про стан молочного ринку та напрямки його майбутнього розвитку. Для цього проводять аналіз поточної ситуації на ринку молока, аналізувати позитивні та негативні тенденції, які відбуваються на ринку молочної продукції за останні роки.

У свою чергу світовий ринок молока славиться тим, що він постійно розвивається та збільшує обсяги виробництва. На ньому зросли вимоги до якості молочних продуктів – воно повинне бути свіжим, чистим, корисним, виробленим в екологічно безпечному навколишньому середовищі, зручним у використанні та споживанні. Натомість в Україні рівень споживання молочної продукції залишається низьким, тому на вітчизняні ринки потрібно постачати молочні продукти з додатковою цінністю та високоякісними поживними властивостями. Це допоможе збільшити попит на наше молоко та молочну продукцію й збільшить якість як за жирністю, так і вмістом білка, як на Заході.

Наявність жиру і білку залежить від якості кормів: соковитих, грубих та концентрованих, а також біодобавок, тому потрібне оптимальне їх співвідношення в раціоні скотини. Для цього необхідно:

- нарощувати виробництво конкурентоспроможної молочної продукції, розширюючи асортимент і гарантуючи якість з метою задоволення попиту в молочних продуктах на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- застосовувати ресурсозберігаючі безвідходні технології та проводити переробку вторинних ресурсів;
- налагодити взаємовідносини з постачальниками молочної сировини, особливо з території колишнього СНД, які і на сьогодні являються стратегічними партнерами [7].

Щоб підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції молокопереробних підприємств можна запропонувати провести такі дії:

- ввести в дію ефективний контроль за виробництвом, застосовувати сучасні енерго та ресурсозберігаючі технології;
- управляти вхідною та вихідною інформацією для більш ефективного прийняття рішень, контролюючи фінансовий стан та інвестиції підприємства;

— розробляти довгострокові і короткострокові стратегії, планування й прогнозування діяльності підприємства, організацію виробництва і праці, технічного контролю, підвищення кваліфікації кадрів і виробничої дисципліни.

Для вітчизняних підприємств успішний та конкурентоспроможний молочний бізнес на світовому ринку можливий за умов постійного контролю за ефективністю господарювання, а саме впровадження інновацій, які допоможуть нарощувати виробничі потужності та підвищувати якість продукції, що наблизить її до європейських стандартів.

Жорстка боротьба за споживачів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, потребує створення і виробництва конкурентоспроможних товарів. У зв'язку з цим, проблема пошуку нових досконалих методів оцінки рівня конкурентоспроможності продукції та ефективних шляхів її зростання є актуальною і потребує більш детального дослідження.

Якщо на даному етапі визначений (досягнутий) рівень конкурентоспроможності товару виявився неприйнятним, то подальша його оцінка значення не має. Підприємству необхідно скоригувати якісні та/або цінові характеристики товару з тим, щоб вони відповідали цілям конкурентної стратегії підприємства; якщо ж на даному етапі виробнику вдалося досягти прийнятний рівень конкурентоспроможності своєї продукції, то підтвердити це необхідно позитивними результатами оцінки маркетингової діяльності підприємства [8].

Важлива роль відводиться показникам якості молока, зокрема його сортової структурі. Так, за стандартом, молоко під час закупівлі розподіляється на три гатунки: вищий, перший і другий. Воно має бути від здорових корів, охолоджене й профільтроване, і оцінюється за такими показниками якості, як густина, кислотність, загальне бактеріальне забруднення, вміст соматичних клітин, чистота і вміст жиру.

Для дослідження конкурентного потенціалу підприємства застосовують порівняльний аналіз діяльності конкурентів. Для аналізу використовується метод теорії ефективної конкуренції. Даний метод передбачає аналіз чотирьох груп показників, які комплексно оцінюють ефективність використання ресурсів підприємства, діючого на певному сегменті ринку [9].

Висновки. Для України діяльність на зовнішньому ринку молочних продуктів набула великого значення. Обмежені потенційні можливості внутрішнього ринку молочної продукції, досить сильна конкуренція з боку провідних компаній на ринку змушують керівництво вітчизняних компаній шукати нові ринки збуту своєї продукції для максимально повного завантаження виробничих потужностей, зниження на цій основі собівартості продукції, досягнення за рахунок ефекту масштабу більшої конкурентоспроможності в цій сфері та, в кінцевому рахунку, забезпечення стійкої прибутковості підприємства в довгостроковій перспективі.

Таким чином, економічне зростання молочної галузі України залежить від зовнішньоторговельного потенціалу з використанням гео економічних переваг виходу на перспективні зовнішні ринки, забезпеченням оптимальної диверсифікації зовнішньоекономічної сфери, залученням інноваційного потенціалу та застосуванням заходів державного стимулювання експорту.

До причин освоєння міжнародних ринків молочної продукції молокопереробними підприємствами України можна віднести:

— міжнародні ринки молочної продукції дозволяють нарощування виробництва, збільшення доходів, отримання додаткових конкурентних переваг за рахунок ефекту масштабу;

— для виходу зовнішні ринки проводять диверсифікацію ризиків;

— освоєння зовнішніх ринків має стати стимулом впровадження міжнародних стандартів якості у процесі виробництва, переробки та реалізації продукції вітчизняної молочної галузі.

Якість молока залежить від багатьох чинників, серед яких: стан здоров'я дійної корови, умови утримання, годівлі, умови доїння та зберігання молока, умови транспортування і реалізації.

Сьогодні вітчизняна молочна галузь ще не готова до жорсткої конкуренції з потужними міжнародними компаніями. Тому надалі потрібно працювати над продовженням гармонізації діючих стандартів до вимог європейських та світових, активізувати роботу по впровадженню систем управління якістю ISO та систем управління безпечністю HACCP.

Список використаних джерел:

1. Колесник Ю.В. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств
2. Савчук А. Конкурентоспособность отраслей промышленного производства: методологические вопросы оценки и анализа // Економіка промисловості. - 2006. - №2. - с.61 - 66.
3. Дем'яненко А. Г. Формирование модели комплексного анализа эффективности внешнеэкономической деятельности предприятия. // Економіка, фінанси, право. - 2005. - № 2. - с. 22-28
4. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств. За редакцією Ю.Г. Козака, Н.С. Логвінової. - К.: Центр навчальної літератури, 2006.- 792 с.
5. Алімова А. Е. Якість молочної продукції як ключовий фактор забезпечення її конкурентоспроможності / А. Е. Алімова. // Бізнесінформ. – 2012. – №10. – С. 132–136.
6. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (організації): Навч. посібник / За ред. І. Ю. Сіваченка. – Київ: ЦНЛ, 2003. – 186с.
7. Статистика показників країн СНД за прогнозами Держслужби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/operativ/operativ2011/sesks/sesks_u/secks0611.html.
8. Зав'ялов П.С. Ранговая оценка массового потребительского товара / П.С. Зав'ялов, О.В. Каплина, Д.А. Зайченко // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 3. – С. 90–103.
9. Дмитренко Н.М. Конкурентоспроможність переробних підприємств малого бізнесу в АПК : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Н.М. Дмитренко. – Дніпропетровськ : ДДАУ, 2008. – С.6.
10. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / Ільчук М. М. – К.: Нічлава, – 2008. – 312 с.
11. Чагаровський В. П. Молочна промисловість України (минуле, сьогодення та майбутнє) / В. П. Чагаровський // Молочна промисловість. – 2009. – № 6 (21). – С. 5-10.
12. Світовий ринок молока і Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://propozitsiya.com/?page=149&itemid=588&number=16>.
13. Харчук Т. В. Шляхи виходу підприємства на зовнішні ринки. – 2009. – №8 – С. 12-16.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАПІТАЛУ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

Назаренко І.М., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

У статті проаналізовано методологічні основи діагностики ефективності використання капіталу суб'єктів агробізнесу. Систематизовано наукові підходи до ефективності використання капіталу. Визначено напрямки системного аналізу оцінки ефективності використання капіталу. Доведено необхідність діагностики з позиції трьох взаємопов'язаних компонентів: рентабельності; економічного ефекту; оборотності. Виокремлено ключові показники, які доцільно застосовувати для діагностики ефективності використання капіталу. На основі дослідження обґрунтовано, що показники рентабельності повинні включати індикатори рентабельності власного капіталу (в тому числі зареєстрованого); інвестованого (залученого) та перманентного капіталу. Економічний ефект повинен визначатися за допомогою показника фінансового левериджу, шляхом оцінки додаткового отримання прибутку та підвищення рівня рентабельності власного капіталу внаслідок залучення позикового капіталу. Показники ефективності (інтенсивності) використання капіталу повинні характеризувати оборотність капіталу (в розрізі складових), надавати інформацію про термін погашення кредиторської заборгованості та характеризувати розмір та оборотність власного капіталу в процесі здійснення збутової діяльності.

***Ключові слова:** капітал, ефективність, ефект, рентабельність, оборотний капітал, показники.*

Постановка проблеми. Важливу місію в діагностиці капіталу підприємств відіграє оцінка ефективності використання капіталу. Результати досліджуваного питання дають підстави стверджувати, що на сьогодні комплексний, всеохоплюючий підхід до оцінки ефективності використання даного фінансового ресурсу відсутній.

Існування значної кількості поглядів та методик аналізу капіталу з позиції ефективності використання капіталу, наявність багатоаспектної гами показників (коефіцієнтів), що визначають його дохідність, створюють відповідну невизначеність з питань виокремлення необхідних фінансових індикаторів для здійснення діагностики ресурсу в даному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у методологію діагностики ефективності використання капіталу здійснили О.М. Анісімова, Г.О. Крамаренко, В.В. Ковальов, В.О. Подольська, Г.В. Савицька, О.В. Яріш, О.В. Ярошенко та ін. Незважаючи на достатньо пильну увагу вчених до питань діагностики ефективності використання капіталу виникає необхідність поглибленого розгляду досліджуваної проблематики, чіткому виокремленню ключових показників.

Постановка завдання. Мета написання статті полягає в дослідженні методологічних основ діагностики ефективності використання капіталу суб'єктів агробізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систематизація наукових підходів до ефективності використання капіталу дозволяє стверджувати, що

одні вчені показники ефективності використання капіталу об'єднують у дві групи (показники, які характеризують ефективність капіталу на основі розрахунку показників його оборотності та показники, що оцінюють дохідність, прибутковість капіталу [10], інші – виокремлюють показники рентабельності [6] та ефект фінансового левериджу.

В зв'язку з тим, що ефективність являється важливим напрямком діагностики капіталу, необхідно сформулювати методологічне підґрунтя оцінки ефективності використання досліджуваного фінансового ресурсу.

Дослідження ефективності використання капіталу передбачає аналіз оборотності (інтенсивності), ефективності (прибутковості) та економічного ефекту від додаткового залучення відповідних видів даного фінансового ресурсу. Відповідно, системний аналіз оцінки ефективності використання капіталу підприємств необхідно здійснювати з позиції трьох взаємопов'язаних компонентів: рентабельності; економічного ефекту; оборотності (рис. 1).

Рис. 1. Системний аналіз оцінки ефективності капіталу підприємств

Обрання даного напрямку методології пояснюється наступними причинами:

1) Методологія оцінки рентабельності капіталу базується на основі підходу до економічної ефективності, яка виражається співвідношенням величини економічного ефекту до величини ресурсів або витрат. Пріоритетним результативним показником діяльності підприємств є прибуток, але даний фінансовий індикатор не характеризує ефективність діяльності підприємства, використання фінансових ресурсів. Відповідно, для забезпечення комплексної діагностики капіталу суб'єктів агробізнесу потрібні дієві фінансові індикатори в обрахунку яких приймає участь даний результативний показник. Тобто, складовою методології досліджуваного наукового напрямку повинна бути оцінка рентабельності капіталу. Індикатори рентабельності будуть відображати співвідношення економічного ефекту до витрат (відповідних складових капіталу підприємства).

2) Економічний ефект буде відображати додаткове отримання прибутку, підвищення рівня рентабельності власного капіталу в результаті додаткового залучення позикового капіталу, що визначатиметься через ефект фінансового важелю.

3) Оборотність (інтенсивність) використання капіталу, сприятиме досягненню відповідного ефекту в вигляді збільшення, оптимізації розміру результативних показників фінансової діяльності.

Показники прибутковості (рентабельності) забезпечують вивчення ефективності діяльності підприємства за співвідношенням ефекту (прибутку) і вартості витрачених ресурсів, а також доходів, отриманих у результаті їх використання.

Аналізуючи підходи до рентабельності, які склалися в науково-практичній сфері, доцільно зазначити наступне.

На сьогодні існує погляд на розмежування валової рентабельності, рентабельності операційної діяльності та рентабельності звичайної діяльності.

Валова рентабельність - характеризує ефективність роботи структурних підрозділів підприємства за центрами витрат і центрами відповідальності, де відбувається формування змінних витрат, безпосередньо пов'язаних з виготовленням продукції та загальновиробничим управлінням, а також визначення виробничої собівартості.

Рентабельність операційної діяльності - свідчить про ефективність операційних витрат, пов'язаних з формуванням виробничої собівартості, загальногосподарським управлінням і збутовою діяльністю та іншими операційними витратами.

Рентабельність звичайної діяльності дозволяє вивчити привабливість підприємства за визначеними умовами господарювання відповідно до діючих положень внутрішніх і зовнішніх нормативних документів та з урахуванням всіх видів витрат, які виникають на підприємстві, і які можливо передбачити [16].

Пріоритетною складовою загальної рентабельності являється рентабельність капіталу.

Для характеристики ефективності використання капіталу доцільно використовувати наступні коефіцієнти.

Найбільше значення для оцінки діяльності має показник фінансової рентабельності, тобто рентабельності власного капіталу. За допомогою фінансових індикаторів даної групи є можливість визначити ефективність використання інвестованих власником коштів в розвиток підприємства, порівняти їх з доходами від інших вкладень.

Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна в дану групу виокремлюють три коефіцієнта, в обрахунку яких приймає участь валовий прибуток; чистий прибуток та прибуток від реалізації продукції.

Тобто, методика розрахунку рівня рентабельності власного капіталу необхідно моделювати наступним чином:

- *рентабельність за валовим прибутком:*

$$P_{\text{вк(вп)}} = \frac{\text{ВП}}{\text{ВК}} * 100\%, \quad (1)$$

де, $P_{\text{вк(вп)}}$ - рентабельність власного капіталу за валовим прибутком, %;

ВК - власний капітал, тис. грн.;

ВП - валовий прибуток тис. грн.

- рентабельність за чистим прибутком:

$$P_{\text{вк(чп)}} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВК}} * 100\%, \quad (2)$$

де, $P_{\text{вк(чп)}}$ - рентабельність власного капіталу за чистим прибутком, %;

ЧП - чистий прибуток, тис. грн.;

ВК - власний капітал, тис. грн.;

- рентабельність за чистим прибутком від реалізації:

$$P_{\text{вк(чдрп)}} = \frac{\text{ЧДРП}}{\text{ВК}} * 100\%, \quad (3)$$

де, $P_{\text{вк(чдрп)}}$ - рентабельність власного капіталу за чистим прибутком від реалізації, %;

ЧДРП - чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.;

ВК - власний капітал, тис. грн. [6].

Використання перманентного капіталу підприємствами вимагає також включення даного показника в групу рентабельності.

Перманентний капітал – це сума власного капіталу та довгострокових позикових коштів, які знаходяться в довгостроковому розпорядженні суб'єкта господарювання. Відповідно, коефіцієнт рентабельності перманентного капіталу доцільно розраховувати наступним чином:

$$P_{\text{ПК}} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ПК}} * 100\%, \quad (4)$$

де $P_{\text{ПК}}$ - рентабельність перманентного капіталу, %;

ЧП - чистий прибуток, тис. грн.;

ПК - перманентний капітал, тис. грн. [10].

Рентабельність фінансових вкладень, тобто коефіцієнту, який показує розмір доходів (дивідендів, відсотків) отриманих на кожну гривню, вкладену в акції, облігації інших підприємств, від пайової участі в діяльності інших організацій, необхідно розраховувати наступним чином:

$$P_{\text{ФВ}} = \frac{\text{ДЦПВ}}{\text{ФВ}} * 100\%, \quad (5)$$

де, $P_{\text{ФВ}}$ - рентабельність фінансових вкладень, %;

ДЦПВ - дохід від цінних паперів і вкладень, тис. грн.;

ФВ - фінансові вкладення, тис. грн. [6].

Ефективність витрат засновників майна підприємства доцільно проаналізувати за допомогою коефіцієнта рентабельності зареєстрованого капіталу, методику обрахунку якого можна представити наступним чином:

$$P_{\text{ЗК}} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ЗК}} * 100\%, \quad (6)$$

де, $P_{\text{ЗК}}$ - рентабельність зареєстрованого капіталу, %;

ЧП - чистий прибуток, тис. грн.;

ЗК - зареєстрований капітал, тис. грн.

Ю. С. Цал-Цалко констатує, що показники рентабельності власного капіталу (чистих активів) і зареєстрованого капіталу показують загальну ефективність підприємницької діяльності відносно власних вкладень засновників підприємства при його створенні та реінвестуванні прибутку. Вони є універсальною характеристикою привабливості і вигідності інвестування для фактичних та потенційних власників, а також оцінкою вміння господарюючих суб'єктів користуватися ринком фінансових ресурсів [16].

Одним з важливих аспектів оцінки діяльності фірми є вивчення її ефективності з точки зору власника. Ефективність в даному випадку, як і в багатьох інших, можна оцінювати шляхом визначення показника рентабельності. Однак простого розрахунку може виявитися недостатньо і його буде необхідно доповнити аналізом. Актуальним методом є факторний аналіз рентабельності власного капіталу.

Цінність будь-якого виду аналізу складно переоцінити, а факторний аналіз рентабельності власного капіталу та інших показників є одним з більш оптимальних методів, що сприяють прийняттю вірних управлінських рішень [14].

Факторну модель рентабельності власного капіталу доцільно виразити за допомогою формули Дюпона:

$$P_{BK} = \frac{P-100}{NP} * \frac{NP}{\bar{P}_1} * \frac{\bar{P}_1}{\bar{K}^C} \quad (7)$$

де, P_{BK} - рентабельність власного капіталу, %;

P - чистий прибуток, тис. грн.;

NP - прибуток від реалізованої продукції, тис. грн.;

\bar{P}_1 - середньорічна сума власних коштів підприємства, тис. грн.;

\bar{K}^C - власний капітал, тис. грн.

Згідно даної методики рентабельність власного капіталу можна представити наступним чином:

$$P_{BK} = K^N * \lambda_1 * K^{FB}, \quad (8)$$

де, K^N - рентабельність реалізованої продукції, %;

λ_1 - коефіцієнт фондоддачі, грн.;

K^{FB} - коефіцієнт фінансової залежності, що характеризує структуру капіталу підприємства [6].

Перевагою даної моделі є аналітичність, розподіл комплексних показників на чинники, їх складові. Це дозволяє визначити першопричини і взаємозв'язок змін комплексних показників ефективності діяльності компанії. За допомогою моделі факторного аналізу ключових показників можна наочно простежити вплив первинних чинників на формування комплексних показників, дати їх порівняльну характеристику і визначити причини їх зміни [7].

До показників рентабельності капіталу також потрібно віднести період окупності власного капіталу. Тобто проаналізувати період, протягом якого повністю здійсниться окупність капіталу, вкладеного в дане підприємство. Період окупності власного капіталу має важливе значення, оскільки через

оцінку, розмір та динаміку власники даного фінансового ресурсу, роблять висновки про ефективність управління їх капіталом. Чим швидше вкладення в компанію досягають окупності, тим швидше вони починають приносити прибуток [8].

Методика розрахунку даного показника має наступний вигляд:

$$T_{\text{ок}} = \frac{\text{ВК}}{\text{ЧП}}, \quad (9)$$

де, $T_{\text{ок}}$ - період окупності власного капіталу;

ВК - власний капітал, тис. грн.;

ЧП - чистий прибуток, тис. грн.

При дослідженні рентабельності капіталу також потрібно проаналізувати рентабельність інвестованого капіталу, який характеризує ефективність використання залученого капіталу. Методику розрахунку необхідно представити у вигляді алгоритмічного взаємозв'язку показників:

$$ROIC = \frac{\text{NOPLAT}}{IC} * 100\%, \quad (10)$$

$$\text{NOPLAT} = \text{EBIT} - T, \quad (11)$$

$$IC = E + D, \quad (12)$$

$$ROIC = \frac{\text{NOPLAT}}{E+D} * 100, \quad (13)$$

де, NOPLAT – чистий операційний прибуток після сплати податків;

EBIT - прибуток до сплати відсотків і податків;

T - податок на прибуток;

IC - інвестований капітал;

E - обсяг власного капіталу;

D - обсяг довгострокового капіталу [12]

В.В. Ковальов пропонують дещо спрощену методику розрахунку даного коефіцієнта, але з двох позицій:

- з позиції інвесторів:

$$ROI = \frac{P_n + I_n}{C + CL}, \quad (14)$$

де, ROI - рентабельність інвестованого капіталу з позиції інвесторів;

P_n - чистий прибуток;

I_n - відсотки до сплати;

C - сукупний капітал;

CL - короткострокові пасиви;

- з позиції власників підприємства:

$$ROE = \frac{P_n - PD}{E - PS}, \quad (15)$$

де, ROE - рентабельність інвестованого капіталу з позиції власників підприємства;

P_n - чистий прибуток;

PD - дивіденди за привілейованими акціями;

E - власний капітал;

PS - привілейованими акція [4].

Використовуючи позицію відносно розрахунку рентабельності в межах валового та чистого прибутків, а також чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) рентабельність сукупного капіталу необхідно визначати наступним чином:

- рентабельність за валовим прибутком:

$$P_{K(ВП)} = \frac{ВП}{K} * 100\%, \quad (16)$$

де, $P_{K(ВП)}$ - рентабельність капіталу за валовим прибутком, %;

$ВП$ - валовий прибуток, тис. грн.;

K - сукупний капітал, тис. грн.

- рентабельність за чистим прибутком:

$$P_{K(ЧП)} = \frac{ЧП}{K} * 100\%, \quad (17)$$

де, $P_{K(ЧП)}$ - рентабельність капіталу за чистим прибутком, %;

$ЧП$ - чистий прибуток, тис. грн.;

K - сукупний капітал, тис. грн.;

- рентабельність за чистим прибутком від реалізації:

$$P_{K(ЧДРП)} = \frac{ЧДРП}{K} * 100\%, \quad (18)$$

де, $P_{K(ЧДРП)}$ - рентабельність власного капіталу за чистим прибутком від реалізації, %;

$ЧДРП$ - чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.;

K - сукупний капітал, тис. грн. [6].

Використання підприємством позикових коштів, що впливає на зміну коефіцієнта рентабельності власного капіталу, можна проаналізувати за допомогою показника фінансового левериджу. Даний показник - об'єктивний фактор, що виникає з появою залученого капіталу в загальному обсязі використаного підприємством капіталу і дозволяє йому одержати додатковий прибуток на власний капітал.

Рівень додатково генерованого прибутку на власний капітал при різній частці використання позикових коштів відображає ефект фінансового левериджу [2]. Тобто, ефект фінансового левериджу показує на скільки відсотків збільшиться сума власного капіталу за рахунок залучення додаткових коштів в оборот підприємства [11].

Ефект фінансового важеля розраховується наступним чином:

$$Fl. = (1 - T) * \left(\frac{GF}{A} - k \right) * \frac{E_d}{E_0}, \quad (19)$$

де, FL - ефект фінансового важеля, який полягає у прирості коефіцієнта рентабельності власного капіталу, %;

T - ставка податку на прибуток, виражена десятковим дробом;

$\frac{GF}{A}$ - коефіцієнт валової рентабельності активів (відношення валового прибутку до середньої вартості активів), %;

k - середній розмір процентів за кредит, що сплачуються підприємством за використання залученого капіталу;

E_d - середня сума використаного залученого капіталу;

E_0 - середня сума власного капіталу підприємства [9].

Фінансовий важель має три складові:

1) податковий коректор $(1 - T)$ - відображає ступінь впливу рівня оподаткування прибутку підприємства на ефект фінансового важеля [13]. Дану складову в процесі управління фінансовим левериджем використовують у наступних випадках: якщо для різних видів діяльності підприємства встановлені диференційовані ставки оподаткування прибутку [10];

2) диференціал фінансового важеля $(\frac{GF}{A} - k)$ - характеризує різницю між коефіцієнтом валової рентабельності активів і середнім розміром процентів за кредит [9]. Якщо рентабельність активів підприємства перевищує рівень плати за користування кредитними коштами, то залучення довгострокових позик вигідне підприємству і зумовить ріст рентабельності власного капіталу та позитивне значення показника ефекту фінансового важеля. У випадку, якщо протягом користування позиковими коштами рівень рентабельності активів знизиться нижче за рівень відсотків за кредитом, ефект фінансового важеля набуває від'ємного значення і вказує на зниження рівня рентабельності власного капіталу [13];

3) коефіцієнт фінансового важеля $\frac{E_d}{E_0}$ - характеризує суму використаного підприємством залученого капіталу у розрахунку на одиницю власного капіталу [9].

Збільшення коефіцієнта фінансового важеля (тобто залучення додаткового позикового капіталу) доцільно за умови, якщо його диференціал більше нуля. Від'ємне значення диференціалу фінансового важеля веде до зниження рентабельності власного капіталу (у цьому випадку необхідно знизити вартість залучення позикового капіталу, а при відсутності такої можливості відмовитися від його використання) [15].

Систематизація інформації дає підстави констатувати, що фінансовий леверидж – інструмент реалізації поставленої фінансової мети для досягнення оптимального позитивного фінансового результату діяльності підприємства. Відповідно, необхідності вимагає обов'язковість врахування даного фінансового індикатора при здійсненні діагностики ефективності використання капіталу господарюючими суб'єктами.

Системна оцінка ефективності використання суб'єктом господарювання своїх ресурсів задля досягнення позитивних результатів та створення сприятливого інвестиційного клімату, а також підтримання стабільного фінансового стану та забезпечення постійного розширення й росту обсягів виробництва та реалізації продукції і послуг являє собою аналіз ділової активності підприємства. Динаміка капіталу підприємства є найважливішим барометром рівня ефективності його господарської діяльності (ділової активності). Функціонування капіталу підприємства в процесі його виробничого використання характеризується постійним кругообігом.

Для оцінки рівня ділової активності підприємства особливо важливого значення набувають показники, що характеризують швидкість оборотності капіталу підприємства в цілому, швидкість оборотності власного капіталу підприємства, а також швидкість оборотності його кредиторської заборгованості [1].

Коефіцієнти оборотності і ділової активності підприємства показують ефективність використання підприємством (організацією) капіталу. Коефіцієнти оборотності безпосередньо визначають ступінь платоспроможності підприємства (здатності розплатуватися за своїми зобов'язаннями), фінансової стійкості та фінансового ризику. Коефіцієнти оборотності в своїх розрахунках використовують не чистий прибуток як коефіцієнти рентабельності, а виручку від реалізації товарів і послуг. Це дозволяє оцінити не прибутковість діяльності підприємства, а його інтенсивність і швидкість оборотності ресурсів [3].

Коефіцієнт оборотності - це фінансовий коефіцієнт показує інтенсивність використання (швидкість обороту) певних видів капіталу (зобов'язань). Коефіцієнти оборотності виступають показниками ділової активності підприємства [5].

Оскільки оборотність капіталу тісно пов'язана з його рентабельністю і служить одним з найважливіших показників, що характеризують інтенсивність використання коштів підприємства, його ділову активність, у процесі аналізу необхідно більш детально вивчити показники оборотності капіталу, встановити, на яких стадіях кругообігу відбулося уповільнення або прискорення руху коштів [11].

В.О. Подольська, О.В. Яріш з метою аналізу оборотності капіталу як сукупного, так і його складових (характеристики інтенсивності його використання капіталу), наголошують, що швидкість обороту капіталу можна вимірювати у днях, разях [10].

В напрямі комплексного аналізу оборотності (інтенсивності) використання капіталу необхідно виокремити наступні показники:

1. Оборотність капіталу (характеризує ефективність використання капіталу підприємства):

$$K_{ок} = \frac{ЧДРП}{(K_{н} + K_{к})/2}, \quad (20)$$

де, ЧДРП - чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.;

K_n - капітал на початок звітнього періоду;

K_k - капітал на кінець звітнього періоду.

2. Коефіцієнт оборотності власного капіталу (характеризує ефективність використання власного капіталу підприємства):

$$K_{\text{обк}} = \frac{\text{ЧДРП}}{(\text{ВК}_n + \text{ВК}_k) / 2}, \quad (21)$$

де, ЧДРП - чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.;

ВК_n - власний капітал на початок звітнього періоду, тис. грн.;

ВК_k - власний капітал на кінець звітнього періоду, тис. грн.

3. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (характеризує величину капіталу, яку підприємство має відшкодувати в чітко визначений період):

$$K_{\text{обкз}} = \frac{\text{ЧДРП}}{(\text{КРЗ}_n + \text{КРЗ}_k) / 2}, \quad (22)$$

де, ЧДРП - чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.;

КРЗ_n - кредиторська заборгованість на початок звітнього періоду, тис. грн.;

КРЗ_k - кредиторська заборгованість на кінець звітнього періоду, тис. грн.

Складовими кредиторської заборгованості, що прийматиме участь в обрахунку даного показника, потрібно вважати наступні складові:

- поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями (код рядка ф.1 – 1610);

- кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги (код рядка ф.1 – 1615);

- кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (код рядка ф.1 – 1620);

- кредиторська заборгованість зі страхування (код рядка ф.1 – 1625);

- кредиторська заборгованість за розрахунками з оплати праці (код рядка ф.1 – 1630).

4. Строк погашення кредиторської заборгованості, днів (характеризує період погашення кредиторської заборгованості):

$$\text{ТП}_{\text{кз}} = \frac{\text{Тривалість періоду}}{K_{\text{обкз}}}, \quad (23)$$

де, тривалість періоду – 365 днів;

$K_{\text{обкз}}$ - коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості.

5. Коефіцієнт закріплення капіталу (характеризує обсяг використаного капіталу для здійснення виробничої діяльності):

$$K_{\text{зк}} = \frac{(K_n + K_k) / 2}{\text{ЧДРП}}, \quad (24)$$

де, K_n - капітал на початок звітнього періоду;

K_k - капітал на кінець звітнього періоду;

$ЧДРП$ - чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.

6. Тривалість обороту власного капіталу (характеризує скільки днів кожна одиниця власного капіталу приймає участь у виробничому процесі):

$$T_{обк} = \frac{\text{Тривалість періоду}}{K_{обк}}, \quad (25)$$

де, тривалість періоду – 365 днів;

$K_{обк}$ - коефіцієнт оборотності власного капіталу.

7. Коефіцієнт завантаження власного капіталу (характеризує суму власного капіталу, витрачену на 1 грн. реалізованої продукції):

$$K_{зжк} = \frac{1}{K_{обк}}, \quad (26)$$

$K_{зжк}$ - коефіцієнт оборотності власного капіталу.

Висновки. За результатами дослідження розроблено методологічний підхід до оцінки ефективності використання капіталу. Відповідно, дослідження в даному напрямі повинні ґрунтуватися на основі комплексної діагностики даного фінансового ресурсу з позиції рентабельності, економічного ефекту та оборотності (інтенсивності). На основі дослідження обґрунтовано, що показники рентабельності повинні включати індикатори рентабельності власного капіталу (в тому числі зареєстрованого); інвестованого (залученого) та перманентного. Економічний ефект повинен визначатися за допомогою показника фінансового левериджу, шляхом оцінки додаткового отримання прибутку та підвищення рівня рентабельності власного капіталу внаслідок залучення позикового капіталу. Показники ефективності (інтенсивності) використання капіталу повинні характеризувати оборотність капіталу (в розрізі складових), надавати інформацію про термін погашення кредиторської заборгованості та характеризувати розмір та оборотність власного капіталу в процесі здійснення збутової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Анісімова О. М. Аналіз ділової активності підприємства як системна оцінка ефективності використання власних ресурсів / О. М. Анісімова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 2. – С. 19-24.
2. Бланк И. А. Управление финансовыми ресурсами / И. А. Бланк. – М. : Изд-во «Омега-Л» : ООО «Эльта», 2011. – 768 с.
3. Жданов И. Ю. 7 основных коэффициентов оборачиваемости и формулы расчета [Електронний ресурс] / И. Ю. Жданов. – Режим доступу: <http://www.beintrend.ru/7>. – Назва з екрана.
4. Ковалев В. В. Финансовая отчетность. Анализ финансовой отчетности (основы балансоведения) : учебное пособие / В. В. Ковалев, Вит. В. Ковалев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 432 с.
5. Коэффициент оборачиваемости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.audit-it.ru/finanaliz/terms/turnover/rate_of_turnover.html. – Назва з екрана.
6. Крамаренко Г. О. Финансовый анализ : учебник / Крамаренко Г. О., Чорна О. Є. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.
7. Модель Дюпона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1fin.ru/?id=281&t=826>. – Назва з екрана.

8. Період окупності власного капіталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://agroekonom4ik.blogspot.com/2013/01/blog-post_6670.html. – Назва з екрану.

9. Петленко Ю.В. Фінансовий менеджмент. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2007. – 298 с.

10. Подольська В. О. Фінансовий аналіз : Посібник / Подольська В. О., Яріш О. В. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.

11. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятий АПК : учеб. пособие / Г. В. Савицкая. – 6-е изд., стер. – Мн. : Новое знание, 2006. – 652 с.

12. Семенов А. Г. Оптимізація структури капіталу підприємства за критерієм максимізації його рентабельності / А. Г. Семенов, О. В. Ярошевська // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2014. – № 5 (80). – С. 117-128.

13. Сич Є.М. Стратегічний аналіз: Навч. посібник / Є.М. Сич, О.В. Пилипенко, М.С. Стасишен. – К. : Каравела, 2010. – 304 с.

14. Факторний аналіз рентабельності власного капіталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faqukr.ru/biznes/101050-faktornij-analiz-rentabelnosti-vlasnogo-kapitalu.html>. – Назва з екрану.

15. Финансовый рычаг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1fin.ru/?id=281&t=83>. – Назва з екрану.

16. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз : підручник / Цал-Цалко Ю. С. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В. Я.

УДК: 351:338.43

СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Новак Н.П., к.е.н., докторант

Херсонський державний аграрний університет

Визначено особливості розвитку аграрної сфери економіки в умовах посилення конкуренції та необхідності підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Виявлено протиріччя та проблеми взаємозв'язку ринкових механізмів і державного регулювання. Визначено першочергові з них, які потребують державного регулювання та підтримки. Це зайнятість та соціальне забезпечення сільського населення, досягнення екологічної рівноваги, підтримка сільських територій, продовольча безпека, протекціонізм на аграрних ринках.

Ключові слова: аграрна сфера, державне регулювання, пріоритети, соціальний розвиток, екологічна рівновага, конкурентоспроможність, підвищення, удосконалення.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки України значно збільшується роль держави як принципово важливого чинника в досягненні економічного зростання й підвищення соціальної стабільності. Світовий досвід переконливо доводить, що через специфічні особливості функціонування та розвитку, аграрна сфера не може бути саморегулюючою системою і має більшу потребу в регулюванні й підтримці з боку держави, ніж інші сфери. Особливого значення регулююча функція держави набуває у зв'язку зі вступом до СОТ та інтеграцією України в європейський та світовий економічний простір.

Реформування аграрної сфери економіки, яке супроводжувалося становленням ринкових відносин, проведенням земельної реформи, створенням но-

вих підприємницьких організаційних структур різних форм власності та господарювання, не дало очікуваних, насамперед, соціальних результатів. Реалії сьогодення спонукають до використання стратегічних підходів для здійснення глибоких перетворень в аграрній сфері, що є однією з передумов успіху її соціально-економічного розвитку [7, с. 69]. Особливої актуальності набувають питання вдосконалення системи державного регулювання аграрної сфери, що включає різні форми й методи, які враховують сучасний стан і специфіку галузі. Масштаби державної участі в регулюванні аграрної сфери економіки постійно змінюються. Змінюються і вимоги до системи державного регулювання, що зумовлює визначення пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку аграрної галузі в умовах соціально орієнтовної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти державного регулювання аграрної сфери висвітлені у працях вітчизняних та закордонних науковців і практиків, зокрема П. Гайдуцького, С. Дем'яненка, І. Кириленка, П. Макаренка, В. Месель-Веселяка, І. Михасюка, О. Могильного, В. Назаренка, М. Павлишенка, Б. Пасхавера, О. Онищенко, Т. Осташко, П. Саблука, Г. Черевка, В. Юрчишина та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення соціальних та економічних пріоритетів державного регулювання розвитку аграрної сфери економіки в умовах посилення ринкової конкуренції та необхідності підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрна сфера є особливою галуззю національної економіки, тому що її розвиток має визначальний вплив на рівень життя українського народу. Тут працюють близько 20 % зайнятого населення і виробляється близько 30 % валового внутрішнього продукту країни [3]. Особливістю сільськогосподарського виробництва є також те, що в сільському господарстві головним, не замінним і не відтворювальним засобом виробництва є земля. Крім того, це один з найбільш ризикованих видів господарської діяльності.

До основних проблем розвитку аграрної сфери необхідно віднести недостатню ресурсну, енергетичну, екологічну, соціальну ефективність сільськогосподарського виробництва; недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення; проблему деформації цінових пропорцій; нераціональне використання та відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення; проблему забезпеченості основними виробничими засобами; недосконалість інфраструктури та механізмів регулювання кон'юнктури аграрного ринку; деформацію структури виробництва та загострення соціальних проблем у сільській місцевості, депресивність сільських територій загалом.

Причин, що зумовили такий стан справ, досить багато, але основна з них – це низька ефективність державного регулювання через відсутність багаторічної стратегії розвитку галузі, послідовної державної політики щодо підтримки розвитку аграрної сфери, безсистемність і некомплексність розв'язання соціальних завдань аграрної реформи, відсутність зваженої державної політики розвитку села та механізмів її реалізації [2, с. 247].

Державне регулювання аграрної сфери економіки являє собою процес впливу на її соціально-економічний розвиток, доповнення стимулів ринкового механізму і створення за рахунок цього можливості суб'єктам господарювання здійснювати прибуткову діяльність, покращувати свої конкурентні позиції на аграрному ринку, вирішувати завдання підвищення рівня та якості життя сільського населення. Державне регулювання аграрної сфери економіки розглядається також як сукупність економічних, організаційно-правових і соціальних заходів економічної політики держави, спрямованих для створення ефективного та стабільно-зростаючого розвитку мультифункціонального сільського господарства з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та зміцнення його конкурентних позицій на світовому аграрному ринку.

Враховуючи те, що аграрна політика є складовою економічної політики, розподіл її цілей доцільно застосувати й до аграрної сфери економіки. Цілі аграрної політики необхідно поділити на стратегічні та прикладні, які, в свою чергу, поділяються на ряд проміжних. До проміжних висуваються вимоги, по-перше, мати достатній ступінь вимірності, по-друге, швидко, однозначно враховувати зміни інструментів регулювання. Тільки через досягнення проміжних цілей можна одержати кінцевий результат і визначити напрями його досягнення. Дослідження участі та ролі держави у розвитку сільського господарства вимагає чіткого визначення сутності і змісту державної діяльності у суспільному виробництві агросфери. Це зумовлюється розвитком ринкової економіки, результатом якого є здійснення докорінних змін у державному регулюванні виробничого процесу.

В сучасних умовах аграрна сфера займає визначальне місце в системі національного господарства. Саме розвиток і успішне функціонування цієї сфери визначають стан економіки, забезпеченість населення держави продуктами харчування, рівень збалансованості і розвиток ринкових відносин, продовольчу безпеку. Аналіз еволюції теоретичних концепцій державного регулювання економіки свідчить, що її рушійними силами були зміни, які відбувалися, насамперед, у матеріальному виробництві.

Концептуально погляди стосовно ролі держави у ринковій економіці змінювалися в діапазоні від розгляду її як суб'єкта з мінімально необхідним переліком функцій до тверджень про існування держави як органа, який організує, регулює та формує модель аграрної економіки ринкового типу [6, с. 347]. В сучасних умовах розвинуті країни досить успішно використовують різні концепції: і ті, де державі належить посиленна роль, і ті, де роль держави обмежена. У зв'язку з тим, що сільськогосподарське виробництво має свою специфіку, то існують особливості у механізмі ринкового регулювання розвитку цієї стратегічно важливої сфери економіки.

При наявності багатьох позитивних моментів ринкових відносин, все ж ринковий механізм не є ідеальним, тому що йому властиві й негативні риси. Так, сам ринок неспроможний забезпечити продовольчу безпеку держави, паритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, стимулювання експорту продовольчої продукції, екологізацію сільськогосподарського виробництва, збереження та підвищення родючості землі, вирішення соціа-

льних проблем сільського населення, його збалансовану зайнятість, розвиток сільських територій. Звідси, механізм державного регулювання, спрямований на компенсацію нездатності ринку, є загальним явищем в усьому світі.

Механізм державного регулювання розвитку аграрної сфери економіки доцільно розглядати як сукупність видів та способів дій суб'єкта регулювання, який ґрунтується на базових принципах та реалізації функцій, забезпечуючи за допомогою певних форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення визначеної мети та розв'язання протиріч. До базових функцій органів державного регулювання розвитку аграрної сфери необхідно віднести такі: визначення мети, завдань та моделі розвитку; формування правил поведінки на ринку; координування інтересів; стимулювання економічних процесів; вирішення соціальних проблем; моніторинг та аналіз розвитку; контроль.

Особливе значення має запровадження науково обґрунтованих, об'єктивних принципів державного регулювання розвитку аграрної сфери. Ними визначені наступні: пріоритетність та аграрний протекціонізм; системність і комплексність; передбачуваність та прозорість; послідовність і соціальна справедливість; зрозумілість та ефективність; екологічна доцільність [8, с. 124]. Однак, крім вад ринкового механізму, існують і вади державного механізму регулювання розвитку аграрної сфери. Вони проявляються в тому, що державний механізм обмежує економічну свободу, спричиняє дефіцит товарів, породжує бюрократизм, волюнтаризм і корупцію, а також обумовлює неефективний та несправедливий розподіл ресурсів.

Особливості державного регулювання аграрної сфери економіки формуються механізмом розвитку сільського господарства, який передбачає наявність взаємоузгоджених елементів, таких як: нормативно-правові важелі; бюджетно-фінансове регулювання та цільова підтримка окремих сільських регіонів – лідерів та регіонів середнього і депресивного розвитку; державні регіональні програми розвитку; створення та розвиток спеціальних економічних зон у певних регіонах; розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва.

Нормативно-правова база визначає права та обов'язки аграрних товаровиробників у фінансово-бюджетній сфері, повноваження в управлінні майном, участь у реалізації загальнодержавних і регіональних соціально-економічних програм, порядок створення та використання державних фондів, форми соціальної підтримки населення. Вплив держави на аграрну економіку здійснюється через фінансово-бюджетну та податкову систему шляхом: прямого державного інвестування; надання субсидій; створення спеціальних фондів для фінансування регіональних програм; залучення іноземних інвестицій; пільгового кредитування та оподаткування; референцій та спрямування коштів державних позабюджетних фондів; формування місцевих бюджетів.

Державні програми розробляються з метою активізації господарської діяльності та розвитку державних ринкових відносин; забезпечення структурної перебудови агропромислових комплексів; вирішення проблем соціального характеру, пов'язаних із зайнятістю сільського населення, розвитком со-

ціальної інфраструктури; ліквідації локальних соціально-економічних криз; створення умов для екологічної та продовольчої безпеки тощо [1, с. 29].

Основою прогнозування та програмування соціально-економічного розвитку аграрної сфери є: система досягнутих макроекономічних показників, державні соціальні стандарти і нормативи продовольчої забезпеченості населення, рівень розвитку соціальної інфраструктури, можливості потенційних інвесторів та інвестиційна привабливість. Аналогічну структуру мають програми соціально-економічного розвитку регіонів, які обов'язково узгоджуються з проектами державних програм соціально-економічного розвитку країни на відповідний період.

У контексті удосконалення категоріального апарату пропонується таке визначення державного регулювання аграрної сфери – це система важелів, економічних інструментів та стимулів, за допомогою яких держава впливає на розвиток аграрної сфери економіки й ефективність діяльності її інституціональних одиниць з метою забезпечення продовольчої безпеки та соціального й екологічного розвитку сільських територій країни [5, с. 40]. Об'єктивна можливість державного регулювання аграрної сфери з'являється з досягненням визначеного рівня економічного розвитку, концентрації виробництва та капіталу.

У сучасних умовах державне регулювання є складовою частиною процесу аграрного відтворення. Воно вирішує різноманітні задачі, наприклад: стимулювання економічного зростання галузей аграрної сфери, регулювання зайнятості, заохочення прогресивних зрушень у галузевій та регіональній структурі, підтримка експорту. Конкретні напрями, форми, масштаби регулювання визначаються характером та гостротою екологічних, економічних і соціальних проблем у тому чи іншому регіоні в конкретний період часу.

Концепції державного регулювання аграрної сфери економіки мають бути притаманні такі риси, як системність, цілісність, визнання за державою функцій, які доповнюють дію ринкового механізму та забезпечують умови діяльності для всіх суб'єктів аграрної сфери. Нині загальноновизнаним є той факт, що економічна ефективність найбільшою мірою досягається в умовах дії конкурентного ринкового механізму. Мета держави в ринковій економіці – не коригувати ринковий механізм, а створювати умови для його ефективного функціонування: конкуренція повинна забезпечуватися скрізь, де можливо, регулюючий вплив держави – скрізь, де необхідно.

Важливим методологічним аспектом державного регулювання аграрної сфери економіки є також співвідношення між поставленою метою і досягнутим результатом, суть якого полягає в тому, що між ними ніколи не буває абсолютної тотожності [4, с. 10]. Неузгодженість мети і результату є фундаментальною характеристикою державного регулювання, що зумовлює його безперервний характер, оскільки кожний досягнутий результат неминуче ставить нові цілі, які потребують реалізації в умовах, що змінилися.

Висновки. Загальна цільова спрямованість державного регулювання аграрної сфери економіки визначається сьогодні таким чином:

- стабілізація аграрного виробництва, формування організаційних, економічних, соціальних та правових умов для сталого ведення ефективного й конкурентоспроможного сільського господарства;
- забезпечення соціального відродження українського села та підвищення рівня й якості життя населення, що проживає на сільських територіях;
- формування розвиненого національного аграрного ринку та його продуктових сегментів для забезпечення фізичної та економічної доступності продукції сільського господарства та продовольства для населення та інших споживачів;
- відновлення та підтримка екологічної рівноваги природного середовища, яке включене в технологічні процеси аграрного виробництва.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
2. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа в Україні / Гайдуцький П.І., Саблук П.Т., Лупенко Ю.О. [та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
3. Дем'яненко С.І. Засади та тенденції розвитку аграрної політики України в контексті Європейської інтеграції [Електронний ресурс] – [С.І. Дем'яненко] – Режим доступу: – www.btsau.kiev.ua/ua/edition.php?id=27
4. Кириленко І.Г. Аграрна реформа в Україні: надбання, проблеми / І.Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2005. – №5. – С. 8-14.
5. Макаренко П.М. Аграрна політика держави у земельних відносинах на селі / П.М. Макаренко, Ю.О. Литвин, А.П. Макаренко // Академічний огляд. – 2009. – №1. – С. 37-46.
6. Могильний О.М. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / О.М. Могильний. – К.: ІПК ДЗСУ, 2006. – 490 с.
7. Осташко Т.О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: [монографія] / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленінова; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2010. – 208 с.
8. Черевко Г.В. Державне регулювання економіки АПК / Г.В. Черевко. – К.: Знання, 2006. – 339 с.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК 658.3:005.95

КОНЦЕПЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО БРЕНДУ, ЙОГО ІДЕНТИФІКАЦІЯ І ПОЗИЦІЮВАННЯ

Помаз О.М., к.е.н., доцент; Товкайло О. О.; Стеценко О. І.

Полтавська державна аграрна академія

В статті обґрунтована сутність персонального брендингу, дані відповіді на питання, кого можна вважати людиною-брендом, які особливості вирізняють таких людей серед інших, обґрунтовані переваги, які дає створення власного бренду. Розглянуто особливості застосування концепції персонального брендингу в різних сферах професійної діяльності. Досліджено перспективи розвитку даних концепцій.

Ключові слова: бренд; ідентифікація; позиціювання; персонал; конкуренція; ринок праці.

Постановка проблеми. В умовах жорсткої конкуренції на ринку праці поняття персонального бренду набуває першочергового значення. Цей факт викликає необхідність ідентифікації поняття я-бренду, обґрунтування методів практичного застосування персонального бренду та управління ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема персонального брендингу досліджувалася і описувалася багатьма фахівцями. Зокрема значний вклад зробили праці Х. Рамперсада, Л. Мартиросяна [2], Л. Свірідової, Е. Казакової [1], Т. Пітерса [15], Д. Д'Алессандро [5], Ф. Котлера, Е. Бурдюгової [10] та інших фахівців. Незважаючи на значні теоретичні і практичні напрацювання у сфері персонального брендингу, не повністю розкритими залишаються питання використання методичних підходів даного виду брендингу для підвищення професійного успіху особистості.

Постановка завдання. Дана робота спрямована на дослідження поняття людини-бренду, особливостей, що виділяють бренд, серед інших учасників конкурентної боротьби. Метою роботи є виділення принципів, методів та способів формування власного імені-бренду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бренд – комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний товар, послугу, компанію або особистість. Широко використовується в маркетингу та рекламі, але тим не менше є фінансовим поняттям. Бренд може мати вигляд власного імені, символу або графічного зображення, яке представляє економічний об'єкт та однозначно з ним асоціюється в свідомості споживачів.

В сучасному світі існує велика кількість торгових марок, але лише деякі з них можна вважати брендом. Rolex асоціюється у споживачів з високою якістю та надійністю, Rolls-Royce – розкіш та ексклюзивність, Paramount Pictures – захопливі, цікаві фільми. McDonalds, Apple, Coca-Cola, Marlboro – всі ці бренди завоювали довіру споживачів, та вважаються лідерами в своїй галузі. Вищеназвані бренди змогли закріпитись в свідомості споживача завдяки високій якості та унікальним особливостям, які виділяли їх серед конкурентів. Але поняття бренду не обмежується товарами, торговими марками чи компаніями. Особливості нової економіки, швидкості, з якою змінюються парадигми мислення і загострюється необхідність компаніям стати інноваційними, дали поштовх до формування поняття персонального бренду.

Том Пітерс, один з лідерів серед бізнес-експертів світу, автор книги «The Brand Called You» («Бренд називається Ви») визначає персональний бренд як, перш за все, те, що інші люди думають про нас (ідеї та асоціації, які ми викликаємо в думках про наш вигляд, поведінку тощо.) [1, с. 54]. Іншими словами, персональний бренд – це наш образ у свідомості інших людей; це те, як нас бачать і сприймають; це наш образ, який генерує додаткову цінність і створює вигоди для нас [8, с. 6]. Особистий бренд – складова іміджу, за яку споживач готовий платити більше за видимої відсутності відмінностей. Часто поняття персонального бренду звужується до його зовнішнього прояву, увага акцентується на створенні позитивного іміджу упевненого в собі професіонала в якій-небудь справі. У такому разі під персональним брендом розуміють емоції, які відчуває сторона, що сприймає бренд, а також образ, який

складається у свідомості інших людей, що базується на усій історії відносин з носієм бренда [2, с. 35].

Бренди-люди завжди щось символізують: Альберт Ейнштейн – образ вченого, Дональд Трамп асоціюється з найпрестижнішими будівлями Нью-Йорку, Стів Джобс – уособлює надійність техніки та новітній дизайн.

Розглядаючи суть питання, можна дійти висновку, що люди-бренди нічим не відрізняються від брендів-товарів. Тому персональний брендинг використовує ключові корпоративні принципи і практики для того, щоб надати можливість людині управляти своїм іміджем [7, с. 223].

Мета створення персонального бренду підприємця зазвичай криється в комерційній вигоді для бізнесу (збільшення оборотів бізнесу за рахунок популярності підприємця) або ж для нього особисто (відкриття нового бізнесу, продаж діючого бізнесу за рахунок звернення на нього уваги). Іноді у справу створення особистого бренду в якості мотиву втручається «его» людини, наприклад бажання «засвітитися» на обкладинці відомого ЗМІ. Але такий підхід має одномоментний характер і рідко враховує довгострокові перспективи розвитку бренду підприємця. У таких випадках мова йде навіть не про особистий бренд, як такий, адже особистий бренд – це загальне сприйняття людини, а публікації у ЗМІ – всього лише один з каналів просування [6, с. 4].

Особистий бренд власника компанії сильно впливає на всю її діяльність. І цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. Часто, коли харизматичний керівник залишає свій пост, подальша успішність компанії поступово сходить нанівець. До речі, саме тому фахівці з брендингу не рекомендують називати товар прізвиськом власника. У разі різних назв у власника збережеться можливість продати бренд без продажу всього бізнесу. До того ж різні назви дозволять, в разі провалу товару на ринку, зменшити негативний вплив на репутацію засновника. Зараз мода називати компанії і товари на свою честь відходить у минуле.

Проте й нині є багато прикладів, де назва компанії на честь власника йде на користь бізнесу. Наприклад Honda (ім'я основоположника компанії Soichiro Honda), Adidas (Adolf Dasler), Maserati, Philips тощо. У компанії повинно бути «людське обличчя», інакше вона буде являти собою якусь безлику силу, а через це людям буде важче їй довіритися.

Існує дуже яскравий приклад в сучасній історії – легендарний засновник Apple Стів Джобс. Новина про його хворобу стала ударом не тільки для шанувальників, але й для акціонерів. Адже вартість акцій зменшилася на 6,43%, а після відходу з поста генерального директора в 2011 році акції впали ще на 5%, в сумі фахівці оцінили це падіння в 20 мільярдів доларів. Особистий бренд Джобса мав значний вплив на всю компанію, і це не дивно, адже при згадуванні його імені відразу ж виникає стрункий ряд асоціацій: геній, новатор, засновник Apple, власник студії Pixar, професіонал, оратор, експерт. Талант Джобса, як маркетолога, проявився не тільки в неймовірному успіхові його компанії Apple, якій немає рівних на ринку в галузі інновацій, ергономіки та концепцій, а й у відношенні просування себе, як бренду.

Американські політики з Республіканської партії Мітт Ромні (Mitt Romney) та Ньютон Гінгріч (Newton Gingrich) публічно вихваляли Стіва Джобса, називаючи його ідолом бізнесу і «хорошим капіталістом» – незважаючи на те, що Джобс не довіряв цій партії і неодноразово пропонував допомогу у виборчій кампанії чинному президенту США, представнику Демократичної партії, Баракі Обамі [11].

Іншою сферою, де питання застосування концепції персонального брендингу одне з першочергових, є політика. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає термін «політика» як загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу, або політичної партії [9, с. 1079].

Розглянемо політичну діяльність через призму персонального брендингу. Політики, посадовці, державні діячі будь-якого рівня тією чи іншою мірою, беруть участь у заходах для ЗМІ та ведуть публічну активність, тому, займаючись подібною діяльністю, однозначно потрібно працювати над формуванням позитивного іміджу серед громадськості. Створення персонального бренду посадовця, який розраховує на довгострокову діяльність і успішну кар'єру у даній сфері, має на меті представлення його у вигідному світлі двом різним цільовим аудиторіям. По-перше, громадськість повинна довіряти йому, відчувати його готовність ефективно працювати, допомагати і піклуватися. По-друге, вище керівництво повинне бути впевненим у його лояльності і старанності при виконанні наказів та реалізації проектів. Вміння знаходити баланс між цими двома абсолютно різними цільовими аудиторіями – запорука успішної роботи посадовця [6, с. 122].

Одними з найвизначніших політичних діячів минулого був Вінстон Черчилль. Він зміг залишити свій слід в історії, ставши прикладом для наслідування. Сер Вінстон Черчилль – британський державний та політичний діяч, прем'єр-міністр Великобританії в 1940 – 1945 та 1951 – 1955 роках, військовий, журналіст, письменник [14]. Прагнення активних дій та постійний саморозвиток – базові положення формування я-бренду. Вінстон Черчилль хотів діяти, отримати можливість проявити себе. В зрілому віці, вже маючи авторитет, він не втрачав ентузіазм і бажання працювати [4, с. 14].

Черчилль був одним з учасників «Великої трійки», завдяки якій сучасний світ є сьогодні таким, яким він є. Він увійшов в історію Великої Британії як найяскравіший англійський політик 20 століття, що був при владі протягом правління шести монархів – починаючи з королеви Вікторії і до її правнучки Єлизавети II. За свій внесок у літературу Вінстон Черчилль отримав Нобелівську премію, а за політичні досягнення став почесним громадянином США. Він встиг взяти участь у боях в Судані, і був присутній при випробуваннях атомної бомби [12].

Окремої уваги заслуговує поняття «експертний статус». Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, експерт – це фахівець у будь-якій галузі, що проводить експертизу та здатний на підставі своїх знань та досвіду надавати кваліфіковану консультацію [9, с. 340]. Іншими словами, експерт – це людина, що розбирається в певних областях краще за інших і користується повагою оточуючих. Вона може за винагороду або з

інших причин давати оцінку ситуації і на підставі цієї оцінки пропонувати шляхи вирішення проблеми.

Не так давно, на ринку праці з'явилося нове поняття – фріланс. Фріланс (від англ. free lance) – спосіб організації праці, за якого виконавець та замовник можуть знаходитись далеко один від одного, взаємодіючи за допомогою мережі Інтернет, чи телефонного зв'язку. Людей, які працюють таким чином називають фрілансерами. Фрілансер – незалежний професіонал високої кваліфікації, що не входить в штат організації і традиційні трудові відносини, а самостійно реалізує свої послуги на ринку, не будучи субпідрядником єдиного замовника.[8, с. 2].

Ринок фріланс-послуг у даний час вже досить розвинений у Європі і Америці і стрімко розвивається в Україні та країнах СНД, залучаючи все нових учасників як з боку виконавців, які пропонують свої послуги, так і з боку приватних осіб і організацій, готових до співпраці на віддаленій основі.

Створення персонального бренду найманого працівника може здатися не таким ефективним як у випадку підприємця чи фрілансера, але на практиці це є дуже вагомим інструментом просування по кар'єрній драбині, яким не можна нехтувати. Необхідність просувати себе на ринку праці – це реалії сьогодення, з якими доводиться рахуватися. Для найманих працівників особистий бренд являє собою величезні кар'єрні можливості. Людина, що є брендом у своїй сфері, не може залишитися не поміченою вищим керівництвом [6, с. 113].

Дуже важливою частиною праці над своїм персональним брендом є пошук каналів його просування. Написання авторських статей для ЗМІ та блогерів – дуже ефективний інструмент поширення інформації про власний бренд. Ще одним ефективним каналом просування є публічні заходи. Заходи можуть бути різноманітними: конференції, круглі столи, воркшопи, семінари, тренінги.

Наступним каналом розповсюдження є нетворкінг, тобто соціальна і професійна діяльність, спрямована на те, щоб за допомогою кола друзів і знайомих максимально швидко і ефективно вирішувати складні життєві завдання і бізнес-питання (приклад: знаходити клієнтів, наймати кращих співробітників, залучати інвесторів). Ще одним інструментом для просування особистого бренду є соціальні мережі (SMM). Цей інструмент має настільки сильний вплив, що деякі консультанти з особистого брендингу взагалі починають і закінчують всю роботу з брендом тільки в соціальних мережах.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, можемо зробити висновок про те, що формування персонального бренду має першочергове значення для успішної діяльності в будь-якій сфері професійних відносин. Жорстка конкуренція на ринку праці створює необхідність вигідно позиціонувати себе, а застосування концепції персонального брендингу дає можливість ефективно впливати на сприйняття людини контактними аудиторіями.

Керівництву вітчизняних сільськогосподарських підприємств варто перейняти передові ідеї концепції персонального брендингу для самовдосконалення та вдосконалення управління підприємством. Одним із заходів може

бути публікація статей, написаних кимось з керівництва підприємства, у профільних ЗМІ, що дасть змогу здобути експертний статус у своїй галузі, позитивно вплине на відносини підприємства з контрагентами, тобто допоможе підвищити рівень довіри до підприємства серед споживачів, партнерів та клієнтів, а також підніме авторитет керівника в їх очах, що в свою чергу гарантує підприємству додаткове збільшення конкурентоспроможності. Також ефективним буде пошук контактів та створення розгалуженої мережі знайомств серед фахівців, що так чи інакше пов'язані з галуззю сільського господарства.

Список використаних джерел:

1. Казакова Е. Маркетинг личности / Е. Казакова // Маркетинг и реклама. – 2010. – №2. – 116 с.
2. Рамперсад Х. Аутентичный персональный брендинг как способ саморазвития личности / Х. Рамперсад, Л. Мартиросян // Управление развитием персонала. – 2010. – №1. – 185 с.
3. Блюменталь. К. Стив Джобс. Человек, который думал иначе / К. Блюменталь [пер. з англ. Д. Александров]. – Москва: Астрель, 2013. – 213 с.
4. Джонсон П. Черчилль / П. Джонсон [пер. з англ. А. Глушакова]. – Москва: Колibri. – 2012. – 231 с.
5. Д'Алессандро Д. Карьерные войны. Десять правил создания успешного бренда / Д. Д'Алессандро. – Санкт-Петербург: Питер, 2005. – 191 с.
6. Рябых А. Персональный бренд. Создание и продвижение / А. Рябых, Н. Зебра. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2015. – 160 с.
7. Біловодська О.А. Персональний брендинг як важливий інструмент успішної професійної діяльності / О.А. Біловодська, М.В. Пузікова // Економічні проблеми сталого розвитку: тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, присвяченої дню науки в Україні, Суми, 18-22 квітня 2011 року / Відп. за вип. А.Ю. Жулавський. – Суми: СумДУ. – 2011. – 270 с.
8. Паламарчук В.А. Типологія форм самозайнятості / В.А. Паламарчук, О.П. Пристайко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2010. – С. 25.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови: [близько 250 000 термінів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
10. Бурдюгова Е. Персональний брендинг [Електронний ресурс] / Е. Бурдюгова. – Режим доступу: <http://burdyugova.ru/archives/brending..>
11. Фигерман С.«The Steve Jobs Industrial Complex» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mashable.com/2012/10/05/Steve-jobs/#W_ei93LCnSq3.
12. Winston Churchill – Top 25 Political Icons – TIME [Електронний ресурс]: / Sanburn J. – Режим доступу: http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2046285_2045996_2045990,00.html.
13. Петров Л. Бренд имени себя (Создание и продвижение личного бренда) [Електронний ресурс]: / Л. Петров. – Режим доступу: <http://www.leonidpetrov.ru/blog/articles?post=brend-imeni-sebja-sozdanie-i-prodvizhenie-lichnogo-brenda#sthash.phQWbGel.dpuf>.
14. Вікіпедія В. Черчилль [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BD_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%BB%D1%8C.
15. Пітерс Т. Человек-бренд / Пітерс Том; пер. з англ. А. Свирид. – Москва: Вильямс, 2006. – 240 с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

ФОРМИ, МЕТОДИ ТА НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постол А.А., к.е.н., докторант

Херсонський державний аграрний університет

Виявлено проблеми та особливості функціонування малих сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання. Визначено рівень нормативно-законодавчого забезпечення вирішення вказаних проблем. Здійснено класифікацію форм державної підтримки. Подальшого розвитку набули її методи та напрями.

***Ключові слова:** малі сільськогосподарські підприємства, функціонування, проблеми, державна підтримка, форми, методи, напрями, зарубіжний досвід, нормативно-законодавче забезпечення, регулювання, розвиток.*

Постановка проблеми. Розвиток малого аграрного підприємництва є одним із головних чинників швидкого і ефективного інтегрування України до міжнародної економічної спільноти. Функціонування ринкової моделі економіки неможливе без малого підприємництва, яке виконує низку першочергових завдань, необхідних для життя людей. Прийняття України до Світової організації торгівлі (СОТ), сприятливі кліматичні умови, родючі землі і працездатність населення є головними передумови для забезпечення населення не лише України, але й світу продуктами харчування. Реалізувати потужний потенціал аграрного комплексу малі підприємства зможуть лише при активній державній підтримці. Високу ефективність від державного регулювання малих господарюючих суб'єктів можна отримати при залученні міжнародного досвіду і підтримки, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення ефективної державної підтримки малих сільськогосподарських підприємств постійно перебувають в центрі уваги вітчизняних вчених, таких як Антонов А.В., Горлачук В.В., Жаліло Я.А., Кузняк Б.Я., Кузьменко О.Б., Лупенко Ю.О., Макаренко Ю.П., Мармуль Л.О., Месель-Веселяк В.Я., Мозгова М.В., Сахаров О.В., Семенчук І.М., Собкевич О.В., Юрченко А.С, і ін. Проте форми і методи державної підтримки цих суб'єктів аграрного господарювання в умовах розвитку євроінтеграційних процесів, збільшення конкуренції на внутрішньому аграрному ринку потребують постійного розвитку та удосконалення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення форм, методів та напрямів державної підтримки малих сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні розвитку більшості сільськогосподарських підприємств перешкоджає ціла низка проблем, зокрема [3, с. 68]:

- недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення, оскільки через відсутність значних комерційних кредитів та низький рівень інвестицій-

ної привабливості галузі інвестиційні ресурси сільськогосподарських підприємств на 70 % формуються за рахунок власних коштів, переважну частину яких складають амортизаційні відрахування;

- нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, адже з кожним роком спостерігається зниження родючості земель унаслідок недостатніх природоохоронних та агротехнічних заходів у землекористуванні, зменшення вмісту гумусу і поживних речовин у ґрунті, посилення ерозійних процесів, розширення площі кислих та засолених ґрунтів. А внаслідок розпаювання земель порушилися сівозміни та ґрунтозахисні системи землеробства, що призвело до зниження рівня продуктивності ґрунтів;

- зниження забезпеченості сільськогосподарською технікою та критична зношеність основних виробничих фондів, зокрема за останні п'ять років кількість техніки скоротилася майже вдвічі тощо.

Однією з важливих проблем розвитку малих сільськогосподарських підприємств є недостатньо ефективна державна політика щодо створення умов формування їх кооперативних та інших некомерційних об'єднань у сфері виробництва та збуту сільськогосподарської продукції [8]. Незважаючи на те, що на законодавчому рівні прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на забезпечення розвитку системи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, таких як закони України “Про кооперацію” [9], “Про сільськогосподарську кооперацію” [10], “Про споживчу кооперацію” [11], “Про кредитні спілки” [12], Постанова КМУ “Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва” [13] і ін., потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні, на думку фахівців [4], залишається нереалізованим. За їх дослідженням, кількість сільськогосподарських кооперативів останніми роками (2010-2015pp.) навіть знижується, а їх структура є незадовільною.

Причина такого становища полягає у низькому рівні державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації; подвійному оподаткуванні обслуговуючих кооперативів; низькому рівні професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо цілей і мети його створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання; нерозвиненість споживчої кооперації, відсутність її підтримки з боку Центральної спілки споживчих товариств України, нерозвиненість кредитної кооперації і ін.

Досліджуючи опосередковані форми державної підтримки сільськогосподарських підприємств, потрібно підкреслити важливість державного стимулювання науково-дослідної діяльності у сфері новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції та землекористування, яке полягає у спрямуванні бюджетних асигнувань на наукові дослідження за цими напрямками. Розкриття у наукових дослідженнях функціональних законів ринкової економіки, механізмів узгодження інтересів держави та сільськогосподарських товаровиробників, розробка рекомендацій з підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, конкурентоздатності їх продукції, нарощування експортного потенціалу та міжнародного іміджу

сільськогосподарського виробництва, сприятиме вдосконаленню та успішній реалізації заходів його державного регулювання.

Аналізуючи існуючі форми підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, то їх можна об'єднати у три групи: непрямі, прямі та опосередковані. До непрямих відносяться проведення державних інтервенцій сільськогосподарської продукції, встановлення внутрішніх цін та митних тарифів в інтересах вітчизняних товаровиробників ін. Прямими є надання субсидій, кредитів та компенсацій частини витрат на страхування урожаю. До опосередкованих належать списання та реструктуризація заборгованості зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів усіх рівнів, встановлення спеціального режиму оподаткування, розробка державних цільових програм розвитку сільськогосподарського виробництва, державне стимулювання науково-дослідної діяльності у цій сфері і ін.

Успішний розвиток сільськогосподарського виробництва досягається завдяки гармонійному поєднанню адміністративних та економічних методів підтримки сільськогосподарських підприємств. Об'єктивна необхідність адміністративного регулювання сільськогосподарського виробництва зумовлена еволюцією ринкових відносин, поширенням глобалізаційних процесів у країні та світі, які характеризуються посиленням конкуренції, розвитком монополізму та погіршенням навколишнього середовища.

Створення ефективної державної системи підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств має відбуватися шляхом формування пакета законодавчих актів і нормативних документів регулятивного характеру, які доповнюють і розвивають попередньо ухвалений закон чи інший нормативний документ. Крім того, повинен бути досягнутий певний компроміс між органами виконавчої та законодавчої влади, органами прокурорського нагляду та судочинства, суспільства у цілому. Регуляторні акти, що ухвалюються органами управління, повинні кореспондентуватись із загальними нормами законів, основними принципами, закріпленими у законодавстві, оскільки не може функціонувати нормативний акт, що суперечить закону або не відповідає йому.

За наявності досконалої законодавчої бази щодо підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, конкуренція набуває нової якості і перетворюються на ефективний регулятор ринку сільськогосподарської продукції [1]. Формування відкритого ринкового середовища відбувається на основі впровадження новітніх технологій виробництва продукції, підвищенням її якісних характеристик, раціонального використання всіх наявних ресурсів. У результаті забезпечується збільшення обсягів реалізації продукції, підвищується її конкурентоздатність, що є джерелом податкових надходжень до державного бюджету.

Впровадження зарубіжного досвіду щодо державної підтримки сільськогосподарських підприємств необхідно для стабілізації галузі сільськогосподарського виробництва. Це надає можливості впроваджувати найкращі технології, захищати товаровиробника на внутрішньому ринку, стимулювати

експорт сільськогосподарської продукції, забезпечувати розвиток виробничої інфраструктури та ін.

В економічно розвинутих країнах сільськогосподарське виробництво забезпечується комплексом законодавчо та організаційно визначених довгострокових бюджетних заходів з боку держави. Так, досвід країн Європейського Союзу (ЄС), Канади, США свідчить, що основними важелями фінансової державної підтримки є: регулювання цін на сільськогосподарську продукцію для забезпечення сільських товаровиробників ефективними умовами господарювання, податкове регулювання, спрямоване на стимулювання розвитку сільськогосподарських підприємств, кредитна підтримка через механізм здешевлення відсотків і відстрочення платежів основної суми заборгованості, економічна підтримка сільськогосподарських підприємств, що потрапили в несприятливі природно-кліматичні умови, державне фінансування найважливіших програм розвитку аграрного сектора [2, с. 137].

Кожна країна розробляє власні підходи до аграрної політики, має певну систему державної підтримки, враховуючи особливості і традиції, що склалися століттями та відображають специфіку країни, її територій, економічні й соціальні умови різних регіонів, традиції народів, поєднання норм суспільного життя і менталітету.

Розвинені країни приділяють велику увагу підтримці міжгалузевого балансу, захисту і регулюванню сфер економіки, які найбільш чутливі до соціально-економічної депресії. Особливу підтримку отримує сільське господарство, державні витрати на фінансування якого кожний рік постійно зростають і займають значну витратну статтю в бюджеті багатьох держав. Сільськогосподарським підприємствам надано пільгове кредитування, введено податкові пільги та протекціоністські тарифи, виробництво відкрито для зарубіжних інвестицій. Велика увага приділяється централізованій підтримці науково-технічних засад раціонального ведення сільськогосподарського виробництва, яка є невід'ємною ланкою аграрної політики розвинених країн [3].

Висновки. Система державної підтримки малих сільськогосподарських підприємств має складатися з таких важливих елементів – її напрямів, форм та методів. Напрями, за якими здійснюється державна підтримка сільськогосподарських підприємств, визначені в законі України “Про державну підтримку сільськогосподарських підприємств”. Зважаючи на велику кількість різноманітних форм державного регулювання для сільськогосподарських підприємств доцільно виділити три основні форми – непрямі, прямі та опосередковані. Методи державної підтримки сільськогосподарських підприємств складаються з двох груп – адміністративних та економічних методів. Проте основою такого поділу має бути чітке визначення та розмежування функцій і ролі державної влади та ринкового механізму у цій системі.

В основі конкурентоспроможності малих сільськогосподарських підприємств є створення законодавчої бази, орієнтованої на підтримку їх розвитку, розвиненої системи аграрних, фондкових та товарних бірж, банків та

страхових компаній, за допомогою яких створюються передумови ефективного виробництва та реалізації конкурентоспроможної продукції.

Список використаних джерел:

1. Антонов А.В. Напрями удосконалення форм державної підтримки розвитку сільських територій / А.В. Антонов // Електронне наукове фахове видання “Державне управління: удосконалення та розвиток”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=440>.

2. Кузняк Б.Я. Світовий досвід підтримки сільського господарства і українські реалії / Б.Я. Кузняк // Економіка і регіон № 1 (24) – ПолтНТУ: 2010. – С. 135-140.

3. Горлачук В.В. Організаційно-економічний аспект управління сільськогосподарським землекористуванням [монографія] / Горлачук В.В., Семенчук І.М., Мозгова М.В.; за ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 180 с.

4. Собкевич О.В. Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні. Аналітична записка / О.В.Собкевич, В.М.Русан, А.Д.Юрченко // Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/910/>.

5. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. / за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 104 с.

6. Сахаров О.В. Удосконалення системи державного регулювання та підтримки аграрного виробництва в Україні: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Олександр Володимирович Сахаров. – Київ: Академія муніципального управління. – 2011. – 194 с.

7. Плаксієнко В.Я. Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах: [підручник] / Плаксієнко В.Я., Мармуль Л.О., Маренич Т.Г. [та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 448 с.

8. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. Постанова КМУ від 19.09.2007 р. № 1158. (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1390 від 28.12.2011р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>.

9. Про кооперацію. Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV (редакція від 01.01.2013 р. на підставі офіційного документу № 5410-17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.

10. Про сільськогосподарську кооперацію. Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР (редакція від 01.01.2013 р. на підставі офіційного документу № 5495-17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.

11. Про споживчу кооперацію. Закон України від 10.04.1992 № 2265-XII (редакція від 09.12.2012 р. на підставі офіційного документу № 5462-17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>.

12. Про кредитні спілки. Закон України від 20.12.2001р. № 2908-III (редакція від 06.12.2012 р. на підставі офіційного документу № 5492-17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>.

13. Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва. Постанова КМУ від 20.08.2008 р. № 729. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/729-2008-%D0%BF>.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УПРАВЛІННІ ОПЛАТОЮ ПРАЦІ

Прийдак Т. Б., Сіренко О.В., Яловега Л.В.

Полтавська державна аграрна академія

У статті досліджено особливості побудови бухгалтерського обліку в управлінні оплатою праці. Проведено аналіз останніх публікацій присвячених даній темі. Розглянуто основні нормативно-правові документи щодо обліку оплати праці. Виокремлено основні складові фонду оплати праці, розглянуто структуру виплат, види форм і систем оплати праці. Досліджено побудову обліку затрат на оплату праці.

Ключові слова: заробітна плата, нарахування із заробітної плати, системи оплати праці, форми оплати праці.

Постановка проблеми. Основою передумовою успішної та ефективної діяльності підприємства є наявність та залучення висококваліфікованих спеціалістів. Без належної організації трудового колективу на підприємстві неможливо досягти поставленої перед ним мети. Одним із головних чинників залучення на підприємство спеціалістів та стимулювання їх праці є належний рівень заробітної плати та інших виплат працівникам. Тому, важливою складовою побудови обліку в управлінні є отримання чіткої та достовірної інформації про здійснення оплати праці працівникам підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Оплата праці є багатовимірним економічним явищем, відображає взаємодію багатьох економічних процесів. Теоретико-методологічною базою дослідження стали наукові розробки у галузі економічної природи, бухгалтерського та статистичного обліку праці. Оплата праці та її облікове забезпечення зазвичай знаходяться у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. Проблеми обліку оплати праці досліджувались вітчизняними вченими, зокрема: Ф. Бутинцем, Н. Малюгою, В. Жуком, М. Дем'яненком, П. Саблуком, М. Огійчуком, В. Сопком, В. Лінником, В. Коцупатрим, Н. Правдюк тощо.

Постановка завдання. Визначити теоретичну основу терміну «оплата праці», виокремити основні складові фонду оплати праці. Дослідити особливості побудови бухгалтерського обліку в управлінні оплатою праці. Розглянути структуру системи та види виплат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оплату праці», заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [3]. Водночас Я. Соломка зазначає, що заробітна плата це частка сукупного суспільного продукту у грошовому вираженні, що виділяється державою для задоволення особистих потреб робітників і службовців й розподіляється між ними відповідно до кількості та якості витраченої праці [8]. Облік розрахунків за виплатами працівникам є досить складною проблематикою відображення у бухгалтерському обліку, що вимагає ретельного організаційного забезпечення. Із метою планування та регулювання витрат підприємства на оплату праці працівників

та для правильного відображення даних господарських операцій у бухгалтерському обліку визначимо складові фонду оплати праці (рис. 1).

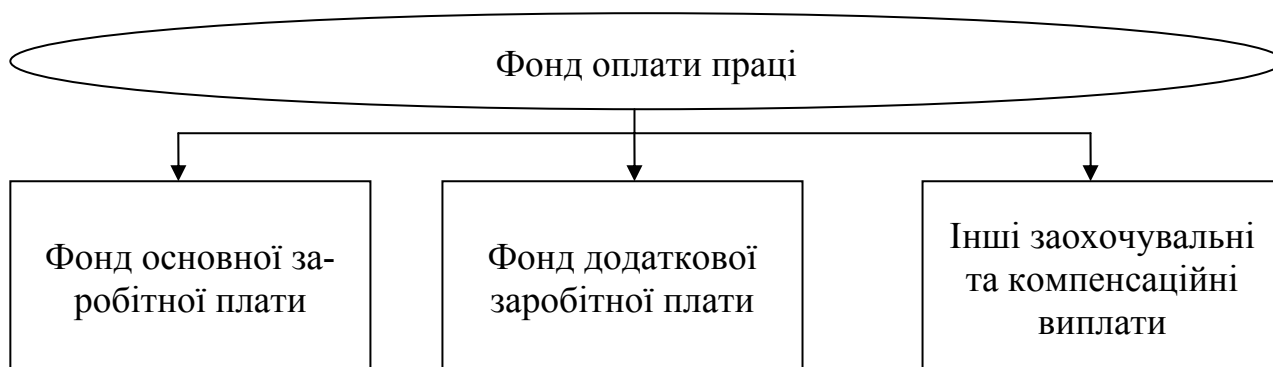

Рис. 1. Складові фонду оплати праці

Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов’язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців. Для визначення розміру основної заробітної плати працюючим із погодинною оплатою праці необхідно мати інформацію про посадові оклади (за штатним розписом), присвоєні розряди (на підставі наказів по підприємству) та дані табельного обліку відпрацьованого ними часу за відповідний період [9]. Якщо здійснюється нарахування основної заробітної плати працівникам підприємства, що працюють на основі відрядної форми оплати праці, то крім таблиця обліку відпрацьованого часу необхідно мати відомості про виробіток і розцінки за виконані роботи.

Додаткова заробітна плата – винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи, винахідливість та за особливі умови праці (доплати, надбавки, гарантійні й компенсаційні виплати). Формування фонду додаткової заробітної плати, здебільшого, залежить від специфіки діяльності підприємства та від чинників виробничої діяльності працівників. На формування елементів складу додаткової заробітної плати впливають індивідуальні особливості трудової діяльності кожного працівника та його творчі здібності. Розподіл класифікаційних груп та відповідних видів виплат, що входять до складу фонду додаткової заробітної плати наведено у табл. 1.

Інші заохочувальні та компенсаційні виплати – до них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми. Для забезпечення правильного використання фонду оплати праці необхідно обліковувати виробіток продукції або виконаний обсяг робіт кожним працівником і правильність нарахування заробітної плати згідно із встановленими нормами і розцінками [9].

Нормативно-правове забезпечення та регулювання процесу облікового відображення розрахунків за виплатами працівникам підприємства складає досить широкий перелік нормативних документів.

Структура видів виплат, що належать до фонду додаткової заробітної плати

Ознака класифікації	Виплати
Залежно від характеру робіт та умов праці	1) інтенсивність праці; 2) робота в нічний час; 3) робота у важких та шкідливих і особливо шкідливих умовах праці; 4) робота на територіях радіоактивного забруднення.
За особливі навички	1) знання та використання в роботі іноземної мови; 2) дипломатичні ранги, персональні звання службових осіб, ранги державних службовців, кваліфікаційні класи суддів; 3) науковий ступінь; 4) класність водіїв (машиністів) транспортних засобів.
За особисті досягнення	1) висока професійна майстерність; 2) високі досягнення в праці, зокрема державними службовцями; 3) виконання особливо важливої роботи за певний термін; 4) допуск до державної таємниці.
За додатково виконану роботу	1) суміщення професій (посад); 2) розширення зони обслуговування або збільшення обсягу робіт; 3) виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника; 4) керівництво бригадою.
Винагороди заохочувального характеру	1) відсоткові або комісійні винагороди, виплачені додатково до тарифної ставки; 2) премії та винагороди (за вислугу років), що мають систематичний характер, незалежно від джерел фінансування.
Доплати компенсаційного характеру	1) оплата роботи в надурочний час і у святкові та неробочі дні; 2) оплата працівникам днів відпочинку, що надаються їм у зв'язку із роботою понад нормальну тривалість робочого часу при вахтовому методі організації праці; 3) суми компенсації працівникам втрати частини зарплати у зв'язку з порушенням термінів її виплати; 4) суми виплат, пов'язаних з індексацією заробітної плати.
Оплата за невідпрацьований час	1) оплата, а також суми компенсацій у разі невикористання щорічних відпусток та додаткових відпусток; 2) оплата додаткових відпусток (понад тривалість, передбачену законодавством), наданих відповідно до колективного договору; 3) оплата навчальних та творчих відпусток; 4) оплата простоїв не з вини працівника.

У цілому основні нормативно-правові акти з питань регулювання обліку розрахунків за виплатами працівникам можна поділити на три групи (рис. 2).

Нормативно-правове забезпечення та регулювання процесу облікового відображення розрахунків за виплатами працівникам підприємства складає досить широкий перелік нормативних документів.

Одним із найважливіших завдань управління обліковим процесом розрахунків з працівниками з оплати праці, на нашу думку, виступає вибір видів оплати праці та способів її нарахування працівникам підприємства. Тобто, з метою ефективного управління обліковим процесом на підприємстві, насамперед, необхідно визначитись із формою та системою оплати праці, що найточніше відповідає особливостям його діяльності.

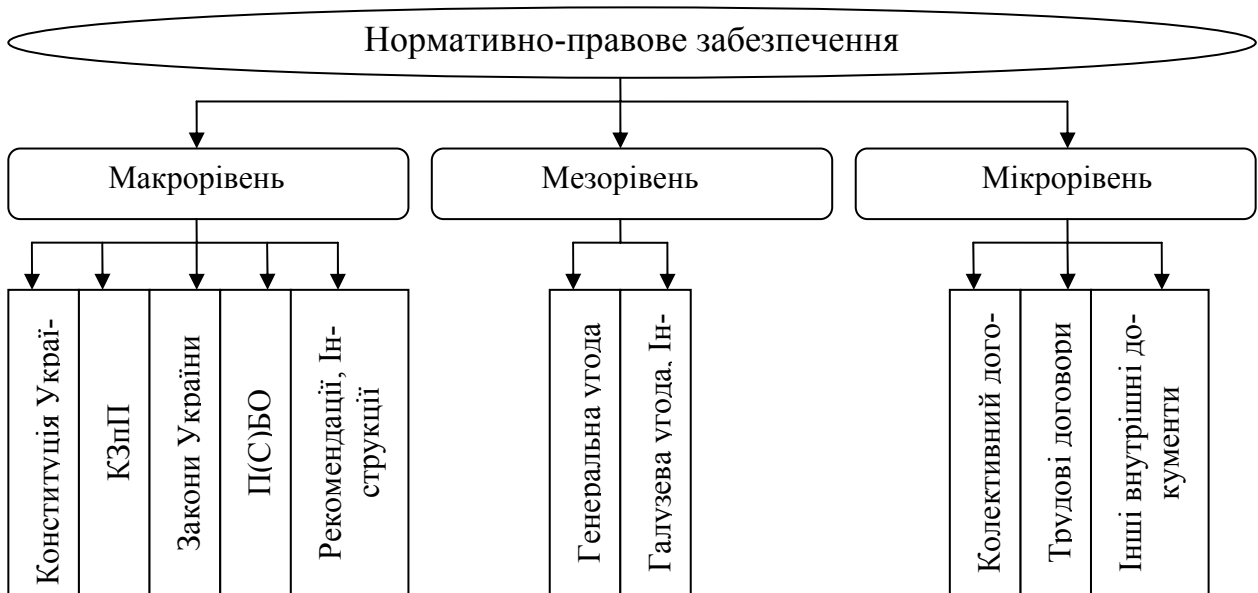

Рис. 2. Рівні нормативно-правового регулювання обліку розрахунків за виплатами працівникам

Під системою оплати праці розуміється спосіб обчислення розміру оплати праці, належної працівникові відповідно до фактично досягнутих результатів праці (витрат праці), погодженої між працівником та роботодавцем.

Форма оплати праці – це той чи інший вид системи оплати праці, згрупованої за ознаками основного показника обліку результатів праці у процесі оцінки виконаної працівником роботи з метою її оплати.

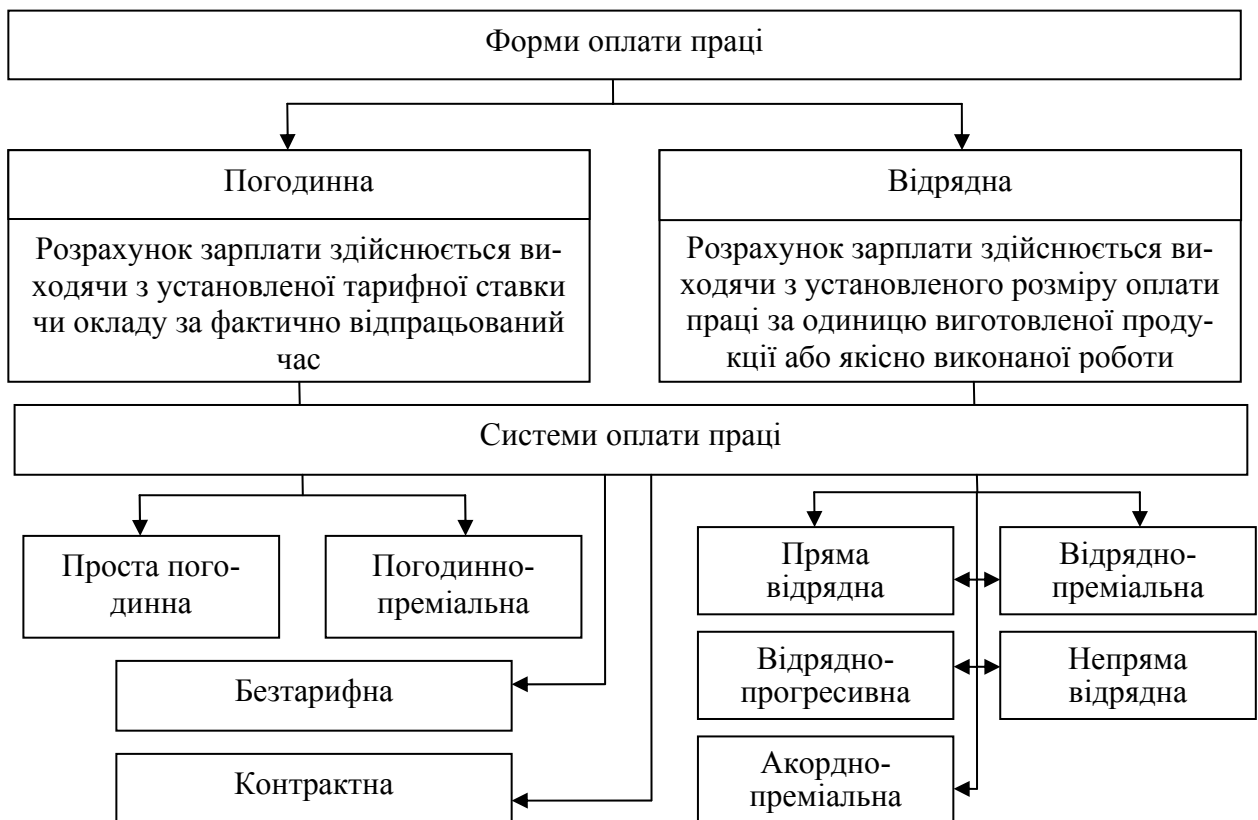

Рис. 3. Види форм і систем оплати праці в Україні

Виділяють дві основні форми оплати праці, що поділяються на кілька систем оплати праці. Головною відмінністю визначених форм оплати праці є показники, що застосовуються для виміру праці при визначенні розміру заробітної плати.

Погодинна форма оплати праці застосовується у тому випадку, коли вимірником результатів праці є кількість відпрацьованого часу, а вимірником при відрядній формі оплати праці – кількість виготовленої продукції (наданих послуг) (рис. 3).

Водночас виділяють наступні види системи оплати праці:

- 1) при відрядній формі оплати праці: колективна та індивідуальна;
- 2) при погодинній формі оплати праці: погодинна, поденна, потижнева, помісячна (за посадовими окладами).

Нарахована сума заробітної плати відображається у бухгалтерських записах залежно від обраного варіанта обліку витрат. Тобто, якщо облік витрат на підприємстві ведеться з використанням 8 класу рахунків (за елементами витрат), то витрати на оплату праці накопичуються за статтями витрат на оплату праці у розрізі їх видів. Якщо ж облік ведеться за допомогою 9-го класу рахунків, то витрати на оплату праці відображаються за рахунками витрат у розрізі їх видів (рис. 4).

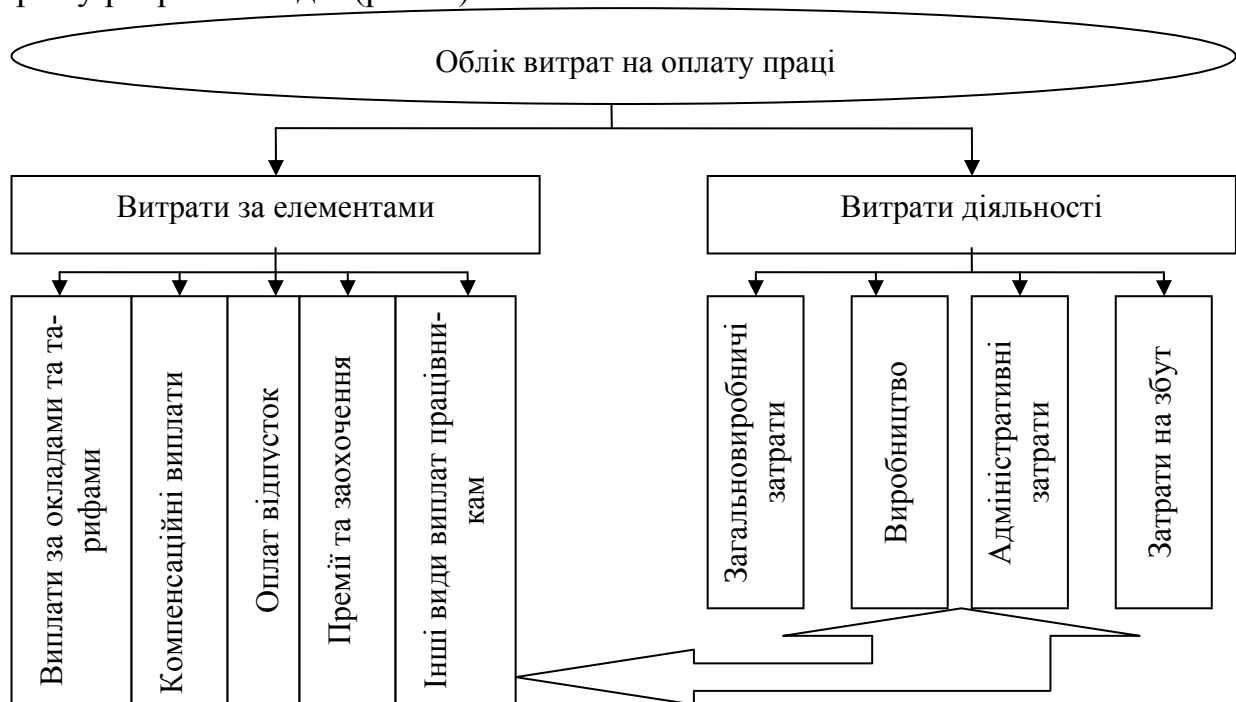

Рис. 4. Побудова обліку затрат на оплату праці

Оскільки заробітна плата є основним джерелом доходів найманих працівників, а для роботодавців є суттєвою часткою витрат виробництва і ефективним засобом мотивації працівників, тому питання організації оплати праці і формування її рівня разом з питаннями забезпечення зайнятості складають основу соціально-трудових відносин у суспільстві, адже вони включають нагальні інтереси всіх учасників трудового процесу.

Висновки. Таким чином, можна визначити, що побудова обліку в управлінні розрахунків з оплати праці є одним із найбільш важливих та най-

складніший складових облікового процесу на будь-якому підприємстві, оскільки потребує точних, достовірних та оперативних даних, що відображають рух працівників (прийняття на роботу, звільнення тощо), облік витрат робочого часу, категорії працівників, зміни виробничих витрат і здійснює контроль за використанням трудових ресурсів. Саме від правильного визначення особливостей даної системи обліку і буде залежати ефективність управління діяльністю підприємства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про відпустки» № 504/96 від 15 лист. 1996 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.gov.rada.ua>.
2. Закон України «Про колективні договори та угоди» № 3356-ХІІ від 01 лип. 1993 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.kiev.ua>.
3. Закон України «Про оплату праці» № 108/95- ВР від 24 бер. 1995 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.kiev.ua>.
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України № 291 від 30 лист. 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.kiev.ua>.
5. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 12 груд. 1971 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.kiev.ua>.
6. Литвиненко Р. С. Оподаткування доходів у вигляді заробітної плати / Р. С. Литвиненко // Матеріали науково-практичних конференцій студентів за результатами проходження виробничих та переддипломних фахових практик по напрямках підготовки. Сучасний стан і перспективи вдосконалення практичної підготовки студентів економічного профілю. Випуск 7. – Полтава : ПДАА, 2015. – С. 81 – 82.
7. Податковий Кодекс України № 2755-VI від 02 груд. 2010 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
8. Соломка Я. Облік оплати праці працівників на підприємстві / Я. Соломка, М. Русакевич // Облік, аудит, оподаткування та звітність в сучасних умовах: тези доповідей II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 14 - 16 травня 2014 р. – Дніпропетровськ : ННІЕ, 2014. – С. 73 – 75.
9. Сопко В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством / В. Сопко : [навч. посіб.]. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.
10. Справляння ПДФО з 2015 року : ставки підвищуються [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.interbuh.com.ua/ua/onenews/55189>.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В. Я.

УДК: 330.342.146

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ

*Репілевський Е.В., к.е.н., докторант
Херсонський державний аграрний університет*

Виявлено особливості та визначено завдання стратегічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах системної фінансово-економічної кризи. Розроблено принципи та складові у структурі концептуальних засад його державного регулювання та забезпечення. Йдеться, насамперед, про досягнення економічного зростання сільсько-

господарської галузі, її сталого розвитку, економічної й соціальної справедливості для товаровиробників і сільського населення, раціонального ресурсокористування та екологічної рівноваги довкілля.

Ключові слова: *розвиток, аграрна сфера, системна криза, концептуальні засади, державне регулювання, принципи, завдання, товаровиробники, населення, соціальна справедливість, ефективність.*

Постановка проблеми. Посилення ролі держави в забезпеченні умов розвитку аграрної сфери в умовах системної фінансово-економічної кризи є одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки. За своєю суттю аграрна економіка є соціально орієнтованою ринковою економікою. Крім цього, стабілізація й пожвавлення її розвитку дозволять забезпечити Україні продовольчу безпеку й знизити темпи росту зовнішнього боргу [2, с. 247]. Необхідно відзначити, що пожвавлення сільського господарства наблизить вихід із загальноекономічної кризи. Не слід забувати й про особливу роль, яку аграрна економіка відіграє в економічному й соціальному житті країни та її регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних засад розвитку та державного регулювання аграрної сфери економіки внесли такі вчені, як В.Андрійчук, П.Гайдуцький, О.Зінченко, М.Латинін, А.Лисецький, П.Макаренко, О.Могильний, Д.Плеханов, О.Шевченко, О.Шпичак та ін. Проте концептуальні засади його здійснення в умовах системної фінансово-економічної кризи потребують подальшого уточнення та обґрунтування.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей розвитку аграрної сфери економіки в умовах системної фінансово-економічної кризи та визначення концептуальних засад його державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості і специфіка аграрного виробництва, його неспроможність до саморегулювання обумовлюють потребу в спеціальному режимі державного регулювання і впливу. Особливо це актуально в умовах системної економічної та політичної кризи, що вимагає посилення регулювальних дій держави. Перш за все, державне регулювання необхідно для нейтралізації структурних диспропорцій, монополізації, диктату цін, тіньових аспектів діяльності, корупції [5, с. 139]. При цьому важливо забезпечити оптимальний баланс між державним втручанням та економічною свободою суб'єктів аграрного бізнесу.

В Україні вже закладений нормативно-правовий та організаційний фундамент для ефективного розвитку аграрної сфери, але більш уваги необхідно приділити багатофункціональному розвитку сільських територій з розвитком диверсифікації, наданням послуг у сфері туризму, культури, рекреації та ін. Визначено, що для розвитку аграрної сфери державі доцільно сприяти диверсифікації у галузі переробки, розвитку системи дорадництва, підготовці і перепідготовці висококваліфікованих кадрів. Одним з основних недоліків існуючої системи державного регулювання аграрної сфери є відсутність цілісної системи форм і методів державного регулювання, що особливо небезпечно в умовах системної фінансово-економічної кризи. Тому актуальним є ви-

значення концептуальних засад щодо розробки державної стратегії розвитку аграрної сфери України. Вони мають ґрунтуватися на врахуванні та досягненні таких основних принципів:

- узгодженості – передбачає узгодження економічної політики держави з аграрною, соціальною, екологічною, регіональною;

- єдності – забезпечення єдності державної аграрної політики на всій території країни;

- рівності – рівності прав суб'єктів у прийнятті власних програм підтримки сільського господарства, що не суперечать нормативно-правовим актам та зобов'язанням України за договорами міжнародного характеру;

- системності – передбачає використання різних форм і методів державного регулювання сільського господарства країни, що охоплюють всі сфери і аспекти його функціонування: адміністративні, економічні та інституційні; прямі і непрямі; внутрішньо- і зовнішньоекономічні та ін.;

- ефективності – концепція повинна сприяти проведенню політики стабілізації, розвитку економіки аграрної сфери і забезпечення продовольчої безпеки країни;

- добровільності – участь підприємницьких структур, що функціонують на селі, в державних програмах розвитку сільського господарства має будуватися на добровільних засадах;

- універсальності – передбачає пред'явлення єдиних вимог до ефективності господарювання та створення однакових умов функціонування незалежно від форм власності, внутрішньогалузевої чи іншої належності;

- соціальної спрямованості – визначає розвиток програм, орієнтованих на поліпшення соціальної інфраструктури, поліпшення демографічної ситуації, створення робочих місць і скорочення безробіття на селі;

- відповідальності – передбачає відповідальність державної і регіональних органів влади за своєчасне і повне фінансування прийнятих програм підтримки і розвитку сільського господарства.

Державне регулювання галузі аграрного виробництва – це також складний механізм законодавчого, економічного, організаційного, адміністративного та соціального впливу на відносини в аграрній сфері [4, с. 268]. До системи державного регулювання висуваються певні вимоги, які впливають з потреб ефективного розвитку аграрної сфери та її конкурентоспроможності: захист економічних інтересів аграрних виробників; зміцнення виробничого потенціалу аграріїв; соціальний характер впливу на процеси; гнучкість, прозорість, передбачуваність аграрної політики.

Основними завданнями розвитку та державного регулювання аграрної сфери економіки країни є:

- 1) забезпечення економічного зростання галузі, яке визначає прогрес національної економіки держави або регіону і передбачає збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення продуктивності праці в галузі, а також формування раціональної структури попиту й асортименту продукції;

2) забезпечення сталості розвитку аграрного виробництва завдяки стабільності ринкових цін, запобіганню та стримуванню гіперінфляції, підтримки на певному рівні зайнятості сільського населення, забезпечення збалансованості доходів і витрат у аграрному бюджеті і зовнішній торгівлі, попередження появи великого бюджетного дефіциту, зовнішнього боргу або негативного сальдо в зовнішній торгівлі сільськогосподарською продукцією;

3) забезпечення соціальної та економічної справедливості у розвитку сільського господарства. У звичайному розумінні це означає справедливий розподіл суспільного аграрного багатства, але як одна з економічних функцій держави економічна справедливість являє собою також справедливий розподіл доходів галузі серед членів суспільства, надання рівних шансів на аграрному ринку, справедливість ринкової конкуренції тощо;

4) досягнення раціонального використання аграрних ресурсів та екологічної рівноваги докільля й необхідних екологічних параметрів якості аграрного виробництва.

Виконання цих завдань значним чином залежить від реалізації тих чи інших функцій держави. Функції держави визначаються закономірностями економічної системи і виступають її ефективним засобом [6]. Основними регулюючими функціями держави в ринковій економіці, які розглядаються в економічній літературі є нормативна, стимулююча і розподільна. Нормативна функція держави реалізується у формуванні правових засад розвитку ринкової економіки. Суть стимулюючої функції полягає у стимулюванні економічного зростання та підтримці ринкової рівноваги. Розподільна функція пов'язана, з одного боку, з досягненням більш справедливого розподілу доходів у суспільстві, з іншого — з більш ефективним розміщенням ресурсів у ринковій економіці.

Що ж до аграрної сфери економіки, то до основних функцій її державного регулювання відносять такі, як: цільова; нормативна; стимулююча; координація інтересів між товаровиробниками і споживачами сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства; соціальна; коригуюча; формування конкурентного середовища на всіх аграрних ринках і підтримка сталого розвитку галузі через забезпечення стабільності попиту на харчові продукти і сільськогосподарську сировину; підтримка вітчизняних експортерів агропродовольства на зовнішніх ринках; фінансування основних напрямків науки щодо проблем розвитку галузі; контролююча [1, с. 55].

Для ефективного виконання державою своїх економічних функцій необхідно дотримуватися науково обґрунтованих принципів. Принципи — це вихідні положення, основні правила впливу державних органів на економіку з врахуванням конкретних умов господарювання з метою забезпечення її ефективного функціонування. На сьогодні відсутній єдиний підхід до формулювання принципів державного регулювання аграрної сфери економіки.

Основними принципами державного регулювання аграрної сфери економіки є аграрний протекціонізм, цільова спрямованість, адаптованість, системність, програмно-цільовий метод регулювання, соціально-економічна ефективність, екологічна доцільність. В умовах ринкової економіки акцент

необхідно робити на застосування нових принципів та відмову від неадекватних йому методів. Так, система директивного планування повинна перейти на програмно-цільовий метод регулювання, який означає поєднання механізмів саморегулювання сільськогосподарського ринку та розвитку аграрної сфери. У цілому держава впливає на принципи державного регулювання аграрної сфери та змінює їх до рівня, який гарантує становлення конкурентно-ринкового механізму чи забезпечує його ефективне функціонування.

Важливою складовою системи державного регулювання виступає державна підтримка аграрної сфери важелями фінансово-економічного механізму. Важливість і доцільність фінансової підтримки держави підтверджена дослідженнями та досвідом розвинутих країн [3]. Вона повинна носити характер стимулювання щодо об'єкта спрямування. Державна фінансова підтримка безпосередньо пов'язана з витратами бюджетних коштів. Законом України "Про державний бюджет" кожного року передбачається перелік програм аграрного напрямку та обсяги їх фінансування. Питання бюджетного фінансового забезпечення покладено на Міністерство аграрної політики і продовольства і здійснюється за двома основними напрямками: безпосереднє фінансування та кредитування видатків.

Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників здійснюється за 16 основними бюджетними програмами. Як відмічається науковцями, фінансування аграрної галузі з 2011 р. постійно скорочується, зменшуються обсяги прямої бюджетної підтримки. Видатки державного бюджету на аграрну сферу в загальних видатках у 2014 р. становлять 1,56 %, у той час як у 2009 р. на них припадало 2,32 %. Серед видатків Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2014 р. найбільшого зменшення зазнала підтримка сільськогосподарських товаровиробників — на 818,8 млн. грн. Отже, можна зазначити, що за останні роки бюджетне фінансування не сприяє поліпшенню ситуації в галузі, не забезпечує темпи розвитку агробізнесу, не забезпечує підвищення прибутковості і життєздатності сільського господарства. Державна фінансова підтримка аграрної сфери, на жаль, є суто формальною. Тому потрібне подальше удосконалення державного регулювання аграрної сфери економіки.

Висновки. Напрями державного регулювання аграрної сфери економіки полягають у тому, що держава шляхом застосування правових, адміністративних та економічних важелів ефективно регулює поведінку сільськогосподарських товаровиробників на аграрному ринку, визначає перспективи розвитку аграрної сфери економіки, соціального забезпечення сільського населення та розвитку сільських територій, виконує роль спрямування щодо реалізації довготривалих програм розвитку, насамперед екологічних, інноваційних та регіональних.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 52-63.
2. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / А. Д. Діброва. – К.: Формат, 2008. – 488 с.

3. Латинін М.А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України / М.А. Латинін // Державне управління: теорія та практика. – 2009. – №2. – [http:// www.nbu.gov.ua](http://www.nbu.gov.ua).

4. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки: [монографія] / П.М. Макаренко. – ННЦ “Інститут аграрної економіки”. – К., 2005. – 681 с.

5. Могильний О.М. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / О.М. Могильний. – К: ПК ДЗСУ, 2006. – 490 с.

6. Шпак Ю.В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку аграрного сектору національної економіки для забезпечення сталого розвитку ринку [Електронний ресурс] – [Ю.В. Шпак] – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/2009_4/26.pdf.

7. Юрчишин В.В. Формування і системна розбудова новітньої державної аграрної політики / В.В. Юрчишин // Економіка України. – 2007 – № 10. – С. 4-14.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК: 338.43:633.631.151

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА НАПРЯМИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Романюк І.А., к.е.н., асистент

*Харківський національний технічний університет сільського
господарства імені Петра Василенка*

Виявлено особливості, обмеження й пріоритети здійснення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах господарювання. Обґрунтовано її основні принципи та джерела, уточнено чинники та напрями. Розроблено показники оцінки та очікувані результати. Визначено роль інтенсифікації у подальшому забезпеченні сталого розвитку, конкурентоспроможності аграрного виробництва.

***Ключові слова:** інтенсифікація, чинники, аграрне виробництво, умови господарювання, принципи, показники, земельні ресурси, інновації, сталий розвиток, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. Забезпечення стабільного і достатнього продовольчого постачання населення зумовлює необхідність дальшого збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Для розв'язання цієї проблеми існує два шляхи: екстенсивний, коли розширюється тільки поле виробництва, та інтенсивний, коли застосовуються більш ефективні засоби виробництва. Розуміння суті інтенсифікації буде неповним, якщо не враховувати того, що з нею пов'язані прогресивні методи організації праці та виробництва, які треба розглядати як найважливіші напрями інтенсифікації. Таким чином, під інтенсифікацією слід розуміти такий напрям розширеного відтворення, при якому зростання розміру виробництва продукції досягається на основі підвищення кваліфікації робочої сили, посилення стимулів праці, вдосконалення організації виробництва (у т. ч. шляхом підвищення рівня збалансованості всіх його елементів), застосування більш ефективних засобів виробництва.

Загальні принципи підходу до визначення суті інтенсифікації всього суспільного виробництва значною мірою розповсюджуються і на сільське господарство. Але, разом з тим, цій галузі притаманний ряд особливостей, що істотно впливають як на зміст самого процесу інтенсифікації, так і на вибір показників, що використовуються для характеристики даного процесу. Інтенсифікацію сільського господарства необхідно пов'язувати з величиною додаткових вкладень засобів виробництва на одиницю земельної площі, використанням різних технічних удосконалень. Підвищення інтенсивності використання землі зумовлює поліпшення використання інших елементів продуктивних сил сільського господарства.

Інтенсифікація сільського господарства – це об'єктивний і закономірний процес його розвитку, зміст якого визначається віддачею земельних угідь, що досягається на основі додаткових вкладень. Її не можна зводити лише до нагромадження фондів, головне в ній – підвищення виходу продукції з розрахунку на одиницю наявних виробничих ресурсів – земельних угідь, трудових ресурсів, основних фондів і оборотних засобів [4, с. 132]. Реалізація цього вимагає широкого використання досягнень науки і передового досвіду, інтенсивних технологій і прогресивних форм організації виробництва. У сучасних умовах інтенсифікація є основним напрямом розвитку сільськогосподарського виробництва. Нарощування виробництва продукції не може бути досягнуте на незмінній технічній основі, без удосконалення засобів виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи інтенсифікації виробництва досліджують у своїх працях Ю. Д. Білик, М. С. Вітков, Г.І. Грицаєнко, Т.М. Романюк, І.В. Дергач. Практичні засади інтенсифікації виробництва продукції сільського господарства висвітлили В.Г. В'юн, О.І. Дадій, А.М. Стельмашук. Проте в сучасних умовах господарювання процес інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, його економічна сутність і принципи здійснення набувають щоразу більш дискусійного характеру та потребують уточнення.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування чинників, принципів, напрямів інтенсифікації аграрного виробництва, визначення показників оцінки, взаємозв'язку з впровадженням інновацій з метою подальшого сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу. Водночас, сільськогосподарський сектор господарювання – один з найбільш ризикових секторів економіки, оскільки на його розвиток великий вплив мають природні умови й ресурси, біологічні чинники. На рівень розвитку сільського господарства впливають такі чинники: система інфраструктури, геополітична та економічна ситуація, зношеність техніки, нестабільність та непрогнозованість цін на паливо, недосконалість державної закупівельної політики, технології виробництва [8, с. 465]. Недостатні заходи

державного протекціонізму дозволяють іноземним конкурентам заповнити вітчизняний ринок, часто дешевими і низької якості товарами. Сільським господарством переважно займаються люди середнього та похилого віку. Тому необхідними є заходи матеріального стимулювання для залучення молодих людей у галузь.

Процес формування інтенсивного типу розвитку є досить складним і багатограним, оскільки залежить від багатьох чинників – зовнішніх, притаманних мікро- та макросередовищу функціонування аграрних підприємств, і внутрішніх, які діють та регулюються самим підприємством. У реальному житті спостерігається тісне переплітання зовнішніх і внутрішніх чинників, а тому сформувавши інтенсивний тип розвитку можуть лише ті підприємства, які раціонально й швидко впроваджують у життя сучасні досягнення науково-технічного прогресу, що є результатом змін у макросередовищі та, зокрема, в такій його ланці, як науково-технічне середовище. Тому, кардинальне прискорення науково-технічного прогресу і впровадження його досягнень у практику розглядається як один із найважливіших напрямів формування інтенсивного типу розвитку аграрних формувань [1, с. 365].

Під інтенсифікацією виробництва продукції сільського господарства розуміємо збільшення обсягів і підвищення ефективності виробництва, а також поліпшення якості продукції галузі на основі розширення застосування досягнень науково-технічного прогресу, а саме новітнього обладнання, матеріалів, ресурсощадних технологій, вдосконалення форм виробництва та організації праці. Системне оновлення матеріально-технічних ресурсів є основою розвитку виробництва продукції сільського господарства. Порушення цієї закономірності призводить до зниження ефективності виробництва та погіршення забезпечення населення продукцією галузі. Основними чинниками інтенсифікації виробництва продукції сільського господарства є механізація й автоматизація усіх виробничих процесів, розробка та впровадження у виробництво прогресивних технологій, високопродуктивної худоби та птиці, нових наукових досягнень, ефективніших систем організації та управління виробництвом.

Підвищення рівня інтенсифікації виробництва є однією з найважливіших проблем розвитку аграрної економіки на сучасному етапі. Під інтенсивною формою розширеного відтворення розуміють форму, за якої темпи росту показників, що характеризують результати виробництва, випереджають темпи росту витрат на забезпечення їх зростання. Підвищення рівня інтенсифікації виробництва хоча і зумовлене науково-технічним прогресом, але здійснюється із залученням додаткових ресурсів. У кожний наступний період часу це вимагає відповідних витрат. Якщо їх використання у підсумку забезпечує підвищення інтенсифікації виробництва, то необхідність таких екстенсивних витрат очевидна. Це визначає важливість внутрішніх задач, пов'язаних з вибором найбільш ефективного варіанта реалізації цих витрат, їх кількості і якості, конкретизації програм використання ресурсів у забезпеченні інтенсифікації виробництва [3, с. 412].

Особливістю інтенсифікації сільськогосподарського виробництва є те, що ефективність технічних вдосконалень засобів і предметів праці виявляється не прямо, а через функціонування земельних ресурсів, використання трудових ресурсів. Інтенсифікація землеробства базується на тій особливості землі як засобу виробництва, що її родючість при правильному використанні підвищується, забезпечуючи зростання врожайності сільськогосподарських культур. Характеризуючи процес інтенсифікації, слід зазначити, що сільське господарство розвивається при цьому не шляхом збільшення кількості оброблюваної землі, а через поліпшення якості обробітку, збільшення розмірів засобів виробництва, що їх вкладають у ту саму кількість землі.

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва ґрунтується на додаткових вкладеннях, але не можна пов'язувати її лише з абсолютним зростанням додаткових витрат. У процесі інтенсифікації додаткові вкладення повинні відображати якісне вдосконалення виробництва. Тому додаткові вкладення передбачають широке використання досягнень науково-технічного прогресу, застосування більш ефективних засобів виробництва і прогресивних технологій, що забезпечують підвищення продуктивності земельних угідь і поголів'я худоби [2, с. 55]. У процесі інтенсифікації додаткові вкладення треба розглядати в органічній єдності з результатами виробництва. Отже, інтенсифікація сільського господарства – це концентрація засобів праці на одиницю земельної площі з метою збільшення виходу сільськогосподарської продукції й поліпшення її якості.

Послідовна інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на основі вдосконалення і раціонального використання всіх його чинників зазвичай забезпечує високі кінцеві результати. При цьому темпи зростання виробництва продукції можуть перевищувати темпи збільшення додаткових витрат. Інтенсифікація всебічно впливає на розвиток сільського господарства, створює нові можливості підвищення економічної ефективності виробництва. Процес інтенсифікації передбачає створення високопродуктивного сільського господарства на основі підвищення його технічного рівня, широкого використання більш досконаліх засобів виробництва і кваліфікованої праці.

Основними показниками, що характеризують результат інтенсифікації, є: урожайність окремих культур з 1 га посіву, продуктивність тварин, виробництво окремих видів у натуральному виразі з розрахунку на 100 га відповідних угідь, обсяги валової, товарної продукції, прибутку з розрахунку на одиницю відповідної земельної площі або на 1 голову відповідної групи тварин. При аналізі економічної ефективності інтенсифікації окремих галузей сільського господарства та видів продукції розраховують додаткові показники: в рослинництві – виробництво продукції на одиницю внесених мінеральних добрив чи одиницю їх вартості; у тваринництві – виробництво продукції на 1 умовну голову, 1 ц кормових одиниць, на одиницю вартості кормів, витрати кормів на одиницю виробленої продукції тваринництва.

Чинниками підвищення рівня економічної ефективності інтенсифікації виробництва в аграрних підприємствах є наступні:

- формування оптимального рівня забезпеченості технологічного процесу виробничими ресурсами;

- формування оптимальних співвідношень між окремими складовими ресурсного потенціалу аграрних підприємств (між основними і оборотними фондами, між силовими і робочими машинами, між поголів'ям тварин і кормовою базою та ін.);

- паритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію;

- впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу;

- використання добрив, засобів захисту рослин і тварин;

- рівень технології і організації виробництва;

- інвестиційний клімат;

- державна аграрна політика.

Серед основних напрямів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва виділяють такі: механізація та автоматизація; меліорація; хімізація; електрифікація; ресурсо- та енергозберігаючі технології; біотехнології; спеціалізація і концентрація виробництва; ефективний менеджмент; прогресивні форми організації і оплати праці [7, с. 9]. При інтенсифікації виробництва важливими є рівень зайнятості населення та розвитку соціальної сфери. З одного боку, розвиток сільськогосподарського виробництва визначає зайнятість сільського населення та рівень розвитку соціальної сфери, з іншого – соціальні фактори впливають на ефективність виробництва.

Інтенсифікація аграрного виробництва має багатofакторний характер свого розвитку і тому вимагає комплексного, системного підходу до його дослідження та здійснення. Важливим засобом інтенсифікації аграрного виробництва є застосування безвідходних технологій з метою підвищення рівня використання природних ресурсів з репродукцією, тобто з регенеруванням їх багаторазового використання. В умовах неоднорідності природного середовища доцільним є виділення екологічно однорідних сільських територій, що сприятиме диференційованому підходу щодо використання природних ресурсів.

Технічні й технологічні чинники, які відіграють визначальну роль в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, слід спрямувати на виконання двох різновекторних завдань – скорочення затрат праці й забезпечення оптимальних умов зовнішнього середовища для вирощування сільськогосподарських культур [5, с. 91]. Тому доцільно використовувати комплексний підхід у їх використанні. Також необхідно значно підвищити роль соціальних чинників в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, створення умов для економічної заінтересованості працівників у розвитку аграрного сектору економіки на інноваційній основі при одночасному стимулюванні альтернативних джерел та видів зайнятості на селі.

У розвитку інтенсифікації важливо не тільки забезпечити цей процес необхідними коштами, а й раціонально їх використати. Йдеться насамперед про дотримання синхронного співвідношення техніко-технологічних засобів при комплектуванні матеріально-ресурсної бази. Особливого значення тут набувають вимоги щодо пропорційного набору силових машин і робочих

машин та знарядь [6, с. 44]. Набір технологічних сільськогосподарських машин і знарядь повинен забезпечувати при формуванні робочих агрегатів найбільш повне завантаження виробничих потужностей силових машин. Так, набір тракторних плугів, культиваторів, сівалок повинен бути таким, щоб при агрегуванні з силовими машинами забезпечував повне або майже повне використання виробничих потужностей останніх. До того ж, системне оновлення матеріально-ресурсної бази, заміна технічних ресурсів повинні здійснюватись новітніми марками сучасних машин і знарядь.

Висновки. Інтенсифікація є одним із найбільш важливих й ефективних засобів сталого розвитку сільського господарства, збільшення обсягів виробництва продукції в аграрній сфері. Її здійснення в сучасних умовах господарювання ґрунтується на всебічній модернізації сільського господарства, впровадженні інновацій та соціальній відповідальності за досягнуті результати, особливо характер ресурсокористування та відтворення ресурсів. Тому принципи подальшого розвитку інтенсифікації аграрного виробництва мають бути спрямовані на комплексне вирішення техніко-технологічного переозброєння сільськогосподарських підприємств із врахуванням економічного, соціального та природоохоронного чинників. При оптимальному поєднанні економічного, соціального та екологічних ефектів процес інтенсифікації буде спроможний забезпечити високий рівень ресурсоощадності та енергозбереження, конкурентоспроможності й зростання обсягів аграрного виробництва.

Список використаних джерел:

1. Білик Ю.Д. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва в Україні на інноваційній основі / Ю.Д. Білик // Основні напрямки високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – С. 361-369.
2. Вітков М.С. Сутність і фактори інтенсифікації аграрного виробництва / М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2011. – №1. – С.53-57.
3. В'юн В.Г. Специфіка впровадження інновацій в сучасному аграрному виробництві / В. Г. В'юн // Основні напрямки високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К. : ІАЕ УААН, – 2002. – С. 410-416.
4. Грицаєнко Г.І. Соціально-економічна сутність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва / Г.І. Грицаєнко, Т.М. Романюк // Економіка АПК. –2006. –№4. – С. 131-134.
5. Дацій О.І. Розвиток інновацій у птахівництві / О.І. Дацій, О.О. Кузнецов // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 89-93.
6. Дергач І.В. Інтенсифікація та інтенсивність розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні / І.В.Дергач // Економіка АПК. –2007. – №3. – С.43-45.
7. Тналіч О.В. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва / О.В. Тналіч // АГРОСВІТ. – 2007. – №23. – С.8-12.
8. Стельмашук А. М. Комплексна інтенсифікація АПК на інноваційній основі / А. М. Стельмашук // Основні напрямки високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С. 463-469.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Садридінєв Р.Ш., аспірант

Миколаївський національний аграрний університет

Розкрито сутність поняття «менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» як на макро- так і на макрорівні. Визначено особливості, методи та принципи менеджменту зовнішньоекономічної діяльності. Охарактеризовано функції та підходи в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємства.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, менеджмент зовнішньоекономічної діяльності, методи, функції, принципи, підходи.

Постановка проблеми. Процес входження України в систему світогосподарських зв'язків багато в чому залежить від якості прийняття управлінських рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Ефективний розвиток останньої неможливий без таких управлінських дій, як планування, організація, мотивація, контроль, координація тощо, які в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю мають особливості. Тому вивчення теоретичних засад менеджменту зовнішньоекономічної діяльності є підґрунтям ефективною зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних аспектів менеджменту зовнішньоекономічної діяльності знайшли відображення в наукових працях відомих учених-економістів І. В. Багрової [1], Г.М.Дроздової [2], О.А.Кириченка [3], В. В. Козика [4], А.І.Кредісова [5], А.А.Мазаракі [6], В.С.Сухарського [7] та ін.

Однак в економічній літературі існує певна невизначеність щодо поняття «менеджмент зовнішньоекономічної діяльності». У зв'язку з цим потрібна доробка та уточнення методичного забезпечення менеджменту зовнішньоекономічної діяльності.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити зміст поняття «менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», визначити принципи, функції та підходи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки у сучасній економічній літературі не існує єдиного тлумачення поняття «менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», кожний з авторів прагне дати визначення залежно від власного розуміння зовнішньоекономічної діяльності та доцільності її розвитку.

Так, на думку Г.М.Дроздової [2] менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства являє собою управління виробничо-господарською і комерційною діяльністю підприємства, пов'язаною з його виходом на зовнішній ринок, в зовнішнє міжнародне середовище з метою більш повного використання зовнішніх (міжнародних) факторів економічного росту.

О.А.Кириченко [3] наголошує, що сутність менеджменту зовнішньоекономічної діяльності полягає в комплексному дослідженні та моделюванні міжнародного середовища у поєднанні з налагодженою взаємодією всіх під-

розділів і посадових осіб організації/установи в інтересах продуктивного досягнення визначених зовнішньоекономічних стратегій.

А.А.Мазаракі [6] вважає, що менеджмент зовнішньоекономічної діяльності – це цілеспрямоване, системне управління зовнішньоекономічною діяльністю щодо забезпечення стабільного економічного зростання та підвищення як міжнародної, так і внутрішньої конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі на основі більш повного використання зовнішніх (міжнародних) факторів економічного зростання.

Як бачимо, досліджуваний термін розглядається лише на рівні підприємства. Проте згідно ст. 3 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» [7] Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України є також суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності. Це є підґрунтям розглядати менеджмент зовнішньоекономічної діяльності не лише на мікро-, а й макрорівні. На нашу думку, на макрорівні менеджмент зовнішньоекономічної діяльності – це управління та регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, зовнішньоекономічних зв'язків регіону, держави.

Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності має свої специфічні особливості, а саме:

- наявність зовнішньої сфери й міжнародного рівня;
- відмінність політичних, економічних, правових і культурних умов;
- наявність в ролі суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності не тільки підприємств, а й держав зі своєю зовнішньоекономічною політикою.

Управлінська діяльність завжди базується на основних правилах, яких дотримуються керівники і спеціалісти апарату управління в процесі прийняття тих або інших рішень. Ці правила можуть бути декларовані в спеціальних документах або ж бути своєрідною традицією, нормою, звичаєм. Частіше усього має місце поєднання і того й іншого.

Під принципами в менеджменті розуміють традиції, звичаї, правила, закономірності та норми, яких має дотримуватись менеджер (керівники, спеціалісти). Однією з особливостей менеджменту зовнішньоекономічної діяльності є те, що з одного боку, він є побудованим на принципах загального менеджменту, а з іншого боку, формується з врахуванням принципів зовнішньоекономічної діяльності. Можна виділити три рівні принципів зовнішньоекономічної діяльності: загальні; специфічні; національні.

Дотримання тих чи інших принципів при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності можливо лише при виконанні суб'єктом конкретних функцій. Функції менеджменту зовнішньоекономічної діяльності – це засоби вирішення важливих завдань, вираження змісту і призначення менеджменту зовнішньоекономічної діяльності. Кожна функція менеджменту зовнішньоекономічної діяльності являє собою процес, тому що складається з серії взаємопов'язаних дій і спрямована на розв'язання специфічних і різноманітних про-

блем управління зовнішньоекономічної діяльності, що вимагає здійснення великого комплексу конкретних заходів.

Основними функціями менеджменту зовнішньоекономічної діяльності є планування; організація; мотивація; контроль; регулювання.

Звичайно, всі зазначені функції менеджменту в зовнішньоекономічній діяльності мають істотні особливості.

Функція планування передбачає рішення про те, якими повинні бути цілі підприємства в сфері зовнішньоекономічної діяльності і що повинні робити члени цього підприємства, щоб досягнути цих цілей. У процесі планування варто враховувати міждержавні відносини, що впливають на вибір партнерів. Крім того, слід враховувати і маркетинг зовнішньоекономічної діяльності, який базується на вивченні міжнародних ринків, особливостей запитів іноземних клієнтів, просування товарів і послуг на закордонні ринки здійснюється з урахуванням місцевих традицій і численних обмежень і т.д.

По-іншому виглядає і функція організації в зовнішньоекономічній діяльності. Організація – це процес створення структури підприємства, яка дає можливість людям ефективно працювати разом для досягнення як загальних цілей, так і в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Тобто, організація як процес являє собою функцію по координації багатьох задач здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

При плануванні і організації роботи в сфері зовнішньоекономічної діяльності керівник визначає, що конкретно повинна виконати дане підприємство, коли, як і хто, на його думку, повинен це зробити. Якщо вибір цих рішень зроблений ефективно, керівник отримує можливість втілити свої рішення в справу, застосовуючи на практиці основні принципи мотивації.

Мотивація - це процес спонукання працюючих до діяльності для досягнення цілей в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Контроль - це процес, що забезпечує досягнення цілей підприємства в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Він необхідний для виявлення і вирішення виникаючих проблем раніше, ніж наслідки стануть дуже серйозними, і може також використовуватися для стимулювання успішного розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Процес контролю складається з установки стандартів, зміни фактичне досягнутих результатів і проведення коректувань в тому випадку, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від встановлених стандартів. Контроль - це критично важлива і доладна функція управління. Одна з найважливіших особливостей контролю, яку потрібно враховувати насамперед, полягає в тому, що контроль повинен бути всеосяжним.

Функція регулювання — вид управлінської діяльності, спрямований на усунення відхилень, збоїв, недоліків тощо в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності шляхом розроблення і впровадження керуючою системою відповідних заходів.

Метод управління – це спосіб здійснення управлінської діяльності, при якому досягаються цілі управління зовнішньоекономічною діяльністю. Методи управління тісно, пов'язані з принципами управління. Методи управління виступають в ролі способів реалізації принципів. Методи мають більш альтернативний

характер. Основними методами управління ЗЕД є: правові, адміністративні, економічні, організаційні. Для досягнення високої ефективності ЗЕД необхідно враховувати існуючі підходи в управлінні ЗЕД, а саме:

– історичний підхід – заснований на вивченні явищ у їхньому виникненні і розвитку. В його основі лежить вивчення реальної історії розвитку і управління ЗЕД, виявлення історичних фактів і на цій основі розумове відтворення історичного процесу управління ЗЕД;

– герменевтичний підхід – ґрунтується на сукупності принципів і методів тлумачення й інтерпретації сутності процесу управління ЗЕД. Вони можуть мати форму як нормативно-правових, так інших документів, а також наукових монографій та інших письмових праць вчених;

– ситуаційний підхід визнає, що хоча загальний процес управління ЗЕД і є однаковим, специфічні прийоми, які використовує керівник повинні змінюватися залежно від ситуації. Об'єктом досліджень ситуаційного підходу виступають найбільш значущі елементи внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства;

– системний підхід – дослідження процесу управління ЗЕД як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд управління ЗЕД як системи;

– предметний підхід – дає відповідь на питання що?, тобто розкриває суть ЗЕД та визначається ідеєю зовнішньоекономічних операцій;

– регулярний (функціональний) підхід – відповідає на питання як? Робота менеджерів ЗЕД полягає у поєднанні та координуванні використання ресурсів для досягнення цілей підприємства.

Ідея тієї або іншої зовнішньоекономічної операції може бути реалізована тільки в тому випадку, коли предметний аспект повною мірою відповідатиме функціональному підходу.

– комплексний підхід – методологічні підходи дослідження процесу розвитку і управління ЗЕД не ізольовані один від одного і можуть мати взаємообумовлений характер, що викликає появу повторних підходів. Це пояснюється тим, що ЗЕД явище багатогранне, тому важливе дослідження його властивостей як цілого, так і його складових, а також факторів, які на нього впливають.

Висновки. 1. Ми погоджуємося, з думкою Г.М. Дроздової [2], що менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства являє собою управління виробничо-господарською і комерційною діяльністю підприємства, пов'язаною з його виходом на зовнішній ринок, в зовнішнє міжнародне середовище з метою більш повного використання зовнішніх (міжнародних) факторів економічного росту.

2. В статті акцентовано увагу, що менеджмент зовнішньоекономічної діяльності слід розглядати не лише на мікро-, а й макрорівні. На нашу думку, на макрорівні менеджмент зовнішньоекономічної діяльності – це управління та регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, зовнішньоекономічних зв'язків.

3. Встановлено, що менеджмент зовнішньоекономічної діяльності побудований на принципах загального менеджменту з врахуванням принципів

зовнішньоекономічної діяльності. Виділено три рівні принципів менеджменту зовнішньоекономічної діяльності: загальні; специфічні; національні.

4. Кожна функція менеджменту зовнішньоекономічної діяльності являє собою процес, тому що складається з серії взаємопов'язаних дій і спрямована на розв'язання специфічних і різноманітних проблем управління зовнішньоекономічної діяльності, що вимагає здійснення великого комплексу конкретних заходів. Визначено зміст основних функцій менеджменту зовнішньоекономічної діяльності (планування, організація, мотивація, контроль, регулювання).

5. Метод управління зовнішньоекономічною діяльністю – це спосіб здійснення управлінської діяльності, при якому досягаються цілі управління зовнішньоекономічною діяльністю. Основними методами управління ЗЕД є: правові, адміністративні, економічні, організаційні.

6. Для досягнення високої ефективності ЗЕД необхідно враховувати існуючі підходи в управлінні ЗЕД, а саме: історичний підхід; герменевтичний підхід; ситуаційний підхід; системний підхід; предметний підхід; регулярний (функціональний) підхід; комплексний підхід.

Список використаних джерел:

1. Багрова І.В. ЗЕД підприємств: Підручник для вузів / І.В. Багрова, Н.І. Редіна, В.Є. Власик, О.О. Гетьман – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 580с.
2. Дроздова Г.М. Менеджмент ЗЕД підприємств. Навч. Посібник / Г.М. Дроздова – К.: ЦУЛ, 2002. – 172с.
3. Кредісов А.І. Управління зовнішньоекономічною діяльністю / А.І. Кредісов - К.: 2000.
4. Кириченко О.А. Менеджмент ЗЕД: Навч. посіб. – 3-ге вид., перероб. і доп./ О.А. Кириченко – К.: Знання – Прес, 2002. – 384с.
5. Козик В.В. Зовнішньоекономічні операції і контракти: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб., і доп. / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Я. С. Карп'як, О.Ю. Григор'єв, А.О. Босак – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608с.
6. Мазаракі А. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / А. А. Мазаракі. – К. : Київ. Нац. торг.-ун-т, 2012. – 824 с.
7. Про зовнішньоекономічну діяльність : закон України : [прийнято ВР 16.04.1991 р. №959-ХІІ із змінами № 2388-VI (2388-17) від 01.07.2010 р.] / ВВР. – 2010. – № 37. – 496 с.
8. Сухарський В.С. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: Теорія, методологія, практика / В.С. Сухарський - Т.: Астон, 2001.-388с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК 65.016.7

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ІНТЕГРОВАНИХ ФОРМУВАНЬ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Самойлик Ю.В., к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

З'ясовано сутність категорії “реструктуризація”, удосконалено її трактування, яке, на відміну від існуючих, доцільно розглядати як процес зміни стратегії підприємства, що передбачає перерозподіл господарської власності та виробничих ресурсів на основі удосконалення системи управління, організаційної перебудови та оптимізації господарсь-

ких процесів. Визначено місце інтегрованих формувань на ринку продукції харчової промисловості, виявлено найбільших виробників у розрізі галузей даного сектору економіки. Доведено, що реструктуризація в інтегрованих формуваннях харчової промисловості може відбуватись у таких вимірах: фінансова реструктуризація, організаційно-економічна, організаційно-правова, організаційно-управлінська, диверсифікаційна реструктуризації. Виділено загальні напрями реструктуризації інтегрованих формувань харчової промисловості: зміна організаційно-правової форми та розвиток корпоративного управління; перехід до більш м'яких форм об'єднань підприємств; запровадження сучасних моделей управління підприємствами, зокрема, розвиток мережеподібних структур, партисипативного та гнучкого управління; збільшення частки договорів спільної діяльності, створення стратегічних бізнес-альянсів; розвиток інформаційних, комунікаційних, консалтингових, логістичних систем; поглиблення міжнародних зв'язків.

Ключові слова: реструктуризація, інтегровані формування, харчова промисловість, види реструктуризації, виміри реструктуризації, ризики.

Постановка проблеми. Стан національної економіки нині можна охарактеризувати як кризовий. Нестабільне зовнішнє середовище, незбалансована ринкова кон'юнктура, низький рівень прогнозованості макроекономічних процесів, негативні структурні зрушення та низка інших чинників зовнішнього середовища вимагають гнучкості економічних систем та адаптації системи менеджменту до нових вимог. З метою ефективного розвитку суб'єктів господарювання у ринкових умовах необхідна їх реструктуризація. Організаційно-економічний механізм даного процесу має свої особливості залежно від галузі, організаційно-правової форми, розміру суб'єктів господарювання. Особливої уваги заслуговують підприємства харчової промисловості, оскільки їх діяльність є досить ризиковою з огляду на коливання попиту, складнощів технологічних процесів, обмеженого терміну споживання кінцевих товарів. Значна частина продукції харчової промисловості стає еластичною за ціною, що зумовлено зниженням купівельної спроможності населення. Особливістю функціонування суб'єктів харчової промисловості є їх глибока міжгалузева інтегрованість на вертикальній основі, що ускладнює процеси реструктуризації і вимагає залучення додаткових ресурсів для здійснення даного процесу. За таких виробничо-комерційних умов необхідна гнучкість стратегічного управління, що підкреслює актуальність проведення реструктуризації підприємств галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реструктуризації широко досліджені науковцями в розрізі різних аспектів. Фундаментальними є праці таких науковців, як І. Бондарчук, Т. Бень, Б. Берман, С. Бір, З. Борисенко, В. Гончаров, А. Градов, П. Діксон, С. Довбня, П. Друкер, В. Кондратьєв, В. Краснов, Б. Лессер, І. Маркіна, Н. Москаленко, В. Ніценко, І. Отенко, І. Розпутенко, О. Сарапіна, Е. Уткін та ін. Привертають увагу погляди науковців на визначення сутності процесу реструктуризації. Мартиненко В.П. зазначає, що реструктуризація – це ціленаправлена трансформація всієї системи факторів виробництва, змістовна характеристика котрої розкривається в процесах, що включають виробничу, фінансово-економічну, організаційну і маркетингову діяльність підприємств у відповідності з їх стратегією життєздатності [3, с. 205]. На думку В. Кондратьєва і В. Краснова, ре-

структуризація – це цілеспрямована зміна структури системи [1, с. 23]. Хаккен Г. стверджує, що реструктуризація підприємства означає використання всього управлінського і виробничого потенціалу, який необхідний для створення і прибуткового продажу необхідних споживачам товарів та послуг [6, с. 102]. Заслужують на увагу узагальнення В.С. Ніценка, який вважає, що у наковій літературі домінують дві основні точки зору на визначення терміна “реструктуризація підприємства” : правова та економічна. З метою усунення даного протиріччя науковець пропонує такий підхід до тлумачення сутності даної категорії: реструктуризація господарюючого суб’єкта (до числа яких віднесені вертикально-інтегровані компанії) являє собою зміну процесів управління підприємством, результатом якого є трансформація складу і/або структури пучка прав власності, що відносяться до даного суб’єкта господарювання [4, с. 131]. Отже, науковці схиляються до того, що реструктуризація – це кардинальна перебудова економічної системи, при цьому насамперед змінюються її управлінські функції та здійснюється перерозподіл ресурсів. Не дивлячись на значну кількість праць в даному напрямі, варто вказати на недостатню увагу науковців до виявлення особливостей реструктуризації у вертикально інтегрованих структурах харчової промисловості, тому проведення дослідження в даному напрямі є актуальним і своєчасним.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення трактування категорії “реструктуризація” на основі узагальнення наукових поглядів і врахування сучасних тенденцій розвитку ринкових відносин; виявлення особливостей організаційно-економічного механізму реструктуризації вертикально інтегрованих формувань харчової промисловості та імовірних ризиків, що можуть зумовити необхідність проведення реструктуризації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес реструктуризації є всеохоплюючим, його важко ототожнювати лише з одним напрямом діяльності підприємства та його структуризації. Враховуючи наукові підходи до трактування категорії “реструктуризація”, її багатополлярність та багатогранність можемо дати їй таку інтерпретацію: реструктуризація – це процес зміни стратегії підприємства, що передбачає перерозподіл господарської власності та виробничих ресурсів на основі удосконалення системи управління, організаційної перебудови та оптимізації господарських процесів.

Науковці виділяють різні види реструктуризації підприємств, класифікуючи її за низкою ознак []. Узагальнюючи їх точки зору, варто зазначити основні класифікаційні ознаки: за напрямками діяльності (правова, організаційна, виробнича, управлінська, інвестиційна, фінансова); за призначенням (антикризова, превентивна, перспективно-планова); за масштабом (локальна, комплексна); за періодом прийнятих рішень (стратегічна, тактична, оперативна). Незалежно від видів реструктуризації і мети прийнятого рішення щодо її проведення вона може проводитись у кількох вимірах:

- фінансова реструктуризація – процес “оздоровлення” підприємства на основі оптимізації структури капіталу, вливання інвестицій, перерозподілу фінансових ресурсів між стратегічними бізнес-єдиницями (особливо актуальна при ймовірності виникнення банкрутства);

- організаційно-економічна реструктуризація – це комплекс заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності суб'єкта господарювання на основі техніко-технологічних та виробничих чинників;

- організаційно-правова реструктуризація – зміна організаційно-правової форми, злиття, поглинання, приєднання, поділ, продаж частини активів;

- організаційно-управлінська реструктуризація – зміна місії та стратегії підприємства, перебудова організаційної структури, впровадження сучасних моделей та методів управління, оптимізація апарату управління;

- диверсифікаційна реструктуризація – збільшення напрямів діяльності та сфер господарювання з метою перерозподілу ризиків та ресурсів, скорочення збиткових видів діяльності, запровадження перспективних напрямів, вертикальна та горизонтальна інтеграція.

Суттєві особливості має процес реструктуризації інтегрованих формувань харчової промисловості. Дані структури з кожним роком відіграють все більшу роль у процесі виробництва харчової продукції. Такі підприємства є диверсифікованими і вертикально інтегрованими, оскільки охоплюють всі сфери виробничого ланцюга. Частка інтегрованих формувань харчової промисловості у структурі загального обсягу виробництва харчових продуктів в розрізі галузей в Україні у середньому становить понад 60 % (табл. 1).

Таблиця 1

Виробництво основних видів продукції інтегрованими формуваннями харчової промисловості України, 2014 р., тис. т

Види продукції	Обсяг виробництва інтегрованими формуваннями	Обсяг виробництва в цілому по галузі в Україні	Частка інтегрованих формувань в загальному обсязі, %
Молоко	478,3	945,2	50,6
Масло вершкове	39,5	92,8	42,6
Сир твердий	101,1	166,5	60,7
М'ясо птиці	587,1	728,1	80,6
М'ясо свиней	106,4	200,2	53,1
М'ясо великої рогатої худоби	27,3	56,2	48,6
Ковбасні вироби та м'ясопродукти	158,0	278,0	56,8
Олія соняшникова (нерафінована)	2732	3261,9	83,8
Овочі консервовані	95,5	115,6	82,6
Соки	428,9	440,5	97,4
Борошно	1588,6	2368,5	67,1
Хліб та хлібобулочні вироби	738,5	1501,9	49,2
Крупи	204,4	333,7	61,3
Цукор	653,2	1263,4	51,7

Джерело: [2, с. 68; 5]

Найбільший контроль в розрізі сегментів ринку мають підприємства з виробництва соків – 97,4 %. Найбільшим виробником сокової продукції на національному ринку є група компаній Persico, компанія об'єднує такі торгові марки, як “Сандора”, “Сандора ексклюзив”, “Садочок”, “Сандорик”, “Ліптон Айс Ті”, “7Ап” та ін. Значна присутність інтегрованих структур спостерігається на овочеконсервному сегменті ринку – 82,6 %, а також на ринку олії – 83,8 %.

Щодо продуктів переробки продукції тваринництва, то найбільшими виробниками на даному сегменті ринку є агрохолдинги. Лідруючі позиції з виробництва яловичини займає UkrLandFarming. Також до лідерів з виробництва яловичини входять такі агрохолдинги, як ПАТ “Миронівський хлібопродукт”, групи компаній Астарта, Кернел, Сварог, HarvEast, Агрохолдинг “Приват”, Агрейн, Молочна Індустріальна Компанія, Українська молочна компанія, Екопрод А.Т., NCH Capital, Нібулон, Агропродінвест, Агрофірма “Маяк”. Усі перелічені вертикально інтегровані холдинги мають у своїй структурі переробні комплекси, що забезпечує ефективне створення додатної вартості та отримання прибутку від реалізації кінцевої продукції м'ясопродуктового підкомплексу. М'ясне скотарство для цих компаній – це здебільшого побічний напрямок молочної галузі, тому потенціал галузі використовується не повністю, доцільним є виокремлення м'ясного скотарства в окрему самостійну галузь, що сприятиме збільшенню присутності агрохолдингів на даному сегменті ринку. Крім даних підприємств, лідерами на ринку молока є такі компанії: ТОВ “Люстдорф”, ПАТ “Дубномолоко” (ТД “Українська сирна компанія”), ПАТ “Баштанський сирзавод” (ГК “Молочний Альянс”), ПАТ “Бершадьмолоко” (Roshen), ПАТ “Житомирський маслозавод” (ТМ “Рудь”), ПАТ “Куп'янський МКК”, ТОВ “Данон Дніпро” (Данон Україна), ПАТ “Вім-Біль-Дан”. Кожне з цих об'єднань підприємств виробляє від 50 до 150 млн. тонн молока в рік.

Серед сільськогосподарських підприємств перше місце в галузі свинарства займало ПрАТ “АПК-Інвест” – основні потужності якого розташовані в східному, зокрема Донецькому регіоні. Нині лідером на ринку свинарства є ТОВ НВП “Глобинський свинокомплекс” Полтавської області, ТОВ “Даноша” Івано-Франківської області, “Агропродсервіс”, “Агропромислова компанія”, “Нива Переяславщини”, “Бахмутський аграрний союз”, “Агрокомбінат Слобожанський”, “Галичина-Захід” і “Белгранкорм-Полтавщина”. Свинарство у більшій мірі, ніж скотарство, може розвиватись у вигляді вузькоспеціалізованої галузі вертикально інтегрованого холдингу, який в цілому спеціалізується на виробництві м'ясної продукції. Лідером ринку курятини є ПАТ “Миронівський хлібопродукт” (бренд “Наша ряба”), що охоплює близько 35 % від загального споживання курятини і більше 50 % українського ринку промислового виробництва курятини.

Найбільшими виробниками хлібобулочних виробів визнано ПАТ “Київхліб”, ТД “Золотий Урожай”, ПАТ “Концерн Хлібопром”, ПАТ “Одеський коровай”, ПАТ “Салтівський хлібзавод”. Щодо виробників цукру, то лідерами на даному сегменті є “Астарта” (обсяг виробництва цукру

у 2014 р. становив 466 тис. тонн), “Радехівський цукор” (278 тис. тонн), “Агропродінвест” (220 тис. тонн). На ринку кондитерської промисловості найбільшими виробникам є такі компанії, як “Рошен”, “АВК”, “Конті”, “Світоч”, “Полтавакондитер”.

Вищезгадані інтегровані підприємства харчової промисловості нині є лідерами кількох суміжних ринкових сегментів. Потенціал їх розвитку на внутрішньому ринку досить значний, більшість даних формувань орієнтуються на стратегії зростання та розвитку ринку. Втім, перманентність зовнішнього середовища вносить свої корективи у їх діяльність, що може зумовити необхідність проведення реструктуризації (табл. 2).

Таблиця 2

Передумови проведення реструктуризації в інтегрованих формуваннях харчової промисловості

Вимір реструктуризації	Імовірні ризики та загрози	Критерії
фінансова реструктуризація	Зниження прибутковості, нестача коштів для розширення бізнесу, зниження інвестиційної привабливості	Зниження фінансових показників (ліквідності, платоспроможності, автономії, маневреності, рентабельності), накопичення дебіторської заборгованості, виникнення загрози банкрутства
організаційно-економічна реструктуризація	Поява конкурентів, збільшення витрат ресурсів, підвищення собівартості, застарілість техніко-технологічної бази	Зменшення обсягів виробництва, зменшення частки ринку, збільшення повернення продукції та скарг щодо її невідповідності споживчим вимогам
організаційно-правова реструктуризація	Вихід підприємств з групи компаній, посилення антимонопольного контролю та регулювання, можливість поглинання, перерозподіл власності	Порушення партнерських обов’язків, виникнення розбіжностей у поглядах партнерів
організаційно-управлінська реструктуризація	Директивність управління, уповільнення прийняття управлінських рішень, зниження мотивованості праці	Плинність кадрів, поява браку, зниження продуктивності праці, негнучкість систем управління
диверсифікаційна реструктуризація	Зниження попиту на продукцію, поява нерентабельних стратегічних-бізнес одиниць, виявлення привабливих нових напрямків	Зниження відносної частки ринку, нестабільність попиту, зниження лояльності споживачів

Джерело: розроблено автором

Незалежно від виміру та передумов виникнення можна виділити загальні напрями реструктуризації інтегрованих формувань харчової промисловості:

1. Зміна організаційно-правової форми та розвиток корпоративного управління: більшість інтегрованих формувань нині функціонують у формі товариств з обмеженою відповідальністю (найпростіша форма створення юридичної особи), у ринкових умовах доцільним є створення публічних акціонерних товариств (ПАТ). Така реорганізація є фінансово затратною, має

складний підготовчий процес, вимагає значної публічності у діяльності підприємства. При цьому, основними перевагами створення ПАТ є: можливість залучення додаткових капіталів, стимулювання власників та працівників до ефективної діяльності через їх участь у прибутках, нарощування корпоративних активів, можливість участі у світових біржових котируваннях акцій.

2. Перехід до більш м'яких форм об'єднань підприємств, наприклад, асоціативної, що сприятиме децентралізації управлінських рішень і відповідно гнучкості управлінських систем.

3. Запровадження сучасних моделей управління підприємствами, зокрема, розвиток мережеподібних структур, партисипативного та гнучкого управління, делегування повноважень, впровадження кооперативних засад.

4. Збільшення частки договорів спільної діяльності, створення стратегічних бізнес-альянсів, які є тимчасовими і після досягнення цілей можуть бути або переукладені, або розірвані без штрафних санкцій та додаткових зобов'язань.

5. Розвиток інформаційних, комунікаційних, консалтингових, логістичних систем.

6. Поглиблення міжнародних зв'язків, підвищення якості продукції, впровадження міжнародних стандартів якості, забезпечення імпортозаміщення, розвиток експортного потенціалу.

Висновки. Розвиток підприємств у сучасних ринкових умовах вимагає постійного внесення змін у систему менеджменту та структуру суб'єкта господарювання. Залежно від галузі функціонування підприємства виникають особливості реструктуризації. Інтегровані формування відіграють важливу роль на ринку харчової промисловості, їх розміри та частка ринку мають тенденцію до збільшення. У діяльності інтегрованих формувань харчової промисловості можливе виникнення таких ризиків, як зниження прибутковості, рентабельності та погіршення показників фінансового стану, поява конкурентів (зокрема міжнародних), загроза виходу партнерів з групи компаній, примусовий поділ, зниження попиту, збільшення витрат ресурсів, поява збиткових підрозділів.

Для даних формувань доцільно проводити реструктуризацію у фінансовому, організаційно-економічному, організаційно-правовому, організаційно-управлінському, диверсифікаційному вимірах, що дозволить інтегрованим структурам у своїй господарській діяльності відповідати вимогам ринку, що динамічно розвивається.

Список використаних джерел:

1. Кондратьев В.В. Реструктуризация управления компанией: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 6 / В.В. Кондратьев, В. Б. Краснова . – Москва : ИНФРА-М, 2000. – 240 с.

2. Лапін А.В. Інформаційне забезпечення вертикальної інтеграції підприємств аграрного сектора / дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / А.В. Лапін. – Жит. Нац. агроек. Ун-т – Ж, 2016. – 195 с.

3. Мартиненко В.П. Антикризова система життєзабезпечення на рівні окремого підприємства / В.П. Мартиненко. // Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх еконо-

мічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі. – Х.: Харківський державний університет харчування та торгівлі, 2002. – Вип.2. – С. 240-246.

4. Ніценко В.С. Стратегічні напрями впливу розвитку вертикально-інтегрованих підприємств агропродовольчої сфери на економічний простір / В.С. Ніценко // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 7. – С. 130-147.

5. Топ-200. Рейтинг агрокомпаній України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua>.

6. Хаккен Г. Синергетика / Г. Хаккен. – М.: Мир, 1980. – 400 с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК: 330.4:005.31

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ В АГРАРНИХ ВИРОБНИЧИХ СТРУКТУРАХ

Соловійов А.І., к.е.н., доцент

Херсонський державний університет

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню використання математичних методів для розробки моделі процесу управління в аграрних виробничих структурах. Використовуючи правило чотирьох квадрантів, як потужний інструмент організації і функціонування виробництва та враховуючи його особливості запропоновано розробку математичної моделі процесу управління. Розроблено алгоритм моделювання процесу управління в аграрних виробничих структурах. Зроблено висновок, що результати варіантних розрахунків можна використовувати як матеріал для вибору керуючих впливів та вироблення організаційних та оперативних заходів для формування потоків інформації, необхідної при вирішенні комплексу завдань управління виробництвом господарства.

Ключові слова: *математичні методи, математичні моделі, процес управління, сільськогосподарське виробництво, аграрні виробничі структури.*

Постановка проблеми. Аграрні виробничі структури належать до складних систем, тому з позицій системного підходу, при їх моделюванні необхідно розробляти систему математичних моделей, яка має розглядати і відображати усі процеси, які мають відношення до управління досліджуваними структурами. Процес формування і використання математичних моделей повинен мати еволюційний характер і здійснюватись постійно. На сьогоднішній день існує широкий спектр математичних засобів вирішення певних завдань управління аграрним виробництвом. Такі засоби дозволяють виявити більшість факторів, які впливають на постійну і змінну частини виробництва і зумовлюють можливість отримання різних результатів. Однак, не всі завдання управління виробництвом потребують регулярного вирішення. Стан стає і змінної частини виробництва не може бути завжди і всюди однаковим. Тому виникає потреба діяти згідно певних правил вибору завдань, які потребують вирішення, і на їх основі здійснювати відповідні управлінські дії спрямовані на наступні періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певний досвід розробок з використанням математичного моделювання в сільському господарстві було напрацьовано для розв'язання питань технології та моделювання сільськогосподарських процесів А.І. Коваленком [1], К.Е. Ростомяном [2], В.И. Стри-

жевським [3], Р.Г. Кравченком [5]. Проблемам моделювання економічних процесів в сільському господарстві присвячують свої праці М.І. Ромащенко [4], П.П. Пастернак [6], А.Б. Тиранов [7] та ін. Проте широкого розповсюдження здобутки розробників перспективних і корисних моделей в практичній діяльності сільгоспвиробників, не знайшли, що викликає необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є обґрунтування та практичне застосування математичних методів для розробки моделі процесу управління в аграрних виробничих структурах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи умови сільськогосподарського виробництва можна скористатися правилом чотирьох квадрантів для визначення місця кожного завдання, яке вирішується у процесі управління, з метою перетворення даного процесу у потужний інструмент організації і функціонування виробництва. Суть даного правила зображено на рис. 1, де *ПЧ* – постійна частина сільськогосподарського виробництва, незмінні ресурси; *ЗЧ* – змінна частина сільськогосподарського виробництва, змінні ресурси; *ОВ* – організація сільськогосподарського виробництва, тобто підготовка ресурсів до використання; *ФВ* – функціонування сільськогосподарського виробництва або використання ресурсів.

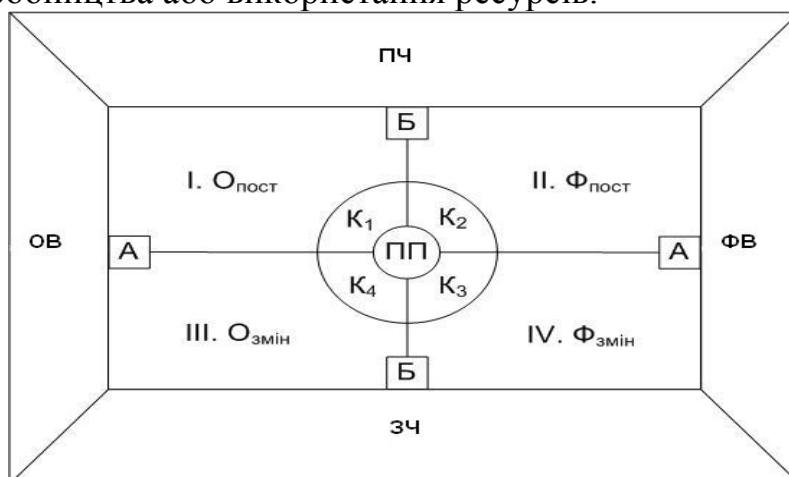

Рис. 1 Принципова схема правила чотирьох квадрантів.

I. $O_{\text{пост}}$ – організація сталої частини виробництва (вибір напрямку, спеціалізації господарства, розрахунок необхідних інвестицій у меліорацію земель, споруди, дороги, машини, комунікації всіх видів, системи забезпечення, комплектування машинно-тракторного парку; визначення очікуваної врожайності і параметрів стада; проектування підприємства в цілому або чергами; будівництво виробничих об'єктів);

II. $\Phi_{\text{пост}}$ – функціонування постійної частини виробництва (підготовка і використання в процесі створення готової продукції угідь, худоби, птиці, ферм, виробничих приміщень, машинно-тракторного парку, комунікацій, засобів транспорту, засобів забезпечення виробництва всім необхідним);

III. $O_{\text{змін}}$ – організація змінної частини виробництва (розробка річних планів, розрахунок виробничих процесів, організація сільськогосподарських і супутніх робіт, розрахунок і задоволення потреби виробництва в насінні, до-

бривах, ПММ, кадрах, технічному обслуговуванні машин тощо, розробка графіків-завдань виконавцям робіт;

IV. $\Phi_{змін}$ – функціонування змінної частини виробництва (контроль за ходом виробничих процесів, усунення неполадок і координація роботи всіх елементів виробництва, облік витрат матеріалів, грошових коштів, ПММ, праці, а також окремих виконавців та підрозділів господарства, відображення стану виробництва, збут, переробка та реалізація основної та побічної продукції, аналіз стану виробництва та господарської діяльності підприємства); $K_1 - K_4$ – окремі критерії; $ВП$ – виробничі процеси; AA і BB – умовно-розмежувальні осі між квадрантами.

Поле зверху від осі AA відведено для сталої частини сільськогосподарського виробництва (постійні ресурси), а поле знизу – для його змінної частини (змінні ресурси). Поле ліворуч від осі BB відповідає організації сільськогосподарського виробництва (підготовка наявних ресурсів до використання), праворуч – його функціонуванню (використання наявних ресурсів).

В I квадранті згруповані завдання управління, вирішення яких визначає організацію постійної частини виробництва (уточненні наявних ресурсів, складання переліку об'єктів що в першу чергу потребують інвестицій, розробки планів розвитку виробництва на перспективу). При оптимізації рішень завдань I квадранта критерієм оптимізації K_1 може бути рівень концентрації інвестицій, обсяги (вартість) виробленої продукції на кожен вкладений гривню, очікуваний рівень рентабельності тощо.

У II квадранті групуються завдання управління, вирішення яких дозволяє підготувати постійну частину виробництва (земля, машини, споруди, дороги, комунікації тощо) до використання в наступному сільськогосподарському році. Для завдань II квадранта критерієм оптимізації K_2 можуть бути такі показники: рівень інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, очікувані зведені витрати, вихід продукції на 1 га ріллі тощо.

У III квадранті групуються завдання управління, вирішення яких забезпечує організацію змінної частини сільськогосподарського виробництва: планування виробництва на наступний рік, розрахунок виробничих процесів (в тому числі завантаження машин), організація сільськогосподарських робіт за сезонами з урахуванням наявних обмежень у природних, виробничих і трудових ресурсах. Критерієм оптимізації K_3 для названої групи завдань може бути очікуваний рівень продуктивності праці.

Рішення задач управління згрупованих в IV квадранті, дозволяє забезпечити функціонування змінної частини сільськогосподарського виробництва: реалізація виробничих процесів, контроль за виконанням сільськогосподарських робіт, вибір і реалізація управлінських заходів у процесі виробництва, отримання і збут готової продукції. Критеріями оптимізації K_4 може бути час виконання сільськогосподарських робіт, або час – вартість їх виконання, або час – вартість – ресурси сільськогосподарського виробництва, або час – вартість – ресурси – техніко-економічні показники тощо. Розробку відповідної математичної моделі процесу управління слід виконувати враховуючи особливості конкретного сільськогосподарського виробництва. Алгоритм

моделювання процесу управління сільськогосподарським виробництвом має наступні оператори (рис. 2):

F_1 – аналіз вихідної інформації, визначення структури інформаційного поля і його побудова;

F_2 – перехід до реалізації процесу;

F_3 – визначення планових завдань;

A_4 – розмежування планових завдань на складові частини;

A_5 – вибірка номенклатури показників, які потребують уточнення у зв'язку з розрахунком потенційних можливостей сталої частини сільськогосподарського виробництва;

A_6 – розрахунок величини показників сталої частини виробництва;

A_7 – розрахунок суми необхідних витрат;

A_8 – перевірка очікуваної ефективності від запланованих інвестицій;

A_9 – вибірка номенклатури показників, які вимагають уточнення у зв'язку з розрахунком реальних можливостей сталої частини сільськогосподарського виробництва;

A_{10} – розрахунок величини показників, відібраних оператором A_9 ;

A_{11} – розрахунок суми додаткових вкладень, які необхідно провести, щоб забезпечити необхідну підготовку сталої частини виробництва;

P_{12} – перевірка очікуваного рівня інтенсифікації сільськогосподарського виробництва;

A_{13} – розрахунок показників сільськогосподарського виробництва, які характеризують потенційні можливості його змінної частини;

P_{14} – розрахунок виробничих процесів;

A_{15} – розрахунок показників, що характеризують якість запланованої організації виконання сільськогосподарських робіт по підрозділах господарства та періодам їх виконання;

A_{16} – розрахунок очікуваних витрат коштів, матеріалів, трудових ресурсів, потрібних оборотних фондів для прийнятого варіанта організації сільськогосподарських робіт;

P_{17} – перевірка очікуваного рівня продуктивності праці по підрозділах і періодам сільськогосподарських робіт;

A_{18} – розрахунок фактично наявних ресурсів і потрібних запасів;

P_{19} – перевірка забезпеченості ресурсами при відхиленнях показників виробничих процесів від запланованих;

A_{20} – розрахунок підсумкових показників виробництва;

A_{21} – перерахунок виробничих завдань за виконавцями (підрозділам) або сільськогосподарським кампаніям (періодам робіт);

A_{22} – кількісний аналіз господарської діяльності підприємства;

A_{23} – перевірка ефективності сільськогосподарського виробництва;

H_{24} – групування результатів розрахунку підсумкових показників виробництва по підрозділах і періодам робіт;

P_{25} – перевірка відповідності отриманих показників плановим завданням;

K_{26} – лічильник числа технологічних операцій в кожній роботі;

P_{27} – перевірка відповідності виконуваних робіт агрофону їх проведення;

K_{28} – лічильник числа реалізацій процесу;
 P_{29} – перевірка, що поточне число реалізацій менше необхідного N^* ;
 A_{30} – обробка результатів розрахунку;
 $Я_{31}$ – видача результатів моделювання процесу управління виробництвом.

Операторна схема алгоритму моделювання має наступний вигляд:
 $F_1^{29} F_2 \Phi_3^{21,25} A_4^{8,23} A_5 A_6 A_7 P_{8\downarrow 5}^{12} A_9 A_{10} A_{11} P_{12\downarrow 9}$
 $^{17} A_{13} A_{14} A_{15} A_{16} P_{17\downarrow 13}^{21} A_{18} P_{19\downarrow 21} A_{20}^{3,17,19,29} A_{21}^{\uparrow 18}$
 $^{20} A_{22} P_{23\downarrow 5} H_{24} P_{25\downarrow 4} K_{26} P_{27\downarrow 21} K_{28} P_{29\downarrow 2} A_{30} Я_{31}$

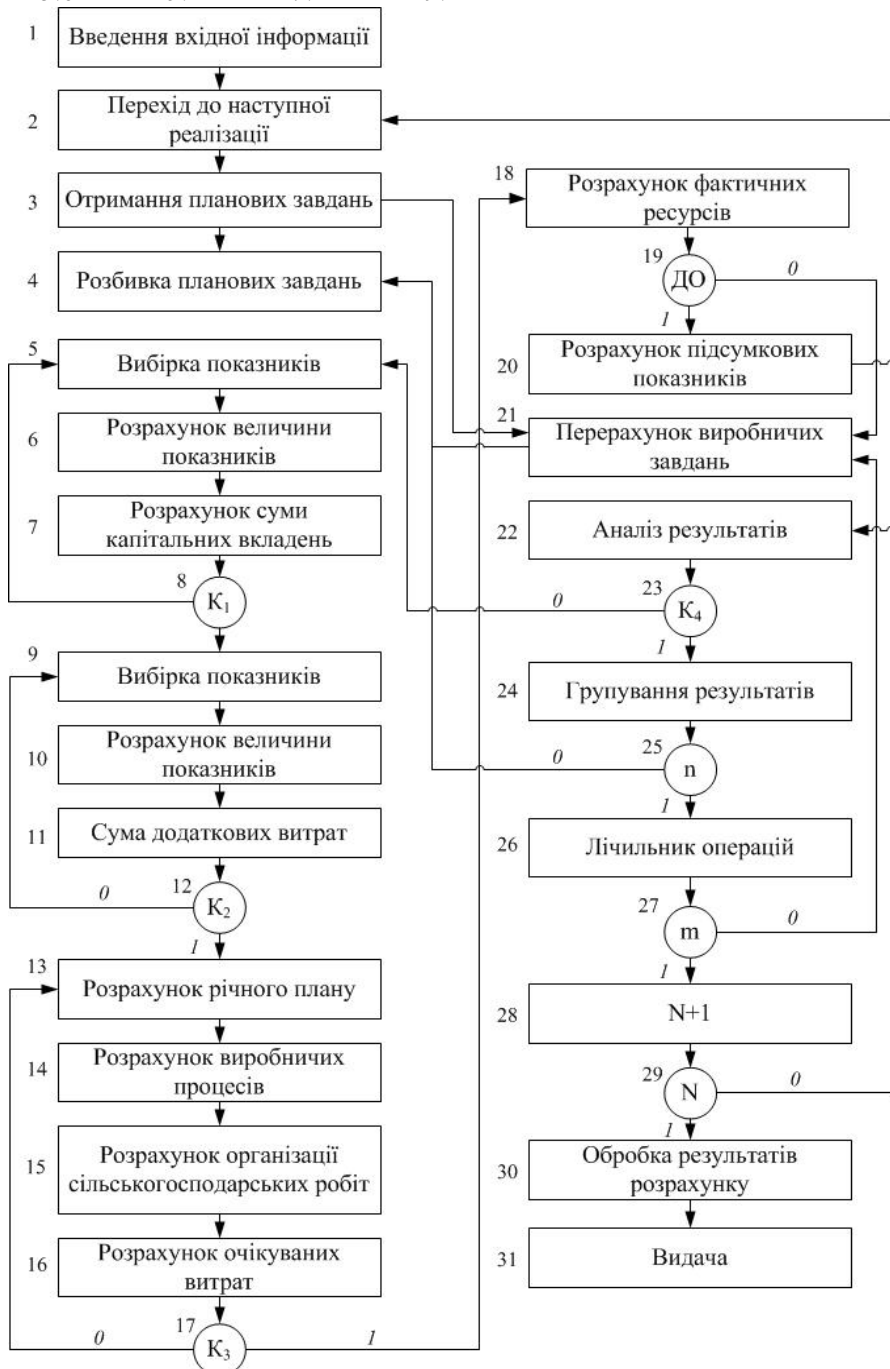

Рис. 2 Блок-схема алгоритму моделювання процесу управління виробництвом аграрного підприємства.

Інформаційний фонд за обсягом і характером відомостей, їх класифікації, оновленню та іншим вимагаються ознаками формується службовим оператором F_1 . За допомогою іншого службового оператора F_2 здійснюється введення інформації на початок моделювання і при переході до наступної реалізації процесу.

Отримання контрольних цифр (по директивним вказівкам, за результатами попередніх років, у зв'язку з розширенням або перспективним розвитком підприємства, тощо) і формування плану виробництва продукції імітується оператором A_3 , а розбивка його по підрозділах і періодам сільськогосподарських робіт – оператором A_4 . Підрозділами можуть бути відділення, бригади, ланки. В якості періодів робіт зазвичай приймаються в тваринництві – стійловий і табірний періоди утримання тварин, у рільництві – весняна підготовка ґрунту, посів, догляд за рослинами, збирання врожаю, осінньо-зимова підготовка ґрунту.

Далі слід виділити дві групи операторів – два підалгоритми. Підалгоритми A_5 - P_{17} роблять перевірку відповідності планових завдань конкретним умовам господарювання, пошуку додаткових резервів і розрахунок очікуваних витрат. Підалгоритми A_{18} - P_{27} імітують функціонування виробництва з урахуванням можливих відхилень ходу виробничих процесів від нормального.

Оператори A_5 - P_8 відображають вирішення завдань квадранта I через розрахунок потенційних можливостей постійної частини сільськогосподарського виробництва. Оператор A_5 відбирає ті показники, які потрібно уточнювати або змінювати виходячи з вимог плану або умов ведення господарства. Оператор A_6 обчислює величину вибраних показників, до яких можуть відноситися: рівень спеціалізації господарства, розмір підрозділів господарства, значення цільової функції при комплектуванні машинно-тракторного парку, обсяги необхідних меліоративних робіт, обсяги робіт, пов'язаних з розміщенням об'єктів виробництва по території господарства, обсяги будівельно-монтажних робіт. Оператор A_7 підсумовує обсяг інвестицій, необхідних для кожного періоду робіт, на поточний сільськогосподарський рік або на перспективу (в залежності від мети моделювання). Якщо ефективність основних фондів і додаткових витрат не менше очікуваної величини, тобто задовольняє господарство, то управління від оператора P_8 передається оператору A_9 . Якщо ні, то знову оператору A_5 для перерахунку черговості обсягів інвестицій по окремих об'єктах господарства.

Оператори A_9 - P_{11} вирішують завдання квадранта II, розраховуючи реальні можливості постійної частини сільськогосподарського виробництва. За допомогою оператора A_9 формується (виробляється) вибір номенклатури тих показників, які необхідно уточнити або змінити для виявлення реальних можливостей постійної частини виробництва. Оператор A_{10} розраховує величину цих показників відомими способами. Зокрема, ефективність розміщення сільськогосподарських культур по конкретних полях, показники стада ефективність прийнятої технології робіт, проекту врожайність можна обчислити

за відповідними формулами. Підсумовування додаткових витрат, пов'язаних з підготовкою сталої частини сільськогосподарського виробництва до її реального використання, розраховується оператором A_{11} . Якщо в результаті реалізації встановлених витрат рівень інтенсифікації сільськогосподарського виробництва задовольняє вимогам плану і конкретним умовам господарства, то оператор P_{12} передає управління оператору A_{13} , якщо ні, оператору A_9 для перерахунку розглянутих параметрів.

Оператори A_{13} - P_{17} імітують організацію змінної частини сільськогосподарського виробництва. Оператор A_{13} проводить розрахунок потенційної можливості змінної частини виробництва за ступенем адаптації (приспосованості) його до умов виконання сільськогосподарських робіт. Предметом розрахунку є балансування всіх витратно-прибуткових елементів виробництва між собою, а результатом розрахунку – план виробництва сільськогосподарської продукції на розрахунковий період. Згідно з планом, оператор A_{14} виконує розрахунок виробничих процесів: визначає ефективність сформованих комплексів машин або виробничих ліній виявляє ступінь зношення машин і заміну їх новими, розраховує необхідну кількість виробничих ліній завантаження машин їх продуктивність. Оператор A_{15} розраховує систему організації сільськогосподарських робіт. Для обраного варіанта організації робіт оператор A_{16} визначає очікувані витрати коштів, матеріалів, потрібних трудових ресурсів; і величину оборотних фондів. Якщо очікуваний рівень продуктивності праці відповідає контрольному, то оператор P_{17} передає управління оператору A_{18} , в іншому випадку – оператору A_{13} для перерахунку плану.

Оператори A_{18} - K_{26} імітують функціонування змінної частини сільськогосподарського виробництва (квадрант IV), розраховуючи реальні можливості такого функціонування в умовах, що склалися. Оператор A_{18} розраховує фактично очікувані витрати, потрібні для виконання планових завдань, а також обсяги необхідних запасів матеріалів і запасних частин на складах при прийнятій ступеня ефективності систем матеріально-технічного постачання, технічного обслуговування, забезпечення кадрами, при готівковому машинно-тракторному парку, фактичний стан доріг та комунікацій в господарстві, чинному житлово-побутовому та культурно-просвітницькому фонді і т.д. Оператор P_{19} встановлює перевищення наявних ресурсів над тими, що вимагаються або їх недолік. У першому випадку управління передається оператору A_{20} , у другому – оператору A_{21} для перерахунку виробничих завдань.

Оператор A_{20} визначає ті показники, які в результаті виконаних розрахунків можуть бути прийняті в якості підсумкових. Оператор A_{22} за спеціальним алгоритмом виконує кількісний аналіз показників, що відображають господарську діяльність підприємства.

Якщо отримана ефективність агровиробництва задовольняє господарство, то оператор P_{23} передає управління оператору H_{24} , якщо ні, – оператору A_5 для перегляду прийнятих рішень. Оператор H_{21} групує результати розрахунку по підрозділах і періодами робіт. За відповідності отриманих результа-

тів плановим завданням оператор P_{25} передає управління оператору K_{26} , якщо ні, – оператору A_4 , і розрахунок цих показників проводиться заново. Оператор K_{26} розраховує кількість виробничо-технологічних операцій, виконання яких установ підтримують в задані агротерміни. При виконанні названого умови оператор P_{27} передає управління оператору K_{28} в іншому випадку – оператору A_{21} для перерахунку виробничих завдань.

Оператор K_{28} розраховує кількість реалізацій N . Якщо їх кількість менша потрібного N' , то оператор P_{29} передає управління оператору F_2 для вироблення команди на перехід до наступної реалізації. При невиконанні умови $N + 1 < N'$ управління передається оператору A_{30} для обробки результатів розрахунку і оператора $Я_{31}$ для їх видачі.

Висновки. Результати варіантних розрахунків процесу управління виробництвом можуть використовуватися для декількох цілей: як матеріал для вибору керуючих впливів та вироблення організаційних та оперативних заходів; для виявлення явних і прихованих резервів виробництва на всіх стадіях створення і функціонування об'єктів виробництва; для формування потоків інформації, необхідної при вирішенні комплексу завдань управління виробництвом господарства; для оцінки прибутковості або збитковості пропозицій, заходів, рішень, підходів, що надходять до керівника підприємства. Природно, що ефективність результатів розрахунку процесу управління виробництвом буде збільшуватися в міру збагачення і конкретизації його математичної моделі.

Список використаних джерел:

1. Коваленко А.И. Методика исследования технологического процесса машинного доения коров / А.И. Коваленко // Механизация и электрификация социалистического сельского хозяйства. – 1966. – №7. – С. 45-59.
2. Ростомян К.Е. Вопросы исследования технологии стационарных сельскохозяйственных процессов с целью оптимального её построения / К.Е. Ростомян, А.И. Коваленко // Вестник сельскохозяйственной науки. – 1965. – №3. – С. 45-51.
3. Стрижевский В.И. Методы расчёта и оценки эффективности использования уборочных комплектов машин / В.И. Стрижевский. – Труды ГОСНИТИ, т.13, 1968.
4. Інформаційне забезпечення зрошуваного землеробства. Концепція, структура, методологія організації / М.І. Ромащенко, Е.С. Драчинська, А.М. Шевченко – К.: Аграрна наука, 2005. – 196 с.
5. Кравченко Р.Г. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве / Р.Г. Кравченко – М.: Колос, 1978. – 424 с.
6. Пастернак П.П. Системное моделирование экономических процессов в АПК / П.П. Пастернак – М.: Агропромиздат, 1985. – 176 с.
7. Тиранов А.Б. Системное экономико-математическое моделирование при кооперировании крестьянских (фермерских) хозяйств / А.Б. Тиранов // АПК: экономика, управление. – 2002. – №6. – С. 62-67.

Рецензент – д.е.н., професор Ушкаренко Ю.В.

**РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ:
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ТА ЕМПІРИЧНІ ОЦІНКИ**

Терон І.В., к.е.н., с.н.с.

*Інститут демографії та соціальних досліджень
імені В.М. Птухи НАН України*

Визначено провідну роль соціального капіталу у забезпеченні ефективності процесів євроінтеграції та модернізації України. Показано, що соціальний капітал визначає економічну і політичну конкурентоспроможність країни. Доведено, що регіональна диференціація соціального капіталу є джерелом соціальної напруженості та обмежує платформу суспільної підтримки євроінтеграційних реформ і підвищення життя населення. Запропоновано показники якісних та кількісних характеристик соціального капіталу в регіонах країни. З'ясовано «стартовий» рівень регіонів в умовах проведення адміністративної реформи та децентралізації. Визначено проблеми та диспропорції, асиметричність та непродуктивність формування соціального капіталу на ринках праці.

***Ключові слова:** соціальний капітал, регіональні диспропорції, соціальні зв'язки, продуктивність економіки, ринок праці.*

Постановка проблеми. Етапи постіндустріальної трансформації країн світу в умовах глобалізації докорінно змінили уявлення про рушійні сили і співвідношення пріоритетних чинників соціально-економічного розвитку, роль і місце людини в цивілізаційному процесі. Новітніми закономірностями розвитку конкурентоспроможних ринкових економік в ХХІ ст. стала їх соціалізація та використання соціального капіталу в якості доміантної продуктивної сили, а також каталізатора ефективного використання інших видів і форм капіталу. Ми виходимо з того, що масштаби накопичення і структура соціального капіталу визначають перспективи як економічного процвітання і розвитку соціально-політичної сфери українського суспільства, а також успішність процесів євроінтеграції. В умовах загострення проблем соціального відторгнення та бідності працюючого населення, зростання проблем партнерської взаємодії і дефіциту довіри у соціально-трудої сфері, поширення в усій економіці опортуністичних практик своєчасним і справедливим є висновок Е. Лібанової, що криза має не фінансово-економічний, а системний характер, і її коріння криється в загальних суспільних негараздах, зокрема в тотальній недовірі, яка панує в сучасному світі, її подолання пов'язане із модернізацією всього суспільства [1, с.24]. Деструктивна дія соціальної нерівності та позбавлення, традиційне неврахування в програмах реформ інституційних особливостей регіонального розвитку, примножені на мутацію соціального капіталу, формують пастку усталеного гальмування соціально-економічного розвитку регіонів України і відтворення регіональної асиметричності та диспропорцій, які наразі вже перетнули критичну межу і загрожують національній безпеці та цілісності української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що категорія соціального капіталу була введена в науковий обіг Л. Дж. Ханіфаном майже століття тому [2], увага наукових кіл до проблематики соціального капіталу

сформувалася значно пізніше і донині в економічній науці вона залишається однією з найменш розроблених у методологічному, методичному і прикладному змістах. Дослідженню концепції соціального капіталу (далі по тексту – СК) присвятили свої розробки такі відомі зарубіжні вчені, як П. Бурдьє, Дж. Коулман, Г. Лоурі, Р. Патнем, П. Маскел, А. Портес, Ф. Фукуяма, О. Коньков, І. Діскін, В. Радаєв, В. Степаненко, Л. Стрельникова та інші. Серед вітчизняних публікацій науковий і практичний інтерес становлять, зокрема, праці А. Бови, В. Геєця, О. Демківа, А. Колота, Н.Хоми, В. Онікієнка. За теоретико-методологічним та практичним вирішенням дана проблема багатоаспектна, однак найбільшого поширення і серед зарубіжних, і серед вітчизняних фахівців набули саме соціологічний, культурологічний, політичний напрями, які реалізують структурний підхід до дослідження соціального капіталу. Теоретичні питання окремих економічних аспектів впливу довіри як складової СК досліджують В. Геєць, М. Горожанкіна, А. Гриценко, О. Грішнова, В.Онікієнко, Л.Ємельяненко. Процесний же підхід, що передбачає оцінку економічних результатів СК як феномену, що має не лише суспільну, але й економічну природу, досліджений значно менше. Емпіричні розробки переважно базуються на результатах соціологічних опитувань. До небагатьох публікацій, в яких зроблена спроба формалізувати зв'язок між індикаторами соціального капіталу та економічними параметрами функціонування підприємств, економік регіонів чи країн, належать роботи Т. Кейсі [3], Е. Мігуелеса та інших [4], О. Рогожина та І. Макаренка [5]; Н. Гражевської, Ю. Петрушенка, Н. Костюченко [6], І. Журавльової та К. Немашкало [7]. При цьому слід відзначити дискусійність використаних для оцінки економічної результативності соціального капіталу статистичних показників через недостатню обґрунтованість їх зв'язку з СК; подекуди зосередженість пошуків на вузьких, специфічних економічних параметрах чи навпаки, на тих інтегральних індикаторах, які акумулюють у собі нелінійний вплив не лише СК, а й інших важливих детермінант економічного розвитку. Крім того, наявні дослідження зорієнтовані на позитивні ефекти, хоча, як підкреслюють Ю. Привалов, О. Рогожин, Ю. Саєнко та А. Бова, СК може бути як продуктивним, так і деструктивним [5, с.83; 8], позначаючись руйнівними асоціальними ефектами. Зазначений факт ускладнює інтерпретацію та порівняння результатів емпіричних дослідницьких програм та обмежує їх прикладну значимість. У [8; 9; 10] автором із застосуванням процесного та системно-структурного підходів обґрунтовано теоретико-методичну схему регіональної оцінки СК, апробовано процедуру факторного аналізу його структури та вплив складових СК на продуктивність суспільної праці в економіці України. З урахуванням критичного рівня регіональної диспропорційності в процесах економічного, політичного і соціального розвитку виникає необхідність поглиблення методичних засад оцінки стану СК та економічних ефектів його функціонування на рівні регіонів як основи обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку територій, розробки

заходів державної регіональної політики щодо подолання негативних тенденцій у соціально-економічному розвитку регіонів, а також удосконалення якісних характеристик соціального капіталу регіонів України.

Постановка завдання. Метою роботи є оцінка продуктивності СК регіонів за виокремленими групами та ідентифікація специфічних регіональних проблем та ефектів соціального капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження побудоване на визначенні соціального капіталу як сукупності реальних або потенційних ресурсів, доступність економічних агентів до яких завдяки їх приналежності до стійкої, відносно замкненої мережі інституціоналізованих зв'язків або відносин взаємного визнання і реципрокності дає змогу таким агентам здійснити суспільно-економічну капіталізацію цих зв'язків, їх конвертацію в інші види капіталу та отримати визначену ренту. У своїй роботі ми виходимо з розуміння феномену соціального капіталу, що має соціально-економічну природу, формується та накопичується у певної соціальної групи та: багатокomпонентність, мультифункціональність структури і величина ресурсу якого визначається потенціалом інституційних одиниць — індивідуальних і колективних членів цієї групи (структурно-функціональний підхід); динаміка генерування, нагромадження і циркулювання якого в межах групи якого визначається щільністю внутрішньогрупових комунікацій в межах стійкої мережі інституціоналізованих зв'язків або відносин взаємного визнання (процесний підхід до вивчення СК); «абонемент» на користування яким одиничного агента залежить від інтенсивності, пролонгованості та реципрокності його взаємодії з іншими членів групи [9, с.358-359].

Виходячи з визначеної мети та сутності СК і таких його властивостей, як обмеженість, конвертованість, здатність накопичуватися і створювати нову вартість, для оцінки регіональної диференціації доцільно узяти ті індикатори, які безпосередньо свідчать про конкретні ефекти (негативні та позитивні) конвертації довіри відносин взаємного визнання (індивідуальних та групових) на усіх рівнях економічної діяльності: макро-, мезо- та мікро. Приймаючи за аксіому, що соціальний капітал примножує суспільне багатство та покращує рівень життя населення, при відборі показників, орієнтуємося на наявність їх зв'язку (у т.ч. і лагового) з такими результируючими економічними параметрами, як валовий регіональний продукт та наявний дохід (витрати) населення. З урахуванням зазначеного відібрано статистичні показники за 2014 р. та сформовано групи регіонів, найбільш подібних за виокремленими параметрами. Операцію формування кластерної структури на основі жорсткої моделі кластерної структури (розбивка множини об'єктів на непорожні підмножини, кожний регіон може належати лише до однієї групи) реалізовано в програмному пакеті Statistica 6.0. Середні значення (координати) параметрів за кожним з виокремлених кластерів наведено в таблиці 1.

Координати центрів кластерів за станом соціального капіталу

Показники	Номер кластеру				
	1	2	3	4	5
Питома вага заробітної плати в загальному обсязі доходів населення регіону, %	52,6	44,1	39,82	35,25	33,12
Питома вага соціальних допомог у загальному обсязі доходів населення регіону, %	10,3	22,4	20,27	24,52	23,69
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, %	4,2	14,6	10,40	15,93	20,66
Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, %	62,6	57,2	56,97	55,08	55,70
Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років, %	6,7	9,5	8,50	9,78	10,33
Навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду)	2,0	15,5	26,67	62,33	20,80
Рівень зареєстрованого безробіття працездатного віку, %	1,0	1,4	2,10	2,43	2,34
Кількість працівників, які охоплені колективними договорами, у % до облікової кількості штатних працівників	61,3	67,9	79,62	82,70	82,92
Частка працівників, що пройшли професійну підготовку та підвищення кваліфікації, у % до облікової кількості штатних працівників	8,2	15,7	11,28	10,62	10,41
Частка працівників, заробітна плата яким нарахована в межах 2 прожиткових мінімумів	42,4	46,8	55,98	57,45	60,72
Коефіцієнт плинності кадрів	34,7	29,1	24,75	24,68	22,97
Кількість розлучень на 1000 осіб наявного населення	3,4	3,7	3,37	3,43	2,94
Медіанний вік чоловіків, що беруть шлюб	29,0	27,8	27,37	26,13	25,92
Медіанний вік жінок, що беруть шлюб	26,9	24,6	24,23	23,40	23,19
Демографічне навантаження на населення у віці 16–59 років особами у віці до 15 років	244,0	238,0	250,5	255,0	283,0
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи по адміністративним порушенням, на 1000 осіб	121,1	38,6	76,97	59,76	68,55
Кількість хворих на активний туберкульоз, що перебували на обліку у медичних закладах на кінець 2014 року, за регіонами (на 10 000 населення)	43,1	93,7	65,23	72,62	61,86
Поширеність захворюваності на розлади психіки та поведінки внаслідок наркологічних розладів (особи, що перебували на обліку у медичних закладах з метою лікування і реабілітації, на 100000 тис населення)	303,4	236,9	161,5	141,2	117,6

Виокремлені кластери мають такі характеристики:

Кластер 1 – м.Київ — найбільш розвинений у соціально-економічному відношенні регіон. Завдяки привілейованому столичному положенню місто має розвинений, порівняно з іншими областями, ринок праці, диверсифікованість та місткість якого надає достатньо можливостей для реалізації економічної активності мешканців, а отже — і для накопичення і

обміну соціальними капіталами різних груп. Найвищий рівень розвиненості комунікацій дає змогу формувати відкриті соціальні мережі з достатньою щільністю, сприятливі для накопичення СК. Разом з тим, попри зорієнтованість топ-менеджменту багатьох компаній столичного регіону на впровадження передових практик управління персоналом, що передбачають формування лояльного, згуртованого персоналу, соціальний капітал на мезорівні (виробничих/професійних груп, колективів) відзначається нормативною (і часто хибною) лояльністю, низькою реципроктивністю стосунків членів соціальних мереж і тому має обмежену здатність капіталізуватися. Одна з найвищих в країні тривалість пошуку роботи, найвищі показники плинності і в цілому — мобільності робочої сили, найнижчі рівні охоплення колективно-договірним регулюванням та інвестування роботодавців у професійний розвиток персоналу, і одночасно — найвищі трудові доходи, найменший вплив на індивідуальний добробут соціальних трансфертів свідчать про домінування саме родинного СК ринково орієнтованого відкритого типу. Активна громадянська позиція, численні акти волонтерської активності мешканців міста є ознаками формування продуктивного СК на суспільному /громадівському рівні. З іншого боку, граничні показники поширеності соціально небезпечних хвороб та адміністративних порушень на тлі кризи інституту сім'ї, є ознаками ймовірного негативного переродження СК спільноти столичного регіону.

Кластер 2 утворюють Дніпропетровська, Донецька області — високорозвинені промислові області. Попри суттєві відмінності у соціально-політичній ситуації та економічній ситуації цих регіонів, особливістю цього територіального кластеру є традиційно високий рівень злочинності — і адміністративних порушень, і тяжких та особливо тяжких злочинів, і рецидивів явищ злочинності. «Побутовий» рівень позначений найвищими в країні показниками депопуляції населення (вираженої через демографічне навантаження особами у віці до 15 років), заборгованості населення з оплати з житлово-комунальних послуг, соціально небезпечних хвороб, кримінальної злочинності (у різних її формах) та адміністративних порушень. На мезорівні домінує закритий і когнітивний тип соціального капіталу, невиключність у споживанні благ якого існує лише для членів клубу, тобто певного кола економічних агентів. Такий соціальний капітал стратифікує регіональні спільноти, що в умовах інституціональних обмежень участі працівників в управлінні підприємством, значного розвитку тіньової економіки, депресивності та згортання сфери прикладання праці позначається на макро- (регіональному) рівні високими показниками майнової та інституційної (статусної) поляризації населення, соціальної напруженості та конфліктності. Можна стверджувати, що цей кластер за станом та динамікою СК є найбільш проблемним, а тенденції згортання структурного типу цього капіталу і темпи формування деструктивних його форм гальмують процеси політико-економічної модернізації країни та сигналізують про наявність системних загроз національній безпеці.

Кластер 3 охоплює Запорізьку, Київську, Львівську, Одеську, Полтавську, Харківську області — високорозвинені у промисловому, аграрному, трудоворесурсному, соціально-культурному аспектах. Дані регіони характеризуються достатньо сприятливими можливостями нарощування потужного продуктивного СК – відносно задовільним рівнем життя населення, масштабними соціальними мережами та інтенсивністю комунікацій в них, традиційною активністю колективно-договірного регулювання соціально-трудоких відносин та соціальних діалогів на рівні облдержадміністрацій, обласних рад, організацій роботодавців та виробничих профспілкових організацій, порівняно достатньою довірою до регіональних органів влади. До основних обмежень формування продуктивного СК слід віднести порушення динамічної рівноваги у політичній сфері, прогресуючі тенденції інституційних деформацій на національному рівні та порушення балансу інтересів регіональних спільнот та центру в процесі інституційних реформ, загострення соціальних проблем, що може позначитися масовими проявами протиправної поведінки.

Кластер 4 утворюють Вінницька, Івано-Франківська, Луганська, Миколаївська, Хмельницька, Черкаська області. Така різномірність дещо сприяла усередненню положення центрів третьої групи, яка не має спектру яскраво виражених характеристик чи особливостей СК. У цілому соціальний капітал областей характеризується невисокими загальноекономічними можливостями та масштабністю використання суто регіональних ресурсів, трансформацією культурної солідарності та низькою ефективністю традиційних інститутів соціально-трудокого розвитку. Потужність і щільність вертикальних і горизонтальних комунікацій як на рівні територіальних/обласних спільнот, так і на мезорівні відносно невисока. Основними причинами подальшого негативного переродження СК можуть стати асиметричність економічного розвитку територій та інституційні пастки адміністративно-територіальної реформи, що знизить і без того невисокий рівень доходів населення. Висока залежність рівня життя громадян від соціальних допомог в умовах нестабільності соціально-економічної ситуації та обмеженості держбюджету і можливостей легальною працею забезпечити бодай мінімально необхідний добробут, зростання чисельності зневірених через незадоволеність життєвих потреб формує несприятливе соціальне середовище з проявами конфліктності та явищами соціального протесту та спричинить швидше слабко контрольоване латентне переродження відкритого, нейтрального та структурного СК у його когнітивні деструктивні форми на регіональному рівні та прискорене формування на рівні локальних громад.

Кластер 5 - Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська області. Ця група економічно є порівняно однорідною. У вертикальній структурі СК переважають домінування СК мікрорівня (домогосподарств) та найвища (порівняно іншими кластерами) зорієнтованість на традиційні норми моралі, культури, родинні цінності та підтримку родинного

добробуту. У структурі соціальних зв'язків переважають горизонтальні, і за межами окремих контактних груп ці зв'язки є менш регулярними; підтримка з боку членів родини та близьких друзів, як правило, більш активна, ніж підтримка професійних чи виробничих груп. На рівні територіальних спільнот СК відзначається відносними законослухняністю, толерантністю і довірою до інститутів держави, церкви тощо. На сьогодні в першу чергу саме усталена депресивність регіональних економік, реформаторські прорахунки центральної влади, попри різноманітність і різновекторність політичних уподобань, визначають динаміку і тенденції СК територій цього кластеру, а відцентровість, опозиційність та деструктивність СК на рівні регіону забезпечуватиметься експлуатацією громадських ресурсів і зловживанням суспільною довірою з боку інституційних одиниць, що мають можливості розпоряджатися економічною, соціальною, політичною рентою регіонів.

Висновки. Як показали емпіричні дослідження, наявні значні міжрегіональні відмінності у процесах формування та розвитку соціального капіталу. Така територіальна диференціація є наслідком і відображенням послаблення міжгрупових соціальних зв'язків. Крім того, соціальні зв'язки, що використовуються різними соціальними групами регіонів, неоднакові, а ефективність капіталізації цих зв'язків у межах певних соціальних мереж економічно досить диференційована не лише на рівні окремих індивідів, а й на рівні соціальних спільнот, при цьому особисті контакти в усіх областях продовжують відігравати роль важливого інструменту конкуренції.

На перший погляд, існує суперечність між відносно високим рівнем розвитку та деструктивністю і руйнівними тенденціями СК окремих регіонів. Однак слід мати на увазі, що СК, порівняно з іншими видами капіталу, відзначається значно більшою інерційністю і його продуктивний запас в умовах кризового падіння регіональної економіки для останньої відіграє роль своєрідної «подушки безпеки». Однак неконтрольована і безкарна маніпуляція цим на сьогодні найціннішим резервом забезпечення національної економічної і політичної незалежності, гальмування територіальної дифузії соціально ефективних соціальних практик ЄС, домінування в державній політиці непродуктивних екстенсивних чинників нарощування СК вже спричинює практично не відновлюване скорочення продуктивних і відкритих його форм. Це, в свою чергу, гальмуватиме перехід до траєкторії економічного зростання та досягнення необхідної злагоди української нації. Перспективи подальших наукових розвідок, як уявляється, мають розгортатися у напрямі структурної оцінки соціального капіталу у зв'язку з процесами модернізації економіки та пошуками резервів зниження соціальної напруги.

Список використаних джерел:

1. Лібанова Е.М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. — 2011. — № 1(15). — С.24—38.
2. Hanifan L.J. The Rural School Community Center / L.J. Hanifan // Annals of the American Academy of Political and Social Science. — 1916. — Vol. 67. — P. 130—138.
3. Casey T. Social capital and regional economies in Britain / Terrence Casey // Political Studies. — 2004. — № 51. — P. 96—117.

4. Miguelez Ernest, Moreno Rosina, Artis Manuel. Does social capital reinforce technological inputs in the creation of knowledge? Evidence from the Spanish regions. IAREG (Intangible Assets and Regional Economic Growth) Working Paper 5/10. AQR-IREA, University of Barcelona, October 2009. — 43 p. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.iareg.org/fileadmin/iareg/media/papers/wp5-10_Miguelez_Moreno_Artis.pdf.

5. Рогожин О.Г., Макаренко І.П. Інноваційний соціальний капітал: питання ідентифікації та вимірювання // Демографія та соціальна економіка. – 2013. . — № 2(20). . — С.82. —92.

6. Grazhevskaya N. Impact of social capital characteristics on the effectiveness of community-based approach to local development / N. Grazhevskaya, Y. Petrushenko, N. Kostyuchenko // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2013. - № 152. – С.34-39.

7. Журавльова І. В. Емпіричні дослідження формування соціального капіталу на мезорівні / І. В. Журавльова, К. Р. Немашкало // Бізнес Інформ. —2014. — № 9. — С. 65—72.

8. Бова А. Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного / А. Бова // Економічний часопис ХХІ. — 2003. — № 5. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: <http://soskin.info/ea/2003/5/20030517.html>.

9. Терон І.В. Сутність та властивості соціального капіталу в контексті відтворення робочої сили (методологічні аспекти дослідницької програми) / І.В. Терон // Продуктивні сили і регіональна економіка: [зб. наук. праць]: у 2 ч. — К.: РВПС України НАН України, 2008. Ч. 2. — 2008. — С. 357–362.

10. Терон І.В. Методична схема регіонального аналізу розвитку соціального капіталу / І.В.Терон // Стратегія розвитку України. Науковий журнал. Серія: Економіка, соціологія, право. — 2011. — № 2. — С.200—206.

11. Терон І.В. Моделювання формування продуктивного соціального капіталу на ринку праці // Стан і перспективи розвитку соціальної відповідальності економічних суб'єктів в сучасному світі : матеріали МНПК (21-22 листопада 2013 р.) / Відповідальний редактор Євтушенко В.А. — Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2013. . — С.300—302.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК: 330.342:167

СКЛАДОВІ ВИРОБНИЧО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГАЛУЗІ РИСІВНИЦТВА ТА УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ЯК ЧИННИКОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Уманська В.В., аспірант

Херсонський державний аграрний університет

Визначено особливості виробничо-ресурсного потенціалу галузі рисівництва, його складу та структури. Виявлено чинники та проблеми ефективного використання та ресурсозбереження. Обґрунтовано чинники та критерії їх оцінки. Визначено напрями удосконалення структури виробничо-ресурсного потенціалу на засадах державної підтримки з метою забезпечення конкурентоспроможності галузі.

Ключові слова: *рисівництво, галузь, виробничо-ресурсний потенціал, структура, використання, ресурсозбереження, ефективність, чинники, конкурентоспроможність, управління, державна підтримка.*

Постановка проблеми. Для сучасної аграрної сфери економіки України актуальними є створення умов для розвитку економічно ефективних ви-

робництв і підвищення конкурентоспроможності продовольчої продукції, активізації реального інвестування та подолання тенденції росту зносу активної частини основних фондів, особливо у зрошуваному землеробстві та рисівництві за допомогою нарощування нагромаджень і амортизаційних коштів, поліпшення галузевої і технологічної структури капіталовкладень. Сучасним процесам відтворення виробничо-ресурсного потенціалу у названих галузях притаманні закономірності і особливості, які обумовлені передусім переходом економіки на ринкові засади господарювання і, відповідно, на інтенсивний та інноваційний шлях розвитку.

Реалізація тенденцій ринкової трансформації структури відтворення й інноваційно-інвестиційного забезпечення виробництва взаємообумовлені і спрямовані на підвищення рівня використання виробничо-ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання. Отже, важливим чинником реструктуризації галузі рисівництва на інноваційних засадах є ефективне використання власних потенційних можливостей, підвищення продуктивності виробничих ресурсів як важливої складової збільшення обсягів виробництва, підвищення якості та конкурентоспроможності готової продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення різноманітних аспектів розвитку та удосконалення економічного, виробничого і ресурсного потенціалу агросфери знайшло своє відображення в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: В. Андрійчука, М. Гладія, В. Гаркавого, І.Меґедіна, Г.Підлісецького, П.Саблука, О.Ульянченка, О. Федодіна, М.Федорова. Відносно галузі рисівництва таких досліджень менше. В основному, вони представлені публікаціями науковців Херсонської області як основного регіону зрошення та вирощування рису у країні Р. Вожегової, В.Дудченка, Р.Морозова. Подальших досліджень потребують питання оцінки виробничо-ресурсного потенціалу галузі, управління його використанням з метою ресурсозбереження, підвищення ефективності та конкурентоспроможності рисівництва.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей виробничо-ресурсного потенціалу галузі рисівництва, його складу, структури та виявлення чинників, проблем ефективного використання та ресурсозбереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день у країнах з розвинутою ринковою економікою нагромаджено позитивний досвід економічного регулювання процесів природокористування, ефективного використання виробничо-ресурсного потенціалу, а також його інтенсифікації з урахуванням вимог ресурсощадності. В Україні вирішення проблем всебічної ринкової оцінки виробничо-ресурсного потенціалу, ресурсозбереження перебуває в початковій стадії. У зв'язку з цим надзвичайно актуальною є питання пошуку резервів підвищення ефективності використання ресурсно-виробничого потенціалу галузі рисівництва з урахуванням перспектив економічних реформ в країні щодо сільських територій, де розміщуються її виробництва.

Під виробничо-ресурсним потенціалом галузі рисівництва розуміється організована сукупність виробничих ресурсів, що структурно і функціонально пов'язані між собою в процесі виробництва продукції. Виробничо-ресурсний потенціал визначає єдність ресурсів, які використовуються у рисівництві, зумовлює основу його організаційних форм, структурні особливості та комплексність в управлінні використанням. Через показники їх використання і масштаби залучення у виробництво визначаються зв'язки між окремими виробничими системами і підсистемами виробництва і споживання продукції.

Як структурні компоненти ресурсного потенціалу рисівницької галузі варто виділити: природно-ресурсний, матеріально-технічний, фінансовий, трудовий, інноваційний та інформаційний потенціали. Формування виробничо-ресурсного потенціалу включає визначення найбільш ефективних масштабів її функціонування за обов'язкового виконання виробничих програм [1, с. 45]. При цьому слід зазначити, що одного і того ж обсягу виробництва продукції можна досягти за різного поєднання ресурсів, які використовуються у діяльності тих або інших суб'єктів господарювання. Можуть мати місце більш фондомісткий, трудомісткий або інноваційний варіанти ресурсокористування. Тому необхідно враховувати ефективність виробничо-ресурсного потенціалу підприємств. Під нею розуміється максимальний обсяг одержання продукції з одиниці ресурсів, які за їх спільного використання забезпечують його за цикл відтворення.

Ефективне використання виробничого потенціалу рисівництва залежить від функціонування механізму управління ним. Під механізмом управління виробничим потенціалом розуміється сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, спрямованих на досягнення ефективності його використання. Ефективність управління залежить від ступеня забезпечення інформацією про стан навколишнього середовища і його зміни, про функціонування самої галузі, тобто про її внутрішні умови. Інформаційні ресурси є, по-суті, тією основою, на якій ґрунтуються управлінські рішення. Організація інформаційної діяльності значною мірою залежить від бізнес-процесів діяльності, розмірів та рівнів організації виробництва, управління тощо.

Важливе значення для оцінки рівня використання виробничо-ресурсного потенціалу і його впливу на ефективність рисівництва є визначення глибини деталізації цілей. Деталізація повинна проводитися до тієї межі, доки не буде досягнуто відповідного рівня заходів. У такому випадку отримується набір числових значень конкретних показників. По-суті, ці значення будуть обсягами ресурсів, котрі необхідні для досягнення головної мети [3, с. 95]. Важливою вимогою до методів оцінки ефективності виробництва та використання виробничо-ресурсного потенціалу є виявлення дієвості факторів інтенсивного та екстенсивного розвитку. Як відомо, інтенсивна форма розширеного відтворення є форма, при якій темпи зростання показників, які характеризують результати виробництва, випереджують темпи зростання витрат на їх досягнення, а індикатор, який характеризує їх співвідношення, буде визначати рівень інтенсифікації виробництва.

Інтенсифікація виробництва вимагає відповідних затрат і додаткового залучення у виробництво відповідних ресурсів. У таких випадках залучення додаткових ресурсів як локальний прояв екстенсивності є необхідною умовою для підвищення інтенсифікації розвитку виробництва в цілому. У цьому разі виникають питання щодо конкретних витрат і конкретних ланок виробництва, в яких повинні бути збільшені обсяги використання ресурсів для забезпечення, у кінцевому підсумку, максимального для заданого виробництва рівня інтенсифікації. Отже, при обґрунтуванні управлінських рішень щодо підвищення рівня інтенсифікації використання виробничо-ресурсного потенціалу повинен витримуватись напрямок на забезпечення зменшення матеріало-, фондо- та трудомісткості виробництва рису. Однак, збільшення будь-якого з цих параметрів не повинно сприйматись як зниження рівня інтенсифікації та ефективності виробництва в цілому, оскільки є багато виробничих ситуацій, коли підвищення витрат одного виду ресурсів є необхідною умовою для зниження витрат інших ресурсів.

Таким чином, виробничо-ресурсний потенціал агроформувань галузі рисівництва характеризується структурою необхідних і доступних ресурсів залежно від масштабів, технологій діяльності, місцезнаходження. Його особливістю є значна питома вага енергетичних та водних ресурсів, ефективний розвиток визначається системою прийняття управлінських рішень щодо виробничо-ресурсного забезпечення розробки та виконання ресурсних стратегій, оптимальним співвідношенням ресурсів для досягнення визначених цілей розвитку [4, с. 167]. Значення та вплив ресурсів на ефективність функціонування рисівництва як галузі визначається роллю, яку відіграє ресурс для досягнення цілей господарювання, можливостями його заміни, рівнем впливу ціни на окремі ресурси. Вони оцінюються системою показників, що характеризують ефективність використання ресурсів та визначають їх вплив на кінцеві результати діяльності.

Так, ефективність використання матеріально-технічних ресурсів можна визначити через показники ресурсомісткості, фондівіддачі, частки відходів. Ефективність використання трудових ресурсів оцінюються за допомогою показників продуктивності праці, вартості продукції, прибутку на одного працівника, частки приросту продукції за рахунок збільшення продуктивності праці. Показниками ефективності використання фінансово-інвестиційних ресурсів можуть слугувати прибуток, рентабельність, частка власного капіталу, ліквідність, платоспроможність, обсяги інвестицій.

Ефективність використання енергетичних ресурсів потребує визначення показників енергоємності, енергооснащеності, рівня втрат. Визначити ефективність використання інноваційних ресурсів можна за допомогою показників впровадження нових технологій, вартості сортоселекційних розробок тощо [5, с. 8]. Для визначення ефективності використання інформаційних ресурсів можна скористатись такими показниками, як рівень інформаційної підтримки діяльності, рівень інформаційного оновлення, рівень доступу працівників до інформації, що безпосередньо стосується їх діяльності.

На сьогодні важливим є визначення оптимальної структури виробничих ресурсів, що забезпечують ефективну діяльність та значно полегшують пошук основних шляхів поліпшення використання виробничо-ресурсного потенціалу в умовах зростаючої конкуренції не тільки на рівні країни, але і світових аграрних ринків. Воно ґрунтується, переважно, на ресурсних стратегіях. У даний час концепція забезпечення виробничо-ресурсним потенціалом суб'єктів господарювання набула широкого розвитку. Зараз науковці звертають увагу не тільки на наявність в них виробничої складової, але й на трудову, інноваційну та інформаційну складові. Забезпечення виробничо-ресурсним потенціалом є однією із найважливіших умов для досягнення цілей рисівництва. Воно характеризується наступним: величиною ресурсів, - як залучених, так і власних та підготовлених до використання у виробництві; можливістю кадрів використовувати ресурси; конкурентними перевагами рисівницьких агроформувань відносно суб'єктів інших сфер діяльності.

Вивчення виробничо-ресурсного забезпечення рисівництва є однією з необхідних передумов формування альтернативних ресурсних стратегій його функціонування та розвитку. Недостатня забезпеченість ресурсами, особливо фінансовими, інвестиційними, енергетичними та водними, стала однією із головних причин того, що протягом тривалого періоду не забезпечується розширене відтворення галузі. Це, у свою чергу, призвело до руйнування створеної у минулому матеріально-технічної бази внаслідок підвищення рівня зносу наявних основних засобів із-за неможливості їх своєчасної заміни.

Для успішного розвитку рисівництва у перспективі необхідно забезпечити його відповідними водними, енергетичними ресурсами, урожайними сортами культури рису і створити умови для їх раціонального використання на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Аграрні підприємства сьогодні не повністю використовують свої можливості для збільшення виробництва рисівницької продукції і поліпшення її якості [2, с. 65]. При цьому саме виробничі ресурси в багатьох господарствах використовуються не досить ефективно. Можливості галузі рисівництва щодо збільшення виробництва рису тісно пов'язані з вирішенням цієї проблеми.

Як уже зазначалося, важливим питанням конкурентоспроможного розвитку галузі вітчизняного рисівництва є визначення складу її виробничих ресурсів і структури виробничо-ресурсного потенціалу з урахуванням особливостей застосовуваних агротехнологій. При цьому правомірність включення окремого виду ресурсу до складу виробничо-ресурсного потенціалу має базуватись на об'єктивній основі і бути практично доцільною. Для забезпечення ефективного процесу використання виробничо-ресурсного потенціалу при його організації потрібно звертати увагу на сукупність чинників, які впливають на його ефективність. Економічні можливості галузі не можуть визначатися тільки наявністю та співвідношенням матеріальних та нематеріальних ресурсів. В її структурі повинні бути працівники, управлінські кадри,

які були б здатні призвести до дії ці ресурси, забезпечити їх ефективне використання, збереження, охорону та відтворення.

Висновки. Важлива роль у виробничо-ресурсному забезпеченні галузі рисівництва з урахуванням специфіки її відтворення та агротехнологічних процесів належить механізмам та засобам державної підтримки. В умовах погіршення структури та якості природної складової виробничо-ресурсного потенціалу, недостатністю фінансово-інвестиційних ресурсів, які спричинені порушенням екологічної рівноваги, системною кризою фінансів, потрібно здійснювати кардинальні організаційно-економічні зміни у діяльності галузі на засадах впровадження інновацій, ресурсних стратегій забезпечення та підвищення її конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: ідентифікація і мотиви здійснення / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2006. – № 1. – С. 40-54.

2. Березіна Л.М. Виробнича функція та ресурсний потенціал аграрних підприємств / Л.М. Березіна // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. Вип. 31. – Харків: ХНТУСГ, 2006. – С. 64-68.

3. Писаревський І.М. Підвищення ефективності використання ресурсів у плануванні виробничих процесів / І.М. Писаревський // Фінанси України. – 2005. – №10. – С.91-100.

4. Трегобчук В.М. Відтворення та ефективність використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) / Відп. редактор акад. УААН В.М. Трегобчук. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – 259 с.

5. Юрчишин В.В. Розбудова системного державного управління сільським господарством / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 3-17.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК 658.27:631.11

РОЗПОДІЛ КОРИСНОСТІ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: МЕРЕЖЕВИЙ ПІДХІД

Черкасов О. О., здобувач

Полтавська державна аграрна академія

У статті визначено роль енергозасобів в системі залучення мобільних виробничих основних засобів підприємства. Обґрунтовано необхідність застосування мережевого підходу до аналізу розподілу корисності основних виробничих засобів сільського господарства. Розроблена модель структури системи мобільних основних виробничих засобів сільськогосподарського підприємства у процесі розподілу їх корисності на культури сівозміни. Проведено групування об'єктів системи мобільних виробничих основних засобів сівозміни за кількістю зв'язків.

Ключові слова: енергозасоби, мобільні виробничі основні засоби, мережевий підхід, технологія, корисність, сівозміна

Постановка проблеми. Згідно з теорією створення вартості за витратним принципом, результати операційної діяльності підприємства (“виходи”) формуються за рахунок здійснення певних витрат набору ресурсів (“входів”).

Для основних засобів усіх галузей економіки є характерним перенесення своєї вартості на вироблену продукцію частинами упродовж кількох операційних циклів.

Унаслідок впливу групи чинників (інфляційні процеси, волатильність валютних курсів, зміна вартості грошей у часі) визначення внеску певного активу у вироблену продукцію в грошовому вимірі не завжди є коректним. Тому, при визначенні відповідних кількісних співвідношень доцільним є урахування здатності засобу виконувати певну роботу, задовольняти певну потребу. Тобто певний актив може розглядатися як носій корисності. Ця здатність витратити свою корисність в процесі операційної діяльності частково зменшується з кожним виробничим циклом унаслідок погіршення кількісно-якісних характеристик активу (його зносу).

Сучасний дослідницький інструментарій економічного наукового пошуку включає мережевий підхід як засіб структурного аналізу. Водночас, дослідження аграрних операційних систем крізь призму безмасштабних мережевих зв'язків внутрішньосистемної виробничої інтеграції підприємства вимагають подальшого вивчення та опрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мережевий підхід успішно застосовується для аналізу елементів різноманітних систем у багатьох науках, наприклад, при вивченні екосистем, міжнародних фінансів, функцій мозку тощо. Власне мережевий підхід як складова теорії графів, що відноситься до дослідження зв'язків між вузлами у певній мережі, активно розвивався упродовж останніх десятиліть. Вагомий внесок у його розробку здійснили зарубіжні вчені Р. Альберт, А.-Л. Барабасі [1], М. Е. Дж. Ньюман, Д. Дж. Воттс [2], І. Хейвуд, С. Корнеліус, С. Карвер [3] та С. Строгатс [4]. Ними опрацьовано методичні аспекти аналізу відносин між взаємодіючими компонентами в складній системі з метою вивчення структурних особливостей, що впливають на ефективність функціонування такої системи в цілому.

Водночас, вітчизняних прикладних досліджень ефективності формування системи мобільних виробничих основних засобів у сільськогосподарських шляхом розгляду їх як комплексних мереж на даний час нами не встановлено.

Постановка завдання. З огляду на вагоме прикладне значення мережевого підходу метою даної статті є описати і проаналізувати структуру системи залучення мобільних виробничих основних засобів (надалі – МВОЗ), представляючи її як мережу. У даному контексті нами здійснена спроба охарактеризувати місце та роль об'єктів МВОЗ в топології мережі розподілу корисності з точки зору кількості пов'язаних об'єктів, і роллю, яку конкретний засіб відіграє в під'єднанні до загальної мережі МВОЗ сільськогосподарського підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційні уявлення щодо формування агровиробничої системи виходить з базового принципу, що неякісне виконання чи невиконання будь-якої операції в сільському господарстві може мати критичний вплив на кінцеві результати виробництва. У рос-

линництві з його багатотоварним виробництвом неможливо ігнорувати специфічні характеристики кожної сільськогосподарської культури, їх особливі вимоги до вирощування. Так, морфологічні особливості насінневого матеріалу передбачають застосування конструктивно відмінних посівних агрегатів. Тому забезпечення ефективності виконання кожної операції передбачає орієнтацію на забезпечення максимальної віддачі від об'єктові спеціалізації та ресурсної концентрації.

Енергозасоби в системі МВОЗ підприємства характеризуються можливостями уніфікованого зчеплення з робочими засобами, машинами та знаряддями. Вибір енергозасобу залежить переважно від параметрів його мінімальної потужності для досягнення кількісних та якісних показників для заданої операції. Водночас, робочі машини та пристрої призначені для виконання визначеного (часто – унікального) процесу впливу на предмет праці (грунт, рослини), і використовуються лише для забезпечення однотипних операцій.

Тому при проведенні дослідження на основі мережевого підходу можливо розглядати не стільки кількісні показники обсягів виконаних робіт, а суто факт виконання операції із використанням певних активних виробничих основних засобів. При цьому така виробнича модель набуває ознак комплексної безмасштабної мережі.

Якісні параметри об'єкту МВОЗ визначають його корисність, тобто здатність виконувати передбачені функції. В ході експлуатації вказані якісні параметри зменшуються, а вартість об'єкту та втрачена корисність поступово перерозподіляється на вартість та корисність виробленої продукції. При цьому корисність виробленої продукції вже розглядається як здатність задовольняти нові потреби, визначені споживачем новоствореного товару.

Визначальним способом передачі блага корисності об'єкту є технологія, що застосовується. Нею також визначається й необхідний набір виробничих основних засобів. Слід зазначити, що дослідженнями американського економіста Д.-Л. Мак-Феддена [6, с. 272] доведено, що індивіди в силу інформаційних та інших ресурсних обмежень зазвичай здійснюють вибір з обмеженої кількості альтернатив, не охоплюючи всі можливі варіанти. Нами встановлено, що такий дискретний вибір застосовується також у вітчизняній практиці формування системи сільськогосподарських машин та знарядь. Причому аналізу підлягає навіть не всі наявні засоби, при цьому варіанти використання часто мають хаотичний (чутливий до вихідних параметрів системи) характер, наприклад, банальна відсутність необхідних запасних частин до певного об'єкту МВОЗ.

Нами здійснений аналіз основних виробничих засобів із використанням типової польової сівозміни для зони Лісостепу України (озима пшениця – цукрові буряки – гречка – люцерна на сіно – кукурудза на зерно – соняшник). За умови рівномірного розподілу всієї площі ріллі для чергування вказаних культур у сільськогосподарському підприємстві, мережа розподілу корисності мобільних основних виробничих засобів матиме вигляд (рис. 1).

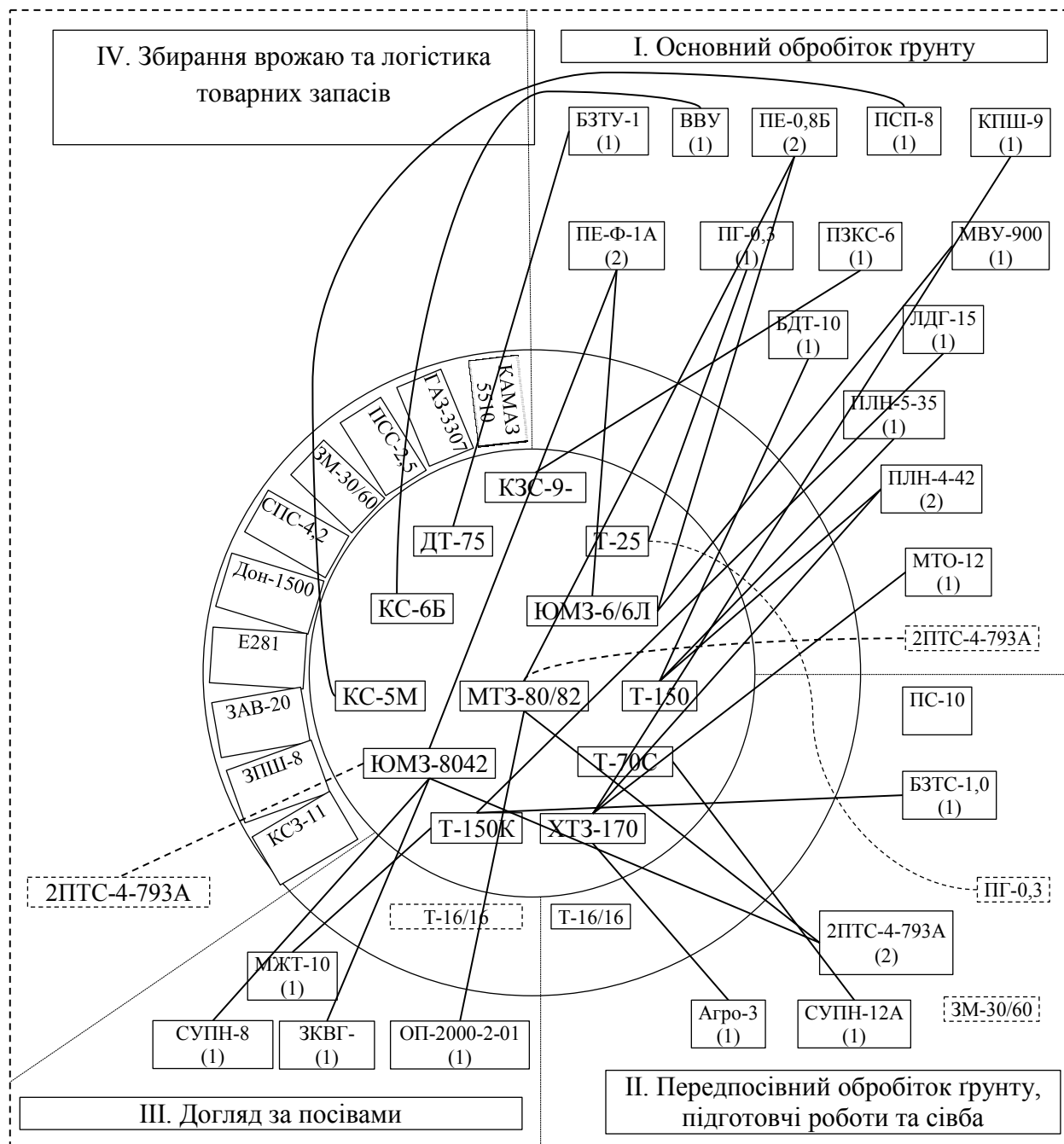

Рис. 1. Структура системи мобільних виробничих основних засобів сільськогосподарського підприємства у процесі розподілу їх корисності на культури сівозміни

Джерело: авторська розробка

Подана модель зв'язків переносу корисності у вигляді безмасштабної мережі передбачає відображення усіх залучених засобів згідно з рекомендованими технологічними картами [7]. Ядро моделі утворюють енергозасоби (спеціалізовані та універсальні), зовнішня оболонка якого передбачає поділ останніх у розрізі основних комплексів робіт. У випадку, коли передбачається використання енергозасобу у комплектації із робочими машинами чи знаряддями, визначено шляхи спільної передачі корисності у процесі їх експлуатації. При цьому шлях/зв'язок – факт проведення операції, а не фіксація її масштабів (без урахування кількісних і якісних характеристик діяльності –

показників собівартості, кількості обробленої площі, витрат праці та моторесурсу тощо).

Структура утвореної системи має групування залучених робочих машин і знарядь між основними комплексами робіт:

I – основний обробіток ґрунту;

II – передпосівний обробіток ґрунту, підготовчі роботи та сівба;

III – догляд за посівами;

IV – збирання врожаю та логістичне забезпечення.

Відповідно до [7], нами відзначаються тенденції залучення багатоопераційних технічних комплексів у періоди господарської та природної нестабільності. Особливо це стосується збиральних робіт з критичним впливом погодних умов, та процесів зі збереження та реалізації врожаю, коли наявні флуктуації економічного, політичного, іноді – військового та криміногенного чинників.

Згідно наших досліджень, у більшості українських сільськогосподарських підприємств у наявності енергозасоби (трактори) різних класів. Однак проведеним аналізом встановлено, що в розрізі сівозміни, з 23 енергозасобів лише 12 використовуються в комплексі із 22 робочими знаряддями. При цьому робочі знаряддя та пристрої зазвичай агрегатуються лише з одним, рідше – двома взаємозамінними енергозасобами (табл. 1).

Таблиця 1

Групування об'єктів системи мобільних виробничих основних засобів сівозміни за кількістю зв'язків

Енергозасоби			Робочі машини та знаряддя		
Кількість зв'язків, одиниць	Кількість засобів		Кількість зв'язків, одиниць	Кількість засобів	
	одиниць	у % до підсумку		одиниць	у % до підсумку
1	6	50,0	1	18	81,8
2	-	-	2	4	18,2
3	4	33,3			
4	2	16,7			
Всього	12	100,0	Всього	22	100,0

Джерело: розрахунки автора

Аналогічним чином здійснюється й розподіл корисного використання енергозасобів: 50 % експлуатуються лише з одним видом робочого знаряддя чи пристрою. Зазначений факт створює суттєву перешкоду для підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу мобільних виробничих основних засобів. Також наявні уразливості сільськогосподарських підприємств щодо невиконання виробничої програми внаслідок неможливості залучення певного засобу, що зазвичай використовувався на операціях із одним зв'язком між енергозасобом та робочим знаряддям.

Враховуючи, що даний мережевий аналіз виконаний за технологічними картами, тобто в розрахунку на 100 га ріллі, то критична потреба у певному виді МВОЗ може бути розрахована для фактичної площі земельних угідь у певному сільськогосподарському підприємстві.

Висновки. Таким чином, нами здійснено спробу дослідження розподілу корисності об'єктами системи мобільних виробничих основних засобів у сільськогосподарському підприємстві. Визначено, що половина енергозасобів експлуатуються у поєднанні лише з одним видом робочого знаряддя, що створює «вузькі» місця у виконанні виробничої програми рослинництва підприємства. Неробочий стан або втрата функціональних властивостей енергозасобом призводить до невиконання агротехнічного прийому, а, відповідно, і до порушення технології вирощування сільськогосподарської культури. Відповідно оновлення мобільних виробничих засобів має відбуватися з урахуванням зазначених принципів комплексності, неритмічності використання та ширшою експлуатацією саме універсальних технічних засобів.

Список використаних джерел:

1. Albert R. Statistical mechanics of complex networks / R. Albert, A.-L. Barabási // *Reviews of Modern Physics*. – 2002. – Vol. 74. – P. 47 – 97.
2. Newman M. E. J. The Structure and Dynamics of Networks / M. E. J. Newman, A.-L. Barabási, D. J. Watts // Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006. – 582 p.
3. Heywood I. An Introduction to Geographical Information Systems / I. Heywood, S. Cornelius, S. Carver. – NJ: Prentice Hall, 2002. – 295 p.
5. Watts D. J. Collective dynamics of “small-world” networks / D. J. Watts, S. H. Strogatz // *Nature*. – 1998. – vol. 393. – P. 440 – 442
6. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія (Економічна нобелелогія): навч. посібн. / М. В. Довбенко. – К.: Академія, 2005. – 336 с.
7. Петров П. В. Агротехнологія і технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур: навч. посібн. / П. В. Петров, Т. Є. Посполітак, Є. О. Юркевич. – К.: Аграрн. Освіта, 2009. – 268 с.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В. Я.

УДК 351.82:338.48

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ
ТА УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЙОГО
СУБ'ЄКТІВ НА ПЕРСПЕКТИВУ**

Чорний Б.С., аспірант

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

У статті висвітлені проблеми, чинники та перспективи розвитку сільського зеленого туризму як форми підприємницької діяльності на селі. Визначені його умови та ресурси, особливості та інститути. Обґрунтовані джерела поширення та зростання. Запропоновані форми статистичної звітності для обліку. Розроблені функції з метою удосконалення державного регулювання та управління подальшим розвитком його суб'єктів.

Ключові слова: *сільський зелений туризм, суб'єкти господарювання, агросадиби, державне регулювання, удосконалення, управління.*

Постановка проблеми. Сучасний стан економічного розвитку України потребує пошуку нових форм господарювання в сільській місцевості та управління ними. Однією з таких форм може виступати мале підприємництво, оскільки воно максимально поєднує інтереси як виробників, так і споживачів продукції та послуг. Крім того, у розвитку даного сектора економіки

зацікавлені всі верстви населення, особливо сільського. Оскільки, забезпечуючи зайнятість значної частини населення, цим самим формуючи “середній” клас, вони стають фундаментом формування сучасної парадигми соціально-економічного розвитку. Перспективним проявом підприємницької ініціативи в сільській місцевості є сільський зелений туризм.

Сільський зелений туризм – це діяльність сільського населення, що пов’язана із сільським середовищем, сільським будинком і заняттям. У центрі уваги знаходяться природа і людина. Сільський туризм не має шкідливого впливу на навколишнє середовище, на відміну від масового, і у той же час робить істотний внесок у регіональний розвиток. Він дозволяє використовувати існуючий житловий фонд і не вимагає значних інвестиційних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз управління організаціями, суб’єктами та об’єктами сільського зеленого туризму подано в працях Т.О. Коберніченко і В.П. Васильєва, М.І. Рутинського і Ю.В. Зінько, Л.М. Забуранної, Л.О. Мармуль та Т.А. Пінчук. Однак, у названих роботах розглянуто управління, в основному, на недержавному рівні, з боку місцевих і районних організацій та власників сільських садиб. Його здійснення на державному рівні, державне регулювання та підтримка на державному рівні потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей функціонування суб’єктів сільського зеленого туризму як особливої форми підприємницької діяльності на селі, обґрунтування державного регулювання, підтримки та управління розвитком на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний практичний досвід і наукові дослідження показують, що прискорений розвиток сільського зеленого туризму може відігравати роль каталізатора структурної перебудови економіки, забезпечувати демографічну стабільність і вирішувати соціально-економічні проблеми в сільській місцевості [7, с. 136]. У сільських регіонах країни спостерігається різке зменшення населення, збільшення безробіття й масові міграції працездатного населення. Тому для країни стратегічно важливим завданням впродовж короткого проміжку часу є перебороти відставання в цій сфері й реалізувати наявний великий туристичний потенціал шляхом проведення вираженої політики державного регулювання. Для цього необхідне створення ефективної моделі управління сільським зеленим туризмом.

У сучасних умовах сільський зелений туризм має багаторівневу структуру, його розвивають на національному, регіональному й місцевому рівнях. Вплив на розвиток сільського зеленого туризму також здійснюють професійні асоціації та об’єднання. Співвідношення між державним і недержавним регулюванням неоднакове й змінюється під впливом політичних, соціально-економічних, і демографічних та інших факторів.

Довгостроковий вплив сільського зеленого туризму на розвиток економіки окремих регіонів проявляється в мультиплікативному ефекті. Залучення інвестицій для розвитку інфраструктури сільського зеленого туризму сприяє розвитку сполучених галузей: будівництва, сільського господарства, народних промислів тощо; це створює основу для збільшення зайнятості населення

ня, підвищення рівня його добробуту. Важливість розвитку сільського зеленого туризму для національної й регіональної економіки визначає його державне регулювання. Тому на цих рівнях необхідно усунути низку проблем, що помітно стримують розвиток цього виду туризму.

Сільський зелений туризм є новою формою підприємницької діяльності. Його можна віднести до сфери малого підприємництва, яке формує ринкове середовище у вітчизняному агропромисловому комплексі. Розвиток підприємств галузі сприяє створенню нових робочих місць на селі, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу у малі форми сільськогосподарського виробництва, є важливим джерелом формування місцевих бюджетів й бюджетів селянських родин. Вони, в свою чергу, стають буферною зоною, яка знижує ризики руйнування потенціалу великотоварного аграрного виробництва.

Мале підприємництво – це будь-яка самостійна, систематична, ініціативна діяльність (виробнича, комерційна, фінансова, страхова) підприємства та громадян, яка проводиться на власний ризик, з метою реалізації економічних інтересів, де зайнято до 50 працівників, і обсяг виручки від реалізації продукції за рік складає до 10 млн. грн. [2]. Основними функціями малого підприємництва є: формування конкурентного середовища; оперативне реагування на зміни кон'юнктури ринку; розширення сфери застосування в аграрному секторі інновацій; створення робочих місць; формування середнього класу.

Сільський зелений туризм можна вважати підприємництвом, оскільки власники садиб створюють додаткові робочі місця, цим самим зменшуючи безробіття на селі (для прикладу, одне ліжко-місце забезпечує роботою у середньому 6-7 місцевих жителів). Вони надають послуги, пов'язані з проживанням і харчуванням, а також атракції, пов'язані зі звичайним побутом сільського жителя (випіканням хліба, рибальством, вечерьми при вогнищі, участю у польових роботах та святкуваннях) за певну плату, що і є прибутком для власників даної садиби.

Сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону [1, с.138]. Даний вид туризму передбачає перебування туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського господарства.

Практично в усіх країнах для малих підприємств сільського зеленого туризму встановлено певні пільги й надається державна підтримка. Без ефективною підтримки держави малі підприємства сільського зеленого туризму не зможуть існувати, розвиватися й зміцнювати свої позиції на ринку, що формується [7, с. 35]. Вони не зможуть протистояти монопольному положенню постачальників ресурсів, а також посередників, що встановлюють повний контроль над ринком, цінами, якістю продукції часто на шкоду споживачам.

На сьогодні господарі сільських садіб спираються на Закон “Про особисте селянське господарство” (№ 742-IV від 15.05.2003) [4], згідно з яким сільський господар, який не є суб’єктом підприємницької діяльності, має право надавати послуги у сфері сільського зеленого туризму з використанням майна особистого селянського господарства. Положення цього закону не розкривають повний спектр обов’язків саме в галузі сільського зеленого туризму, що стримує розвиток цієї сфери, тому для пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму необхідно мати та виконувати Закон “Про сільський зелений туризм” [5]. Такий підхід необхідний, тому що туристична діяльність у сфері сільського зеленого туризму відрізняється від туристичної діяльності в цілому, суб’єктами надання цих послуг є не професіонали, а власники особистих і фермерських господарств, які спираються на місцеві ресурси. Положення цього закону повинні визначати загальні правові, організаційні та соціально-економічні принципи реалізації державної політики України в цій сфері та сприяти залученню сільського населення до цього виду бізнесу.

Дотепер здійснювалися лише спроби в правовому й організаційному забезпеченні процесів формування малого господарювання на селі. Системи стимулювання утворення малих господарств не існує, як немає й господарського механізму їх підтримки та обліку. Єдиними інформаційними даними про функціонування сільського зеленого туризму в сільській місцевості є форми звітності за туристичним збором, але лише в тих випадках, коли приватна садиба зареєстрована як приватне підприємство або як міні-готель. Тому в управліннях статистики доцільно включити прийом даних за альтернативними видами туризму, куди й буде надходити вся інформація про ці види туризму.

Успішний розвиток малого підприємництва істотно залежить від того політико-економічного середовища, у якому воно здійснює свою діяльність. Однак не менш важливим чинником, що постійно супроводжує певне економічне середовище, є криміногенний стан, що утрудняє або зводить нанівець дії підприємця. Реальна загроза заподіяння шкоди (збитку) суб’єктам господарювання на місце першочергових ставить завдання забезпечення економічної безпеки. Багато питань підприємницької діяльності регулюються й забезпечуються цивільним, адміністративним, кримінальним та іншими законодавствами [6, с. 25]. Однак, як свідчить практика, вирішити всі проблеми, пов’язані із забезпеченням господарювання, неможливо за допомогою тільки правового регулювання.

У новому конкурентному середовищі (особливо в умовах збільшеної корупційності фіскально-контролюючих функцій державних органів) виникає маса проблем, пов’язаних із забезпеченням не тільки фізичних і юридичних осіб, їхньої майнової власності, але й підприємницької (комерційної) інформації як виду інтелектуальної власності. Для захисту підприємницьких інформаційних потоків від різного роду зазіхань застосовують як правові, так і спеціальні заходи, а в необхідних випадках комплексне їх застосування.

Сукупність відомостей, що циркулюють у підприємницькій діяльності, з метою їх з’ясування, можна умовно згрупувати за напрямками:

- підприємницька (комерційна) інформаційна система (відомості про стан економічної системи, фактори, що позитивно або негативно впливають на сферу господарювання, і комерції, у яких діє підприємець);
- правова інформаційна система (відомості про чинне законодавство, що регулює й охороняє діяльність підприємств сільського зеленого туризму);
- спеціально-оперативна інформаційна система (відомості про способи й засоби убезпечення підприємницької інформації від доступу третіх осіб).

Вживання спеціальних заходів, спрямованих на захист інтелектуальної власності, залежить насамперед від власника (власників) інформації. У свою чергу, може виникнути питання про необхідність забезпечення зовнішньої й внутрішньої безпеки структурних форм малого підприємництва. Сільський зелений туризм має свої особливості, серед яких найважливішими є: охорона довкілля; соціальна справедливість; демократія; естетична гармонія. Позитивний вплив на розвиток сільського зеленого туризму в Україні мають наступні чинники:

- ріст попиту на відпочинок у сільській місцевості;
- унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл;
- багаті рекреаційні ресурси;
- екологічна чистота сільської місцевості;
- наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів;
- традиційна гостинність господарів та доступна ціна за відпочинок;
- можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо [1, с.138].

Розвиток сільського зеленого туризму в Україні стає можливим за рахунок наявності наступних чинників: безцінної природної та історичної спадщини; 15 унікальних природних заповідників; сприятливий клімат, який відрізняється від клімату багатьох країн світу; самотність етнічної спадщини; понад 4 млн. осіб незайнятого або частково зайнятого в сільському господарстві населення; 6,4 млн. житлових будинків потенційно можуть бути використані для сільського туризму; 2/3 сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах і є проблемами з її збутом тощо.

Основні проблемами, що стоять на шляху розвитку сільського зеленого туризму в Україні, є: відсутність дієвого правового забезпечення розвитку сільського зеленого туризму; відсутність механізму раціонального та екологічно-збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму; відсутність маркетингової політики в сфері сільського туризму; низький рівень кадрового забезпечення щодо діяльності в сільському туризмі [3, с. 181].

Стратегічною ж метою розвитку сільського зеленого туризму в Україні повинно стати: створення конкурентоспроможного національного продукту не тільки для внутрішнього ринку, а і світового, який здатний задовольнити вибагливого споживача; розширити ринок послуг внутрішнього ринку; забезпечення комплексного розвитку рекреаційних територій та туристичних центрів з врахуванням соціально-економічних інтересів їх населення.

Висновки. Сільський зелений туризм – це відносно новий вид діяльності. Він є корисним як для відпочиваючих, так і для господарів – сільських жителів, підприємств, сільських громад, регіонів і держави в цілому. Сільський зелений туризм сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки, збереженню української духовності, популяризації української культури, поширенню знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості країни. Це заслуговує на всіляку підтримку з боку держави, громадських організацій, великого агробізнесу.

В подальшому, для забезпечення розвитку сільського зеленого туризму в Україні та ефективного управління ним вбачається доцільним: удосконалити нормативно-правову базу сільської туристичної діяльності як на державному, так і на регіональному рівні; постійно проводити моніторинг показників щодо розвитку сільського зеленого туризму та вивчення потреб ринку послуг сільського зеленого туризму; створити інфраструктуру державної фінансово-кредитної підтримки розвитку суб'єктів господарювання сільського зеленого туризму.

Список використаних джерел:

1. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / В.І.Биркович // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2008. – №1 (6). – С.138-143.
2. Гловацька В.В. Особливості розвитку сільського зеленого туризму як підприємницької діяльності / В.В. Гловацька // Інноваційна економіка. – 2010. – №16.
3. Дарчук В.Г. Аналіз розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні / В.Г. Дарчук // Економіка Криму, 2013. – Вип. 1. – С. 179-184.
4. Закон України “Про особисте сільське господарство” № 3108-IV від 17.11.2005 та зміни від 25.12.2008 № 799-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tourlib.net/zakon/pro_selgosp.htm
5. Закон України “Про сільський зелений туризм”/ http://derazhniar-da.gov.ua/docum/2012/zakon_ukrajini_pro_silskij_turizum.pdf
6. Коберніченко Т. О. Сільський зелений туризм: програма навчання / Т. О. Коберніченко, В. П. Васильєв. – К.: Аграрна освіта, 2005. – 76 с.
7. Мармуль Л.О. Організація та розвиток аграрного туризму в регіоні: [монографія] / Л.О. Мармуль, Т.В. Пінчук // Херсон: Айлант, 2009. – 168 с.
8. Рутинський М.І. Сільський зелений туризм: [навч. посіб.] / М.І. Рутинський, Ю.В. Зінько. – К.: Знання, 2007. – 271 с.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК: 339.9

УМОВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Яровий В.Ф., к.е.н., доцент

Херсонський державний університет

Визначено умови та ресурси здійснення міжнародного туризму в Україні. Обґрунтовано його виняткове значення серед інших видів соціально-економічної діяльності. Виявлено проблеми організації міжнародного туризму в Україні. Запропоновано заходи та шляхи їх подолання. Розроблено його функції та визначено перспективи у забезпеченні зростання національної економіки.

Ключові слова: міжнародний туризм, умови, ресурси, проблеми, національна економіка, функції, економічне зростання, перспективи.

Постановка проблеми. Перспективи розвитку туризму в Україні визначаються дією широкого спектра природних, історико-культурних, соціальних, економічних, політичних чинників, які мають чітко окреслену регіональну специфіку. Формування високорозвинутої національної індустрії туризму та її інтеграція у світовий ринок туристичних послуг пов'язані з необхідністю вирішення соціально-економічних проблем у період трансформації суспільно-економічних відносин.

Україна об'єктивно має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного розташування та рельєфу, сприятливий клімат, багатий природний, історико-культурний та туристично-рекреаційний потенціал. Однак сьогодні розвиток цієї важливої галузі економіки є недостатнім, значна частина природних територій та об'єктів культурної спадщини непристосована для туристичних відвідувань, туристична інфраструктура в цілому не відповідає якісним параметрам, а туристичні послуги в більшості секторів туристичної індустрії – вимогам до якості обслуговування.

Причинами такого становища є: відсутність комплексної політики держави, неврегульованість механізмів стимулювання туристичної індустрії, відсутність ефективної стратегії розвитку цієї сфери як на національному, так і на регіональному рівнях; несформованість раціональних форм державного управління у сфері туризму; невідповідність нормативно-правового та організаційно-фінансового забезпечення сучасним потребам населення й економіки держави, існуючим параметрам туристичного потоку, тенденціям розвитку туризму; гострий дефіцит фінансових ресурсів та кризове становище в національній економіці.

Для багатьох країн міжнародний туризм став найприбутковішою галуззю економіки, а доходи від нього — важливою складовою національних бюджетів. Подорожі та туризм стимулюють розвиток інвестиційних проектів з розбудови транспортної та готельно-туристичної інфраструктури (зокрема, аеропортів, шляхів, морських портів, реставрацію історичних пам'яток, музеїв, розвиток природних охоронних зон), що підвищує і якість життя корінного населення, і рівень обслуговування туристів [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем розвитку та функціонування туристичної сфери зробили такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В. Азар, Г. Антонов, Л. Гонтаржевська, В. Гришкін, В. Євдокименко, І. Зорін, Б. Крамаренко, О. Любіцева, М. Мальська, О.Марченко, В. Окрепилов, С. Розанова, І. Сазонець, В. Сапрунова, І. Сидоренко, Б. Соловійов, Л. Толстова, В.Федорченко, В. Цибух та інші. Проте проблеми розвитку міжнародного туризму в Україні розроблені недостатньо та потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення умов та ресурсів розвитку міжнародного туризму в Україні, виявлення його проблем, обґрунтування функцій, розробка заходів поширення з метою зростання національної економіки та соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із шляхів підвищення ефективності соціально-економічного стану економіки та переходу на модель сталого розвитку є розвиток міжнародного туризму. Вплив міжнародного туризму на формування сталого розвитку полягає в сукупному впливі на економічну, соціальну та екологічну складові як національного, так і світового розвитку.

Економічне значення міжнародного туризму, як однієї з форм міжнародних економічних відносин полягає в кінцевому результаті, а саме, у валютних надходженнях до бюджету. Соціальне значення виражається через забезпечення одночасного використання та збереження соціокультурної самобутності та історико-архітектурного надбання країн. Беручи до уваги актуальність формування концепції сталого розвитку, яка обумовлена необхідністю стабілізації техногенного навантаження на навколишнє середовище, розв'язання низки екологічних проблем задля спроможності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, екологічне значення міжнародного туризму є особливо важливим [1]. Окремі компоненти туристичного комплексу, зокрема, транспортні перевезення, сфери готельного бізнесу та екскурсійного обслуговування, несуть в собі негативний вплив, який полягає в руйнації екосистеми, виникненні ерозії ґрунтів, забрудненні довкілля та ін. На сьогоднішній день, екологічні проблеми мають тісний зв'язок з економічними, тому як екологічний фактор все частіше формує попит на туристичні продукти як на світових, так і на внутрішніх ринках.

Для розвитку міжнародного туризму необхідні певні умови та розвинута матеріально-технічна база. Оцінюючи конкурентоспроможність країн на ринку міжнародного туризму, досліджують та враховують:

- стан політико-правової бази регулювання сфери міжнародного туризму в країні;
- тенденції бізнес-середовища та розвиток туристичної інфраструктури;
- ресурсний потенціал.

Важливою умовою розвитку індустрії міжнародного туризму є політико-правове середовище, що передбачає наявність певної правової основи, гарантування екологічної стійкості та охорони навколишнього середовища, забезпечення належного рівня безпеки та охорони, розвиток системи охорони здоров'я та гігієни, визнані на державному рівні пріоритети розвитку сфери туризму. З точки зору міжнародного права відносини у сфері міжнародного туризму за своєю природою є відносинами, ускладненими іноземним елементом, унаслідок чого регулювання суто національних відносин у сфері туризму стає неприйнятним і вимагає врахування міжнародної практики [3]. З огляду на це, політико-правове середовище країни має забезпечувати належні умови для ведення бізнесу, відповідати системі регулювання міжнародного та внутрішнього туризму з урахуванням наявних міжнародних норм, сприяти

спрощенню візових, митних, прикордонних формальностей; забезпечувати належні конкурентні умови.

Міжнародний туризм є однією з найприбутковіших галузей економіки, та з кожним роком потоки іноземних туристів зростають, тим самим створюючи додаткове навантаження на екосистему. За даними Всесвітньої туристської організації (UNWTO) кількість іноземних туристів у 2013 р. збільшилась на 6,6 %, або 940 млн. осіб у кількісному виразі, відносно попереднього року. Якщо розглядати за рівнем розвитку країн, то на розвинені країни припадає 8 %, країни, що розвиваються – 5 % приросту прибуттів. Надходження від міжнародного туризму досягли у 2013 р. 919 млрд. дол. США, що відповідає збільшенню на 4,7 % до попереднього 2012 р.

За прогнозами Всесвітньої туристської організації, до 2020 р. очікується збільшення міжнародних потоків до 1,6 млрд. В трійку найбільш популярних регіонів увійдуть Європа (717 млн. туристів), країни Східної Азії та Тихого океану (397 млн. туристів) та Америка (282 млн. туристів) [7]. Отже, розглянемо дані туристичних потоків України, як однієї з перспективних країн Європейського регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка туристичних потоків в Україні за 2007-2013 рр. [7]

Роки	Динаміка в'їзних потоків	Динаміка виїзних потоків
2007	326,4 тис. осіб	566,9 тис. осіб
2008	299,1 тис. осіб	868,2 тис. осіб
2009	372,5 тис. осіб	336,0 тис. осіб
2011	372,8 тис. осіб	1,3 млн. осіб
2012	282,3 тис. осіб	913,6 тис. осіб
2013	21,1 млн. осіб	17,2 млн. осіб

Своєрідним прискорювачем розвитку міжнародного туризму стали процеси інформатизації суспільства та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Особливого значення для конкурентоспроможності країни на ринку міжнародного туризму набувають інфраструктура інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток мережі Інтернет і доступність до неї, розробка та запровадження програмного забезпечення, розвиток електронної комерції.

Окремим чинником розвитку міжнародного туризму є відкритість кордонів. Доступність до ринків, належна ефективність митного адміністрування та імпортно-експортних процедур, адміністративна прозорість кордонів, розвинута інфраструктура цивільної авіації та наземного транспорту, доступність і якість транспортних послуг, інформаційно-комунікаційна інфраструктура, політико-правове забезпечення пересування, рівень охорони і безпеки характеризують високий рівень відкритості країни для міжнародної торгівлі та розвитку міжнародного туризму [6].

Удосконалення туристичної інфраструктури, запровадження інновацій у сферу міжнародного туризму потребують значних капіталовкладень. Тому на особливу увагу заслуговує інвестиційне забезпечення міжнародного тури-

зму в країні. Інвестиції у сферу міжнародного туризму сприяють збільшенню ємності ринку, зростанню кількості туристів і відвідувачів, покращують імідж країни та її конкурентоспроможність на світовому ринку туристичних послуг.

У сукупності наявність і забезпечення окреслених умов є необхідними для розвитку та функціонування міжнародного туризму в країні й сприяють реалізації його основних функцій, серед яких виділяють економічну, соціальну, гуманітарну, оздоровчу, пізнавальну, просвітню, комунікативну, розподільчу, творчу, екологічну тощо. Проаналізувавши основні з них, перш за все – економічну, соціальну, пізнавальну, комунікативну та екологічну, можна дійти висновку, що міжнародний туризм – складне, багатоаспектне та комплексне явище, яке має велике значення для світу, країн і людини.

Важливою є роль міжнародного туризму щодо виконання соціальної функції, яка має два аспекти. З одного боку, розвиток міжнародного туризму вирішує проблеми безробіття, підвищує рівень життя працівників цієї сфери, а з іншого – сприяє задоволенню індивідуальних і колективних потреб, зокрема потреб у нових враженнях, зміні місця перебування, а також наданню економічних благ і послуг відповідно до вимог і бажань клієнтів. Великим є значення туризму й у відтворенні потенціалу людських ресурсів [5, с. 23]. Надання можливостей для відпочинку, організації дозвілля, формування нових зв'язків між окремими членами суспільства та цілими народами, отримання позитивних вражень – усе це сприяє розвитку людини, покращенню її настрою, набуттю нею нових сил і бажання для підвищення працездатності, поліпшення результатів своєї роботи.

Зміцнення міжнаціональних відносин допомагає у згладжуванні розбіжностей у способах запобігання конфліктам у суспільстві. У цілому соціальний ефект від міжнародного туризму виражається в раціоналізації вільного часу населення, розширенні світогляду, розвитку духовних і фізичних здібностей, підвищенні культурного рівня. У взаємозв'язку з соціальною функцією виявляється й гуманітарна функція міжнародного туризму, яку можна розглядати як стимулятор розширення світогляду та інтелекту шляхом забезпечення доступності до освіти й культурних надбань та цінностей у світовому масштабі.

Реалізація функцій міжнародного туризму і забезпечення належних умов його функціонування та розвитку відбуваються під впливом низки чинників: економічних, соціальних, демографічних, науково-технічних, міжнародних, суспільної думки, які потребують окремої уваги та дослідження.

У цілому має місце нерівномірний розвиток міжнародного туризму в країнах світу. Як уже зазначалося, частка туризму у ВВП коливається від 1% у країнах з високорозвинутою і диверсифікованою економікою до 10% у країнах з відносно великим туристським сектором (Німеччина – 0,9%, США – 1%, Велика Британія – 1,9%, Іспанія – 4,2%, Австрія – 8,5%). Проте у багатьох малих країнах і країнах, що розвиваються, цей показник перевищує середні значення (у деяких острівних державах туризм забезпечує понад 50% ВВП: Антигуа – 58%, Багамські острови – 52%, Бермудські острови – 35%).

Така занадто висока частка надходжень від туризму у ВВП говорить про уразливість місцевих економік у разі зміни світової кон'юнктури [1]. Водночас є країни, перш за все на пострадянському просторі, які мають потужний туристичний потенціал, але він майже не використовується, внаслідок чого їх економічний та соціальний розвиток не набуває необхідною сили.

Основними причинами цього є нерозвинута інфраструктура туристичної сфери та супутніх сфер послуг, складнощі митного контролю й несприятливий візовий режим для іноземних туристів, низька інвестиційна активність у сфері туризму, проблеми тіньової економіки, низький професіоналізм працівників у сфері туристичних послуг, недостатній рівень якості туристичних послуг, економічна та політична дестабілізація, недосконала правова забезпеченість галузі [8]. За умов вирішення цих проблем інтерес міжнародних туристів збільшуватиметься саме до цих країн, у тому числі з огляду на цінову доступність туристичних послуг у них.

Висновки. Міжнародний туризм, як один з найпотужніших джерел валютних надходжень до бюджету та вектор інтеграції у європейський та світовий простір, потребує більш пильного ставлення з боку державної влади та представників туристичного бізнесу. Враховуючи принципи сталого розвитку туризму, необхідно насамперед підвищувати обсяги інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму. Необхідно розвивати туристичну, сервісну та інформаційну інфраструктуру в зонах автомобільних шляхів та міжнародних транспортних коридорів; вирішувати проблеми використання рекреаційних ресурсів та їх збереження; розвивати альтернативні види туристичної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Всесвітня туристична організація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2011.pdf.
2. Гречаник В.П., Васильченко С.М. Сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму: Україна і світ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/grechanyk2.htm
3. Державна служба туризму та курортів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/>.
4. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
5. Міжнародний туризм: методика і матеріали статичних досліджень / [укл. О.Д. Король, Т.Д. Скутар]. – Чернівці: Рута, 2008. – 64 с.
6. Розвиток туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://pidruchniki.com/1806020343752/turizm/rozvitok_turizmu_ukrayini
7. Спілка сприяння розвитку сільського та зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian>.
8. Туризм в Україні: проблеми, перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://skole.com.ua/uk/papers/13-turizm/36-turizmukrproblemi.html>.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

ANNOTATIONS

P. M. Makarenko. Social responsibility of agricultural enterprises as a factor of their efficiency and competitiveness: essence, components, issues and trends implementation.

Defined philosophical and practical sense of social responsibility of economic entities, identifies the components and forms of implementation. Identified its competitive advantages and the challenges and problems of distribution. Proved the mechanism of promoting social responsibility. The conditions for the growth of social responsibility in accordance with the recommendations of the Federation of employers of the country. The proposed measures of improvement in the development of management decisions in strategies for effective and competitive development of agricultural enterprises.

In conditions of high dynamics of the external environment of managing a modern agricultural enterprise can be an effective and competitive due to its ability to adapt to the changes. Compliance of the internal environment of the enterprise to the requirements of the external environment as the most important factor of market success encourages the company to constant transformation. The increasing pace of change of modern agricultural markets contributes to a need to increase the rate of change of the internal environment of the enterprise. The change in internal environment must be adequate to current and future changes in the environment. Therefore, for the individual agricultural enterprise, it is important to conduct economic activity by means of interaction between society and business, that is, on the principles of social responsibility.

The process of introducing social responsibility as a separate and specific direction for improving social development of agricultural enterprises is a necessity, due to the realities of today. In terms of socio-oriented economy, continuously rising prices and significant inflationary processes of social responsibility is manifested mainly in the form of charity, patronship, sponsorship, due to the lack of funds and reluctance of companies to better integrate social responsibility in the socio-economic development, resulting in such activity will not be positive changes.

Social responsibility of domestic enterprises is an objective necessity in the modern transformational conditions. It requires further improvement in the following areas: the inclusion in the system of state regulation legislated legal norms to promote the process of social responsibility; the expansion of information space and providing public accountability for the purpose of studying the state of social responsibility of agricultural enterprises; improving the efficiency of staff training for the implementation of social responsibility programs.

Keywords: social responsibility, agricultural enterprise, efficiency, competitiveness, mechanism, management.

Aranchiy V.I., Borysova I.S., Koshman N.I. The development of tax systems in the European Union – experience for Ukraine.

The main objective of the government of any country is steady economic growth, to ensure which is not possible without efficient and effective tax system. Therefore, this issue has always been the focus of lawmakers as Ukraine and other countries.

Based on international experience, we see that the ratio of direct and indirect taxes depends on the living standards of the majority of the population, perfection of the mechanism of tax collection, the level of tax culture and so on. Thus, in many European countries is dominated by direct taxes, while in our country the situation is different – the current tax system is overburdened domestic indirect taxes, which constitute the vast majority of all tax payments.

Ukraine in reforming tax laws should use the experience of the EU and consider the environmental problems of our country, while it would be to expand the list of entities objects of taxation environmental tax; provide significant tax benefits to entities that use or produce energy, recycle waste of all kinds and more.

In addition to the basic tax reform in Ukraine attention should be paid method of providing tax returns, because it is in life with the introduction of electronic document management system will approach our state to the world economic standards. Therefore, the introduction of electronic reporting in Ukraine – is, above all, reduce costs and improve reporting of taxpayers, facilitate procedures, simplify the receipt and processing of reports, contactless method that makes it impossible to abuse the tax area.

Accordingly, the main directions of reforming the tax system of Ukraine, in our opinion, today should be: to improve process management, reducing the extent of tax evasion, ensuring a more uniform distribution of the tax burden between taxpayers and setting up a system of electronic interaction between tax authorities and taxpayers, broadening the tax base and tax environmental tax on immovable property, taxes are required to provide more freedom of entrepreneurship, investments and so on.

Keywords: taxes, tax system, foreign experience in taxation, the tax system, the tax on personal income tax, value added tax, environmental tax, electronic tax reporting.

Gryshova I.Yu. The transformation of the sectoral structure of enterprises of the agrarian economy of Ukraine.

The dynamics of playing on different forms. Meaningful progress and results of the transformation of enterprises in the agricultural sector of Ukraine demonstrates the need for a fundamental correction of Ukrainian Agricultural Policy.

Analysis of the trends of the agricultural sector of the national economy in the context of present challenges and deformation proportions reproductive process necessitates a critical review principles of regulatory impacts on agricultural production and agricultural markets.

All this on the necessity for scientific study and practical implementation of new principles of regulation of development of agrarian sector of the national

economy that would adapt its activities to the challenges of our time without deterioration entities that constitute the economic basis of reproduction in agriculture.

Negative trends in the agricultural sector due to subjective reasons. The basis of socio-economic and political transformations in our country traditionally relies strategy destruction. Ensuring food security and the formation of a balanced market is possible only on the basis of the revival of large specialized farms with a gradual transition to the model of intensive type of subsequent deepening of the agro-industrial integration, that is, to the creation of opportunities for the creation of larger value added in the agricultural production of the state and its internal market. The other two forms - farmers and farms are complementary processes of formation of domestic supply of food food.

The successful their development possible only with the close cooperation and integration of large agricultural enterprises. All it needs is a critical review of agricultural policy, which is still not fulfilled its purpose.

Key words: transformation industry structure, agricultural enterprises, the imperatives of structural changes.

Dubinina M.V. Institutional and transformation processes in agrarian enterprises.

Theoretical and methodological aspects of institutional transformation in agrarian enterprises were discussed. The current state of institutional reforms, the prospects of rational social and economic structure had been analyzed and it was proved that as a whole it can not be made without taking into account social and economic factors and prerequisites of these processes. It was found that the institutional transformation is designed to reform the whole system of incentives for enterprises and citizens, contributing to increased efficiency and competitiveness of agrarian enterprises, providing stabilization and growth. Moreover, the emphasis should be placed on those aspects of reform which carry out fast and direct impact on the structure of agriculture - land policy and restructuring of the industry. In the last twenty years there was a degradation of productive capacity of farms. As a result, agricultural production has become much more difficult, losing its industrial features. The rural area is experiencing a systemic crisis, the main manifestations of which is not only a decline in agricultural production, but also the aggravation of the demographic situation, high unemployment of rural population, the problem of its poverty reduction of life quality.

The components associated with further institutional transformation of domestic agrarian enterprises were analyzed. Summing up the overall social and economic characteristics of structural processes in agriculture it should be noted the discrepancy of national agrarian structure which is similar to the structure of developed countries, the latest international trends of the agrarian sector and the ongoing loss of industry's competitiveness in the national economy.

The researches of different enterprises' management allow us to conclude that it is rather dynamic in the market conditions. That is why there is a possibility to transform one form to another based on the merger, division, amalgamation and liquidation selections.

It was revealed that the essence of the transformation is to change the whole complex system of agrarian relations, primarily land ownership, farming systems of agricultural production.

The reasons of complications during the transformation process are discussed.

Key words: institutional transformation, ownership, agriculture, business, government support.

Karpenko E.M., Karpenko V.M. Development prospects of ecologically clean cultural products in the Republic of Belarus.

This article contains the factors, which can influence the organic market development and increasing interest of customers to such products.

There are the next peculiarities in belarusian agriculture: high intensity; preferential presence of large agricultural enterprises, equipped with heavy machinery and applying high doses of mineral fertilizers and pesticides; shortage of high-quality organic fertilizer; using fresh manure, sewage sludge and liquid manure; the presence of large livestock farms storage and application of livestock effluents and chicken manure. There are certain barriers to the development of organic farming in Belarus: the dimensions required for her becoming a financial investment; undeveloped market of ecologically clean products; practice of fixing prices for agricultural products.

Short-term development prospects of ecologically clean products in Belarus on the basis of the Republic of Poland. It's possible for Belarus to achieve the formation of the organic farming share at Polish level – 3-4% in case targeting the following factors: agricultural area, we have per capita; Gini index; the share of income attributable to the 20% of the population with the highest income; expenses for development of «green» technologies.

The authors identified the main lines of action that will contribute to the development of the belarusian organic market development: promoting the development of agricultural land under organic farming through the development and formation of marketing infrastructure in Belarus; the development of state policy in the field of building a culture of human nutrition; personnel training.

Key words: bio-organic agriculture, ecologically clean production, organic products, «green» technologies, Gini index, life expectancy.

Makarenko A.P., Litvinenko I. A. Ways of improving accounting and audit inventory the enterprise.

Investigated the process of organization of accounting and audit commodity – material assets on the company operations with the proceeds and release of inventory to the company and offered documents to improve the organization of accounting of income in the vacation inventory.

One of the most important factors affecting the results of operations of each enterprise is the availability of inventory, without which it is impossible to imagine the production of products (goods, services). From the correctness of documentary

registration of receipt of inventory the process inventory and use commodity – material assets in the enterprise.

The article aims to explore the process organization of accounting and audit operations of receipt and release of inventory at the enterprise and to suggest ways of improving the organization of accounting and auditing of the receipt and release of inventory.

Improvement of accounting and auditing, the company proposed the implementation of an efficient document management system, which involves the minimization of cost and time for execution of works, preparation of individual schemes of movement of documents as well as the acceleration of primary documents on accounting of inventories. It also provides ways of improving the accounting efficiency of use of inventory in the company. To perform the procedures in the audit of inventory the company must perform the following steps: assess the risk of an audit to determine the audit procedures that need validating; to check the structure of audit procedures to obtain evidence that the audit is functioning effectively when done correctly; check audit procedures; analyze the test results.

Key words: accounting, inventory, audit, document management, programme.

Makarenko A.P., Yordanova T.G. The development of the audit program of inventories.

The authors justified the need for the audit program of inventories and the technique of its implementation, the verification program and working papers of the auditor.

Audit of inventory - one of the most difficult and time-consuming verification steps. There are common methods of inventory audit companies, but none of them is perfect, so the development of new techniques is a topical and important phenomenon for improving audit inventory.

The audit of inventory is to establish the legality, reliability and usefulness of operations with inventories enterprise and accuracy of recording. The audit of inventory is to establish the organization in compliance with the applicable methods of accounting and taxation of the movement of inventory, operating in Ukraine at a time when it is checked, regulatory documents, in order to form an opinion on the financial statements in all material respects.

The main objectives of the audit of inventories are monitoring compliance with existing legislation on transactions with inventories; establishment of correct recognition of assets inventory; check correctness of the initial value of the stock; studies state storage reserves; establish the completeness and correctness of reflection in the accounting revenue reserves in their channels; acknowledgment (retraction) whether the choice of method of inventory write-downs now on the costs of the company; verification of compliance with established standards for the use of reserves to production; study the correctness and completeness of recording business transactions to dispose of stocks in their channels; validation of reference value of stocks used for the production.

The paper has developed a program of inventory and audit working papers of the auditor. The proposed program will enable the auditor to cover all aspects of the accounting of inventory at the plant, to investigate the accuracy, timeliness, legality of recording of inventories, timely detect violations, to conduct quality audits.

Key words: auditing, inventory, inspection, test program, the working paper of the auditor.

Marmul L.A., Aranchiy V.I., Udovichenko M.O. Category of property as an important tool for the management and regulation of land resources of agricultural enterprises.

The article defines a new meaning of the category property in the land-use of agricultural structures and in the management of their movement and safety in the face of increasing concentration of land ownership, agricultural production, growth of capitalization and corporatization of large agricultural companies. Summarizes a number of theoretical and applied approaches to the solution of problems of organization of production, formation ranolazine forms of management, socio-economic and land relations. However, in recent years developments require in-depth the issues of ownership and the land market, because the concentration excess of the landholdings, which has happened and is happening in Ukraine in the last decades caused significant socio-economic stratification in rural areas, the profits of agricultural holdings and agrocorporate and unemployment, impoverishment and marginalisation of the majority rural population. The formation of the middle class in rural areas has virtually ceased. Despite the modernization of fixed assets and technologies, the productivity of land is growing slowly or even declining. It is determined that the role of the state in regulating the use of land resources of agricultural enterprises should be considered in relation to four objectively inherent in land relations aspects: political, psychological, economic, environmental and legal. This approach allows in theory to clearly delineate the impact of politics, Economics, ecology and law in the formation and development of land relations, respectively, and to the use and protection of lands. The mechanisms of state regulation of rational use and protection of land in Ukraine provide for the creation and updating of land inventories and balances, monetary valuation of land, the use of rent relations, levers of tax, public-private partnerships.

Key words: land resources, agricultural enterprises, forms of ownership, concentration, agroholdings, economic stratification, capitalization, monitoring, land management, land productivity, land registry, management, regulation.

Marchenko O.A. Methodological foundations of the implementation of macro and microeconomic analysis of tourism markets and justify their development prospects.

Methodical bases of regional researches of the tourist market the macro level are, first of all, the study of peculiarities of functioning and development of tourism as a component of the world market and consist in revealing the mechanism of formation of global geospatial structures. At the macro level the research methodology of the tourism market can be thought of as end-to-end system linking territo-

rial research at all levels of the industry.

It should be borne in mind that industrial markets (the market of hotel services, the market of leisure and entertainment, the market of tour operators and travel agencies, etc) have the same levels of territorial organization, but their peculiar territorial structure due to specific activities and are of the species sobrenome the world tourist market. The study of such magnitude is synthesis of the analytical material which reflects the development of regional markets and global trends of development of tourism as a social phenomenon and as a sector of the world economy.

The article reveals macro and microeconomic factors of formation and development of tourist markets. Defined methodological framework for the analysis of these processes at the macro and microeconomic levels. Generalized structure and the typology of markets based on macroeconomic approaches to understanding the structure of the world economy. Developed mechanisms and strategies (geographical (regional), resource, marketing) development of tourist markets on the basis of their methods of analysis and extrapolation, evaluation of market conditions and its dynamics. It justifies the possible results and effects. The prospects for further research.

Key words: methodological foundations, tourism market, tourism enterprises, center, periphery, typology, mechanisms, development prospects, strategy.

Sarapina O.A. Reporting and development of programs of corporate social responsibility of agricultural and food enterprises.

Highlighted the relevance of the implementation of the social responsibility of agricultural and food enterprises in modern economic conditions. Identifies its benefits and the experience of the implementation of the agribusiness in the leading countries. Peculiarities and problems of social responsibility of agricultural and food enterprises of agricultural in Ukraine.

Perspectives of social responsibility and development of social partnership in Ukraine depends on the importance of social issues for agricultural and food enterprises. The growing role of the state in the innovation sphere of the Ukrainian economy should be aimed at improving the efficiency of public investment policy in fostering corporate investment. You must take into account the experience of foreign companies and adapt it to domestic conditions with the aim of increasing the effectiveness of programs and processes of social development within the agricultural and food enterprises.

If corporate social responsibility is to be effectively implemented among the subjects of agro sphere, it is possible to predict gradual development of the concept of social responsibility in modern conditions of socio-economic development of Ukrainian society. Therefore, only the formation of national innovation model of agricultural economy on the principles of social responsibility, able to ensure the integration and implementation of the interests of all actors and stakeholders of social dialogue in Ukraine.

Key words: social responsibility, corporate reporting, program, food and agricultural companies, agribusiness, efficiency, management.

Sakhatzkiy M.P., Ksonzhyk I.V. Export opportunities of agrarian enterprises in Ukraine in terms of free trade area with the European Union.

The analysis of the advantages and disadvantages of the agrarian sector from the action of deep and comprehensive free trade area between Ukraine and the EU had been done. For analysis and assessment of phenomena and processes that accompany the creation of a free trade area was used a system-structural and synthesis method, general scientific methods. In particular, historical, logical and abstract dialectical methods were used.

The mechanism of reduction and cancellation of customs tariffs which are used by parties on agricultural products and duty-free access within quotas had been defined. Entering the Agreement into force will not accept the new customs duties in the process of bilateral trade and existing export duties in Ukraine will be gradually canceled during next 10 years. However, on certain goods including sunflower seeds and raw leather it is accepted a special safeguard mechanism that provides collecting of additional fee. The total duration of the protective mechanism is about 15 years.

It was established that from 2014 to the present time Ukraine takes necessary steps to progressively achievement of compliance with the technical regulations of the EU including the systems of standardization, metrology, accreditation, conformity assessment and market surveillance according to the EU principles and practices outlined in applicable decisions and EU Regulations.

The problems and prospects of domestic exports of agrarian enterprises in these conditions had been researched. It is expected that in the coming years, intensification of Ukrainian producers, caused FTA will show a slow inflation's level. New opportunities of the entrance into the EU markets and the introduction of higher standards of production will encourage investment, stimulate modernization of agrarian enterprises (through the development and implementation of joint networks infrastructure projects) and improve working conditions. Prevention of the positive processes in Ukrainian economy can be realized only through the intensification of hostilities in Donetsk and Lugansk regions, insufficient level of reforms which are carried out, and the lack of obvious progress in political house-cleaning.

Key words: free trade area, agriculture, export duties, quotas, harmonization of standards.

Sirenko N.M., Korabahina A.Yu. Features of formation one-time transaction costs subjects of small and medium enterprise.

In the article the considered the essence and peculiarities of the one-time transaction costs of small and medium businesses in the Mykolaiv region. The necessity of development of a regional institutional environment, improve the financial and information support business directions as the reduction of one-time transaction costs of small and medium businesses. The aim is to determine factors in the formation and composition of non-recurring transaction costs of small and medium business entities and justification main areas of decline at this stage of development of entrepreneurship in the Mykolaiv region. The study used techniques such

as comparison, analysis, synthesis, deductive, inductive monographic, and graphics. The information is the basis of regulations, scientific works, materials development programs of small and medium enterprises and periodicals, official statistics on the activities of enterprises in the region, resources Internet. The study determined that the major factors forming racial transaction costs of small and medium enterprises Mykolaiv region is the availability of administrative and bureaucratic barriers associated with imperfect procedure of registration and licensing of entrepreneurial activity, and the presence of both formal and non formal restrictions institutional environment. Business support infrastructure in the region are a number of information and consultation and non-bank financial institutions, but their effectiveness in terms of reducing non-recurring transaction costs of enterprises is low. Prospects for further research in this direction is the development of methodological techniques of measurement and evaluation of non-recurring transaction costs of small and medium enterprises complement their composition and determine optimal areas of their decline.

Key words: one-time transaction costs, small business, medium business, institutional environment of entrepreneurship, business support infrastructure.

Chyrychenko Y.V., Kozhalina N.P. Theoretical and historical aspects of formation local government finances in Ukraine.

The formation and development of local finance was studied in the scientific article. It was examined and researched historical and theoretical aspects of local government finance. It was disclosed the importance of local finance in forming of financial resources in local governments in conditions of decentralization. The aim of this research is to examine the theoretical and historical generalized scientific aspects related to the formation of financial resources of local authorities. According to the authors' local finances is sum of social and economic relations on the formation, distribution and redistribution of financial resources to solve immediate problems and carry out the functions of local government. Local finances are made up of local budgets and financial institutions and organizations of communal ownership. The central place in the system of local finance belongs to the local budgets, which are an important instrument of influence on the development of economic and social sphere. An important element in developing and further development of local finance is decentralization which stimulates local communities for the unification and formation communities would be able to move through the mechanism of community budgets combined direct intergovernmental relations with the state budget and receiving the amount of spending powers to the corresponding resourced at cities of regional importance. Today it has been created some legal basis for formation and functioning of local government finances. It is the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "About local government in Ukraine", the Budget Code of Ukraine, The Law of Ukraine "About the State Budget of Ukraine for the current year", the Tax Code of Ukraine.

Key words: local finances, local budgets, local authorities, financial relations, decentralization.

Aranchiy D.S. Factors of formation of competitiveness of economic entities of the agrarian sector of the economy.

The features and socio-economic essence of category of competitiveness of agricultural subjects. The main factors of its formation and improvement carried out and their classification. The basic principles of accounting, analysis and evaluation. Focuses on the advantages of the method of factor analysis among their population.

Competitiveness of agricultural enterprises is a General indicator of their competitive advantages, potential and cumulative properties that enable it to quickly respond and adapt to changes in the environment of operation. It characterizes the ability of enterprises to withstand the force of competition in competition with other business entities. The level of competitiveness of agricultural enterprises at any given time is determined by a number of factors, different in nature, character and impact.

Competitiveness of agricultural enterprises is a complex and multidimensional concept, which should be regarded as a function of the influences of technological, economic, environmental, social, marketing, managerial factors. Competitiveness has endogenous origin and is a category that applies only to active participants of the agricultural market. For detailed analysis and evaluation should draw on a range of indicators.

In various scientific sources offer many definitions of competitiveness of subjects of agro sphere and methods of its evaluation. In our opinion, is especially productive of these is factor analysis, which allows to consider all factors of its condition and changes, their synergistic effects.

Key words: business entities, the agricultural sector, factors, competitiveness, principles, assessment, factor analysis, management.

Bezkrivnij O.V., Lyhopiy V.I., Anisimov D.I. Social unemployment insurance in solving the problem of employment Ukraine.

In the article the scientific assessment of the current state of the system of compulsory state social insurance against unemployment situation in the light of the current level of employment in Ukraine. Detailed analysis of the labor market in terms of key indicators on the economically active population. Characterized absolute and relative indicators characterizing the current level of unemployment in the country as a whole and in individual sectors of the national economy in particular.

Described in detail in the scientific article, composition and structural relationship between the numbers of unemployed who have used certain services within the state program of employment promotion separately paid attention to the total volume and average size of unemployment benefits paid originally in 2015.

Circle identified the most pressing reasons for the emergence of unemployment. At the same time, pay attention to the lack of unemployment in a significant number of people who lost their jobs.

Attention is paid to the problem of coordination of state educational training in schools to the needs of the labor market. Studies show the fact that widespread

is the phenomenon of training in occupations for which virtually no vacancy in the employment service.

Analyzed a set of indicators that characterize the individual elements of state policy for promoting employment in order to determine the level of efficiency of the funds of the State Employment Service, which is the executive directorate of the Social Insurance Fund for Unemployment.

These elements of state policy to promote employment in modern conditions include:

- Promoting entrepreneurship organizations unemployed by providing a lump sum;
- Training unemployed;
- Public works for the unemployed;
- Reserving jobs for unemployed citizens who need social protection;
- Providing subsidies to employers for the unemployed;
- Seminars with jobseekers.

Key words: social security, unemployment, employment, unemployment, government policies to promote employment.

Grinchuk Yu.S. Innovative-investment activity of agricultural enterprises in connection with the reproduction of their productive resources.

The formation of a competitive agricultural production requires the reproduction of production-resource potential of agricultural enterprises and households resur-soberegayuschih on a qualitatively new basis. Investing tangible and intangible resources in the process of simple and expanded reproduction of production resources ensures economic efficiency by improving the structure and interaction of productive resources, improving their use in the production of competitive food products.

To this end, the investment activity of agricultural enterprises should be continuing cyclically closed. In this regard, to achieve high efficiency of reproduction of their productive resources is unacceptable the construction of investment processes to the implementation of individual activities without saving investment cycle. Because they have to cover all production resources, to improve the efficiency of their use in general.

The article defines the importance of innovative investment tools and approaches for the reproduction of production-resource potential of agricultural enterprises. Identified the contents of the innovative-investment activity and its impact on resource use, and resource support of implementation as the reverse process. Assess major symptoms, problems and trends of development of these processes. Mechanisms and forms of implementation of innovative-investment support resource use. Defined system management for its improvement in the future.

To improve the management of innovative-investment activity for the purpose of rational use and reproduction of production-resource potential of agricultural enterprises it is necessary to clearly formulate the control objective, to assess the capabilities, strengths and weaknesses, to choose methods, to develop the organizational and production structure, and the like. The development of progressive technologies of management of innovative-investment activity should be con-

sidered as a single problem of increasing the integrity of agricultural production as a technological system. To solve this problem, you must consider the main manifestations and patterns of agribusiness, production and resource reproduction, innovation and investment.

Key words: innovative-investment activity, reproduction, production and resource potential, agricultural enterprises, resource saving, new technologies, improvement, organization, management.

Gryshov V.V. Anti-Crisis financial management: principles and methods of financial protection in agricultural enterprises.

The article is devoted to substantiation of theoretical and methodological foundations and development of practical recommendations to build systems and mechanisms of crisis management financial sustainability of domestic enterprises of agrarian sphere.

Aim of the study was to determine the priorities of the formation of financial crisis management mechanisms and its financial protection business in agricultural production.

Foreign financial crisis management concept has received widespread at both the management of national economy, as well as field leveling effects of financial crises at individual company or industry. Systematics views of representatives of financial crisis management theories showed that among the fundamental elements of the mechanism the scientists isolated control volume and capital structure, financial management and cash flow hedging activities using mechanisms, differentiation stock portfolio, financial planning and budgeting.

The author identifies the key performance criteria for potential crisis of financial management, which forms the principles and methods of financial protection for agricultural enterprises. Methods of forming the financial framework formation conditions of the agricultural sector enterprises.

Conceptually crisis mechanism for financial management defined a clear structure and a set of constituents with a clear focus and polycentric distribution of office of each of its institutional level. The level of formation of macroeconomic preconditions crisis financial management framework forms the effective and rapid adaptation to the field of financial crises that have external origins. A set of internal components determines the action potential financial mechanism's ability to defend and realize the potential of crisis management at the level of agricultural production enterprises.

Key words: financial protection, agricultural enterprises, financial management, financial resources, financial crisis management.

Davydyuk O.O. Expert valuation methods in resolving conflicts economic enterprises.

In the article the expediency of improvement expert methods in solving economic conflicts, which were subject to survey the most competent person to study the issue, the ways of further research that will enable to assess the effectiveness of the entire sub of milk.

For the effective functioning of enterprises of milk sub and improvement of economic relations in the process of resolving economic conflicts in the chain «production - processing - consumption» pressing issue is the selection of the most important factors to ensure effective operation of each party circuit.

Because dairy plants are integrators in this link, then the efficiency of their operation and implementation of economic factors affecting conflicts with the producers and consumers of dairy products. Therefore, it is reasonable to conduct a questionnaire survey of milk processing enterprises to identify the factors that ensure their effective functioning. And for reliable and systematic information most appropriate to use one of the most common methods of expert survey - method «Delphi».

Delphi expert survey method is an effective tool for evaluating the factors that characterize the company. This allows you to highlight the range of indicators which will enable further studies to evaluate the effectiveness of the entire sub of milk.

Key words: economic conflicts, dairy plants, method «Delphi», Matrix benefits, coefficient of concordance.

Dorych O.V. Innovative tools intensification of dairy cattle.

Sound economic effectiveness of assisted reproductive technologies, including Kharkiv technologies and genomic breeding value estimation of elite bulls to improve the economic and production traits in dairy cattle farms of different types.

The purpose of the article - to study the cost-effectiveness of possible use of assisted reproductive technologies, including Kharkiv technologies and genomic breeding value estimation of elite bulls to improve the economic and production traits in dairy cattle farms of different types.

It is established that the technology developed by assisted reproductive techniques and the genomic allow estimation quickly enough to increase the genetic capacity and productivity of animals, including dairy cattle. Genomic evaluation of the animals, developed by scientists leading genetic centers, can significantly reduce the generational interval between generations, rapidly improve the economic and production indicators of breeding animals, increase the production of high-quality livestock products while reducing the costs of its production and transform the dairy sector into a highly profitable, cost-effective production .

Key words: innovation, assisted reproductive technology, dairy cattle, the intensification of production.

Ignatenko M.M. Organizational-economic mechanism of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy and its use in the management of its development.

Defined the nature, characteristics and components of the organizational-economic mechanism of social responsibility of subjects of agro sphere. The necessity of linkages and coherence with financial investment and institutional arrangements in use in the management system development of social responsibility. The influence of state regulation on the structure and components of the mecha-

nism. Advantages of organizational-economic mechanism as a basis of dealing with the risks of social responsibility. Developed directions of its improvement.

Agricultural enterprises and other stakeholders are also afraid of misuse of funds, abuse, withdrawal of capital from business entities under the guise of charity, using it to cover up unfair competition. To avoid these hazards, improvement of financial-investment mechanism of social responsibility should be consistent with the improvement of its organizational and economic mechanism, first of all, in terms of organisation, transparency of financial and non-financial reports, reliability of information about business activities and social responsibility, opportunities, advice on social responsibility and access.

Improvement of organizational and economic mechanism in the management system of Social responsibility means an increase in its areas and spheres of application, standardization of forms, the extension of the range of social actions, the totality of programs and projects, the development of models for agricultural enterprises according to their industry (phtalates) of specialization, the size and scope of activities, availability of financial and other sources and resources, stages and tasks of development cycles, national, regional issues, which require priority solutions to rural communities and rural areas immediate occupancy or conduct of business.

Key words: social responsibility, business entities agricultural, management, organizational-economic mechanism, state regulation, institutes, improvement, development.

Kaplina A.S. The quality of the hotel service improvement as a feature of the objective subsystem of the hotel organizational-economic mechanism of the development management.

The hotel service quality is really actual problem nowadays because hotels that don't pay enough attention on providing quality service are up of bankruptcy.

Providing high quality hotel services will be consumers demand and a way to invest in hotels modernization. Advanced countries show that solving quality service problems should become the priority to the hotel and the need of training and professional personnel preparation.

The research of the current organizational-economic mechanism of development management of the hotels condition showed a link of important questions to be solved, one of them and the most important one should be occupancy rate restoration and profitability. Achieving these could be made by solving few tasks: forming special development strategy; increasing the level of effectiveness and new competitive advantages formation, in particular at the sphere of the hotel services and quality management; increasing the level of professional personnel skills. Considering these features there were proposed the main directions of the hotels development and tasks to their realization based on Poltava region.

In this article there is proposed the realization of the main hotels directions within tasks performing that is related to achieving an appropriate level of the hotel service quality. This will provide the competitiveness and profitability of the hotels. There is proposed the creation of the hotel quality management system (QMS) providing the effective hotel management on the basis of marketing; implementa-

tion of the technical service quality standards; input control of servicing; sale to the mediators.

Key words: Hotel service quality, quality service standards, output service quality control, organizational-economic mechanism of the management development.

Klimenko V.I. Improvement of state regulation of the credit-cooperative sector of the national economy.

In the article the current state and characteristics of the cooperative credit sector of Ukraine is researched. It was revealed that inadequate state regulation of not only the financial sector of the economy in general, but also credit cooperative sector in particular had caused a number of problems that hinder their effective activities. The main of these problems are constantly changing legal framework and institutional inability to regulate credit unions. The main consequence of this situation is the emergence of pseudo unions (and loss of public confidence in the credit cooperative as a form of mutual and self help), reducing the effectiveness of their activities' regulation. Taking into account the experience of foreign countries (Lithuania, France, Italy, Bulgaria, Hungary, Poland, Slovenia and Cyprus) in the regulation of credit cooperative sector (namely in terms of creating the proper regulatory framework and institutional environment for credit unions functioning), the introduction of credit unions' sector Self-Regulating Organization was proposed. It must unite the representatives of the state regulator and the market as well as fulfill a highly important in modern conditions of Ukrainian economy development indirect supervision function, which will significantly reduce the risks, contribute to strengthening and maintaining liquidity. Over the long term this will ensure the stability of the system of credit cooperatives in Ukraine. The study aims to identify current problems of cooperative credit unions in Ukraine and develop proposals for their solution. The subject of work: the causes of emergence and the role of government in providing legal environment to solve them. In research process the following methods of research were used: analysis and synthesis, comparison, historical and logical method. The main result is the development of approaches to optimize the measures of state regulation of national economy credit cooperative sector. The results obtained might be used in development of legislative reforms aimed at the regulation of financial institutions in Ukraine, as well as implementing credit unions' sector Self-Regulating Organization.

Key words: credit co-operation, credit co-operative union, National Commission for State Regulation of Financial Services Markets, pseudo credit union, self-regulatory organization of credit unions.

Krivets Yu.M. Problems and prospects of corporate governance development of agroformations.

In the article the peculiarities, the purpose and objectives of corporate management of the agricultural companies in Ukraine. It identified issues and trends. The system proved the benefits of corporate governance and the factors of their purchase. The level of effectiveness of corporate governance is a determining factor in the efficiency of resource use, implementation of innovations, volumes of

economic activity, financial stability and investment provision of greening and social orientation, the competitiveness of the agricultural groups. As the experience and practice activities, improved corporate governance will facilitate greater involvement of financial and investment resources and, consequently, to the growing credibility of corporate entities at the national and international level.

Due to the effective implementation of corporate governance have great potential to achieve a high level of competitiveness in agricultural markets. This is due to the obtaining of competitive advantage through development and implementation of corporate strategy competitiveness as a whole and individual functional strategies. First of all, we are talking about technological, production (operational or business processes), resource use, financial, investment, innovative, marketing strategies; the strategy of greening, the growth of human capital, labor and productivity, development of rural territories.

The main directions of development and improvement of corporate governance based on the modeling centers (divisions) of responsibility and their functions. Developed prospects for the operation of agrocorporate associated with management decisions and their effectiveness.

Key words: farming enterprise, private joint stock company, holdings, corporate governance factors, risks, issues, system, development, improvement.

Lantukh A.O. Conceptual approaches to formation of a sustainable development strategy agricultural enterprises and software.

The article discusses conceptual approaches to organizational and economic security strategy for sustainable development of agricultural production and business entities in this sector in the context of contemporary problems. Based on the research of the ways of improving the mechanism of organizational and economic security strategy for sustainable development of agricultural enterprises in the direction to balance economic, environmental and social problems of their functioning.

Sustainable agricultural production - extraordinary and controversial issue in terms of globalization of the economy. On this development can only speak when the economic growth, material production and consumption, other social activities take place within the specified capacity agroecological systems to recover. Conceptual principles of sustainable development primarily provides for the greening of Agricultural Economics, humanization, the introduction of a system of fundamental approaches to social activities. All this leads to the development of an integrated approach to the formation of sustainable development of agriculture and mechanisms of organizational and economic security.

In order for economic development was sustainable, it is important to realize the aims both social and ecological systems. Latest create a framework, terms and conditions for finding the most appropriate and rational economic decisions to achieve social progress. Thus, social and environmental parameters improve the welfare of people as indirectly through its contribution to production and material well-being, both directly - through its very existence, providing social and environmental comfort residence. Ignoring the purposes of one of the systems may endanger not only economic growth but also all further development of society.

Key words: strategy, concept, sustainable development, agriculture, business, organizational and economic mechanism.

Levchenko Z. M. Forming of accounting policy of agrarian enterprises is in relation to the fixed assets.

In the article the questions of forming of accounting policy of agrarian enterprises are examined in relation to the fixed assets in the conditions of reformation of economy of Ukraine on a background economic and public transformations. One of requirements of analysis of the state of agrarian economy and level of financial firmness of agricultural enterprises there is possibility of comparableness of current information. One of terms of this achievement there is an unitization of accounting policy of enterprises of industry. At the same time accounting policy must take into account and provide the financial and organizational features of activity of every concrete enterprise.

With the aim of unitization of methodical approaches to forming of accounting policy of agrarian enterprises in relation to the fixed assets in the articles studied Methodical recommendations in relation to accounting policy in part of account of the fixed assets and conducted analysis of their application ratified at state level in practice of registration work. The studied features of organization of account of the fixed assets taking into account the requirements of the Internal revenue code of Ukraine and their influence are on accounting policy of agrarian enterprises. Investigational operating practice of forming of accounting policy is in relation to the fixed assets of agrarian enterprises. Reasonable and the offered elements of accounting policy in relation to the fixed assets taking into account the branch features of agriculture, systems of taxation and practice of accounting work. In particular, it is suggested to plug in prescriptive document from accounting policy in relation to the fixed assets the elements, related to determination of methods of depreciation, terms of the useful use, liquidating value, realization of overvalue of the fixed assets, determination of cost criteria of confession of small valuable inconvertible material assets. It is suggested not to plug in prescriptive document position, that is clearly certain in Statute (standard) of record-keeping 7 the "Fixed assets" and does not have double interpretation.

The offered elements of accounting policy will allow to take into account the features of account of the fixed assets in agrarian enterprises and provide possibilities of comparableness of information at an analysis in the scales of industry.

Key words: accounting policy, fixed assets, depreciation, term of the useful use, cost signs, overvalue of the fixed assets.

Lebedeva V.V. Diversification strategy processing enterprises of agricultural production.

In the article the current state and problems of domestic agricultural diversification units. Grounded Agricultural Policy set of measures aimed at improving the socio-economic efficiency of diversification of agricultural structures.

Formation of the modern competitive environment in the production of agri determined by the presence of trends related to increasing risks and threats of agri-

cultural structures, increased competition, due to the intensification of integration processes, advanced trend of increasing concentration of capital, as a method of increasing the technical and technological capacity to solving the problems of sustainable rural development. Under these conditions, a strategic priority for the agricultural formations there is diversification of production activities as one of the most effective methods to achieve competitive advantage in the market and strategic goals of the company.

The analysis of the attractiveness of diversification of agricultural units in the context of the strategic objectives of management. The priority directions of diversification in terms of major agro-market economy.

Found that the most important benefits for farm diversification strategy is vertical: the complete and uniform use of resources and capacities of the enterprise; stabilization of the business; overcoming the monopolization of markets, the displacement of imports; meet elitist and individual demand and a close relationship with the end user; the ability to quickly respond to changes in demand; promoting cooperation and integration industries; reduce dependence on processing enterprises; obtaining a synergistic and social effects, which ultimately increases the economic efficiency of agricultural enterprises.

Key words: diversification, agricultural enterprise, socio-economic development, diversification appeal, the agri-food policy.

Markova Ye.Yu. Assessment state and prospects of fisheries ukraine

The estimation of economic development Fisheries Ukraine, defined reasons hindering the further development of fisheries. The tendencies for changes in the consumption of different types of aquatic biological resources.

Decisive role to human life plays oceans, its seas, lakes and rivers. Water environment has huge prospects for building a food (in the latest methods of farming, mariculture and akva- development) and the formation of favorable conditions of human life. The volume of the biological productivity of many waters make it possible to build a relatively short period of time Yield of fishery resources for human needs, improve the structure of power, which will help prolong life.

In the article the components of the recovery operation of the internal waters of Ukraine, the ways of proceeding investment highlights the main problems and prospects of their decision in modern conditions.

For the development of aquaculture in Ukraine requires a structure that provides practical cooperation between economic entities of the executive branch, scientific organizations. Within the center should provide the following tasks:

- Research, design and legal support projects in aquaculture;
- Formation of interregional relations between enterprises and aquaculture looking for investors who are interested in this field;
- Legal framework which regulates the work of breeding companies and government programs in aquaculture;
- Market research, market analysis fish, the study of economic efficiency business enterprises aquaculture;

- Consultative and methodological assistance to entrepreneurs, businesses, institutions and organizations in the development of fish farming and the establishment of commodity economy;

- Environmental Safety pisciculturist: monitoring of sanitary and epidemiological welfare, combating epizootics possible, control over the content of heavy metals, water quality research and more.

Key words: fishing, aquatic biological resources, government support, investment, aquaculture.

Gamova O.V., Melnyk M. M. Science-based ways to improve the accounting and auditing of inventory in the enterprise.

In the article the concept of valuation of inventories and internal audit standards of inventories at the JSC «Zaporizhstal». It is concluded that ways to improve the accounting of inventory will enable workers at the JSC «Zaporizhstal» qualitatively carry out their functions, affect the operation of the administrative apparatus, to detect errors in the organization of the documentation for accounting treatment of inventories.

The current level of development of market relations in Ukraine complicates business activity, causing not only increase the role of inventory management, but also qualitative changes in the system of forming information about them. Since the financial result of enterprises formed through the use and implementation of inventory and other operations with them, the leadership of the company raises the urgent issue of choosing the optimal model of accumulation, grouping, ordering and compile information on inventories, the process of implementation, accounting and auditing. Under these conditions, businesses must form such accounting policies which ensure that the strategic goal of tactical goals of the enterprise.

The purpose of research is to develop scientifically based ways to improve the accounting and auditing of inventory in the company.

Ways to improve the accounting and auditing of inventory allows employees at JSC «Zaporizhstal» efficiently perform their functions, affect the performance of management personnel to detect errors in the documentation of the organization turnover of inventory accounting.

The proposed concept inventory assessment at the JSC «Zaporizhstal» based on the construction of the integrated system of reliable and timely accounting and information support management processes determining their value.

Standard internal audit of inventory at the JSC «Zaporizhstal» provide authenticity accounting of inventory.

Key words: accounting, stocks production, audit, document circulation, control system.

Nagula R.O. Enhance the competitiveness of dairy products in foreign markets.

The varieties of instruments of estimation of level of international competitiveness of domestic enterprise of the dairy industry are considered in the article. The analysis of external and internal environments of enterprise is conducted, es-

timation of his competitiveness in relation to foreign competitors and strategies of improvement of his competitiveness are offered on international markets. The main problems of exit of domestic dairy enterprises are certain to the foreign markets, the analysis of the modern state of production of milk is carried out in the world, a level is found out. The state and progress of market of milk and milk products trends, and also possibility of adaptation of commodity producers, are considered to the international requirements of quality of milk and suckling products. The possible ways of increase of competitiveness of commodity producers of suckling industry are generalized both at the internal market and possibility of mastering of international markets.

Key words: prospects, problems, foreign markets, to the competitiveness of products, market of milk, suckling industry, suckling products, competitiveness of enterprise, competitive edges, competition behavior, competitiveness of domestic enterprises.

Nazarenko I.M. Methodological bases of diagnostics of efficiency of the use of capital of subjects of agribusiness.

Important mission in the diagnosis of capital enterprises is played by the assessment of efficiency of use of capital. The existence of a large number of views and techniques for the analysis of capital from the perspective of efficiency of use of capital the presence of a multidimensional range of indicators (factors) that determine its profitability, and generate an appropriate uncertainty regarding the allocation of the necessary financial indicators for diagnostics of the resource in this direction.

The purpose of this writing is the study of the methodological principles of diagnostics of efficiency of use of capital of agribusiness entities.

The article analyzes methodological bases of diagnostics of efficiency of use of capital of agribusiness entities. Analyzed the essential characteristic of the terms «efficiency», «effect», «efficiency», «capital turnover». Systematizes the scientific approaches to efficient use of capital. Identified areas for system analysis evaluating the effectiveness of the use of capital. The article discusses the approaches to system analysis of efficient use of capital. The proven need for diagnostics from the position of three interrelated components: profitability; economic impact; turnover. Selected key indicators which can be used to diagnose the effectiveness of the use of capital. Based on studies it shows that profitability indicators should include indicators of profitability of own capital (including registered); invested (borrowed) and permanent. The economic impact should be determined using the indicator of financial leverage, by estimating the additional profit and increase of level of profitability of equity capital due to debt financing. Indicators of efficiency (intensity) of the use of capital should characterize capital turnover (by components), to provide information about the maturity of payables and to characterize the size and turnover of equity in the implementation of the sales activity.

Key words: capital, efficiency, effect, profitability, indicators.

Novak N.P. Social and economic directions of state regulation of agrarian sphere of economy.

The features of the development of the agrarian sector of economy in conditions of increased competition and the need to improve the competitiveness of agricultural production. The revealed contradictions and the issues of interaction of market mechanisms and state regulation. Set the priority of them, which require state regulation and support. The employment and social security of the rural population, achieving ecological balance, support of rural territories, food security, protectionism in agricultural markets.

State regulation of agrarian sphere of economy is a process of influence on its socio-economic development, Supplement the incentives of the market mechanism and creating in this way the possibility of economic entities to carry out profitable activities, to improve their competitive position in the agricultural market, to solve the problem of increasing the level and quality of life of the rural population. State regulation of the agrarian sphere of economy is also considered as a set of economic, institutional and social measures of the state economic policy aimed to create an effective and stable growth and development of multifunctional agriculture to ensure food security of the country and strengthening its competitive position on the world agricultural market.

Given the fact that agricultural policy is an integral economic policy, the distribution of its purpose it is advisable to apply to the agrarian sector of the economy. The goal of agricultural policy should be divided into strategic and applied, which, in turn, are divided into a series of intermediate. In intermediate demands, first, to have a sufficient degree of measurability, and secondly, quickly, definitely take into account the changes of regulatory instruments. Only through the achievement of the interim goals, you can get the end result and to determine the direction of its achievement. Research participation and the role of the state in the development of agriculture requires a clear definition of the nature and content of state activity in social production agricultural. This is due to the development of market economy, the result of which is the implementation of radical changes in government regulation of the production process.

Key words: agrarian sphere, state regulation, priorities, social development, environmental equilibrium, competitiveness, improvement, improvement.

Pomaz O.M., Tovkaylo O.O, Stetsenko O.I. The concept of personal brand, its identity and positioning.

The essence of the concept of personal branding is revealed in the article. Besides that, the following questions were answered in the article below. What kind of person may be considered to be a human-brand? What features distinguish such people among other participants of competition on the labor market? What were the prerequisites for the appearance of such concept? Also the spheres of professional activity, where a person can create his own brand (such as: business, politics, freelancing etc.), are reviewed in the article, as well as the advantages, benefits and profits of applying this concept in each of these spheres. The principles, methods and ways of forming ones' own brand are highlighted in this work.

There are some general practical recommendations for successful construction of personal brand, which should help to bring it to life. The channels of promotion of personal brand (mass-media, public events, networking, email-marketing, book publication, social media marketing) are described in the article. Besides, the prospects of development of this concept are also reviewed. In conclusion, there are some practical recommendations for the domestic agricultural enterprises in general, and for their management in particular, how the foreign experience of personal branding can be used in Ukrainian realities.

Key words: brand; identification; positioning; personnel; competition; labor market.

Postol A.A. Forms, methods and directions of state support of small agricultural enterprises.

Identified the problems and peculiarities of functioning of small agricultural enterprises in modern conditions of managing. Determined the level of normative-legislative support of addressing these problems. The classification of forms of state support. Further development has acquired its methods and directions.

The development of small agrarian business is one of the main factors in the rapid and effective integration of Ukraine into the international economic community. The functioning of a market economy is impossible without small business that performs a number of priorities necessary for people's lives. The adoption of Ukraine to the World trade organization (WTO), favourable climatic conditions, fertile land and the health of the population are key prerequisites for providing the population not only in Ukraine but in the world of food. To realize the powerful potential of the agrarian sector, small enterprises can only with active government support. High performance from state regulation of small entities can be obtained by bringing international experience and support that will enhance the competitiveness of domestic enterprises.

The system of state support of small agricultural enterprises should include the following important elements of its directions, forms and methods. The areas, in which state support to agricultural enterprises, defined in the law of Ukraine "On state support of agricultural enterprises". Despite the large number of diverse forms of state regulation for agricultural enterprises it is expedient to distinguish three main forms: indirect, direct and indirect. Methods of state support of agricultural enterprises consist of two groups – administrative and economic methods. However, the basis of this division there should be a clear definition and delineation of functions and role of state power and the market mechanism in this system.

The basis for the competitiveness of small agricultural enterprises is the creation of legislation, oriented to the support of their development, the developed system of agricultural, stock and commodity exchanges, banks and insurance companies, which are prerequisites for the effective production and sale of competitive products.

Key words: small agricultural enterprises, functioning, problems, state support, forms, methods, directions, foreign experience, legal provision, regulation, development.

Priydak T.B., Sirenko O.V., Yaloveha L.V. General features construction in management accounting remuneration.

This paper focuses on the study of features of construction management accounting in wages. An analysis of recent publications devoted to the subject of research. The information was gathered from literature and newspapers.

The author considers legislation on the subject of research. The article singles out the main components of payroll. The author notes, the basis and precondition for a successful business is an effective presence and attract highly qualified specialists. Without proper organization of labor collective of the enterprise is impossible to achieve their objectives. One of the main factors in attracting business professionals and promotion of their work is the proper level of salaries and other employee benefits. An important part of building a management accounting is to obtain accurate and reliable information on the implementation of pay to employees.

The author investigated following scientific categories as "wages", "basic wage", "additional wages", "other incentive and compensation payments."

Based on the results, the author argues that the payments for employee benefits is rather complicated issues reflected in the accounting, which requires a thorough organizational support.

To ensure proper use of payroll, the author stresses the need for accounting or production output volume of work performed by each employee and payroll accuracy in accordance with established rules and rates.

According to the author, one of the most important tasks of management accounting process payments to employees for wages choice advocates wage types and methods of calculating employees. The author singles out two main forms of remuneration, which are divided into several systems of remuneration. The scientists noted that the main difference of these forms of remuneration are indicators used to measure labor in determining wages.

Key words: wages, payroll, wage system, forms of remuneration.

Repilevskyy E.V. Features of development of agrarian sphere of economy in the conditions of system financial crisis and the conceptual framework for its regulation.

Identified features and identified the problem of strategic development of agrarian sphere of economy of Ukraine in conditions of system financial crisis. The principles and components in the structure of the conceptual foundations of state regulation and provision. We are talking primarily about the economic growth of the agricultural sector, its sustainable development, economic and social justice for producers and the rural population, rational use of resources and ecological balance of the environment.

Strengthening the role of the state in providing conditions for the development of the agrarian sector in the conditions of system financial crisis is one of priority directions of development of the national economy. Essentially agrarian economy is socially oriented market economy. In addition, the stabilization and revival of its development will ensure Ukraine's food security and to reduce the rate of growth of external debt. It should be noted that the revival of agriculture will bring the exit from the economic crisis. We should not forget about the special role that the agri-

cultural economy plays in economic and social life of the country and its regions.

Directions of state regulation of agrarian sphere of economy is that the state through the use of legal, administrative and economic instruments to effectively regulate the behavior of agricultural commodity producers in the agricultural market, defines prospects of development of agrarian sphere of economy, welfare of rural population and rural development, acts as a direction for implementation of long-term development programs, primarily environmental, regional and innovation.

Key words: development, agricultural sector, a systemic crisis, conceptual framework, state regulation, principles, objectives, producers, population, social justice, efficiency.

Romaniuk I.A. Key factors and directions of the intensification of agricultural production in modern conditions of managing.

The peculiarities, constraints and priorities for implementation of intensification of agricultural production in modern conditions of managing. Proved its basic principles and sources, clarified the factors and directions. Developed evaluation indicators and expected results. Define the role of intensification in the future, sustainable development, competitiveness of agricultural production. Agricultural intensification is an objective and natural process of its development, the content of which is determined by the return of land that is achieved through additional investments. It cannot be reduced to the accumulation of funds, it reflects the improved yield per unit of available production resources – land, labour, fixed assets and working capital. The implementation of this requires a broad use of achievements of science and best practices, intensive technologies and progressive forms of organization of production.

Intensification is one of the most important and effective means of sustainable development of agriculture, increase of production volumes in agriculture. Its implementation in modern conditions of managing is based on the comprehensive modernization of agriculture, innovation and social responsibility for the results achieved, particularly in resource use and reproduction of resources. Therefore, the principles of further development of intensification of agricultural production should be aimed at comprehensive solution of technical and technological re-equipment of agricultural enterprises taking into account economic, social and environmental factors. The optimal combination of economic, social and environmental effects of the intensification process will be able to provide a high level resource saving and energy saving, competitiveness and growth in agricultural production.

Key words: intensification, factors, agricultural production, business conditions, guidelines, indicators, land resources, innovations, sustainable development, competitiveness.

Sadriddinov R.Sh. Theoretical aspects of foreign trade management.

During the research it had been found that there is some uncertainty in the economic literature as to the concept of «International Management». The purpose of this article is to explore the concept of «International Management» and to define its principles, functions and approaches.

In the article is focused on the foreign trade management and proving that it should be considered not only at the micro but on and macro level. We believe that

the macro management of foreign economic activity is the management and regulation of foreign trade and foreign economic relations.

The author found out that the international management is based on the principles of general principles of management with regard to foreign trade. There are three levels of International Management principles: general; specific; national.

Each function of International Management is a process of interrelated activities which are aimed at solving specific problems and various controlling of foreign trade activity that requires large complex of concrete measures. The content of International Management basic functions is planning, organization, motivation, control and regulation.

The method of foreign economic activity is a way of management due to which the targets of international management can be reached. The main methods of foreign trade management are legal, administrative, economic and organizational.

To achieve the high level of foreign trade management efficiency the existing approaches of economic activity management should be taken into account, namely, the historical approach; hermeneutic approach; situational approach; systematic approach; objective approach; regular (functional) approach; comprehensive approach.

Key words: foreign trade, international management, foreign trade activities, methods, functions, principles, approaches.

Samoilyk Iu.V. Organizational and economic restructuring mechanism of integrated food processing business structures.

The essence of the category “restructuring”, improved its treatment, which, unlike the existing ones, should be considered as a process of change in business strategy, which involves the redistribution of property and economic production resources through improving management, organizational restructuring and optimization of business processes. The place integrated business structures identified on the market of food products. The largest producers found in terms of sectors of the economy.

Features restructuring arising depending on the branch of the enterprise. Integrated formation play an important role in the food market, their size and market share will tend to increase. The activities of the business structures of food industry may experience such risks as lower profitability, profitability and deterioration in the financial condition of emergence of competitors (including international), the threat of withdrawal of partners from group companies, forced separation, reducing demand, increasing resource costs, the emergence of unprofitable units.

It is proved that restructuring in integrated food processing units can occur in the following dimensions: financial restructuring, organizational-legal, economic-organizational, organizational-management, diversification of restructurings.

It is highlight areas of general restructuring of integrated food processing business structures: change of legal form and development of corporate governance; the transition to more flexible forms of associations of undertakings; introduction of modern models of business management, including development network structures, flexible and participatory governance; increasing the share of joint activity agreements, strategic business alliances; development of information, communication, consulting, logistics systems; deepening international ties.

Key words: restructuring, integrated formation, food, types of restructuring measurements restructuring, risks.

Solovyov A.I. Mathematical modeling of management process in agricultural production structures.

The article stipulates that agricultural production structures are complicated systems, so the system approach, the modeling of the system is necessary to develop mathematical models that should consider and reflect all the processes related to the management structures studied. Theoretically proved and justified the use of a wide range of mathematical tools to solve specific problems of management of agricultural production, which can detect most of the factors that affect the fixed and variable parts production and determine the possibility of obtaining different results. Determined that the condition of constant and variable parts production can not be always and everywhere the same. It is therefore necessary to act according to certain rules of selection problems to be addressed, and you make more appropriate management actions aimed at subsequent periods. Analysis of recent research and publications showed that scientists and practitioners gained some experience with the use of mathematical modeling in agriculture, but need to clarify some aspects of mathematical modeling of agricultural production, which led to the relevance of the study. The main objective of the research was the study and practical application of mathematical methods to develop a process model of management in agrarian production structures. To determine each task solved in the management, in order to transform the process into a powerful tool of production and operation, took advantage of the rule of four quadrants. Based on the model was proposed algorithm simulation process management of agricultural production. The results of variant calculations of production process management can be used to solve specific practical problems in the management of agricultural production.

Key words: mathematical methods, mathematical models, management process, agricultural production, agricultural production structure.

Teron I.V. Regional differentiation of social capital: methodological approaches and empirical evaluation.

Subject: Social capital of Ukrainian regions and its differentiation processes.

Aim. The aim is an estimation of the region's social capital in the selected groups and identification of performance of specific regional problems and negative effects of social capital.

Research Methodology. Based on the definition of the nature and properties of social capital in the labor market and taking into account the available information base of State Statistics Service of Ukraine, the valuation parameters of study object was chosen. The selection of statistical indicators carried out based on correlation analysis and analysis of the factor structure of social capital. Defined regions of the state and trends of social capital. Negative effects and threats promising regions of Ukraine described.

Scope. Results of the study are scientific novelty and practical importance to the formation of strategic priorities of development territories, and to developing interventions of state regional policy to overcome the negative trends in the socio-

economic development, and improving quality characteristics of social capital in the labor market of Ukrainian regions.

Key words: social capital, regional disparities, social relationships, economic productivity, the labor market.

Umanska V.V. The components of the production-resource potential of rice farming industry and management efficiency as a competitive factor.

The features of production-resource potential of rice farming industry, its composition and structure. The factors and problems of efficient use and preservation of resources. It justifies factors and criteria of their evaluation. It identifies directions of perfection of structure of production and resource potential on the basis of state support to ensure the competitiveness of the industry.

For today the agrarian sector of economy of Ukraine are relevant to create conditions for the development of cost-effective production and competitiveness of food production and boost real investment and overcoming the tendency of increase of wear of the active part of fixed assets, especially in irrigated agriculture and re-suit through capacity savings and sinking funds, improvement of sectoral and technological structure of investment. Modern processes of reproduction of production and resource potential in these industries inherent regularities and peculiarities, which are primarily caused by the economy's transition to market principles of economic management and, consequently, an intense and innovative development.

An important role in production and resource provision of rice farming industry-specific fertility and agro-technological processes belongs to the mechanisms and instruments of state support. In case of deterioration of the structure and the quality of the natural component of production and resource potential, the lack of financial investment resources caused by ecological imbalance, a systemic crisis of finance, will require major organizational and economic changes in the industry on the basis of innovation, resource strategies to ensure and enhance its competitiveness.

Key words: rice production, industry, industrial, resource potential, structure, use, conservation, efficiency, factors, competitiveness, management, state support.

Cherkasov O. O. The distribution of the utility of the main means of production of agrarian enterprises: a network approach.

The article describes the role of power means in the system of the mobile main means of production of an enterprise. Power means are characterized by their ability of unified linkage with working means, machines and implements. The selection of a power means depends mainly on the characteristics of its minimum power to provide quantity and quality indexes to perform a certain agricultural operation. At the same time working machines and devices are designed to have a certain impact on an object of labour and are used only to perform one-type operations. The author has substantiated the necessity to use a network approach to analyze the distribution of the utility of the main means of production of agriculture.

Quality characteristics of an object of the main means of production determine its utility, i. e. its ability to perform certain functions. During its exploitation the above mentioned quality characteristics decrease and the cost of the object as

well as the lost utility are gradually redistributed to the cost and utility of manufactured goods. The determinant way of transferring the benefit of an object utility is the technology which is used. The latter also determines the appropriate set of the main means of production.

The article represents the developed model of the structure of the system of the mobile main means of production of an agrarian enterprise in the process of the distribution of their utility to crop rotation. The main group of the model includes power means (special and unified) which can be subdivided according to the main types of operations. In the case when it is supposed to use a power means in the integration with working machines or implement, the ways of their common transferring of utility in the process of exploitation are defined.

The article deals with the analysis of the main means of production with the usage of the field crop rotation typical for the forest-steppe zone of Ukraine according to the main complexes of agricultural operations. It has been found out that within crop rotation only 12 power means among 23 ones are used together with 22 working implements. At the same time working implements and devices are usually aggregated only with one or more rarely with two interchangeable power means. So a half of power means are used together with only one kind of working implement and it limits the performance of the crop production program of an enterprise. If a power means is out of order or has lost its functional characteristics, it results in non-ability to perform an agrarian and technical method and accordingly in violation of the technology of crop growing.

Key words: power means, mobile main means of production, network approach, technology, utility, crop rotation.

Chorniy B.S. State regulation of rural tourism and improvement of management of development of its subjects in the future.

The article highlights the problems, factors and prospects of development of rural green tourism as a form of entrepreneurial activity in rural areas. Defined by its conditions and resources, characteristics and institutions. Justified sources of spread and growth. Proposed reporting forms for record keeping. Designed function for the purpose of improvement of state regulation and control of the further development of its subjects.

Current state of economic development of Ukraine require new forms of management in a rural location and management. One such form can be small business because it maximally combines the interests of both producers and consumers of products and services. In addition, the development of this sector of the economy in the interests of all segments of the population, particularly in rural areas. Since, providing employment to a significant part of the population, thereby shaping the “average” class, they become the Foundation for the modern paradigm of socio-economic development. Promising manifestation of entrepreneurial initiatives in rural areas is rural tourism.

Rural green tourism is a relatively new activity. It is useful for both holiday-makers and owners of rural residents, businesses, rural communities, regions and the state as a whole. Rural tourism contributes to the development of many related sectors of the economy, preservation of the Ukrainian spirit, Ukrainian culture, dis-

semination of knowledge and information about historical, natural, ethnographic peculiarities of the country. It deserves all possible support from the state, public organizations, large agribusiness.

Further, to ensure the development of rural green tourism in Ukraine and their effective management appears to be necessary: to improve the regulatory framework of rural tourism activities at both the state and regional levels; constantly monitor indicators for development of rural tourism and to examine the needs of the market of services of rural tourism; to create the infrastructure of the state financial support of development of rural tourism entities.

Key words: rural green tourism, businesses, property, state regulation, improvement, management.

Yarovy V.F. Conditions of development of international tourism and its importance for national economic growth.

The conditions and resources the implementation of the international tourism in Ukraine. Proved its exceptional value among other socio-economic activities. The problems of organization of international tourism in Ukraine. Suggested activities and ways to overcome them. Designed its functions and the prospects for growth of the national economy. One of the ways to improve the efficiency of socio-economic condition of the economy and transition to a model of sustainable development is the development of international tourism. The impact of international tourism on sustainable development is the cumulative impact on the economic, social and environmental components of national and global development.

The economic importance of international tourism as a form of international economic relations is the end result, namely, the foreign exchange revenues. Social value is expressed through the provision of simultaneous use and conservation of socio-cultural identity and historical-architectural heritage of the countries. Taking into account the urgency of the formation of the concept of sustainable development, which is due to the necessity of stabilization of anthropogenic load on the environment, some environmental problems for the ability of future generations to meet their needs, the ecological significance of international tourism is particularly important.

International tourism, as one of the largest sources of currency receipts in the budget and the vector of integration into the European and global space, requires more careful attention on the part of state authorities and representatives of tourist business. Taking into account the principles of sustainable tourism development, it is first necessary to increase the volume of investments in development of material base of tourism. It is necessary to develop tourist, service and informational infrastructure in the areas of highways and international transport corridors; to solve the problems of the use of recreational resources and their conservation; to develop alternative tourism activities.

Key words: international tourism, conditions, resources, problems, national economy, functions, economic growth, prospects.

ЗМІСТ

Макаренко П.М.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ
ЯК ЧИННИК ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ:
СУТНІСТЬ, СКЛАДНИКИ, ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ..... 3

Аранчій В. І., Борисова І. С., Кошман Н. І.

РОЗВИТОК ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ КРАЇН
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ..... 8

Гришова І. Ю.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ
ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ..... 14

Дубініна М.В.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ..... 18

Карпенко Е.М., Карпенко В.М.

ПЕРСПЕКТИВИ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ЭКОЛОГИЧЕСКИ
ЧИСТЫХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОДУКТОВ
В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ..... 25

Макаренко А.П., Литвиненко І. О.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
ТОВАРНО-МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ 33

Макаренко А.П., Ярданова Т.Г.

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ 40

Мармуль Л.О., Аранчій В. І., Удовіченко М.О.

КАТЕГОРІЯ ВЛАСНОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ
УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ
РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 49

Марченко О.А.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ МАКРО- ТА
МІКРОЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ТУРИСТИЧНИХ РИНКІВ
ТА ОБґРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ ЇХ РОЗВИТКУ 55

Сарапіна О.А.

ФОРМУВАННЯ ЗВІТНОСТІ ТА РОЗРОБКА ПРОГРАМ
КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
АГРАРНИХ І ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ 61

Сахацький М.П., Ксьонжик І.В.

ЕКСПОРТНІ МОЖЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ДІЇ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ
З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ..... 66

Сіренко Н.М., Корабахіна А.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РАЗОВИХ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	71
Чириченко Ю. В., Кожаліна Н.П. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСІВ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	78
Аранчій Д.С. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ	83
Безкровний О.В., Лихопій В.І., Анісімова Д.І. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ У ВИРШЕННІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	88
Гринчук Ю.С. ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВІДТВОРЕННЯМ ЇХ ВИРОБНИЧО- РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	94
Гришов В. В. АНТИКРИЗОВЕ ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ: ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО ЗАХИСТУ НА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	101
Давидюк О.О. ЕКСПЕРТНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ У ВИРШЕННІ ЕКОНОМІЧНИХ КОНФЛІКТІВ ПІДПРИЄМСТВ	106
Дорич О.В. ИННОВАЦИОННЫЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ИНТЕНСИФИКАЦИИ МОЛОЧНОГО СКОТОВОДСТВА	112
Ігнатенко М.М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УПРАВЛІННІ ЇЇ РОЗВИТКОМ	118
Капліна А.С. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ ЯК СКЛАДОВОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПІДСИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	124
Клименко В.І. ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНО- КООПЕРАТИВНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	134

<i>Кривець Ю.М.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРОФОРМУВАНЬ	143
<i>Лантух А.О.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	148
<i>Левченко З.М.</i> ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЩОДО ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ	154
<i>Лебедєва В.В.</i> СТРАТЕГІЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	161
<i>Маркова Є. Ю.</i> ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	166
<i>Гамова О.В., Мельник М. М.</i> ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ.....	173
<i>Нагула Р.О.</i> ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ	179
<i>Назаренко І.М.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАПІТАЛУ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ.....	188
<i>Новак Н.П.,</i> СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ.....	199
<i>Помаз О.М., Товкайло О. О., Стеценко О. І.</i> КОНЦЕПЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО БРЕНДУ, ЙОГО ІДЕНТИФІКАЦІЯ І ПОЗИЦІЮВАННЯ.....	204
<i>Постол А.А.</i> ФОРМИ, МЕТОДИ ТА НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	210
<i>Прийдак Т. Б., Сіренко О.В., Яловега Л.В.</i> ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УПРАВЛІННІ ОПЛАТОЮ ПРАЦІ.....	215

Репілевський Е.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	220
Романюк І.А. ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА НАПРЯМИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	225
Садрідінов Р.Ш. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	231
Самойлик Ю.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ІНТЕГРОВАНИХ ФОРМУВАНЬ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	235
Соловйов А.І. МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ В АГРАРНИХ ВИРОБНИЧИХ СТРУКТУРАХ.....	242
Терон І.В. РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ТА ЕМПІРИЧНІ ОЦІНКИ.....	250
Уманська В.В. СКЛАДОВІ ВИРОБНИЧО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГАЛУЗІ РИСІВНИЦТВА ТА УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ЯК ЧИННИКОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	257
Черкасов О. О. РОЗПОДІЛ КОРИСНОСТІ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: МЕРЕЖЕВИЙ ПІДХІД.....	262
Чорний Б.С. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЙОГО СУБ'ЄКТІВ НА ПЕРСПЕКТИВУ	267
Яровий В.Ф. УМОВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	272
ANNOTATIONS	278

ПОКАЖЧИК АВТОРІВ

Анісімова Д. І.....	88	Мармуль Л. О.	49
Аранчій В. І.	8, 49	Марченко О. А.	55
Аранчій Д. С.....	83	Мельник М. М.....	173
Безкровний О. В.....	88	Нагула Р. О.	179
Борисова І. С.	8	Назаренко І. М.....	188
Гамова О. В.	173	Новак Н. П.	199
Гринчук Ю. С.....	94	Помаз О.М.	204
Гришов В. В.	101	Постол А. А.	210
Гришова І. Ю.	14	Прийдак Т. Б.....	215
Давидюк О. О.....	106	Репілевський Е. В.	220
Дорич О. В.....	112	Романюк І. А.	225
Дубініна М. В.....	18	Садридінов Р. Ш.	231
Ігнатенко М. М.	118	Самойлик Ю. В.	235
Капліна А. С.....	124	Сарапіна О. А.	61
Карпенко В. М.	25	Сахацький М. П.	66
Карпенко Е. М.	25	Сіренко Н. М.	71
Клименко В. І.....	134	Сіренко О. В.	215
Кожаліна Н. П.	78	Соловійов А. І.....	242
Корабахіна А. Ю.....	71	Стеценко О. І.....	204
Кошман Н. І.....	8	Терон І. В.	250
Кривець Ю. М.....	143	Товкайло О. О.	204
Ксьонжик І. В.....	66	Удовіченко М. О.	49
Лантух А. О.....	148	Уманська В. В.	257
Лебедєва В. В.....	161	Черкасов О. О.....	262
Левченко З. М.	154	Чириченко Ю. В.	78
Литвиненко І. О.	33	Чорний Б. С.	267
Лихопій В. І.	88	Яловега Л. В.	215
Макаренко А. П.	33, 40	Ярданова Т. Г.	40
Макаренко П. М.....	3	Яровий В. Ф.....	272
Маркова Є. Ю.	166		

Збірник наукових праць

**Наукові праці
Полтавської державної
аграрної академії**

Збірник засновано у 2010 році

Випуск 2 (11)

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.

Відповідальність за оформлення літератури несуть автори.

Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 19,5. Тираж 100 пр. Зам. №362.
Підписано до друку 22.12.2015 р.

Видавець і виготовлювач: РВВ Полтавської державної аграрної академії.
Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2174 від 26.04.2005.